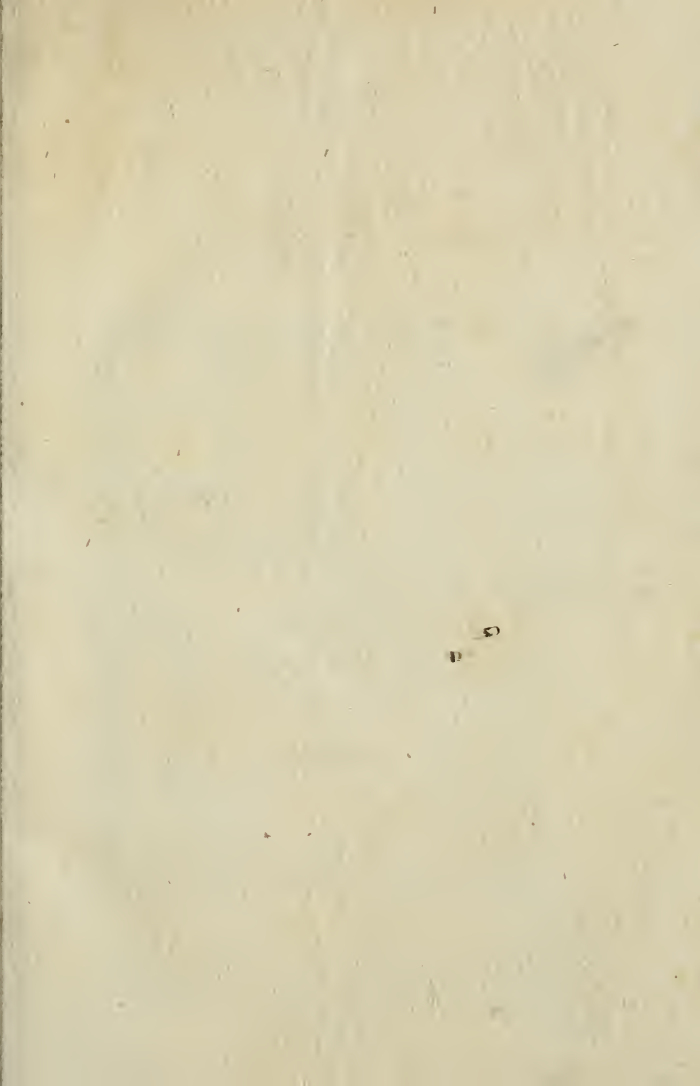


Theodore  
Besterman

241

P

S







IO. BARTHOLOMEI MARLI  
ANI PATRICII MEDIOLA  
NEN. ANTIQVAE RO  
MAE TOPOGRAPHIA  
LIBRI SEPTEM.

*Francis de Linctor*



Impressor, negociator, quisquis es in decimum an  
num librum hunc ne imprimito, nèue uendito  
si aduersus . P . M . iussionem ieris, fece  
risue reus esto .

	Pagina	Linea
<b>A</b> Erarum in saturni. 26. 21.	60	28
Aedes sacrae non omnes templa,	38	36
Aequimelum.	82	49
Aggeres Tarquini.	111	22
Agon.	134	23
Agonalia.	125	15
Almo flu.	97	38
Alta semita.	121	48
Albula.	148	42
Ambulationes Octavianas.	21	18
Ambitus vrbis. 12. 19.	20	46
Amphitheatrum.	91	30
Statilij Tauri.	92	17
T. Vespasiani.	106	49
Claudii.	144	3
Antrum Fauni & Pici.	103	44
Anio Nouus.	165	35
Anio Vetus.	165	23
Anio flu.	164	13
Antrum Cyclopi.	96	39
Anser argenteus.	34	33
Antipolis.	21	33
Aqua ductus.	92	29
Aqua quot.	94	26
Aqua Claudia.	94	37
Mariana.	18	39
Traiana.	95	51
Alexandrina.	134	3
Tepula.	167	13
Julia.	167	15
Marcia.	114.7.167	23
Virgo.	142.18.166	10
Alfietina.	156	27
Augusta.	156	27
Sabbatina.	159	41
Mercurii.	169	51

TABVLA

	Carte	Lines
Appia.	165	54
Ara Herculis.	79	27
Septimiana	20	18
Saturni	25	25
Martis.	20	21
Febris.	45	25
Malæ fortunæ.	112	19
Iunonis Iugæ.	42	29
Aii. 42.4 Pacis	54	24
Apollinis 8.35.55.63.168.	24	
Cæsaris.	67	3
Victoriæ.	72	22
Carmenæ	75	17
Maxima	8	7
Consi 8.9.85.	38	
Opis	81.	46
Cereris	81	46
Penatum	86	15
Iouis Elicii	102	6
Iouis Inuentoris	102	51
Iouis Viminei	116	26
Iouis Pistoris	140	28
Murcæ	102	8
Neptuni	129	43
Ditis	135	26
Proserpinæ	135	34
Flaminii	140	28
Arcus Triumphales 43.32.89	39	
Romuli	43	22
Domitiani	143	9
Traiani	56	45
Seueri	59	52
Vespasiani	71	24
Fabianus	71	1
Coclitis	77	31
Constantini	59	38

TABVLA Folio Linea

Gordiani	112	33
Calieni	112	44
Tiberii Cæsaris	131	22
Theodosii	135	1
Camilli	137	37
Area Vulcani	53	29
Armamentarium in Cœlio	96	40
Armamentarium Telluris	55	28
Armilustrum	103	9
Argiletus	87	29
Argiletus Imus	82	41
Arx Capitolii	22	5
Arx Crescentii	160	40
Arena quid	107	19
Asylus	26.56.83	21
Atrium in Capitolio	35	31
In Palatio	43	32
Pompei	131	6
Veneris	67	16
Minervæ	66	51
Vestæ	39	29
Libertatis	102	3
Auguratorium	48	18
Auētinus Mōs.	2.44.11.16.100	4
	B	
Basilica Portia	62.25.72	30
Pauli	67	22
Sismini	111	54
Sempronia	82	16
Caii & Lucii	113	56
Opimii	51.17.71	5
Balnea Pauli	119	41
Balneę Palatinæ	48	27
Bibliotheca Maiorum	35	30
Augusti	48	9
Pauli	67	46

TABVLA

Folio Linea

Vulpia 117 43  
 Marcelli 126 35

Busta Gallica		70	1
Capitolium	C	1.39.22	29
Capitolium uetus		121	25
Campus Martius		12.16.138	29
Tyberinus		139	52
Vaticanus		5.4.158	3
Martius Minor		147	21
Martialis in coelio		96	31
Esquilinus		111	35
Viminalis		17.5.117	56
Sceleratus		122	41
Florę		131	10
Agrippę		138	21
Horatorum		169	50
Capena Ciuitas		18.55.106	15
Caput Neronis		31	19
Casa Romuli		35	28
Carcer Tullianus		58	36
Castra peregrina		91	10
Castrum Custodię		165	4
Carinę		108.35	44
Cella Iouis		24	51
Cella Concordię		38	7
Cella Matris deorum		77	23
Cenatio Iouis		49	3
Circus quid		83	40
Circus Maximus		84	21
Floralium		123	41
Flaminius		126	46
Neronis		134.44.158	34
Alexandri		134	44
Clius Capitolinus		31	4
Victorię		9	49

	T A B V L A	Folio	Linea
Virbius	69.34	110	10
Suburranus		112	42
Publicus	42.37	123	54
Clypeus Martis		35	46
Clitellæ loca		162	30
Cloaca Maxima	63.15.64		3
Coelius	2.19.	90	20
Cyliolus		90	34
Colosseus		107	9
Colossus Apollinis	30.7	48	16
Neronis		31	20
Martis		129	50
Comitium	64.53.52.54	58	26
Columnæ aræ in capitolio		34	26
Columna Rostrata		35	48
Traiani		46	53
Cæsaris		66	7
Menia		66	21
Porticus Concordiæ		37	18
Bellica	88.17.128		54
Lactaria		75	12
Antonini Pii		143	21
Collis Hortulorum	3.52	124	6
Cremera flu,		9	39
Curia	32.44.72.9.	38	36
Calabra		35	24
Saliorum		48	12
Hostilia	61.29.72.19.	91	5
Pompei	72.19	130	55
Iulia		72	20
Vetus	8.9	109	2
Nova		109	3
Octavia		126	27
Curatores Tabulariorum		34	17
D			
Domus urbis Romuli		9	8

TABVLA		Folio	Linea
T. Tatii		36	11
Romuli	35.28.	47	24
Numæ		39	29
Tulli Hostilii		47	30
Tarquiniæ Prisci		48	16
Ser. Tullii		110	12
Anci Martii		70	46
Manlii	36.12.27.23	22	8
Milonis		32	49
Ouidii		43	9
Valerii Max.		45	3
Catilinæ		47	31
Scauri		47	33
Ciceronis		47	37
M. Flacci		47	53
Crassi		47	55
Viturbii		47	55
Vani		48	1
Augustana		48	2
Tiberiana		48	2
L. Amerimni		42	27
Calui Oratoris		48	8
Hortensii		48	10
Publicolæ		48	15
Cæsaris	68.43.115	14	14
M. Antonii		69	51
Cornelii	82.45.96.30.	120	7
Pompei	88.24.109.16.	130	55
Lateranorum		91	13
Mammurræ		96	14
Claudii Centimali		96	16
Tetricorum		96	20
Iunii Senatoris		96	24
T. Claudi Clypti		96	28
Phylidis		103	35
Balbini		109	54



TABVLA Folio Linea

Neronis Aurea	109.29.110	13
Transitoria	110	30
Virgillii	111	19
P. Africani	82	16
Aeliorum	113	36
Gordiani	113	46
Leliæ	115	26
M. Crassi	116	42
Q. Catuli	116	43
C. Aquilii	116	44
Pomponii Attici	121	29
Flauii Sabini	121	52
Martialis	123	37
Pnicii Senatoris	124	9
Coruina	135	56

E

Emporium	170.21.105	21
Equiria	127	51
Equus Traiani	56	38
Cæfaris	66	50
Constantini	66	51
Domitiani	61.41.63.21.66	52
L. Veri	91	29
Phidiæ & Praxitelis	121	16
Esquilæ	3.17.108.31.10	51

F

Fauisse	35	38
Fagutal	116	48
Ficus Ruminalis	40.45.41.6.65	21
Figlinæ	16.55.164	32
Forum Traiani	56	1
Neruæ	57	10
Romanum	58	11
Latium	58	11
Cæfaris	67	8
Augusti	68	4



TABVLA Folio Linea

Transitorium	57	23
Holitorium	74	54
Piscarium	75	1
Boarium	76.1.77	47
Suarium	138	13
Archimonii	123	5
Salustii	122	11
Esquilinum	112	11
Fornix Bertinii	87	54
Fons Fauni	88	26
Fons Iuturnæ	39	25
Focalus	111	46
C		
Grægoſtaſis	51.15.72	1
Gabii qui nunc	18	40
Gracchus vias direxit	161	39
H		
Hippodromus	168	48
Hylerna	106	11
Horologium Campi Martii	143	56
Horrea Po. Ro.	105	55
Horti Mecoenatis	111	12
Marialis	157	44
Salustii	122	11
Neronis	158	36
Quidii	162	18
Terentiani	168	45
Galbæ	170	41
Cæſaris	156	25
I		
Ianiculus	4.33.11.6.157	30
Ianus Septimianus	20	18
Iex ſacra in Vaticano	158	19
Infula Tyberina	152	31
Infula Lycaonia	153	9
Iuturna	142	53

	TABVLA	Folio	Linea
Iuppiter Pistor		59	17
	L		
Laurentalia		10	3
Laurus qua triumphantes coronabatur		48	25
Lathomia		58	53
Lacus Iuturnae	142.50.	51	8
Lacus Curtius		63	13
Lauacrum Agrippinae		116	31
Leges Romuli		33	45
Lignarii		105	20
Limina Capitolii aenea		36	4
Libri Sibyllini		36	17
Lichni in templo Apollinis		46	49
Locus Palladii		47	15
Locus Iuberonum in Circo		88	9
Locus Sacer Mercurio		169	51
Lupercal	40.5	41	6
Lucus Vestae		39	25
Asyli		22	14
Martis		108	10
Iunonis Lacinae	112.15	108	10
Esquilinus		108	17
Pctilinus		16	3
Fagutalis		108	11
Larum		108	11
Querquetulanus	112.14	118	11
Camœnarum	19.5	68	23
Honoris		168	25
Aegeriae		170	6
Ludi Piscatorii		156	48
Lupanaria		88	9
	M		
Mansiones Albanæ		90	54
Macellum Magnum		96	39
Macellum Liuianum		112	52
Mausoleum Augusti		145	9

TABVLA

Folio Linea

Marforius	59.16.61	50
Malum punicum	121	52
Manalis lapis	168	17
Mensura Viarum	14	37
Meta Sudans	106	34
Miliarium Aureum	61	20
Montes a Romulo inclusi	8	18
Montes Urbis	7. 14.	35
Mons Capitolinus	21	41
Saturnius	21	32
Tarpeius	21	50
Vaticanus	158	3
Clatræ & Apollinis	121	24
Moles Hadriani	160	9
Muri ex saxo quadrato	11	30
Muri Collinam non excedebant	11	37
Muri restituti	12	31
Muri cur distorti	12	47
Muri an in priscis fundamentis	12	45
N		
Naualia	157	25
Naumachia quid	86	41
Circi Maximi	86	48
Domitiani	144	18
Neronis	158	35
Cæsaris	156	25
Nemus Alexandri	134	4
Nossocomion	153	40
O		
Obeliscus quid	87	1
In Circo Max.	87	44
Lunæ	119	28
Campi Martii	143	26
Ad Mausoleum Augusti	146	4
Vaticani	21, 15, 158	33
Extra portam, S. Laur.	165	15

	TABVLA	Folio	Linea
Ad caput Bouis		168	50
Officina Monetæ	27.24.61		13
Officinæ Minii		123	53
Ouilia		140	34
<b>P</b>			
Palladium		47	13
Pallium mirum		35	55
Palus Caprea		135	44
Plateæ Antonianæ		49	5
Palatium	1.46.44		5
Traiani		56	49
Pincii		16	37
Nerux		58	4
Romuli		72	36
Constantini		91	20
Seforiani		91	22
Caracallæ		99	30
Licinianum		114	3
Decii Imp.		116	19
Antonini Pii		140	29
Augusti		144	56
Palatual		49	9
Pantheon		131	49
Pila Horatia		66	48
Pila Tiburtina		123	36
Pyramides		105	26
Pons Herculis		150	10
Sacer		15	17
Sublicius	11.7.150.16.154		49
Lepidi		155	7
Miluius		15	40
Aclius		151	9
Triumphalis		20	52
Vaticanus	151.16.159		16
Aurelius uel Ianiculensis		151	23
Tarpeius uel Fabricius		151	43

T A B V L A	Folio	Linea
Esquilinus uel Cestius	152	1
Senatorum uel Palatinus	154	17
Salarius	163	41
Numentanus	164	53
Mamæus	165	16
Lucanus	156	19
Oericuli	161	53
Narneæ	161	54
Valentinianus	168	55
Caligulæ in foro	50. 19. 61	31
In Campo Martio	142	2
Pomerium	13	21
Pomerium à quibus propagatum	13	33
Pomeriū à quibus propagari paterat	14	2
Portæ vrbis Romuli	9	7
Camentalis	9. 12. 15	14
Sceleratâ	9	37
Romana	9	45
Mugonia	9. 52. 15	15
Trigonia	9	52
Pandana	9. 56. 15	16
Libera	10	1
Romanula	10	2
Saturnia	10. 13. 21	45
Ianualis	10	19
Minutia	15	24
Querquetulana	15	14
Rauduscula	15	15
Sancualis	15	17
Prænestina	15	22
Salutaris	15	19
Catularia	15	19
Lauernalis	15	22
Mutia	15	20
Aurentina	15	20
Ferentina	15	23

TABVLA Folio Linea

Piacularis	15	21
Libitinensis	15	23
Racumena, vel Veientana	15	12
Flumētana vel Flaminia.	12.4.15	2
Collatina	16	19
Agonensis, vel Quirinalis, vel Salaria, vel Collina	15.3	16 48
Viminalis vel Numentana vel Ficulnen / sis	15.4.	16 56
Interaggeres	15.20	17 6
Esquilina vl' Tauria	17.11.18.5	18.12
Nauia vel Iabicana	18.15	15 7
Cœlimōtana ul' Asinaria	18.30.15	8
Gabiusa	18.37.	15 22
Latina	15.23.18	42
Capena vel Appia.	18.47.	19 9
Tergemia, l' Hostiēsis	18 34 19 24	15 10
Portuensis vl' Naualis.	15.11.19	38
Aurelia	15.24.19	44
Fōtinalis vl' Septimiana	15 21.20	12
Triūphal, vl' vaticana	15 13 19 14 20	4
Tiburtina	15	21
Valeria	15	24
Stercoraria	33	12
Porta Vetus Palatii	49	36
Portæ Panthei	132	26
Portæ tēpli Romul & Remi	54	43
Porticus Cliui Capitolini	32	48
Metelli	35	28
Pallatina	48	10
Concordiæ	37	19
Constantini	35	29
Libertatis	45	36
Q. Catuli	47	54
Augusti	144	47
For. Augusti	68	23

T A B V L A

Fólio Linea

Antonini	ii	140	16
Traiani		56	29
Antonini & Faustinae		68	37
Lunae		69	1
Claudiae		68	47
Circi Max.		84	36
Amphitheatri		107	29
Nep. uni		141	55
Quirini		121	38
Octaviae	126	19	31
Corinthia		129	46
Mercurii		130	3
Seueri		130	20
Pompeia		130	56
Panthei		132	51
Veneris Erycinæ		163	8
Prata Mutia		156	45
Prata Quintia		161	30
Prediolum Iulii Pauli poetæ		158	25
Puteus Probæ		116	16
Puteus aquæ salientis		118	3
Puticole		165	56
Puteal Actii		67	40
Puteal Libonis		71	9
Q			
Quirinal' mons	3.41	11.28.	118.24.119
R			
Regiones vrbis		14	36
Regia Numæ		39	29
Remurii mons		100	
Remoria		103	36
Roma vbi		5	31
Roma ab Euandro condita		7	39
Romani prouincias statuis spoliarūt		31	24
Rostra Noua & Vetera		61	49
Rumon Tyberis est dictus		140	45



	T A B V L A	Folio	Linea
Rupes Tarpeia		33.1.22	15
	S		
Saturnia oppidum		10.11.21	31
Salinæ		19.32.77	24
Saxum Carmentæ		33	10
Sacrarium Numæ		75	15
Sacrarium Bonæ deæ		168	21
Scala Caci		8.37.103	3
Annulariæ		48	7
Gemoniæ		103	28
Sciphius & Arion equi		147	14
Serra Tyberis est dictus		148	46
Septizonium Seueri		88	33
Septizonia duo		88	54
Seuiges aurati		35	40
Senaculum	32.44.51.16.43		34
Senatulum Mulierum		123	12
Senatula tria		37	12
Senatus ubi poterat haberi		38	34
Secretarium Po.Ro.		59	40
Sepulcrum Faustuli		62	50
Accæ Laurentiæ		10.5.81	13
Argi	82.40	C. Cestii, 105	41
Romuli		62	52
Neronis		124	18
C. Plotii		136	7
Vestalium		122	40
Marcelli		124	17
Scyllæ		147	4
Iuliæ		147	6
Britanici,		147	9
Drusi		147	10
Numæ		156	54
Hircii & Pansæ		147	6
Ceciliii statii poetæ		157	49
Hadriani		160	9



TABVLA		Folio	Linea
Licinii Tonforis Augusti		163	25
Marii	164 20	Ilia	164 19
Bacchi		164	47
Metellæ		169	8
Collatini		169	13
Africani		159	54
Scipionum	160.3	169	13
Septem Epulonum		159	52
Seruiliorum		169	13
Metellorum		169	13
Tulliorum		169	15
Ennii		169	17
Horatorum		169	50
Pom. Attici		170	4
Q. Cecili		170	4
Sepulcrorum publicus locus		111	38
Septa Agrippina		138	21
Septa Campi Martii		140	31
Silex percutiendi fœdera	23.41	35	35
Sicilia locus in Palatio		49	2
Sylua Laurea		102	14
Sororium Tigillum		69	14
Spoliarium		96	40
Spelunca Caci	102.21.	19	5
Statuæ, Simulacra, Signa vel Imagines			
Iouis	29.6.37.54.	106	37
Ioui Imperatoris		29	11
Iouis Tonantis		29	10
Iouis Opt. Max.		20	14
Iouis Pistoris		31	42
Nemesis		29	52
Victoriæ.	29.46.38.4	52	14
Fidei		29	48
Numeriani imp.		48	11
Hercul.	30.2.30.25.62.53.79.9.		
	88.25.132.39		

	T A' B V L A	Folio	Linea
Boni Euentus	30.5	133	46
Fortunæ	86.35	167	8
Bonæ fortunæ		30	5
Proserpinæ		126	21
Musarum		126	23
Apollinis.	37.37.51.48.20.68.	12	
	159.31		
Iani		30	10
Veneris		159	53
Cupidinis		159	54
Nili	30.22	159	29
Satyri	30.34	126	22
Tygris		30	22
Castoris	30.13.52.14.	68	10
Pollucis		30	13
Iunonis	37.51.	126	25
Latonæ	37.51.	48	20
Dianæ		126	23
Aesculapii	37.53	133	10
Hygiæ		37	53
Mineræ	37.54	132	38
Cereris		37	54
Martis.	37.56.132.19	168	19
Mercurii		38	1
Vertumni		82	17
Bacchi	38.2	126	21
Statæ matris		65	41
Pudicitæ		80	1
Rheni flu.		59	27
Sibyllæ		63	1
Sibyllæ Tiburtinæ		164	21
Veneris	132.29	163	14
Cupidinis		126	28
Cassandræ		38	3
Romuli & Remi		31	28
Scipionis		30	45

TABVLA		Folio	Linea
Coruini		68	10
M. Aetii		65	38
Tremellii		65	47
Alexandri Magni		32	39
Cæsar	65.49	154	11
Q. Marcii		65	46
Augusti		132	28
Agrippæ		132	28
Q. Ciceronis		55	26
Alcibiadis		65	37
Tullii		63	3
Sp. Matici		63	4
L. Rosii		63	4
Cælii		63	4
Coclitis	53.28	65	33
Ganimedis		54	22
Scipionis		30	45
Syllæ	30.47	62	44
Aemilii		30	53
Metelli		30	55
Corneliæ		31	1
Trebbii		31	2
Tyberis		159	30
Fabii Max.		31	4
Bruti		31	6
Cloeliæ		70	51
Muti		70	52
Ser. Tullii		76	12
Tiberii		96	27
Varronis		48	15
Britanici		48	21
Laocoontis		109	39
Cleopatrx		159	34
Socratis		147	12
Alcibiadis		147	32
Ludienis		52	21

TABVLA		Folio	Linea
Cn. Octavii		61	40
M. Scauri		62	43
P. Scipionis		169	21
L. Scipionis		169	21
Ennii		169	21
Summani		24	39
Stagna Neronis		107	8
Suburra		114	56
Suburra Plana. 3. 30.		115	6
Suburbanū Liberti Nerōis	17.2	164	56
Tabernola	T	113	43
Tabulæ publicæ		33	18
Victoriæ Scipionis		31	12
Iugurtinæ		31	16
Raptus proserpinæ		31	17
Fœderum Carthagenensium		33	28
Aeræ restitutæ		33	30
De rebus gestis a Clodio		33	24
Aerea in Laterano		33	33
Tabernæ nouæ		66	52
Veteres		66	52
Septem		66	53
Quinq;		66	53
Argentariæ		66	54
Lancæ		82	21
Bibliopolarum		82	42
Cæditia		170	5
Meritoria		156	12
Argiletanæ		82	42
Decem		116	12
Tempa, Aedes sacræ, Sacella, & Fana.			
Iouis	153.28	121	25
Iouis pheretrii		23	28
Iouis Opt. Max.		23	51
Iouis Tonantis		26	24
Iouis Custodis		27	56

TABVLA		Folio	Linea
Iouis Sponsoris		29	17
Iouis Statoris	38.12	129	40
Iouis Victoris		46	17
Veiovis		26	48
Saturni	25.22.53.24.60		21
	53.24.121.2.	10	13
Larum	8.10	70	47
Iunonis.	24.21.101.50.159		24
	126,24		
Iunonis Mœtæ.	102.11.27.20.3	73	7
Iunonis Lucinæ		144	9
Iunonis Matutæ	75.1	80	5
Iunonis Reginae	28.44	101	35
Iunonis Sospitæ		45	18
Iani	27.41.49.50.73.25.81		55
	9.41		
Iani Quadrifrontis		81	46
Apollinis	21.14.46.36.127		26
Herculis		127	10
Herculis Musarum		129	26
Herculis custodis		129	14
Herculis Victoris	78.39.	101	35
Termini		28	8
Mentis		28	33
Veneris		67	16
Veneris Erycinæ		162	54
Veneris Victricis		130	50
Veneris Genitricis		52	15
Veneris Cloacinæ		54	46
Veneris Caluæ		29	14
Veneris & Cupidinis		90	55
Martis.	68.25.168.2.	97	30
	128,20 158	23	
Martis Vltoris	29. 1	52	31
Fidei	29.3	46	9
Fortunæ		26	31

TABVLA		Folio	Linea
For. Masculæ		80	16
For. Primigæiæ	29.11.80.	16.	123.9
For. Obsequentis		29	11
For. Virilis		76	6
For. Prosperæ		80	4
For. Paruæ		80	19
Fortis Fortunæ	80.34.	156	26
For. Equestris		107	44
For. Muliebris		167	5
For. Publicæ		118	18
For. Seiæ		110	54
Malæ Fortunæ		112	19
Vulcani		52	20
Pacis		53	54
Bellonæ		128	47
Telluris.	54.26.	69	51
Salutis	29.8.55.31	122	53
Bacchi		121	2
Pictatis	74.21	142	55
Rhex		53	24
Carmentæ	9.30	75	20
Spei	75.6	168	24
Matutæ		102	13
Pudicitæ		79	39
Pudicitæ Plebeicæ		80	4
Vertumni		51	52
Consi		85	32
Mercurii		58	32
Floræ	86.33	123	51
Mineræ.	24.21.25.6.101.49.		
	168.15.121.25.		
Mineræ Calcidicæ		137	46
Concordiæ.	37.9.51.16.53.29.		
	72.6		
Vestæ	38.55.53.24.76		18

	TABVLA	Folio	Linea
Cereris	45.13	86	18
Victoriæ.	29.9.44.54.55.34		
	101.47		
Aii		42	2
Romuli	39.50.44	32	
Quirini	168. 11.53.	24	
	121.4		
Matris Deum		45	21
Libertatis.	29. 9.	45.	35
	101 51		
Heliogabali		46	26
Penatum		47	1
Lunæ		101	40
Solis.86.33.124.15.		53	24
	55.45		
Castoris & Pollucis		50	10
Augusti	47.16	50	18
Faustine		50	27
Cæsaris	52.9	67	3
Liberi	86.18	164	43
Liberæ		86	18
Præserpinæ		86	24
Dianæ.53.24.90.37		100	56
Fauni	90.51	153	54
Dææ Carnæ		96	3
Claudii Cæs.		90	10
Honoris.97.26.123.11.163			28
	168.27		
Virtutis	97.27	168	28
Isidis	21.4.55.39.97		15
	114.48		
Bonæ Dææ		101	25
Quietis		107	36
Felicitatis		111	20
Silvani		115	35
Apis		122	52



TABVLA	Folio	Linea
Pantheonis	131	49
Dii Fidii	123	4
Boni Euentus	133	39
Neptuni. 85. 43. 128. 30. 135		21
141. 55. 119. 47		
Rauenatium	156	11
Neniæ 164 6 Ridiculi	168	43
Orci	46	28
Iuturnæ	142	48
Aesculapii	153	28
Camœnarum 19. 5.	168	13
Tempestatis	168	39
Portumni	170	32
Febris	45	15
Dæ viriplacæ	46	4
Murtiæ	83	15
Marianum	113	37
Misericordiæ	26	56
Terminalia	170	10
Testaceus collis	104	10
Testamentum Militare	115	45
Terentus locus in campo Martio	135	25
Theatrum in genere	125	31
Scauri 125 45 Pompei	130	22
Marcelli	126	10
Thermæ in genere	97	54
Antonianæ	99	14
Dioclitianæ	116	54
Decianæ 95. 53.	103	39
Varianæ	103	41
Traianæ	103	41
Titianæ	109	22
Philippi Imp.	109	46
Cordiani	113	46
Olympiadis	116	35
Nouatianæ	116	36



TABVLA		Folio	Linea
Agrippinae		131	32
Neronianae		133	51
Alexandrinae		134	1
Hadriani	109.51.	134	19
Seuerianae		153	20
Constantianae		119	48
Aurelianae		156	21
Tyberis.	4.21.40.46.	148	19
Transyberina regio		155	53
Tribunal Aurelium		157	22
Trophoea Marii	113.10	146	33
Turres urbis		20	47
Turres Capitolii		23	18
Turris Mecoenatis		111	4
Turris Militiarum		119	33
V			
Valis Martia	3.55.	144	14
Vallis Quirinalis	31	118	11
Vaticanus		4	49
Verbena qua faeciales coronabantur.		35	33
Vlia	48 4	Vclabrum 80	55
Vertumnus	27.55	81	22
Vertumnalia		81	50
Viminalis.	3.28.11.27	116	23
Via Aurelia	20.9.	170	24
Noua	39.13.41.52.	96	53
Appia.	19.10.96.48	167	27
Sacra		70	29
Laticana	115.4	165	42
Prænestina	113.7	165	42
Flaminia	146.13	161	3
Lata		136	25
Fornicata		140	39
Recta		147	30
Claudia	162.18	167	56
Aemilia		162	22

TABVLA		Folio	Linea
Triūphalis.	1598	Ardeatia.	99 24
Tyberia.	162.27	Callia.	162 27
Collatina.	162.40.	Salaria.	162.49
Numētana			164 27
Ficulnēsis			164 29
Tiburtia.			165 13
Cāpana.			166 39
Latina.			166 42
Valeria.			167 3
Laurentina			170 8
Hoffiensis			170 17
Traiana			170 40
Portuensis			170 30
Vitelia			170 45
Via a Vesp. restitutæ			34 56
Vicus Iugarius			42 10
Thuscus			42 32
Thurarius			42 10
Padi			49 8
Fortunæ respicientis			49 8
Patricius	69.36		115 21
Mammurri			122 8
Corneliorum			120 52
Cyprius			69 24
Sceleratus			69 25
Publicus			80 51
Vitriariorum			104 56
Villa publica			141 20
Villa Cæsaris			162 5
Villa Tiburtina			122 25
Viuarium	17.5		165 9
Vrbs Rauenatium			155 55
Vrbs Roma			7 47
Vrbis Planæ situs			4 7
Vrbis primi cultores			5 3
Vrbis magnitudo			14 7

## A V T H O R E S

Ammianus Marcellinus	Episcopus
Apianus	Eusebius
A. Celius	Eutropius
Ausonius	Elius
Agathocles	Ennius
Antistius Labeo	Eumenius
Aristides	Fulvius
Antonius Pius	Fab. pictor
Alphenus	Frontinus
Africanus	Fulgentius
Anio Viter. <sup>21</sup>	Herodianus
Augustinus	Horatius
Antimachus	Interpres Pindari
Antias	Iulius Capitolinus
Acron	Iuuenalis
Apollodorus	Iosephus
Aristophanes	Lampridius
Blondus	Liuius
Baptista Leo	Lactantius
Cor. Tacitus	L. Florus
Cor. Celsus	L. Iginus
Cicero	Lucretius
Cato	Luceius
Calpurnius	Lucanus
Critolaus	Martialis
Cephalon. Gerg.	Macrobius
Calliodorus	Marcellus Iurec.
Cor. Nepos	Nonius Marcellus
Ciprianus	Nævius
Cassius hemina	Nazarius in pan.
Catullus	Ovidius
Diony. Alicarnasens	Orosius
Diuus Hieronymus	Plutarcus
Diuus Ambrosius	Plinius
Dion	Petrus lateran.
Draco Corcy.	Propertius

# A V T H O R E S

Plinius Junior	Salustius
Procopius	Suetonius
Porphy.	Solinus
Pom. Letus	Silius Ital.
Plato	Stattius
Probus	Seneca
P. Victor, siue	Stephanus
Sex. Rufus	Strabo
Plautus	Sisinius
Polibius	Tibullus
Pollio	Timæus
Perfius	Virgilius.
Pausanias	Varro
Porcilius	Volateranus
Piso in ann.	Val. Max.
Pindarus	Vitruuius
Pandulphus Bib.	Vopiscus
Ser. Gram.	Vulpianus Iurec.
Spartianus	Xenon
Sex. Pompeius	

Reuerendiss. & Ill. Io. Dominico Cupo, C.  
dinali Tranen. Io. Bartholomeus Marlia  
nus Patricius Mediolanen. S. D.



**V**Rbs Roma pro cuius imperio consti-  
tuendo, immortalitatēque propagan-  
da, uirtus, fortuna, ac ipsa simul natu-  
ra certasse uidentur, & cui tantum  
dignitatis, & splendoris dedere, ut ni-  
hil angustius, nihilq; in toto orbe terra-  
rum admirabilius unquam uoluerint, in senium tandem  
uersa, ab illis decem gentibus, id est planè ab omnibus,  
quarum antea uictrix fuerat, sæpe postea uicta, sæpe di-  
repta, sæpe fœdissime incensa, fataliq; necessitate, quia  
hominū res fuit, ita propè funditus concidit, ut in suis uix  
uestigijs institerit. Iacuit itaq; diu in altissimis ruinis, &  
adhuc iaceret, ni quorundam doctissimorum uirorum in-  
dustria, cura, & labor accurrisset. Quibus sanè nescias an  
magis debeas, quam illis, qui uarijs eam substructionibus  
exornarunt. Nam illi interitura posuerunt, hi, quæ inte-  
rierāt, ab interitu reuocare sunt conati. Tamen, quia in re  
difficillima primi id tentarunt, illis merito ignoscendum,  
si neque omnia inuenerint, neq; repertis suum nitorem, su-  
um locum, suum deniq; ordinem, aut uitæ breuitate, aut  
uarijs occupationibus, reddere potuerint. Quod ego etsi  
non solus animaduertem, neq; solus molestē ferrem, eos  
priscis noua miscuisse, ac inter uarias, dubiasq; opiniones  
anxium lectorem reliquisse; solus tamen, euolutis omni-  
generis scriptoribus, qui ad hanc rem facere uidebantur,  
pro uirili parte operam dedi, ut uetustis nouitatē, obse. u.

ris lucem, dubijs fidem, confusis ordinem darem. Et ( nisi  
 me amor suscepti laboris fallit) quasi in tabella spectanda  
 omnia proposui, non eo animo tamen, ut ederem, sed quò  
 in studijs humanioribus, quæ opportuna, & necessaria ui  
 derentur, hinc tanquam ex penu depromerem. Precibus deinde  
 amicorum editionem flagitantium fatigatus, cum in lucem  
 emittere constituissem, et ueluti ex alta specula dispice  
 rem, cui potissimum has lucubrationes dedicarem, in hac  
 mihi deliberatione tu Princeps amplissime unus occurri  
 sti, apud quem ita instaurata hæc urbium mater, ut deorum  
 illa apud Nasicam, merito collocaretur. Nam in hac tua  
 tanta dignitate, ut omittam, quæ uolubilis fortuna temere  
 largitur, temerèque aufert bona, elucescit in te fides incor  
 rupta, continentia incredibilis, singularis munificentia,  
 qua nihil in principe optabilius, laudabiliusue inueniri  
 potest. Accedunt rursus, ad philosophiæ, sacræque theolo  
 giæ scientiam, literæ humaniores, in quibus ita excellis,  
 ut unus es doctissimis nostræ ætatis uiris iudicaris, &  
 habearis. In ijs uero, quæ ad religionis cultum pertinet,  
 eximia pietas, maturæ consiliû, exacta diligentia, cætera  
 que animi bona ita accumulata, ut illa diuina Homeri sententia  
 οὐ γὰρ ἀμὰ πάντα θεοὶ δοῦσαν ἀνθρώποις  
 in te uix locum habere uideatur. quo fit ut omnes boni ti  
 bi bene esse uelint, & cupiant: propterea quod optime no  
 rint, in ea re. uigere artes, mercaturam exerceri, studia  
 florere, ciues lætari, nullam inopiã esse, nullum belloꝝ metum,  
 nullas rapinas, cui uir doctissimus, ac sapientissimus mode  
 reitur. Quod Phocylides prudenter hoc carmine expressit,  
 ἀγροὺς καὶ πολιὰς σόφια καὶ γῆα κλυτὰ τε γῆνα

Sed non est huius loci, & temporis recensendi innumera  
biles laudes tuas, nec nostri est ingenij id præstare. Hoc  
tamen à tua amplitudine nunc petimus, ut nostrū, qualecū  
q̄ est, munus, & si non omnino absolutum, tuòq̄ altissimo  
iudicio dignum, ita suscipias, ut ad meliora indies magis,  
magisque nos, cæterósque omnes horteris, excites, & im  
pellas. Vale.





I  
IOANNIS BARTHOLOMEI  
MARLIANI PATRICII  
MEDIOLANENSIS  
ANTIQUAE ROMAE,  
TOPOGRAPHIA.  
LIBER PRIMVS.

*De situ urbis Cap. primum.*



Voniam, quidquid in rerum natura existit, necesse est id certis finibus contineri certoque determinari loco: ideo facturus opere pretium mihi uideor: si, quemadmodum solent Cosmographi, priusquam ad

ædificiorum urbis declarationem aggrediar, pauca quædam de situ ipsius attigero. quod haud scio cur à cæteris in hoc scribendi genere uersatis sit prætermissum: nisi forte præsentibus hominibus, temporibusque tantum

## LIBER

satisfacere cupientes, huiusmodi laborem sibi superuacuum fore sint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exterisque nationibus præstare oportet, summa ope niti decet, ut ab illis, quacunque ratione, ommissa, diligenter explere ualeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus in aere, aranearumque campo ædificia ipsa instaurasse, uel potius sparsisse iudicer. Quare cum nobis, sicuti poetis, non liceat, etiam in re ardua, & difficili, ab deorum immortalium inuocatione, licebit saltem ab illorum domicilio id est à Capitolio, auspiciari. ¶ Capitolinus igitur mons maiorem ubi ostendit latitudinem, secundum pedis Romani antiquam mensuram, octingentos non excedit pedes : longitudo uerò prospiciens occasum æstiuum mille, & quingentos. habet autem utrunque cornu in emicycli formam, & in orbem septem ferme stadia amplexatur. à quo, secundum longitudinē, conualle eiusdem: uel paulo amplioris, latitudinis determinatur mōs Palatinus: qui uno latere pedū sexingentorum huic ita imminet, ut Capitolium utrunque ultra ipsam porrigat cornu. Secundum uerò latus eiusdem in ortum æstiuum uergens, est primo pedibus centum prolixius. A tertio, ortum hyemalem, cœliumque montem respiciente, duplici ferè longitudine superatur. quartum, cæteris omnibus maius, circum continet Maximum : eregione uerò Auentinum spectat. Constituens itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium mille, & ducentos passus continet Palatinus. Ad secundū latus cuius iacet planities, quæ à capite fori Romani ad extremā collis Quirina

lis partem in Suburrâ uergentem, quingentis perficitur pedibus. interdum tamen latitudo hæc uariatur. Longitudo autem comprehensa ab utroq; fronte inter Capitolium, forum Neruæ, & Cœlium montem: atq; hinc ab eodem Cœlio, & Palatino: inde uerò à Suburra, & Esquilis, quoad . S . Marcellini ædem attingat, mille prope adimplet passus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera est planicies, quæ apud Marcelli theatrum, unde præcipium habere uolumus, ab ipso monte ad Tyberim in quingentos extensa est pedes: mox uerò, eregione conuallis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipse cursum oblique flectit, Auētiniûsq; mōs à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eosdē mōtes, secundum uariam eorum formam, usq; ad Cœliolum. ulterius usq; ad portam Capenam, ipsa tantum uia Auentinus à Cœliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à sinistra Capitolium, Palatinum, & Cœliū habet, millēq; passibus uix transigitur. Capitolij, Palatiniq; mōtis situ descripto, hisq; cāpis, terminisq; circumsepto, cum Cœlius tertius urbi fuerit additus, tertio ordine iure sequi uidetur. hic enim planicie Pyramidis formam ita constituente, ut basis quingentorum pedum prope amphitheatrū sit, à Palatino disiungitur. in ea autem est uia Appia, quæ apud circum Maximum sola Cœlium à Palatino disternat, tenditq; ad portam Capenam, relinquens à sinistra inter Cœlium, & Cœliolū uallem pedum sexingentorum latitudine, secundum eandem uiam: nam ad portam Gabiufam circa dimidiâ

## LIBER

partem angustatur. Longitudo à uia Appia ultra eandē portam progrediens, stadia quatuor continet: succedunt deinceps mœnia ad stadium, quæ, ad portam Asinariam usq̃, cum Cœlio iunguntur. Cœliolus igitur hac ualle, uia Appia, ab ortuq̃ æstiuo, atq̃ hyemali mœnibus urbis clauditur. ambit autem prope mille passus. Sed ad Cœlium reuertamur. hic ab ipsa Asinaria, secundū muros urbis, in ortum æstiuum per quatuor ferè stadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad studia duo, usq̃ ad portam Neuiam: à qua redeundo in occasum æstiuum uia Labicana ab Esquilijs dispartitur. mox etiam à fronte apud S. Marcellinum sese offerens ad amphitheatrum usq̃ progreditur. ambit autem duo mille, & quingentos passus: uariaturq̃ eo modo, ut nulla certa forma ei constitui posse uideatur: quemadmodum nec sequētibz. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti uidetur, parsq̃ ad Tyberim latior ad dimidium ipsius montis, secundum longitudinem à Tyberi ad mœnia existentem, oualem formam constituere uidetur. mox enim prope portam Hostiensem scinditur uia obliqua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem relinquit, diuisam à Cœlio uia Appia usq̃ ad portam Capenam, à qua ad Hostiensem muri interius sensim curuati à meridie, ortuq̃ hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex nostra dimensione, q̃ ex uerbis Diony. libet ostendere, qui tertio libro sic ait. Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem

Stadia fermè decem, & octo complectentem muro cincta. In decimo tamen haud minus duodecim stadijs esse tradit. Sed huius diuersitatis dubium tollit ipse dum subiungit. Non enim totus. M. Valerio, & Sp. Virginio Coss. habitabatur, sed erat publicus, & sylvarum plenus. Habet autem Auentinus ab occasu solis hyemali campum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium constituentem: quorum primum in meridie uergens sex propemodum continet stadia, & quinque in occasum: arbisque mœnibus ambo cinguntur. secundo oppositum parum minori transigitur spatio; quatuor uero stadijs quartum Tyberim, inter hunc ipsum campum, & Trans tyberinam regionem fluentem, respiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mons, uerum cum ab Anco Marcio, non inopia loci, sed ne aliquando arx hostium esset, additus sit urbi, commodius relinquetur ad eam partem, quæ Trans tyberinam regionem percurret: ad Esquilias igitur transeamus, quas à meridie uia Labicana, ab occasu uero æstiuo, ualle inter Cœlium, Palatinum, & ipsas Esquilias posita, diuisimus. A septentrione autem Subura, & deinceps uicus Patricius à Viminali colle, usque ad thermas Dioclitiani, dirimunt: ulterius enim iunctæ cum eodem colle usque ad mœnia uidentur: secundum quæ in portam Esquilinam latius diffunduntur. ambitus autem quatuor millibus passuum uix perficitur, nullam certam habens formam, uallibusque interdum breuibus includuntur, ut iure optimo Var. Esquilias ipsas duos esse montes dicat, in pluresque diuidat partes. At Viminalis collis ab oc-

## LIBER

*casu Quirinalem respicit. interiacet autem circa stadiū Suburra, quæ plana appellatur: deinceps à septentrione, inter eosdem colles, uallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine uero stadiorum duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, ut cum Esquilijis, ita cum Quirinali, usq; ad mœnia iungitur, ut nullo modo dirimi posse uideatur, quod accidisse arbitramur, quia montes iactis fornicibus sunt æquati, & nedum depressis locis s; perimpositi sunt amplissimi fornices: uerum ipsis etiam montiū uisceribus excauatis, perfossisq; tota penè urbs (ut ait Plinius) pensilis facta est. In orbem autē Viminalis ipse duo millia, & quingentos continet passus; oblongam, sicuti Quirinalis, habens formam, sed latitudo uariatur. Quia demonstratum est quid habeat Quirinalis à dextera, consequens est reliqua percurrere. A sinistra enim recta à turri Militiarum ad stadia quatuor, planâ urbem ad occasum pertinentem, despicit; tertio uero latere, ad stadia sex, collem Hortulorum, in aquilonem conuersum. interiacet autem uallis latitudine, ubi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam usq; propemodum producta. Circuit Quirinalis millia passuum ferè tria. Sex, secundum Var. urbis montibus, atq; unâ conuallibus iam ostensis, his collem Hortulorum, quanq; extra antiquum fuit pomerium, addere, non absurdum opinamur; ut omnes partes Planæ urbis melius intelligatur, faciliórq; sit cognitio eorum, quæ suis locis ueniunt declaranda. Is igitur collis ualli Martiæ inter sese, & Tyberim iacēti ad stadia ultra tria plurimus incumbit;*



cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, se-  
 cundum muros urbis, cæteris lateribus est longior: nam  
 millibus passibus uix perficitur; & in medio sui ad in-  
 star curuati ad cubitum brachij existit. quanto enim ma-  
 gis ad Collatinam accedit, eò ampliorem præbet campû:  
 & in orbem stadia decem, & octo plus, minus ample-  
 xatur. Tempus est iam in Planam urbem descendere,  
 quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc  
 terminat, ab ortu æstiuo, siue Septentrione, curriculo oc-  
 to propemodum stadiorum Quirinali, Hortulorumq; col-  
 le septa, ab occasu uerò paulo maiori spatio Tyberis al-  
 luitur: ideo maiori spatio diximus propter ripas ipsius  
 fluminis retortas. Quod si ab ea parte collis Hortulorû,  
 quæ Domitiani naumachiæ imminct, lineam rectam de-  
 duxerimus; stadijs duobus peractis, ad ripam eiusdem  
 flu. cregiõe molis Hadriani perueniemus; quatuorq; late-  
 rum inæqualium, passuum ultra tria millia complecten-  
 tem, quadrangulum constituemus. relinquetur autem ex-  
 tra uallis Martia, quanta est inter collem Hortulorû, mæ-  
 nia urbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis acce-  
 dit ad portam Flaminiam; eò magis arctatur. Reliquum  
 erat in TransTyberinam regionem transire, sed prius ui-  
 dendum est quo cursu ipsam ab urbe Tyberis interse-  
 cet. Hic enim urbem ingrediens, murorumq; extremam  
 partem, Flaminiamq; portam à sinistra relinquens, quæ-  
 ta est uallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, &  
 retorto defertur: mox uero sensim à septentrione in occa-  
 sum conuersus, emicycli formam constituit; cuius conue-

## LIBER

*rum Vaticanus, concavum uero Martius existat cāpus. deinceps, infra molē Hadriani, ad pristinum cursum redit, usq̄ ad primas Auentini radices; ubi oblique in meridiem uersus defluens, haud longe à porta Portuensi, urbem egreditur. At ipsius regionis situm aggrediamur. prius tamen sciendum est Ianiculi montis partem, ultra dimidiam, intra mœnia non esse comprehensam. Ea autē pars quæ à campo Vaticano ad stadia tria in meridiem est extensa, flumini quidem adiacet; reliqua uerò muris clausa, quanto magis fertur ad exitum eiusdem fluminis, latiore relinquit campum. Muri enim urbis ab ipso flumine recta in occasum per stadia tria ascendunt, mox per dorsum ipsius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem descendunt planiciem, inde breui spatio ad exitum Tyberis perducti cum fluuio ipso rombi formā propemodum constituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, desinat autem ad portam. S. Mariæ nunc ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quæ est muris circumdata, quinq̄ continet stadia. Ambit autem tota hæc transtyberina regio cum Ianiculo mil. passuum circa tria. Hæc de situ urbis: cui & collem, & campum Vaticanum add. re non inconueniens esse duximus. Dicitur enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium sumere; supra quem campum uersus occasum, collis eiusdem nominis attolitur, qui duo porrigit cornua; unum ad Ianiculum, alterum in septentrionem, arcumq̄ maxime intensum efficit, cuius conuexum mille passus complectatur. Ab ipso uerò colle diffunditur ad Tyberim planicies lō*



ge, lateq̃ patens, à sinistra montibus cincta, qui in longi-  
tudinem stadia circa decem producti; cum Tyberi effi-  
ciunt latitudinem uariam; quam totam, quanta his celli-  
bus adiacet, Vaticanum appellant campum. In hac autē  
dimensione quantum laboris sumpserimus, ne quispiam  
magis tibi credat, quàm ANTONIO alegreto,  
& ANNIBALI charo iuuenibus multiplici uir-  
tute ornatis, ac LVDOVICO fabro fancensi ui-  
ro probo, egregiēque docto, qui eiusdem laboris partici-  
pes fuere. Et si aliquis nimis seuerus rerum æstimator  
hanc, uel illam non probet mensuram tanq̃ ceriis sta-  
dijs, aut numeris recte non sit deducta: ob eam rem  
desinat mirari, q̃ forma urbis adeò est mutata, ut  
pristini situs uestigium uix retineat, neque Romu-  
lus ipse, si reuiuisceret, ubi suam posuisset urbem agno-  
sceret, quod accidisse certum est propter ædificiorū in-  
gentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus ualles  
ita sunt æquatæ, ut ubi montes ipsi incipiant, aut desi-  
nant non faciliè possit dignosci. Arbitramur tamen, uel  
sic, hanc descriptionem non inutilem fore ijs, qui urbem  
non uiderunt: & etiam ijs, qui eam contemplati sunt.  
Quia cum multa prisca per ea, quæ nunc sunt, exponan-  
tur, eaq̃ dominum mutant, aut corruant uetustate: cum  
ipsis sæpe prisca ædificiorum cognitionem ammitti-  
mus. quod accidere nequaq̃ poterit, si ex situs descri-  
ptione, singulis rebus proprium locum, quoad fieri pote-  
rit, assignauerimus.

## LIBER

## De primis cultoribus, &amp; conditoribus urbis. Cap. II.

Rbcm Romam in occiduis partibus, iuxtaq̃  
 u Tyberim flumen positam, atq̃ centum, &  
 uiginti stadijs à Tyrrheno mari distantem,  
 barbari Siculi primi omnium tenuere. An-  
 tea uero neq̃, ut habitata sit, neq̃ ut deserta fue-  
 rit, quod dicamus, nihil certi habemus. Mox autem Abo-  
 rignes, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad in-  
 quisitionem agri melioris sponte huc profecti, his expul-  
 sis, locum occuparunt. quibus deinde Pelasgi, & aliorq̃  
 Græcorq̃ quidam errabundi, profugiq̃ ex Theſſalia ad-  
 mixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere.  
 Permanferunt autem in his sedibus usq̃ ad bellum troia-  
 num, priscam illam Ab originum appellationem seruan-  
 tes, Horum autem regem Saturnũ fuisse memorant, qui  
 Cretæ rex habens cum Ioue filio de agris contentionẽ,  
 bello expulsus, in Italiam uenit, & cum usus uinearq̃,  
 & falcis Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est  
 admissus, cæterum Iano defuncto ad eum solum impe-  
 rium forte peruenit. Annis deinde sexaginta, ante res  
 troianas, ferunt Arcades ex urbe Palantio exeuntes,  
 sedemq̃ duce Euandro quærentes, atq̃ in hunc locum,  
 ubi nunc Roma est, delatos, à Fauno Aboriginum rege,  
 & benigne susceptos esse, & agri portionem accepisse,  
 illõsq̃ colle haud procul à Tyberi distante electo, stru-  
 xisse castellum, Palantiumq̃, à metropoli eorum in Ar-  
 cadia, appellasse. Paucis uerò annis interpositis aliam

classsem græcam, ducente Hercule, eandem tenuisse re-  
 gionem, ex hisq̄ quosdam missionem ab eodem Hercule  
 precatos in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse  
 sedem. Hos Peloponnenses, Phænetas, & Epios, qui ex E-  
 lide, fuisse comperio: quibus nullum erat amplius desy-  
 derium reditus, euerfa eis patria ab Hercule. Hi ali-  
 quantulum temporis rem suam seperatim administra-  
 runt: cæterum haud ita multo post uictum, leges, sacra  
 cum Aboriginum sacris conferentes, sicuti Arcades, &  
 prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes fa-  
 cti sunt. Secunda uerò ætate, post Herculis profectio-  
 nem, Latinus ex filia Fauni, authore Trogo, uel, ut alij  
 dicunt, ex Hyperboride stupro conceptus, Aboriginum  
 rex fuit: quo regnante Aeneas post Ilij direptionem, in  
 Italiam cum appulisset, prelio statim exceptus est: cūq̄  
 in aciem exercitum duxisset, ad colloquium uocatus, tā  
 tam admirationem sui Latino præbuit, ut in societatem  
 imperij receptus, Lauiniāq̄ in matrimonium ei data,  
 gener ascisceretur. Hic deinde Aborigines, Troianósq̄  
 communi nomine Latinos nominauit. Post hæc utriusq̄  
 bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter  
 fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus, & La-  
 tinus interierunt. Quare Aeneas, soceri regnum suscipi-  
 ens, quarto anno imperij sui in bello aduersus Mæcentia-  
 um Hetruscorum regem, occubuit, in cuius locum Asca-  
 nius filius succedens trigesimo anno, post Lauinij consti-  
 tutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo, & tri-  
 gesimo, mortuo Ascanio, eius frater Syluius, post mortē

## LIBER

Aeneæ ex Luinia natus, imperium accepit, cūq; unde triginta imperasset annos, Aeneæ Sylvio filio reliquit, hic uero post unum, & triginta Latino Sylvio: Latinus q; post quinquaginta Albæ, qui undequadrageſima illud tenuit: post cum uiginti quatuor Atys, deinceps Capys uiginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus postea octo Tyberino succedens Agrippa, quadrageſima regnauit annos: Romulus deinde undetriginta, post hunc triginta, & septem Auentinus, qui Proca imperium ipsum per manus tradidit. Proca uiginti, & tres imperauit annos, Humitorémq;, & Amulium procreauit. Amulius duos, & quadrageſima annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis uindex regni sexus uirilis ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotem fecit, quæ duos pueros incerto stupro an ex Marte conceptos, enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna originem Romanæ prospiciens, pueros lupæ alendos obtulit, quæ cum sæpius ad paruulos, ueluti ad catulos, reuertetur, rem Faustulus pastor animaduertit, substrastósq; feræ cum Accæ uxori, quæ meretrix erat, nutriendos dedisset, grandiusculos inter greges pecorum agresti deinde uita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabulosum figmentum est, ad cœlandam auctoris Romani generis turpitudinem, nec incongrue factum est, nam & meretrices lupo uocamus, constatq; hoc animal in tutela esse Martis, iuxta illud. Martius à stabulis rapuit lupus. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Ro-

mo, siue Romulo fuere. Adultis inter pastores de uirtute quotidiana certamina, uires, & pernicitatem auxerunt. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter sumouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminiq; datur quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in ultionem Numitori traditur, qui adulescentia iuuenis permotus, in suspicionem expositi nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiae similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Faustus cū Romulo superuenit, à quo origine cognita perorum, facta conuratione Amulium interficiunt, Numitoriq; auo regnum restituant. Sequenti uerò anno regni Numitoris quadragesimo trigesimo secundo (ut tradit Cato) post Ilium captum, duodecimo Cal. Maias hora post secundam, ante tertiam Romam, ubi expositi fuerant, condiderunt. Et quanq̃ ut de tempore, ita de conditore, mira inter scriptores uarietas existit, communis tamen opinio Romulum Martis filium urbis authorem habet. Vnde Cicero de nat. deorum. Principio urbis parens Romulus non solum auspiciat, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Solinus etiam post non nullorum uarias de urbis authore opiniones subdit. Verius tamen putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta est. Ser. autem grammaticus de Urbis origine anceps, Conditarum, inquit, urbium discensio inuenitur, adeo ut ne urbis quidem origo diligenter possit agnosci. Nam Sal. dicit. Urbem Romam, sicut ego accipit, condidere, atq; initio habuere Troiani, & cum ijs

## LIBER

*Aborigines. Alij ab Euandro, secundum quos Virg.  
Tunc rex Euandrus romanæ conditor arcis.*

*Alij à Romulo, ut.*

*En huius nate auspicijs illa inclyta Roma.*

*Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet,  
non mirum si in aliarum opinione dubitatur. unde  
nec historicos, nec commentatores, uarie dicentes, impe-  
ritiæ condemnare debemus. Nam antiquitas in multis  
creauit errorem: & pleriq; fundant, pleriq; augent. &  
ad se transferunt nomina. Nam Romam etiam Romu-  
lus fecisse dicitur, quam ante Euander condidit. Romu-  
lum autem, non Remum, Romanæ urbi, & ciuibus no-  
men dedisse ferunt: quia captatis augurijs Remus prior  
sex uultures uidit. Romulus mox duodocim, quæ res, cū  
unus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in  
quo extincto Remo, à Romulo Romani sunt denominati*

### *De Forma, & Magnitudine urbis Romuli. Cap. III.*

*¶ Urbis nouæ figuram quadrangularem Romu-  
lum designasse auctor est Plut. & Diony-  
quadratam Romam appellatam tradit Solinus, eò qd  
æquilibra foret posita. Sed ut de forma certa est opinio  
apud scriptores, ita de ambitu, quibusue terminis finire-  
tur incerta, & uaria. Liuius enim refert Romulum Pa-  
latinum primum, in quo erat educatus, munuisse: &  
Gellius antiquum pomerium ab Romulo institutum Pa-  
latini montis radicibus terminatum. Secundum hos be-*



ne procedit, quod ait Cor. Tac. Capitolium Romanum  
 ꝑ forum à Tatio rege Sabinorum urbi creditum. cuius  
 uerba, sunt hæc. Initium igitur, & quod pomerium Ro-  
 mulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur à fo-  
 ro Boario, ubi æreum tauri simulacrum aspiciamus, quia  
 id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi  
 oppidi cæptus; ut Magnam Herculis aram amplectere-  
 tur. Inde certis spasijs interiecti lapides per ima mon-  
 tis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias ueteres, tñ  
 ad sacellum Larium, forumq; Romanum, Capitolium  
 non à Romulo, sed à Tito Tatio additum urbi creditur.  
 Sicq; manifestum esset Tatium deducto muro à saxo  
 carmentali in occasum ad uiam, quæ nunc haud longe  
 abest à Tyberi; inde in meridiem usq; ad circi Maximi  
 partem extremam, conuersoq; mox in ortum æstiuum,  
 paulo ultra Amphitheatrum, hincq; ad forum Neruæ,  
 & tandem ipsum murum cum altero cornu Capitoli  
 coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montem in-  
 clusisse. Sed cum constans sit opinio Carmentalem por-  
 tam ad radices Capitoli sitam, in noua urbe à Romulo  
 cõprehensam, Liuiusq; in bello aduersus Sabinos Capi-  
 tolium urbis arcem fuisse ostendat: cumq; in urbis am-  
 pliatione post Romuli mortem quid, quòue tempore, &  
 quibus regibus additum sit commemorans, nullam de Ca-  
 pitolio, tanquã de primæ urbis parte, faciat mentionem,  
 existimamus urbem à Cor. descriptam non magis Tati  
 regis, quã Romuli esse monumentum. nec obstat quòd Li-  
 uius dicit Romulũ primum Palatinum, in quo erat edu

## LIBER

catus, muniuisse. in eo enim uerbo primum, uim esse hanc  
 opinor, ut munito prius Palatino, urbem considerit,  
 Sicut eodem in bello ipse Romulus testatur, dum preca-  
 tur Iouem, ut suorum fugam sistat. Hic, inquit, in Pala-  
 tio prima urbi fundamenta ieci. Si prima, ergo alia  
 postmodum iecerat fundamenta urbis, illius dico, quam, con-  
 tra eiusdem Cor. opinionem, incipere à sylua, quae erat in Ara  
 Apollinis, & ad superciliū scalarum Caci, ubi postea fuit  
 porta Tergemina finire, legi apud Solinū. Quod mox ab  
 eodem Romulo, & Tatius aucta fuerit, nullū huius rei  
 authorem habemus, nisi Diony. quem ita loquentem au-  
 diamus. Romulus, & Tatius urbem statim maiorem ef-  
 fecerunt, duos ei colles alios adijcētes, Quirinum, &  
 Coelium; seperantēsq; habitationem alter ab altero in  
 proprijs locis utriq; uitam agebant. Romulus quidem Pa-  
 latium occupans, & montem Coelium Palatio propin-  
 quum; Tatius uerò Capitolium, quod ab initio cæperat,  
 & quirinalem rupem; forumq; ibi constituerunt, quo  
 nunc etiam Romani utuntur. Quamq; Ser. ait Alios dice-  
 re Romulum septem colliculos ab initio inclusisse, alios  
 uelle hos ipsos, qui nunc sunt à Romulo inclusos id est Pa-  
 latinum, Capitolinum, Quirinalem, Auentinum, Celiū,  
 Viminalē, Esquilinum, & Ianicularem, alijs tamen no-  
 minibus appellatos, quæ mutata sunt postea. In quo à Li-  
 uio apertissime eos dissentire inferius, ubi de uario urbis  
 ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus non ueri-  
 simile esse, pastores, rebus adhuc angustijs, tantum cam-  
 pi, in tanta hominum paucitate, complexos esse: cum  
Plaut.



PRIMVS

Plut. uellit mille domos tantum fuisse, Dionysiusq̃ cum conditoribus urbis non plures tribus peditum millibus, & pauciores æquitibus tercentis.

De Portis urbis Romuli. Cap. IIII.

E portis autem urbis Romuleæ sic habet Plinius. Urbem tris portas habentem Romulus reliquit, aut (ut pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipse ponit. communis tamen est opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas, fuisse, Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalemq̃, à matre Euandri denominatam, à dextera sub Capitolio inter saxum tarpeiũ, & Tyberim: eregione ædicule diuæ Caterinæ nunc dirutæ. & uersus circum Flaminium, ut inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit, & præter historiæ fidem, Liuijq̃ auctoritatem ipsam collem in urbem Romuli cõprehendit: dũmq̃ huic suæ urbi portas accommodare, uerisimilémq̃ suam opinionem efficere conatur, aliò ipsas portas, q̃ fuerant, traducit, & ex uno in alterz labitur errorẽ. Liuius enĩ ipse septimo belli pu. loquens de uico Iugario, clare docet Carmentalem portam fuisse sub Capitolio: sed apertissime Plut. in Camilli uita. Ad Carmentalem, inquit, portam Pontinus contendit, ut quid ageretur per silentium specularetur; nam huic Capitolium maxime directo incumbit: & Solinus his uerbis. Pars infima capitoli

## LIBER

ni montis habitaculū Carmentæ fuit, ubi & carmenta-  
 le nunc fanum est, à qua Carmentalis portæ nomen est.  
 Eodem modo & Sex. Pomp. qui templum Iani fuisse  
 extra ipsam portam apud Marcelli theatrum tradit.  
 Alia est ratio hanc portam non fuisse prope Auenti-  
 num. quod Vir. inducit Euandrum ab ara Maxima in  
 Palatinum progredientem monstrare Herculi portam  
 Carmentalem, quæ nimirum, si ad radices Auentini,  
 post fuisset relicta. Huic autem portæ Sceleratæ postea  
 nomen fuit, quod per eam egressi Fabij ad Cremerā Flu.  
 ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfe-  
 cti sint. Vnde idem Sex. Pomp. refert religioni esse qui  
 busdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quæ  
 erat extra ipsam senatum haberi, quod ea egressi sex &  
 trecenti Fabij apud Cremeram omnes interfecti sint,  
 cum in æde eiusdem Iani. S. C. factum esset, ut profici-  
 scerentur. Sed ad reliquas ueniamus. Romanam in hor-  
 tis ædis diuæ Mariæ nouæ haud procul ab angulo Pala-  
 tini, qui amphitheatrum spectat, fuisse innuit idem au-  
 thor, cum ait. Romana porta instituta est à Romulo in  
 infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam  
 formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis  
 præcipue, quod proximus aditus erat Romam. sunt tamen  
 qui Mugoniam, quæ & Trigonia à tribus angulis est de-  
 nominata, ibi restituant, quibus si assentiri uolumus, dice-  
 mus à Romulo prius Romanæ, deinde ab cuntu, hoc est  
 à mugitu bouū, uel quod per eam boues introducerentur, Mu-  
 gonix nomen sortitam esse. Sequitur Pandana, dicta, quod

rebus illatis in urbem panderetur, eidem & Liberae, & Romanulae nomen fuit, quam prope Velabrum fuisse probant quae sequuntur Var. uerba. Laurentalia ab Acca Laurætia; huius sacrificium fit in Velabro, qua in No uam uiam exitur, ut aiunt quidam ad Sepulcrum Accae; qui locus extra urbem antiquam fuit, nō longe à porta Romanula. Existimamus autem Romanulae nomen adeptam, postquam Romana Mugoniae sumpsit cognomen. Miror autem Blondum, & Fuluium, Var. authore, uelle hanc fuisse non Romae, sed Saturniae urbis, quidam probat Saturnium oppidum fuisse prope Saturnium montem, sic sequitur. Eius uestigia nūc manent tria, q̄ Saturni fanum in faucibus, q̄ Saturnia porta, quam Iunius scribit, ibi, quam nunc uocant Pandanam; quae ultima uerba inuunt. Pandanam fuisse à Romulo constitutā, eo in loco, ubi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. qui uerò uolunt Romulum urbem quatuor portarum reliquisse; quartam ad radices Viminalis statuere; ab euentu postea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum cum Romani eam claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est, cumq̄ iterum, ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere ne quibant, custodes steterunt, cunq̄ ex alia parte accerrimo prelio certaretur; subito fama pertulit fusos à Tatío Romanos; quam ob causam, qui aditum tuebantur territi profugerunt; cumq̄ Sabini per portam patentē irrupturi essent, fertur ex æde Iani p̄ hanc portā

## LIBER

magam uim torrentium undis scatentibus erupisse, multasq; perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine deperisse, ea re placitum, ut belli tempore, ueluti ad urbis auxilium, fores Iani reserarentur. Hæc autem porta opportuno loco fuerat sita, tamen cum constans sit opinio pomerium Romuli ad radices Viminalis non peruenisse, nulibiq; legitur Iani templum eo in loco stetiisse, credimus Romulum tres tantum instituisse portas; qui numerus, in urbe adhuc parua, publico usui satisfacere posse uidebatur.

### De uario ambitu, & mœnibus urbis. Cap. V.

Um Romulus, urbe noua constituta, quæ ad deorum religionem, hominûmq; iura pertinere uidebantur, curaret, Romani interim alia, atq; alia loca appetebant, ut urbs indies amplioribus munitiõibus cresceret, cum in spem magis futuræ multitudinis, quã ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis postea Sabinis, & ex duabus una facta ciuitate, etiam hominum multitudine aucta est, moxq; Alba euersa, duplicatõq; ex illius ruinis ciuiû numero: Tullus Cœlium urbi addidit, Equiliãsq; auctore Liuiõ, auxit. ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, uallibusq; adiacentibus, & foro proximioribus domos struxisse. Quæ loca cum iam essent occupata, deuictis Albanis Tullum addidisse Cœlium, Esquiliãsq; nundum urbi adiectas, au

xisse. Secundam autem urbis ampliacionem capto Politorio, omniq; multitudine Romam traducta, fecit Ancus, qui cum circa Palatium sedem ueteres Romani, Sabini Capitolium, atq; arcem, Cœlium Albani impleuissent, Auentinum nouæ multitudini concessit. Multis de inde millibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculū quoq; urbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, quiritiumq; fossam in planioribus urbis circumduxit. Hinc constat Auentinum non fuisse urbis Romuli partem, ut putauit Blon. minus diligenter Lini uerba consyderans, qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipsum extra urbem, sic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum silice strauerunt, eodem modo & Gellius, eius uerba hæc sūt. Auentinus solus, quæ pars non longinqua, nec infrequens est, extra pomerium est, neq; Ser. Tullus, neq; Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæsiuit, neque postea Diuus Iulius, cum pomerium proferret, intra urbis fines incluserunt. Causam esse ait Messala, qd in monte Remus urbis condendæ gratia auspicatus, aues irritas habuerit, superatusque à Romulo in auspicio sit. Iccirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem istum excluserunt, quasi aibus obscænis ominosum. Authore postea, D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obseruatum est. Tarquinio autem Prisco, qui urbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius suscepit, & Viminalem, Quirinalémque quinque collibus addens, urbis ambitum ampliauit. Muros uero ruderibus, uilibus=

## LIBER

que structuris ædificatos Tarquinius supbus primū cœpit saxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romulæ paulatim, & nomen, & usum ammississe uidentur, licet Carmentalis diutius suū retinuerit, Et constructio urbis regum tempore ulterius, ut testis est Diony. non processit, non permittente numine, quanquam omnia circum urbem erant habitata. Nam cum antiqui uellent urbis mœniz, quæ Collinam non excedebant portam, usq; ad Miluium pontem producere, prohibuere aruspices, quia non licebat in urbe comitia facere, & milites legere. hinc Cic. ad Atticum. Sed casu, inquit, sermo à Capitone de urbe augenda à ponte Miluio ad Tyberim: pauci secundū mōtes Vaticanos, campum Martium tum ædificari, illum autem campum Vaticanum fieri quasi Martium. quare arbitror magna parte urbis Planæ ædificijs occupata, Senatum sæpe agittauisse de transferendo campo Martio in Vaticanum, nunquam tamen id comprobatum esse. Quod autem Blon. uellit eum, quem nos collem Hortulorum dicimus, quirinalem esse, falsum esse ostendit Appianus, cum ait Syllam ulterius progressum exercitum in campo Martio ante urbis portas statuisse, & cū hic collis Campo Martio imminet, nimirum necesse est recepto, secundum nos, colle Hortulorum, ut etiam idem cāpus in urbem, contra omnium opinionem, sit receptus. Non tamen Fuluij approbamus sententiam, qui quidquid campi inter Capitolium, & Tyberim est, Martium appellari, murōsq; urbis Capitolium non excessisse, putet.



Nam & si hoc uerū est tpe regum, quod dubito, ultra ta-  
 men ipsum montē Consulū, aut imperatorū tempore  
 muros processisse opinor. Plurimis enim authoribus cre-  
 diderim Flumentanam portam antiquissimam esse. quod  
 si, secundum Blon. opinionem, sortita est nomen, & per  
 eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non  
 excedentibus, non uideo ubi locorū ipsa possit collocari,  
 ut Tyberis per eam labi potuerit. Præterea nō dicimus  
 theatrū Pōpei, thermas Agrippinas, Mineræ templū,  
 circū Flaminiū in cāpo Martio: sicut Ouilē, uillā Publi-  
 cam, & multa alia. Quare arbitramur partē urbis Pla-  
 næ, prisco ēt tpe, fuisse intra urbē, deducto uidelicet mu-  
 ro à Collina ad Tyberim, eregione muroꝝ ab Anco in  
 TransTyberina regione collocatoꝝ, Flumentanamq; por-  
 tam, ubi nūc est, longo tpe post translata. Nec obstat qđ  
 isti falsò referūt: Martiū cāpū appellatū, quiddid inter  
 Capitoliū, & Tyberim est; cū Liu. dicat quiddid inter  
 urbē & Tyberī, qđ scđm nostrā opinionē, bene, procedit,  
 cui ēt. P. Vic. suffragari uidetur, uia Latā, forū Suariū,  
 Pilā Tyburtinā iter mōtes & Tiberī iacētes ī septima  
 urbis regiōe statuēs. Pli. at tradit ābitū urbis suo tpe mi-  
 li. pas. xx. fuisse. Vopiscus uerò Aurelianū ip. muros ur-  
 bis sic āpliasse, ut. l. prope milia eorū ābitus teneret. Sed  
 Marcel. dubitationē tollit, cū iquit, Vrbs Roma est, quæ  
 muro cingeretur, ut Alphenus ait. Roma ē ēt quātū cōtinē-  
 tia ædificia eēnt. Pli. itaq; dū. xx. mil. passus scribit, &  
 Vopiscū, dū quinquaginta, Romæ, & ædiū cōtinē. cū cō-  
 syderasse dicimus ābitū. Sciēdū at mœnia urbis sæpe a

## LIBER

*barbaris apta, & á maioribus instaurata ambitú uariú habuisse. Magná uero partem Honorium, & Arcadiú restituisse, uetus in marmore supra portam Portuenscm incisus hic index ostendit.*

IMPP. CAES. D D. N N. INVICTISSIMIS  
PRINCIPIBUS ARCADIO ET HONO-  
RIO VICTORIBUS ET TRIVMFATORI-  
BUS SEMPER AVGG. OB INSTAVRA-  
TOS MVROS. ET TVRRES EGESTIS  
INMENSIS RVDERIBVS. E SVGGESTI-  
ONIBVS. V.C. ET INLVSTRIS MILI-  
TIAE AD PERPETVITATEM NOMI-  
NIS EORVM SIMVLACRA CONSTI-  
TVIT.

*Ambitus autem urbis nostro tempore uix passus mil. tredecim implet. Mœnia uerò utrum in ipso permaneant prisco uestigio ueteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi persuadere poteram, antiquos ita distortos, quemadmodum nunc cernuntur, muros posuisse. re deinde diligentius consyderata, inueni situs ipsorú optimã eos habuisse rationem. quia si orbicularẽ, aut quadrangularẽ, uel quâlibet aliã, certam formã urbis constituere uoluissent, eueniebat q̄ muri interdum per montium crepidines ducti, interdum uero per ualles montibus extra relic̄tis facile, perfossa, & excauata parte montis apposita, ab hostibus euerti potuissent, aut ualle intus existente, ex montibus uicinis, superiorique loco cì*



nes opprimi. Quare secundum montium circuitum, perque ipsorum radices deduxere muros, ita ut, ubi accliuisset locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerent, iacerentque intro effossam terram, donec montem ipsum æquarent, ne aqua defluens muros ledere posset. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanamque portam, rursusque inter Asinariam, & Gabiusam, & alibi, etiam per ualles mœnia deducta, respondemus, idè factum, quia extra non erat mons, qui urbi immineret, breuissimasque esse ualles, quæ si extra relictae fuissent, muris radicibus montium appositis, deformem, & multis in locis inutilem, urbem reddidissent. Quapropter credimus super fundamentis priscis muros nunc existentes, extructos esse. Quid enim erat cur ij, quibus muros instaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua ut iacerent fundamenta, cum prisca longe minorem impensam, & laborem desiderarent?

### De Pomerio urbis. Cap. VI.

Omerium uerbi uim solū intuentes post mœnium interpretantur esse, est autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inagurato consecrabant, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium & neque habitari, neque arari fas erat, non magis & post

LIBER

muræ esset, quam quæ murus post id, Pomerium Romanum appellarunt, Livijs. Sæpe tamē pro totius urbis ambitum, locoque certis finibus præscripto accipitur. Gellius enim tradit Pomerium facere finem urbani auspicii, ibique non nullos commemorat, qui Romanum propagarunt Pomerium. Sed post Syllam ferè omnes gloriæ, honorisque magis cupiditate, quam necessitate adducti, id fecerunt, inter quos numeratur Claudius imperator. Cor. Tac. Pomerium, inquit, auxit Claudius more prisco, quo ijs, qui protulere imperium; & terminos urbis propagare datur, mox subdit. Et quos tunc Claudius terminos posuerit facile cognitu, & in publicis actis præscriptum: Quod enim pomerium propagauerit, multa extant exemplis, ut in tabula ænea in Lateranensi basilica sita, cuius rei caput hoc est.

VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE CVM EX REPUBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO. Et in lapide tiburtino effosso superioribus annis apud Cloacam diuæ Lucie. cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CAESAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. XVI. COS. IIII. GENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAUIT TERMINAVITQVE. Sed tamen quos terminos pomerij posuerit, nulibi inuenies. Vopiscus uero scribit Aurelianus imperatorem adhibito senatus consulto muros urbis dilatavisse, neque tunc quidam

addidisse Pomerio, sed postea; cū non liceret, nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte Rō. Remp. locupletauisset, Pomerium propagare. At tam uaria est de urbis ambitu, atq; Pomerio opinio, ut nemo possit singulis quibusq; temporibus proprios fines determinare, hinc ait Diony. Si quis uelit Romæ magnitudinem exquirere, nullum habebit signum certum, quo dignoscatur quousq; sit hæc urbs progressa, aut unde esse non amplius urbs incipiat. Legimus autem secundum uiam, quæ est ab urbe ad Otricoli pontem, omnia ædificijs fuisse plena. Vnde Aristides ipsius urbis incredibilem ostendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Descendit hæc usq; ad mare, ubi Commune emporium, communisq; omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio, quacunq; in parte eius urbis constiterit quis, nihil prohibet quominus sit pariter, & in medio: quidquid nunc Italiæ restat, completum iri uniuersa mihi uidetur: unaq; futura urbs perpetua in Ionium mare protensa.

De portis antiquis quæ hodie non sunt. Cap. VII.

Vemadmodum ambitus urbis uarios terminos cōsecutus est, eodem modo & portæ: quarū non nullæ in Pomerij ampliacione intra urbem relictæ, & usum, & portarū nomen licet ammiserint, multæ tamen translatae pristinum retinuerunt. multæ etiam nouum adeptæ sunt. Et quanquam aliqui

## LIBER

Ser. Tulli, Augusti, Aureliani quæ tēporibus ausi sunt, certo numero posito, proprium, & nomen, & locum illis constituere: nulla tamen ratione, nullōue authore, quod scripsere, comprobarunt. Pli. autem quatuor, & triginta ætate sua fuisse prodidit, eius sunt hæc uerba. Mænia eius colligere ambitu imperatoribus, censoribusque Vespasianis. M. P. XIII. complexa montes. VII. Ipsa diuiditur in regiones. XIII. Capita singularum. clxxv. eiusdem spatij mansura corrente à capite fori Romani statuo ad singulas portas: quæ sunt hodie triginta, & quatuor: ita ut duodecim portæ semel numerentur, prætereanturque ex ueteribus septem, quæ esse desierunt. Efficit passuum per directum. XXX. M. D. LXV. Ad extrema uero tectorum cum castris prætorijs ab eodem miliario per uicos omnium uiarum mensura colligit paulo amplius. LXX. M. passuum. Cum sermonem forte haberemus de portis antiquæ urbis cum uiro præclarissimo IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo incidissemusque in uerba illa. Ita ut duodecim semel numerentur, prætereanturque ex ueteribus septem, quæ esse desierunt. rogauit me ille, ut est omnium bonarum artium studiosissimus, quid eo in loco sibi uellet Plin. Ego uerò qui haudquaquam mihi ascisco eam sapientiam, ut de re dubia, & difficili ex improviso respondeam, sententiã meam in aliud tempus distuli. Igitur aggressus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde sciendum est ex ipsis portis aliquas esse: quæ duo, & plura habuere no-

*mina, quas uult semel numerari . Veluti hæ.*

*Flumentana, siue Flaminia.*

*Quirinalis, siue Aegonenfis, uel Collina.*

*Numentana, siue Viminalis.*

*Ianualis, siue Sabiusa, quæ ducebat in Sabinos.*

*Esquilina, siue Taurina.*

*Neuia, siue Labicana.*

*Cælimontana, siue Asinaria .*

*Capena, siue Appia.*

*Tergemina, siue Hostiensis.*

*Portuensis, siue Naualis.*

*Ratumena, siue Veientana.*

*Triumphalis, siue Vaticana . His semel numeratis, si*

*Carmentalis,                    Querquetulana,*

*Mugonia,                        Raduscula ,*

*Pandana,                        Saginalis, &*

*Sancualis, quas antiquissimas esse nemini dubium est,*

*prætereantur, relinquentur sequentes.*

*Collatina,                    Catularia,    Salutaris ,*

*Interrageres,                Laurentina,   Mutia,*

*Tyburnina,                    Fontinalis,   Piacularis,*

*Gabiusa ,                      Lauernalis,   Prænestina,*

*Latina,                         Ferentina,    Libitinenfis,*

*Aurelia,                        Minutia,      Valeria,*

*Tarpeia. quibus si duodecim, quas dicit semel nume-*  
*randas, addideris, ad numerum. XXXIII. portarū,*  
*tres tantū deerunt quas nulibi iuuenimus . Quinimo nec*  
*apud antiquos scriptores metio est de tribus, ultimo loco*

## LIBER

positis. Insuper non Plin. ætate, sed diuersis temporibus prædicta nomina portis imposita esse arbitramur: Plin. umque cum ait, sunt hodie portæ urbis triginta, & quatuor, non solum de portis urbis: uerum etiam de ijs, quæ erant in suburbijis intellexisse, cum appellatio urbis contentibus ædificijs finiatur. quanquam apud Plin. sunt qui legunt. XXIII. De porta autem Ferentina sic meminit Plut. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradunt. Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic si poncremus, cum illarum nullus usus, neq; uestigium extet, superflua certe uideri posset. Quare ad utiliora transeamus.

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc sunt.

### Cap. VIII.

Mbitum urbis à nobis iam dimensum, mœnibus, & portis, quæ nunc extant, tempus est circundare. Exordiamur autem ab occasu huius mali, Tyberiniq; flum. ripa: à qua muri. C. XX. pass. producuntur, priusq; Flumentanam Portam attingant: denominatam, ut Blon. uelle diximus, q; Tyberis per eam aliquando laberetur in urbem. Ipsa, inquit, indicat positio, quia nulla, inter omnes urbis portas, ita Tyberis est apposita, ut eam aliquando is fluius potuerit influere. At ex uerbis Apiani supra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuisse, cum Flumentanæ, ei nomen



erat. Procopius uerò in loco editiori eam ponit. Liiij eti-  
 am uerba innuunt olim à Capitolio procul esse, quæ hæc  
 sunt. Ita prædicta die in Petilinum lucum, extra portam  
 Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non est,  
 concilium populi indictum. Quod si campum Martium  
 extra urbem relinquimus, non uideo quomodo Apiani-  
 cum Liiij conueniant uerba: At cum dictum sit mœnia,  
 quæ Collinam portam non excedebant, deducta olim per  
 urbem planam, usq; ad Tyberim, eregione scilicet muro-  
 rum structorum ab Anco in Transyberina regione,  
 existimamus portam ipsam in ripa eiusdem fluminis,  
 haud procul à ponte nunc Xisti, tunc positam esse: aut  
 certe in fine uicæ Latæ, & in principio Flaminicæ, Flu-  
 mentanæq; sortitam nomen, quod ad fluuiū pertinet,  
 non autem quod per ipsam fluuius in urbem laberetur.  
 Cic. quidē ad Atticum scribens tanquam de porta urbis  
 antiqua ita meminit. Nescio enim cur cum portam Flu-  
 mentanam Cælius occuparit, ego Puteolas non faciam  
 meos. Qui uero extra antiquum pomerium ipsam statue-  
 re, mœnia in quibus nunc est, a Belisario condita putat,  
 nos uerò non condita, sed super aliorum murorum funda-  
 mentis instaurata, eaq; multo tempore ante Belisarium  
 fuisse; mœnib; q; Collinam portam non excedentibus,  
 ampliatis, Collatinâq; addita, Flumentanam eò, ubi nūc  
 est, translata; aut certe extra pomerium triumphalem  
 arcum fuisse, Sed eo in loco, ubi nūc est, porta ne fuerit,  
 an triumphalis arcus, in medio relinquo. Flaminicæ de-  
 inde traxit nomen à uia, quam Flaminius strauit. Porte

## LIBER

Populi nunc dicitur, ab hac muri per collis Hortulorum  
 radices pass. ultra mille adimplentes, Collatinæ iungun-  
 tur Portæ, cui à Collatia oppido prope Romam, in quod  
 aliarum ciuitatum opes fuere collatæ, nomen inditum es-  
 se scribit Sex. Pom. Liuius. Collatia, inquit, & quidquid  
 circa illam agri erat Sabinis ademptum. Seruat quoq̃  
 ætas nostra morem appellandi in Collatia, quidquid ere-  
 gione eius portæ habet ager Romanus. Pincianam nunc  
 uocant à proximo Pincij senatoris olim Palatio cuius, ue-  
 stigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum posi-  
 ta Theodoricus Ostrogothorum Rex Rauenam misit,  
 author Cassiodorus. Sita autem est in eodem Hortulo-  
 rum colle, & ut Flaminia, aquilonem spectat. Interie-  
 ctis deinde stadijs sex peruenitur ad Portam Quirina-  
 lem; priscis temporibus ita denominatam, q̃ ea in  
 collem Quirinalem iretur, siue q̃ proxime eam Quirini  
 Sacellum. Aegonensem etiam, q̃ in Quirinali esset, qui,  
 ueluti sine angulis, Aegenos appellabatur, dixere portã.  
 Quod autem postea à Quirinali mutatũ sit nomen in Col-  
 linam docet Var. Salaris nouissime, quod adhuc immu-  
 tatum retinet, nomen est consecuta; quia per eam Sabini  
 sal à mari in urbem deferrebant. ortum æstiuum prospi-  
 cit, sicut Viminalis, quæ quarta in ordine stadijs quin-  
 distat à Collina. Viminalis autem est nuncupata, q̃ ibi  
 uiminũ sylua fuisse uidetur, uel à Fano Iouis Viminei:  
 cui portæ (authore Liuiio) Ficulensi nomen etiam fuit, à  
 proximo extra ipsam loco, ubi figlinæ olim fiebant Nunc  
 S. Agnetis, & Numentana dicitur Porta. Hanc prope  
Salariam



Salariam fuisse probat Suet. de Nerone loquens, in hūc modum. Offerente Phanote liberto Suburbanum suum, inter Salariam, & Numentanam uiam, circa quartum miliarium. Inter Viminalem, & Esquilinam in campo Viminali, quem hodie incolæ Viuarium appellant, media est Porta Interragges, cui Aggeres Tarquinij, inter quos erat condita, celebre ad posteros facere nomen. Subit Porta nunc. s. Laurentij, quam Tiburtinam esse, & in aqueductu aquæ Marcæ conditam, diuersamq̃ ab Esquilina, contendit Ful. ea nempe ratione, q̃ Strabo in campo Esquilino duas urbis portas; alteram Esquilinam tunc clausam, alteram Tiburtinam esse, memoret. Inter Tiburtinam autem, & Næuiam ipsam collocat Esquilinam, quam Liuius in numero aliarum statuens, antiqui pomerij portam facit, his uerbis. Itaq̃ Cos. Valerius, ut eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent, & sciere perfugæ, multoq̃ plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen traiciunt. P. Valerius inde. T. Herminium cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occultatum obsidere iubet: Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat, inde se obijcere hosti, ne sit ad flumen reditus. Consul alter. L. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus. Ipse Valerius Cælio monte delectas cohortes educit: hisq̃ primi apparuere ho-

## LIBER

*Sti. Herminius, ubi tumultum sensit, concurrat ex in-  
 fidijs, uersisq; in Lucretium Hetruscis terga cædit,  
 dextera, læuâq; hîc à porta Collina, illinc à Næuia red-  
 ditus clamor. Et quia Liuius non meminit de Tiburti-  
 na, Ful. autumat postea conditam fuisse in forma ar-  
 cus, ubi nunc est, clausa Esquilina. Recte ne sentiat ui-  
 deamus. In primis autem sciendum, tempore quo con-  
 dita est Tiburtina, mœnia ne sint propagata. Si sunt,  
 non uideo cur Esquilina magis non sit translata, quam  
 clausa. Si uero non, quid erat causæ antiquissimam,  
 eandemq; celeberrimam claudendi portam, quo nouâ  
 excitarent? Quare haud me pœnitet eorum sententiæ es-  
 se, qui uolunt super ipsam aquæductum deriuatum: non  
 ipsam in forma arcus extructam: cum constet usq; ad  
 Augusti tempora apertam fuisse, de qua Cic. Sic me-  
 minit. Cû ego Coelimoniana porta introÿsse dixissem,  
 responsione me inimica Esquilina introÿsse homo prom-  
 ptissimus laceßiuit. Sin Tiburtinam esse concedimus,  
 Esquilina inter hanc, & Numentanam, siue Interag-  
 gres potius erat excitanda, quã inter Næuiam, ipsam  
 q; Tiburtinam: cum Liuius libro sexto secundi bel. pu-  
 ostendat Collinam, Esquilinamq; inuicem prope fuisse,  
 Commemorans Flacum porta Capenæ eû exercitu Ro-  
 mam ingressum, media urbe per Carnias Esquiliæ con-  
 tenâsse, inde egressum inter Esquilinam, Collinamq;  
 portam posuisse castra. Et placuisse Coss. circa portas  
 Collinam, Esquilinamq; ponere castra. Vnde si Esquili-  
 na erat, ubi ponitur à Fulvio, non oportuerat consulê*

Capena ingressum in Carinas, inde per Esquilias ad portam ipsam peruenire: cum magis rectum, breuiusque esset iter per Caelium, aut Labicanam uiam. Quare magis inclinatus animus ut credam portam nunc S. Laurentij Esquilinam esse: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, ubi Esquilinus est campus: & mœnia à Numentana ad portam S. Laurentij duodecim fermè implent stadia; ut in hoc interuallo porta Interaggeres, Tiburtinâque commode potuerint collocari. Non enim sequitur, Esquilina Strabonis ætate erat clausa, ergo etiam nunc est clausa. Esquilina ab Esquilij, ubi sita est, denominabatur; eadem & Taurina, à capite tauri, quod cœlatum adhuc in frontispicio interiori cernitur. In ortum solis uergit, quem admodum Næuia; quam Varro, à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui uelint non portam, sed triumphalem fuisse arcum. Quod si mœnia manent in prisco ueteris fundamenti uestigio, non uideo, secundum ordinem portarum à Liuiio positum, cur potius alibi fuerit quam eo in loco, qui ad usum portæ commodissimus uidebatur. Ego tamen ipsam aliquando ascendi, & omnia diligenter perscrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum esse, iudicarem. uerum cum arcus triumphales soleant in uijs ducentibus ad portas excitari, uariūque ambitum urbis fuisse probauerimus; potuit aliquando porta prope existens in ipsum arcum, minore facto, uel ampliato pomerio,

## LIBER

transferri, Hæc autem porta olim etiam Labicana, nunc uero Maior nuncupatur. Hinc uero ad Cœlimontanã, à Cœlio monte, in cuius margine est sita, ita cognominatam, stadia fermè octo intercurrunt; quam portam L. Cornelio. & Q. Minutio Coss. tactam de celo narrat Liuius; cui Asinariæ à regno, ut aiunt, asinorũ, quod est Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc uero. S. Ioannis. ad ortum hyemalem, pertinet sicut ad æstiuum Gabiusa; quæ in angulo murorum sub Cœliolo occurrit, sed clausa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianæ. Gabiusæ autem obtinuit nomen quod recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Metrodij deinde porta à mensura est dicta. Stadia propè quinque à Cœlimontana distat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, sortita est nomen, idque immutatum adhuc retinet. Est autem prope ædem diui Io. Euangelistæ, in hyemalem ortum uergens, stadia quinque cum dimidio à Gabiusa abest, & totidem à Capena. dicta (inquit Ful.) à Capenatibus Latinis populis, ad quos mittebat, uel à Capenate flu. ut tradit Silius Italicus, cum inquit.

quo sacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verum quod à Capenatibus Capena nuncuparetur, auctoritatem non addit, neque Siliij carmen à Flu. portam nomen sumpsisse probat. Solinus autem refert. Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ienum uenisse, ac eius consilio, auxilioque ciuitatem iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab eo postmodum Capenæ nomen

fuisse. Ser. uero grammaticus huiusce portæ etymologiam aliunde trahit. Nam super eo Vir. emistichio, Lucosq; capenos, ait, Vnde & porta Capena, quæ iusta Camœnas est, nomen accepit. Asc. etiam scribit extra hanc portam Lucum, & Aedem Camœnarum esse; propterea Camœna à non nullis olim est appellata, nunc uero Porta. S. Sebastiani. Et certe nullum est dubiū quin sit hæc Capena, cum à P. Victore in prima regione eiusdem nominis ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio censore, qui uiam muniuit. Cic. pro Milone. Hoc enim sæpe ab istis dicitur perinde quasi Appius ille cæcus uiam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinentur. Eræ hæc porta multum celebris. quidam etiam Triumphalem appellant. Non desunt etiam qui Fontinalis nomen ascribant, à fontium ubertate, propter illud Mar. Capena grandi qua pluuit gutta.

& Iuuenalis. Madidamq; Capenam. quod ideo dictum arbitramur propter aquæ ductum super eam deriuatum; uel q̄ inter cæteras portas depresso sit loco. Vnde Cic. ad. Q. Fratrem. Romæ, inquit, & maxime Appia, ad Martis mira proluuias, horti, tabernæ plurimæ, maioris aquæ, usq; ad Piscinam publicam. Restat ultimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem uergens, ut Appia. Tergemina dicta est à uetustissima illa, per quam tergemini Horatij dicuntur egressi, quæ tunc fuit inter Tyberim, & Auentinum, sub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & pro-

## LIBER

pe Salinas; cuius adhuc apparent ruinosa uestigia inter proximas uineas. Huius loci meminuit Frontinus in hæc uerba. Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite usq; ad Salinas; qui locus est ad portam Tergeminam. Et mox. Cacus habitauit locum, ubi Salinæ nomen, ubi Tergemina porta. Hostiensis quod Hostiam mittat, aliquando est appellata, nunc. S. Pauli. distat à Capena stadia ferme octo. Ab Hostiensi deinde muri ad Tyberim stadia duodecim implent. A Fluuiio uero ipso ad Portuensem traſtiberinam Portam stadium dimidium uix intercurrit. Portuensis enim inditum est nomen, quia ducit in portum Hostiensem, à Claudio Imp. excitatum. nunc Portam Ripæ uocitant. ad occasum solis hyemalis pertinet. Hic deinceps in Ianiculum ascendens, septem stadijs, uel circa, peractis, ad Portam nunc. S. Pancratij, olim Aureliam, peruenies; quam quidam ab Aemilio uiro consulari, siue ab Aurelio Imp. nomen sumpsisse autumant; quidam uero à uia Aurelia, non nulli uiam ab ipsa porta. Quo autem nomine apud priscos uocaretur, sicuti de Portuensi, incertum habemus; neque solum de nomine, uerum etiam de loco dubitatur. Nam Procopius tradit Aureliam portam fuisse iuxta molem Hadriani, et, à basilica propinqua, portam. S. Petri nuncupatam. Sepulcrum (inquit) Hadriani extram portam Aureliam iactu lapidis impostum. Sed uelim scire utrum hæc, extra quam Procopius facit molem Hadriani, citra ne Tyberim fuerit, et ubi. Si erat, miror à Procopij ad nostra tempora ita cū



mœnibus euanuisse, ut nulla prorsus extent uestigia. n̄  
 si uelimus in aditu pontis Aelij excitatam, & ab ipso  
 Aelio Hadriano Aeliam, non Aureliam, denomina-  
 tam. Quare uidendum est ne apud Procopium, Aeli-  
 am sit Legendum, sitq; ex illis, quæ extra pomerium  
 ponantur, additaq; magis ad pontis, & molis ornatū,  
 quam q̄ esset necessaria; ibi prope porta uaticana exi-  
 stente, hoc enim modo sequeretur Pancratianam Au-  
 liam esse. & certe uia ab ipsa ad martina, hoc nomi-  
 ne appellatur. Ab Aurelia per Ianiculum secundum  
 urbis muros descendens inuenies Portam, quam Sub-  
 tus Ianum, q̄ Ianiculo subiaceat, nunc uocant, olim Se-  
 ptimianam à Septimio Imp. denominatā putant: ex eo  
 q̄ Spartianus de ipso Septimio loquēs Septimianū, Septi-  
 mianāq; thermas in trāstiberina regione ad portā sui  
 nois extitisse, cōmemoret. aiūtq; Septimij nomē super  
 ipsam lectū esse, priusq̄ Alexāder Pont. VI. eā instau-  
 raret, ibiq; Ianū Septimianū, Septimianāq; Arā fuisse.  
 Blon. aut Fontinalē appellat. i. deabus fontium sacram.  
 Extāt, inquit, adhuc magnæ molis muri Scatentiū adhuc  
 fontij receptacula sub mōte, qui Aureus nuncupatur,  
 ipsi portæ proximo Liuius. Aediles, inquit, alterā porti-  
 cū ad portā Fontinalē, ad Martis Aram, perduxere.  
 Quod autem hæc sola possit esse fontinalis, inde cer-  
 tum habemus, quia nulla est porta alia, qua in cam-  
 pos Vaticanus iter esse possit, nullo ponte, Subli-  
 cio excepto, ad Tyberim existente. At Fuluius  
 in campos Horatorum Liuium intellexisse scribit, quē



## LIBER

*cum procul ab urbe essent, rectius fortasse de Vaticanis diceremus; quorum mentio frequentior est apud scriptores. Cic. campum Vaticanum fieri quasi Martium. Præterea. Liuius primo, & tertio ab ur. co. de Capena, & quinto bel. mac. seorsum de Fontinali meminit. quod facit ut existimem Fontinalem non eandem esse, quæ est Capena; & cum Fontinalis antiquissima sit urbis porta, potuit aliquando accidere, quæ à Septimio instaurata, ipsius nomen, in inscriptione addita, sit consecuta. nam (ut diximus) plerique fundant, plerique au-  
 gent, & ad se transferunt nomina. spectat septentrionem, distat autem ab Aurelia stadia quatuor, & à Tyberis iugera septem. Fluuius deinde ipse per stadia duo decim, uel circa, loco murorum, usque ad portam Flumentanam, urbem planam, campum, & uallem Martiam ambit. Si quis autem urbis circuitum ex positorum stadiorum numero collegerit, inueniet profecto tredecim millia pass. ut diximus, non excedere. Turres uero ipsorum murorum trecentum & sexaginta numerantur: quarum multæ sunt collapsæ: multæ ita uetustate corrosæ, ut in dies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra est mentio apud scriptores, quanquam esse desijt, tamen ex Blon. opinione locum, ubi ea fuerit, indicare, non alienum esse arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimum Tyberis ripam, cuius fundamentorum moles extat, & uia ab eo ponte ad Cæsaris obeliscum protensa, arcusque basilicæ. S. Petri subie-*

Et a triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Iosephus, Vespasiani, & Titi describens triumphum. Dicit enim ipsos imperatores, qui non in Palatio maiori, sed in Isidis templo nocte quieuerant, ad octauianas ambulationes transiisse, ubi eos Senatus, & honorati equites præstolabantur: & cum fauor militaris eosdem meritis ornasset laudibus, uotis rite celebratis ad portam recessisse, quæ ab eo, quæ per illam semper triumphorum pompa ducetur, nomen accepit. Territorij etiam triumphalis in uita diui Petri, à diuo Hieronymo, siue à Damasco papa scripta, est mentio. ibi enim legitur Beatum Petrum fuisse sepultum in ecclesia sui nominis, quæ ad Templum, tunc Apollinis, nunc. S. Petronilæ, iuxta territorium triumphale fuerit ædificata: ubi obeliscus est Caij principis. Suet. commemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipsius Augusti Mausoleum fuisse ostendit Suet. & Stra.

## LIBER SECUNDVS.

## De uarijs nominibus Capitolij. Cap. I.

P
 Ostquam urbis situm, uariumque ipsius ambitum descripsimus, murisque, ac portis eum sumus complexi: reliquum est ut eo ordine, qui præcessit, quid, quòne tempore, & à quibus, singulis in

## LIBER

locis sit excitatum, indicemus. Exordiamur itaq; , tan-  
 q̄ à capite á Capitolio; q̄d, ante urbem conditã, ab anti-  
 quo oppido nomine Saturnia, sub ipso monte existente,  
 Saturnium montem appellatum memoriæ prodidit Var.  
 Plinius, Saturnia, inquit, ubi nunc Roma est, Antipolis  
 ubi Ianiculum, in parte Romæ. alij uero q̄ Saturnus  
 ibi habitauerit. ut Virg. his carminibus.

Hæc duo præterea desiectis oppida muris

Reliquias, ueterumq; uides monumenta uirorum.

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem,

Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Sex. Pom. ait Saturniam Italiam, & montem, qui nunc  
 est Capitolinus, Saturnium nuncupatum: q̄ in tutela Sa-  
 turni esse existimetur. Solinus loquens de comitibus Her-  
 culis, hæc habet uerba. Idem montem Capitolinũ Sa-  
 turninum uocauerit. Castellum quoq; , quod excitarunt,  
 portam appellarunt Saturniam. Huic deinde Capitolij  
 dixere nomen, q̄ caput humanum aperientibus funda-  
 menta templi Iouis dicitur apparuisse, quæ uisa speci-  
 es haud per ambages arcem eam imperij, caputq; re-  
 rum fore spem præbuit, idq; ita cecinere uates. Nouis-  
 sime uero Tarpeia eidem monti nomen fecit. Nã cum  
 Romulus contra Sabinos bellattractaret, & Tarpeio  
 cuidam dedisset arcem tuendã, filia eius Tarpeia aqua-  
 tum profecta in hostes incidit, quam cum cohortaren-  
 tur ad prodicionem, illa pro præmio poposcit ornatum  
 manuum sinistrarum idest armilas. facta itaq; arcis pro-  
 ditione, hostes ingeniosa morte promissa soluerunt, nã

scuta idest sinistrarum manuum ornatum super illam iacientes, eam luce priuauerunt, quæ illic sepulta Tarpeie sedi, ut dixi, nomen imposuit. Plut. & Var. Diuiditur autem in Arcem, & Capitolium. Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium, & reliqua. Liuius exules & serui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitolium, & Arcem occupauere. Et cum lib. Septimo, loquens de Iunonis monetæ æde, ostendat domum Manlij fuisse in arce. Virg. uero ad rupem Tarpeiam, hoc carmine. Iam summo custos tarpeie Manlius arcis.

Contendunt, qui rupem ipsam ad cluium Capitolinū ponunt, Arcem ad Tyberim pertinuisse, nos uero ad aquilonem. quia dum Cor. Tac. in sequenti capite dicit, Diuersos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Asyli, & qua tarpeia rupes centum gradibus aditur, & subiungit, uis acrior per Asylum ingrebat, ædificiâq; in altum edita solum Capitolij æquabant, neq; de arce ullum faciat uerbum: fit uerisimile ipsam alibi, quam ad Asylum, stetit, hostesque hanc partem Capitolij, tanquam arce infirmiore, aggressos esse. Accedit huic nostræ opinioni etiam hæc coniectura, quod pars Capitolij Tyberi incubens erat ipsius flu. uicinitate satis munita, atq; ædibus sacris referta. Nec obstat Liuij, aut Vir. Authoritas, quia totus môs ab

historicis, & poetis rupes Tarpeia  
sæpe appellatur. & Ser.  
Capitolium urbis arcem  
fuisse tradit.

## LIBER

Capitolium à quo uotum, structum, dedicatum, in-  
stauratum, & quoties arserit. Cap. II.

Apitolium Tarquinius Priscus bello Sabino  
 ædificaturum se nouerat: fundamentaq; ieci-  
 rat, cum decessit. Verum Tarquinio defuncto  
 Superbus, capta Pometia, ex spolijs Hostium consu-  
 mauit; quo pulso, Horatius Puluillus Cos. Consecratio-  
 nem obiit. auth. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadrin-  
 gentorum, & quindecim annorum spatio, Scipione,  
 & Horbano Coss. per mariana bella igni consumptum  
 est; quo autem modo incertum, hinc Apianus. Capi-  
 tolium, quod sub regibus per quatercentos, & ampli-  
 us annos conditum fuit, igne correptum uniuersos latuit.  
 Cuius incendij idem Cic. sic meminit. Huius urbis, at-  
 q; imperij, qui esset decimus annus post uirginum abso-  
 lutionem, Capitolijs autem incensionem uigesimus. Eo  
 autem tempore, quo primum arsit, ex saxo quadrato fuis-  
 se, eius uestigia pluribus in locis adhuc ostendunt; id quo  
 q; Liuius Sexto ab ur. co. Refectionis autem curam ui-  
 ctor Sylla suscepit. dedicationem uero obiit. Q. Catu-  
 lus, cuius nomen, inter tanta Cæsarum opera, usq; ad  
 Vitellium mansit. auth. Plut. Arsit iterum Vitellia-  
 no bello: de quo incendio Cor. Tac. sic scriptum reli-  
 quit. Faces in prominentem porticum iacere, & seque-  
 bantur ignem, ambustasq; Capitolijs fores penetrasent, ni  
 Sabinus undiq; statuas decora maiorum in ipso aditu, ui-  
 ce muri, obiecisset. Tum diuersos Capitolijs aditus in-

uadunt, iuxta Lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes  
centum gradibus aditur. improuisa utraq; uis, propior,  
atq; acrior per Asylum ingruebat, nec sisti poterant  
scandentes per coniuncta ædificia, quæ, ut in multa  
pace, in altum edita solum Capitoliæ æquabant. Hic  
ambigitur ignem testis oppugnaturi iniecerint, an obse-  
si, quæ crebrior fama est, quo nitentes, ac progres-  
sos depellerent. Sic Capitolum clausis foribus indeffen-  
sum, & indireptum conflagrauit. Tertio autem unâ  
cum Vespasiani interitu igni direptum est, Suet. Resti-  
tutionem Capitoliæ Vespasianus aggressus ruderibus pur-  
gandis manus primus admouit, ac suo collo quædam ex-  
eulie. Nam incenso Capitolio cum curasset, ut unâ cum  
publicis tabulis monumentis, & fœderibus in tabulis  
æneis incisis restitueretur, decessit. Domitianus dein-  
de magnificentius, elegantiusq; quam antea fuisset, re-  
stituit, cuius impensa duodecim mil. talentorum exces-  
sisse autumat Plut. Turres plurimas habuisse ostendit  
Cic. in Cat. quarû non nullas de celo tactas fuisse, dicit.

De Iouis Feretriæ, & Opt. Max. Iunonis, & Miner-  
uæ Templis. Cap. III.

Apitolium deorum domicilium ea nempe de  
causa appellauit Cic. q; in eo omnium deorû  
simulacra, templaq; multa, & celeberrima  
fuisse, commemorant, quorum templorum primum oî-  
um Romæ sacratum, Iouis Feretriæ in bello Cenninen-



## LIBER

fiam à Romulo uotum, esse, & post uictoriam in uer-  
 tice ipsius Capitolini collis extructum, ferunt. Diony.  
 Extructo templo in uertice Capitolini collis Ioui, quem  
 Feretrium uocant. Cognomen autem Feretrij ea re obti-  
 nuit, q̄ cum Acronem ducem interfecisset, ut uotum su-  
 um maxime Ioui gratum, ciuibúsq̄ suis iocundum effi-  
 ceret, spolia ipsius ducis, fabricato ad id ferculo, gerēs  
 in Capito'ium, ad quercum pastoribus sacram in tro-  
 phœi formam fictam hostis arma deposuerit, designans  
 simul cum dono, templo Iouis fines, cognoménq̄ addēs,  
 Ioui Feretrio, à feriēdo hostē, ut uotis petierat. Plut. au-  
 th. Sex. uero Pom. q̄ pacē ferre putaretur, cū ex eius tē-  
 plo sumerēt. sceptre, per quod iurarēt, & lapidē Silicē,  
 quo fœdus ferirent, feretriū denominatū scribit. Huius  
 autē templi tecta cū uetustate, & incuria prolaberētur  
 ammonitu Pomponij Attici (ut Cor. Nepos in eius uita  
 testatur) restituenda curauit Augustus, quod nisi tum  
 ampliātū etiam sit, miror quid isti dicant, sup̄ illius fun-  
 damentis Aræceli templū fuisse excitatū. Nam memo-  
 riæ tradidit Diony. ætate sua uestigia ubi maiora, denū,  
 ubi uero minora, quinū pedum tantū extitisse. & certe;  
 in ea reꝝ tenuitate, paruū, ibidē tamen fuisse, credimus:  
 licet ab Anco Martio amplificatū referat Liuius. Tem-  
 plum Iouis Opt. Max. uouit Tarquinius Priscus. Super-  
 bus deinde librarum argenti quadraginta mil. in funda-  
 mentis impendit, uerum ferē perfecti consecrationem nō  
 obiit, parum enim ad absolutionem deerat, quo tempore  
 tyrannide excidit, quare dedicationis gloria ad Ora



zium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiam probatur indice in marmore inciso existenti in æde diuæ Agathæ huiusmodi.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEM-  
PLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDI-  
CAVIT ANNO POST REGES EXACTOS  
A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTA-  
TORES QVIA MAIVS IMPERIVM E-  
RAT SOLENNE CLAVI FINGENDI  
TRANSLATVM EST.

Fuit autem celeberrimum, & maximum, de quo apud eundem Diony. in hunc scriptum est modum. Extrusū est autem super crepidine firmatum alta, octo iugerū in circuitu, ducentorum ferme pedum unumquodq; latus, habens, eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, á parte quidem, qua frons meridie spectat, comprehensum triplici columnarum ordine: ab obliquis uero partibus simplici. In eo autem tria sunt sacella æqualia, inter se communia habentia latera: medium quidem Iouis, & ab utraque parte Iunonis, & Mineruæ, sub una aquila, unaque uellata tectura. quidam putant hoc alterum esse á templo Iouis Capitolini, cum idem sit, ut probat Cic. his uerbis. quo circa Capitoline, quem propter beneficia Po. Ro. Optimum: propter uim, Maximum nominauit. Licet enim diuersa sint nomina, unum tamen templum: unus erat deus. Habuit hoc templum fistulas, quibus aqua sup-

## LIBER

peditabatur reliquis templis, ac sedibus, ut idem  
 pro Rabirio testatur; qui etiam contra Rullum,  
 pro Domusua. S. C. & orationes sæpe in eodem habi-  
 tas esse docet. Eò etiam ibant cum populo noui Consu-  
 les sacrificatum qui deinde in Curiam deducebantur.  
 Ioui autem ideo rem diuinam faciebant, quod ei, quæ-  
 admodum Iano, omne debetur initium. unde est. Ab Io-  
 ue principium. Plin. prodidit Lauream in gremio Iouis  
 solitam deponi, quotiens lætitiã uictoria nouam attu-  
 lisset. idq; etiam ostendit Suet. in Domitiani uita. In hu-  
 ius templi fastigio Sumanum in libris de diuinatione po-  
 suit Cic. Non ne, inquit, cum multa alia mirabilia,  
 tum illud in primis, cum Summanus in fastigio Iouis  
 Opt. Max. qui tum erat fictilis celo ictus esset, nec us-  
 q; eius Simulacri caput inueniretur, aruspices in Tybe-  
 rim id depulsum esse dixerunt. Templum ipsum cum  
 ædibus, & sacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit  
 bello, & Titi tempore. auth. Dion. & Cor. Tac. In  
 ea Capitolijs parte fuit, quæ, uergens ad occasum solis,  
 Tyberim despicit; ubi paucis ante annis fuerat ædes  
 diui Saluatoris, cognomento in Maximis. Locus ille  
 nunc est prophanus, sed magna, & dissipata funda-  
 mentorum uestigia extare adhuc cernuntur. Habuit  
 hoc templum Cellam, quæ erat pars templi secretior,  
 in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val. Max.  
 dicat Africanum non ante negotia obijisse, quam in Cel-  
 la Iouis Capitolini moratus esset: sed forte tunc fuerat  
 Dialis. In hac fuere Coronæ aureæ duæ, quarum alte-  
ram ex

ram ex. xx. philippeis factam secundum Gallos Pampili legati in Curiam tulerunt, petentibusq; ijs ut id donum in cella. I. O. M. ponere, & sacrificare liceret, pmissum. alteram tulerunt legati Carthaginensium misi Romam gratulatum ob uictoriam partam aduersus Santes. Diony. à dextera templi Iouis Mineruæ sacellum ponit, sicut & Lilius, his uerbis. Lex uetusta est prisca literis, uerbisq; scripta, ut qui prætor maximus sit clauum pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Iouis; Opt. Max. parte, qua Mineruæ est templum, Eū clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eòq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum est. Iunonis ergo à sinistra fuisse consequens est. De Mineruæ meminit Cic. in oratione ad Equites ante quam iret in exilium, multisq; alijs i locis. Meminit & Cor. Tac.

De Saturni. Iouis Tonantis, & Custodis. Fortunæ. Ve iouis. Misericordiæ. Iunonis Monetæ, & Iani templo. ac de Orestis sepulcro. Aerario. Domo Manlij, Fanòq; Carmentæ.

Cap. IIII.

Aturni Templum condidere Herculis comites auth. Solinus. Diony. uero antiquis temporibus Aram tantum Saturnum habuisse narrat, secundum uiam, qua ex foro in Capitolium ascenditur, collocatam ab ipso Hercule. Verum si ab origine urbis habuit templum, de eo intelligerem, quod Tatiū

## LIBER

dedicauisse memorie prodidit Var. Licet enim uarie  
 sint opiniones, tamen consyderatis temporibus tollitur  
 omnis dubitatio. Dux enim fuere Saturni sacre ædes  
 diuerso excitatæ tempore, uel, secundaû aliquos, tres. hæc  
 autem capitolina in meridiem uer<sup>g</sup>ens fuit prope saxû  
 Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. ossa, inquit,  
 Or<sup>g</sup>stis ab Aritia Romam translata, & condita ante  
 templum Saturni, quod est ante cliuum Capitolinum.  
 Ex quibus uerbis patet Blon. haud recte sentire de hu-  
 ius templi loco. restituit enim ercigione diui Nicolai in  
 Carcere, cui si assentiri uelimus, oportet fateri etiam  
 cliuum Capitolinum ea parte stetiisse, ut secundum Ser.  
 ante ipsum sit Saturni templum. quæ opinio, præterquã  
 quod est falsa, destruit omnia argumenta ipsius Blon. ad  
 demonstrationem cliui Capitolini adducta. Nisi dica-  
 mus Saturnum alteram Aedem in Capitolio habuisse,  
 secundum Critolaum, qui phanomenon libro tertio scri-  
 ptum reliquit Saturnum ab agricola quodam Latini ge-  
 neris hospitio susceptum Enotriam eius filiam uiciasse,  
 quæ Ianum, Hymnum, Festum, & Felicem peperit,  
 quibus ferendæ uitæ, & rationem uini conficiendi Sa-  
 turnus pater ostendit, eiusq; muneris alijs authores es-  
 se concessit. Quare finitimi agricolæ cum insolitæ potio-  
 nis ui graui somno pressi diu iacuissent, experecti in su-  
 spitionem dati ueneni inciderunt, unde Ianum lapidi-  
 bus opprèssere. Eius autem puellæ patris morte dolore  
 laqueo gulam fregerunt. Saturnus uero in celum omnes  
 transtulit. appellantur autem  $\omega\gamma\tau\upsilon\gamma\eta\tau\alpha\rho\epsilon\sigma$ , quod

uindemiam ortu suo præueniant. Insecuto tempore, cum peste Romani laborarent, Apollo respondit, non prius cessaturam, quam Saturni placarent iram, cæsiq; per iniuriam manibus satisfacerent. Lucretius itaq; Catulus Aedem ipsi Saturno in Tarpeio monte posuit, Ianumq; statuit quadrifrontem, uel à numero puellarum, quæ patri spiritu parentauerunt, uel à quatuor anni tēpestatibus, ab eiusq; nomine Ianuarium mensē appellauit. Hæc uero, de qua Ser. dicimus positam esse eo in loco, ubi paucis ante annis fuerat cum turri sacellum cognomento. S. Saluatoris in Aerario, incumbens hospitali. S. Mariæ in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quæ cum sacello in usus humanos est conuersa. Ibi autem proximis diebus effossum est marmoris frustum, quod in frontispicio eiusdem templi fuisse arbitramur. In quo, sensu imperfecto, incisa erant hæc uerba.

AVG. PON. MAX. TRIBVN

CENSOR GOS. VIII.

ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RE-  
STITVERE.

Ideo nostro tempore in ærario uocatur; quia ibi Romani primum ærarium habuere. Tradunt aliqui Val. Publicolam primum omnium exactis regibus Aedem Saturni Aerarium declarauisse. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Augusto prope eundem cliuum, siue, ut uult. P. Victor, in eodem cliuo positum, q̄ liberatus esset periculo cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumq;

## LIBER

*Quentem exanimasset. uergit in meridiem, siue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxi puniuntur. Haud procul fuit Fortunæ, ut testantur carmina sita in templo ipsius Preneste, quæ sunt.*

TV Q VAE TARPEIO COLORIS VICINA  
TONANTI,

VOTORVM VINDEXT SEMPER FORTV.  
NA MEORVM.

ACCIPE, Q VAE PIETAS PONIT TIBI  
DONA MERENTI

EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA  
PARENTIS

CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM  
LITERA NOMEN.

CAESIVS HIC IDEMQ. TITIVS PRI-  
MVSQ. VOCATVR

Q VI LARGE CERERIS MESSES FRV-  
CTVSQ. RENATOS

DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT  
FAMA FIDESQ.

*Et reliqua. Templum Veiovis inter Arcem, & Capitolium fuisse legimus, in platea a dium nunc Cõseruatorum, cuius simulacrum sagittas teneret, quæ essent uidelicet paratæ ad nocendum: quapropter cum Apollinem pleriq; dixerunt. Veiouem enim appellauere ueteres deum, cui iuandi esset adempta facultas. est enim ue priuatiua particula. immolatur huic ritu humano capra, ut scribit Gellius. Asylum idest Misericordiæ Tē-*



plum in Capitolio fuisse, his uerbis testatur Diony. Lucum umbrosum medium, Capitoliiq; & arcis, quod uocatur intermontium duorum quercetorum templum idest Asylum constituit, quare autem Romulus constituerit; sic docet Liuius. Locus qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos Asylum appellant, eò ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset, auidam nouarum rerum per fugit: sic & Ouidius.

Romulus ut saxo lucum circumdedit alto;

Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extraheretur. Tiberius cum existimasset hunc malefaciendi causam esse, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Asylum statuisse dicuntur, timentes insidias illorum, quos auus, priusquam è terris migraret, afflixerat. Hinc Staius. Herculeos fama est fundasse nepotes. Blon. uerò sicut & Cor. Tac. ponit Asylum in campo, qui est à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. Quid autem de ipsorum opinione sentiam, ubi de Aequimelio erit mentio; infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in area domus Manlij ponitur à Liuiò: cuius uerba sunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ sunt, publica una, quod cùm domus eius fuisset, ubi nunc Aedes, atq; Officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait. M. Fabio Dorso, & Ser. Sulpitio camerino Coss. Dictatorem creatum. L. Furium, Aruncanòq; bello inter ipsam di-



## LIBER

micationem templum Monetæ uouisse . Secundo uero quîtæ decadis refert Aedem Monetæ uotam à Cicereio prætore in Corsica . Sed forte intelligit de ea , quam in Auentino restituemus , aut certe dicendû eos libros , qui nuper in lucem editi sunt , non esse Liuij . Ouid . ue ro uult ædem hanc Capitolinam uotam esse à Camillo . eius sunt hæc Carmina .

*Arce quoque in summa Iunoni templa Monetæ  
Ex uoto memorant facta Camille tuo .*

Moneta (iquit Cicero) à monêdo, Nā post cladē illā maximā à Senonibus Gallis factam, audita uox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata est m. neta. Templi hoc fuit, ubi nunc ædes Senatoris. Templum Iani custodis capitolinæ arcis Blon. scribit fuisse eo in loco, ubi nunc facinorosorum custodiæ, & carceris locus, uersus ortum hyemalem, eregione fori Romani. Et cū unum Ianum fuisse priscum uelint, plures uero posteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, uel à Tatio excitatum. Nam postquam hi in fœdera conuenerunt Iano simulacrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. Hinc Virg. Ianumq; bifrontem. Dracon uero Corcyrensis scriptum reliquit, Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, summamq; eius solertiam: primus enim coronam, rates, usum nauis inuenit, æneum quoq; numum primus signauit. Dicitur autem Ianus ab eundo, q̄ eat, & uertat cælum, cæteraq; omnia. Quare eundem & Vertumnum esse aiunt. Templum Iouis Custodis Domitianus adeptus

Imperium excitauit in Capitolio, séq; in sinu ipsius dei sacrauit. Quidam uolunt fuisse, ubi nunc Salinæ, prope Ianum.

De templis deorum incertam sedem in Capitolio nunc habentibus. Cap. V.

Emorant Romanos lapidem informem, atq; rudem coluisse Terminum appellantes; cuius templum à Tatio rege dedicatum fuisse Var. est testis. Plut. uero à Numa cōditum, tradit. unde constat antiquissimum esse: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiusmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus uellet Iouis templum ædificare, cœpit augurijs captare, qui mons huic templo esset aptissimus, & cum in omnibus Tarpeius esset inuentus, in quo erant multa diuersorum numinum sacella; actum est, ut exinde ad alia templa numina euocarentur sacrificijs, quo posset libere, & sine periculo templum Iouis ædificare; cūq; omnes dij libenter migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, abscedere noluit, sed illic remansit: tunc de hoc ipso sacrificatum est, & deprehensū, q̄ Terminus cum Ioue remanens, æternum urbi imperium cum religione significaret: propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quæ lapidem ipsum Terminum spectat, Nam Termino non nisi sub dio sacrificabatur, & ut ait Lactantius, publice, quasi custodi

## LIBER

finium deo . Augustinus uero scribit unà cum Terminò Martem quoq̃ , & Iuuentatem regi deorum cædere noluisse , q̃ imperium Romanum nullos haberet terminos , nec senectam sentiret . Mentis , & Veneris Erycinæ sacras Aedes in monte Tarpeio sedem obtinuisse narrat Lilius , his uerbis . Interea diuiri creati sunt . Q . Fabius Max . & Attilius Crassus ædibus dedicandis . Menti Attilius , Fabius Veneri Erycinæ , utraq̃ in Capitolio est , canali uno discretæ . De templo autem Mentis Ouid . in fast . sic meminit .

Mens quoq̃ numen habet , Menti delubra uidemus

Vota metu belli per fide pœne tui .

Idē Liliustradit . L . Quintio , & Cn . Domitio Coss . Aedes duas Ioui dicatas esse , quarq̃ alterā . L . Furius purpurio Prætor Gallico bello uouerat , alterā cōsul dedicauit Q . Martius Ralla diuuir . Capitolium èt Iunonis Reginae Templū habuit , à Cn . Flaminiō bello aduersus Ligures uotū : de quo meminit idē auth . & Cic . ad Equites antequā iret in exilium . Templum Opis uouit Tatius rex . Var . Ops , inquit , terra , q̃ hic omne opus ad uiuendum , ideo dicitur Ops mater . q̃ terra mater . hæc enim terris Giganteis omneis peperit , & resumit denuo , quæ dat , cibaria . Eandem quam Maiam , Terram , Faunā , & Bonam uolunt esse . De opis autem templo Cic . Ph . prima mentionem sic facit . Pecunia utinam ad ædem Opis maneret , & secunda . Sed etiam regnas , qui maxime te ære alieno ad ædem Opis liberaasti . Hanc Sp . Posthūio Albino & Q . Martio Philippo Coss . tactā de

celo commemorat Lilius. Templum Martis Vltoris ab Augusto in colle Saturnio excitatum esse, quidam tradidit; Fidei uero in eodem Cic. de nat. deorum, in hæc uerba. Tum autem res ipsa in qua uis inest maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa uis nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dicatas uidemus; proxime à M. Aemilio Scauro; ante autem ab Attilio Calatino erat Fides consecrata. Quid Opis? quid Salutis? quid Córdiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum quia uis est tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obsequentiæ Templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta uero urbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta fecissent, Aedem Veneri Caluæ in honorem matronarum in eodem colle Capitolino constituerunt. Alteram habuit Aedem Venus inibi de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autem sponsoris Aedem posuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Posthumius Cos. nonis Iunijs dedicauit. Iouis Pistoris Aram in eodem Capitolio quidam statuere: de qua Ouidius sic meminit.

Nomine, quâ precio, celebratio arce tonantis:

Discant pistoris quid sibi uellit ara Iouis.

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuerunt, uel sunt.

Cap. I.

**f** Vere prisca temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæque statuæ innumerabiles in Ca-

## LIBER

pitolio: non solum uiris præstantissimis, qui de re-  
 pu. bene meriti essent, erectæ: uerum etiam dijs  
 immortalibus uarijs ex causis consecratæ, ex quibus  
 uaria etiam sortitæ sunt cognomina. Florus enim scri-  
 bit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis  
 Statuam in Capitolio fulmine deiectam. Plinius uero ui-  
 ctis Samnitibus eiusdem dei Statuam à Sp. Coruilio fa-  
 ctâ, inibiq; erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue  
 Latuario cû Statua sua ante pedes dicti Iouis posita Idem  
 Iouis Tonantis Statuam in eodem Capitolio posuit: Li-  
 uius autem Iouis Imperatoris Signû, à T. Quintio Præ-  
 neste deuectum, inter cellam ipsius Iouis, & Mineruæ  
 dicatum. Cic. septima actione in Ver. Iouem, inquit, im-  
 peratorem quanto honori in suo templo fuisse arbitrami-  
 ni: hinc colligere potestis, si recordari uolueritis quanta  
 religione fuerit eadem specie, atq; forma signum illud,  
 quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Fla-  
 minius. Victoriæ Statuam in templo Iouis Opt. Max.  
 statuit Plut. Idem uero Cic. tertio off. iuxta id templû,  
 Fidei Simulacrum; cuius sunt hæc uerba. qui igitur ius  
 iurandum uiolat, is fidem uiolat, quam in Capitolio uici-  
 nam Iouis Opt. Max. ut in catonis oratione est, maio-  
 res nostri esse uoluerunt. licet de templo intellexisse ui-  
 deatur. Nemesis Simulacrum in eodem colle fuit. Est  
 enim Nemesis dea quæ superbos ulciscitur, cuius lati-  
 num nomen non inuenitur: Rhamnusia etiam appellata  
 à Rhamnunte uico attico, in quo colebatur: Adrasteæ  
 etiam nomen accepit ab Adrasto, a quo primum tem-

plum est consecuta. auth. Antimachus. Habuit Capitolium Herculis plures Statuas, quarum una dicata, & posita fuit à P. Sulpitio Auerrione, & P. Sempronio Coss. Aliam, uictis Tarentinis, Fab. Max. Romam detulit; Liuius, & Plut. Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin. & Apollinem diadematam, eiusdemq; Colossum triginta cubitorum, centum & quadraginta talentis factum, ex Apollonia ponti à Lucullo in urbem translatum. In eodem monte Iani Simulacro dextera trecentorum, sinistra sexaginta quinque numerum tenenti, ad demonstrandam anni dimensionem, quidam locum fecere: sicuti Plinius Castoris, & Polucis in templo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum à D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc decrum domicilio omnium deorum simulacra fuisse dicat Ser. superfluum est pauca, ex infinitis, uelle recensere. Videamus ergo quæ nunc sitæ sunt statuæ. Pro ædibus igitur Conseruatorum duo pari forma marmorea fluuitorum Simulacra seminuda uisuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi potest, Nili, ac Tygris flu. numina sunt; quorum alterum Sphingæ Aegypti peculiare animal, cui cubito initur, habet. Alterum uero Tygridem Armeniæ truculentam feram; in quorum sinistris est cornucopiæ rerum affluentiam significans. Intra limen à dextris Signum æreum auro perfusum nudi Herculis, & adhuc imberbis dextera clauam, sinistra uero Hesperidum aurea



## LIBER

in ala tenens, conspicitur. Quod prope Scolam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroq; Boario repertum esse scimus. Visuntur & marmorea signa parietibus iclusa. L. Veri Antonini de triumpho parthico: siue. M. Antoni de triumpho dacico, sublata ex æde. S. Martine. In aula uero superiori Statua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum Simulacra sunt sita.

De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, que in Capitolio fuere.      Cap. VII.

Non solum immortalium deorum simulacris  
 n    uerum etiam, ut diximus, præclarissimorum  
 hominum, regum, atq; imperatorum Statuis  
 Capitulum illustratum esse quamplurimi memoriæ  
 prodidere. In eo enim Scipionis, qui bellum in Asia ges-  
 sit, Antiochumq; deuicit, Statuam, non solum cum chla-  
 mide, sed etiam cum crepundijs, erectam fuisse; pro  
 Rabirio refert Cic. Syllæ uero pedestrem in Philip. Si  
 quis est, inquit, sensus in morte ænea statua futura, &  
 ea pedestris magis, quam inaurata equestris: qualis  
 L. Syllæ prima statua est. Qui ad Atticum etiam com-  
 memorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco ex  
 celso censoriam habuisse. Præterea Senatus Aemilij Le-  
 pidi pueri Statuam bullatam, & prætextatam, q; ho-  
 stes in acie interemisset, cuiq; seruasset, in eodem  
 erigi, iussit. Quo munere dignus habitus est etiam Me-  
 tellus, q; ex æde V. I. Stæ palladium ab incendio libera-



iisset. Cornelia Gracchorum mater non caruit hac gloria, sicut & Trebius, qui in ædilitate sua frumentum Po. Ro. assibus præstitit, Plin. auct. Plut. uero tradit Fabium Max. suam ipsius equestrem ex ære iuxta Herculem statuisse, præscōsq; Romanos Bruti illius, qui Tarquinos expulit, Statuam posuisse, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice. **VTINAM BRVTE VIVERES.** Domitianum autem non nisi aureas, & argenteas, certiq; ponderis sibi poni permisisse, scribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti solis statuis, tabulis etiam famam, & gloriam posteris relinquere conati sunt: quemadmodum uictoriæ suæ Asiaticæ Asiaticus ille, de quo superius facta est mentio. Bocchus etiam, ut Po. Ro. deliniret, simul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocavit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomachus Proserpinæ raptum pinxit in Tabula sita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingens æneum Caput, quod, ut testatur Lampridius, demptum colosso Neronis suæ imposuit Statuæ Commodus imp. cuius Colossus ex marmore fractus cernitur in ædibus Cōseruatorū. Innumerabiles autem fuere Statuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex provincijs deuictis Romanos in urbem trāstulisse. Cic. de nat. deorum docet his uerbis. Etenim fana multa spoliata, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata uidemus à nostris. In frontispicio autem prædictarū ædium æneū illud Lupæ Simulacrum, ex cuius uerberibus pendere ur

## LIBER

*bis conditores ait Vir. restitutum nunc uidemus . De quo in Catilinam Cic. sic meminit. Tactus est etiam ille , qui hanc urbem condidit Romulus , quem inauratū in Capitolio paruum , & lactentem uberibus inhiantem fuisse meministis . Et primo de diuinatione his Ennij carminibus .*

*Hic syluestris erat romani nominis altrix  
Marta , quæ paruos mauortis semine natos  
Huberibus grauidis , uitali rore rigabat.  
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu  
Concidit , atq; auulsa pedum uestigia liquit.  
Visuntur in superioribus locis domus eorundem duo Si  
mulacra , ænea , iuuenili forma , alterum stans serui  
habitu , alterum nudum pueri sedentis , pastori haud  
absimilis , curuato corpore è planta suppurati pedis spi  
nam acu euellenti .*

*De Cliuo Capitolino , Tarpeia rupe , & saxo Carmè  
tali. , Cap. VIII.*

*Liuis Capitolinus , per quem publicus in ar-  
cem erat ascensus , ubi nam fuerit , perma  
gna est inter antiquitatis diligentiores dubita  
tio. Blon. enim ad eam arcis partem fuisse , quæ uersa  
in Auentinum , nunc ecclesiam . S. Georgij in Velabro  
eregionè respicit , uerbis Liuij his nititur compro  
bare. Quum commissum prælium esset , Coss. transfugas  
Numidarum , qui tum in Auentino ad mille , & trecè*

tos erant media urbe transire Esquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles, tectâq; hōrtorum, & sepulcra, uacuas undiq; uias ad pugnandum futuros rati: quos quum ex arce, Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent, captum Auentinum conclamarunt. Et certe Suet. in Cæsaris uita hunc ipsum inuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrum præteruehens penè curru excussus est axe distracto, ascenditq; Capitolium ad limina quadraginta helephantis dextra, & sinistra lychnos gestantibus, quemadmodum & Ouidius his carminibus.

Inde, uelut nunc est, per quem descenditis, inquit, Arduus in ualles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc uerisimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum ostendunt; quia, cum cliuus emeret, facile potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex uarijs Capitolij partibus spectari Ser. autem, ut uisum est, scribit Saturni templum fuisse ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum, quod si intelligimus de templo Saturni Capitolino, nõ ut deo quomodo stet iuxta Concordiæ, quod ualde distabat. Erat enim prope Seueri arcum. Verum cum in urbe Concordiæ multæ fuerint sacræ ædes, necesse est Ser. aliam significare: aut certe dicere cliuum Capitolinum fuisse, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris stabula. ubi fundamenta antiqua non iugiter recta, sed introflexa adhuc cernuntur, quæ portæ locum uacuum relinquunt, sic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidē fuit

## LIBER

Saturni templum, & intra ipsum, & Concordiæ Cli-  
 uus collocaretur. Et mehercle Cic. actione sexta in Ver-  
 prope Fo. Ro. fuisse, his admonet uerbis. Tamen cur-  
 de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos  
 duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radi-  
 ces Capitoli in capite fori excitatus, sub quem trium-  
 phantes transeuntes Capitolium ascendebant, facit ut  
 Blondi opinionem affirmare dubitem, nisi uelimus di-  
 uersis temporibus utroque in loco fuisse, quod caret ra-  
 tione, Plures tamen aditus habuisse Cor. Tac. uerba su-  
 perius adducta, satis ostendunt. Sed de cliuo Capitoli-  
 no quisque, quam probat, eam sequatur opinionem. Hunc  
 autem silice stratum esse Liuius primo decadis quintæ  
 sic docet. M. Aemilio Cos. Censores cliuū Capitolinū si-  
 lice sternendum curauerunt, & Porticum ab æde Sa-  
 turni in Capitolium ad Senaculum, ac super id Curi-  
 am strauerunt. Hæc autem porticus uidetur una ex illis  
 de quibus idem Cor. Sic loquitur. Erigunt aciem per ad-  
 uersum collem usque ad primas Capitolinæ arcis fores.  
 Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ subeun-  
 tibus. In eodem cliuo Domum Milonem habuisse scutis  
 refertam commemorat Cic. dubitatur autem utrum he-  
 reditariam, an conductam, quia superius dicit. nullum  
 angiportum esse, in quo Miloni non esset conducta do-  
 mus. Blon. in Roma triumphanti scribit floralia ad cli-  
 uum Capitolinum mense Maio celebrari solita esse: ubi  
 prope prostitutæ mulieres paucis ante annis tabernas,  
 & casas habebant, Sed uellem huius rei authorem ad-  
 didisset.

didisset. Rupes Tarpeia, ex qua fontes, & damnati præcipitabantur, foro Romano superstetisse Diony. significare uidetur, his uerbis. Duci eum iussit in superstantem foro collem. est enim locus is rupes uasta, unde eis mos est deicere aduersarios. meminit & Plin. Metellus, inquit, Capitolio ad tarpeium raptus ut præcipitaretur. Ful. uerò putat Tarpeiam rupem fuisse, ubi nunc facinorosi puniuntur, quod & nobis magis placet, nec uerba Diony. huic sententiæ repugnât, quia de toto colle loquunt. r. Saxum Carmentæ, de quo mentio est apud Liuium ab ur. co. Tyberim despicit, eregione pontis Senatorum. Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex. Pomp. ubi sordes ex templo Vestæ sublatae condebantur, in Tyberim mox transferendæ.

De Tabulis, & Columnis æneis, argenteisque Ansere.  
Cap. IX.

Abulas in quibus leges, & publica acta continebantur in Capitolio fixas, ac seruatas esse, plures testantur. Cic. pro Sex. Inspectantibus uobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox. sed unum egregium de rege Deiotaro Po. Ro. amicissimo decretum in Capitolium fixum, & Philip. tertia. Falsas leges. C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Polibius tertio scribit fœdera, quæ inter Romanos, & Carthagenenses iusta fuerant, perscripta in Tabulis æneis in tē

## LIBER

*plo Iouis Capitolini diligentissime ab ædilibus conseruata: Vespasianumq; ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant inuestigatis exemplaribus restituendi curam suscepisse, in quibus tabulis publica monimenta continerentur; quarum una cernitur adhuc in Lateranensi ecclesia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu suo gestæ continebantur, hic affixit; quas Cic. ab exilio reuersus ui deleuit, author Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cælo, & liquefacta. Idem prope modum de diu. his Ennij carminibus.*

*Nam pater altitonans stellantis nixus olympo  
 Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,  
 Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.*

*Tum species ex ære uetus, generatâq; natæ  
 Concidit, lapsæq; uetusto numine leges.*

*Erant & leges à Romulo institutæ, quarum argumetum tale est.*

*Ne quid in auzurato faciunto.*

*Patres sacra, magistratûsq; soli peragunto, ineuntôq;.*

*Plebei agros colunto.*

*Sacrorum omnium potestas sub regibus esto.*

*Sacra patres custodiunto.*

*Populus magistratus creanto.*

*Leges discunto.*

*Bella decernunto.*

*Deorum fabulas ne credunto:*

*Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.*



Nocturnas in templo uigilias ne habento.

Parricidas omnes capite puniunto.

Ne quis præsentibus fæminis obscœna uerba facito.

Quisquis demissam ad talos togam in urbe habeto.

Monstrosos partus quisquis sine fraude Cædunto.

Ne quis, nisi per portas, urbem ingreditor, nèue egreditor.

Mœnia sacrosancta sunt.

Mulier uiro legitime coniuncta fortunarum, & sacrorum socia illi esto, ut domusq; ille dominus, ita hæc domina.

Filia, ut patri, ita defuncto uiro heres esto.

Adulterij conuictam uir, & cognati (ut uolent) necato.

Si uinum biberit domi, ut adulteram puniunto.

Parentum liberos omne ius esto, relegandi, uendendi, & occidendi.

Erant autem apud Romanos curatores eorû locorû, in quibus tabulæ publicæ seruabatur, ut index hic ostendit.

C. CALPETANVS SATIUS.

SEX. METORIUS. M. PERPENNA LVRCO

T. SARTIUS DECIATVS CURATORES

TABVLARIORVM PVBLICORVM

FAC.

CVR.

Augustus uictor totius Aegypti, quam Cæsar pro parte superauit, multa de nauali certamine sustulit rostra ærea, quibus conflatis quatuor effecit Columnas, quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt positæ, quas hodieq; inquit. Ser. conspicimus. Nunc uero in Lateranen

## LIBER

*Si ecclesia sunt sitæ : de his intellexit Vir. cum dixit. Surgentes ære columnæ. Legimus autem Syllam ex Iouis templo Athenis columnas ædibus Capitolinis uexisse. Cum olim Anseris clangore arx esset seruata in perpetuam rei memoriam Romani eius argenteum Simulacrum in eadem statuere arce, de quo Lucretius sic. Romulidarum arcis seruator candidus anser. Et Proptius Anseris & tutum uoce fuisse Iouem. Ob hoc, inquit Plinius, institutum est, ut cibaria anserum censors in primis locent.*

*De quibusdam Epithaphijs, & Titulis in Capitolio existentibus. Cap. X.*

### OSSA

NERONIS CAESARIS GERMANICI CAESARIS. F. DIVI AVGV. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS Q. VESTORIS.

### OSSA

AGRIPPINE. M. AGRIPPÆ DIVI AVGV. NEPTIS VXORIS GERMANICI CAESARIS MATRIS. C. CAESARIS AVGV. GERMANICI PRINCIPIS.

### OSSA

TI. CAESARIS DIVI AVGV. F. AVGV. PONT. MAXIMI TRIB. POT. XXXIX. IMP. VIII. COS. V.

*Vias autem urbis magna ex parte disturbatas Vespasianus*

*stianus restituit, ut in marmore in porticu ædium Conseruatorum posito ostendit talis index.*

IMP. CAESARI

VESPASIANO AVG.

PON. T. MAX. TR. POT. III.

IMP. IIX. PP. COS. III. DES. IIII.

S

C

Q VOD VIAS VRBIS

NEGLIGENTIA

SVPERIOR. TEMPOR.

CORRVPTAS IN

PENSA SVA RESTITVIT.

*Sunt enim forniccs in publici salis receptaculo, huiusmodi inscriptione uetustate penè consumpta, notati.*

Q. LVTATIVS. Q. F. Q. CATVLVS. COS. SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM. S. S. FACIVNDVM CVRAVIT.

*In æde. D. Mariæ de Araceli est ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, ubi legitur titulus huiusmodi*  
ACVBICVLO AVGVSTORVM.

*De quibusdam ædificijs, alijsq; rebus in genere. C. XI*

*Vriam Calabram in Capitolio Romulus culmis texerat, ad quã calebatur. i. uocabatur Senatus, & populus à rege Sacrificulo, ut ludorum, & sacrificiorum pernosteret dies. Prope hanc ipsius Romuli Casam ponit. M. Var. Metelli autẽ,*

E ij

## LIBER

& Constantini Porticum habuit Capitolinus nonis; & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis, marmoribusque columnis exornatam: Atriumque publicum, quod tactum de celo memorat Liuius. Ser. ait locum sacrum fuisse in Capitolio ex quo sumebatur uerbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatratus foedera facturi, uel bella indicturi: & lapidem Silicem, quem tenebant iu uari per Iouem, haec uerba dicentes. Si sicus fallo, tum ne Diespiter, salua urbe, arcemque bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. Fauisse, inquit Gallius, loca in Capitolio cellis, cisternisque similia, ubi reponebantur ea, quae in templo uetustate erant facta inutilia. Seiuages in Capitolio aurati à Cn. Cornelio positi sunt. M. Valerio Messala, & Liuiso Salinatore Coss. eodemque tempore duodecim clypeus auratus ab aedilibus. P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam condenuerant, author est Liuius, qui quinto belli pu. Clypeum Martis cum imagine Asdrubalis statuit in eodem colle, & secundo decadis quintae columnam Rostratam, sic. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio bello pu. tota ad imum fulmine discussa est. At tertio eiusdem decadis testatur. S. C. in Capitolio solitum haberi. Eo, inquit, facto auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, habijt. In templo Iouis Capitolini fuit Pallium breue, purpureum, lancestrum ad quod cum matronae, atque Aurelianus Imp. iungeret purpureas sita

as uestes cineris specie decoloratæ uidebantur, diuini  
 comparatione fulgoris. hoc munus rex Persarum ab  
 Indis interioribus sumptū Aureliano dedisse perhibe-  
 tur. Cn. & Q. Ogurnio ædilibus curulibus Limina Ca-  
 pitoli j ænea sunt fabrefacta. Tegulas autem æreas. Q.  
 Catulus inaurauit, author Plin. hinc Virg. Capitolia  
 aurea dixit, quanquam & propter statuas aureas, alia-  
 q̄ pretiosa ornamenta aurea dixisse existimaue-  
 rim. Numam antequam imperium adiret auguri-  
 um in Capitolio captauisse scribit Plut. Solinus autem  
 T. Tatium in arce, ubi fuit templum Iunonis Monetæ,  
 habitauisse. quo in loco prius steterat Domus Manlij;  
 de qua Cic. pro domo sua ita meminit. M. Manlius cū  
 ab ascensu Capitoli j Gallorum impetum repulisset, non  
 fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetisse est  
 iudicatus; ergo eius domum euersam duobus locis conue-  
 stitam uidetis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitoli-  
 ni sub terra, in arca lapidea ab hominibus decem custo-  
 diebantur, auth. Diony. Cæsar primo consulatu tria  
 millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem in  
 aurati æris reposuit. Suet.

## De Laudibus Capitoli j.

## Cap. XI.

I quis Capitoli j pulchritudinem, diuitias,  
 & ornamenta oratione celebrare, próq̄ illo-  
 rum admirabili, & penè incredibilem ampli-  
 tudine uerbis iūstrare conetur, nullam profectò inue-

## LIBER

niet tantam dicendi elegantiam, aut copiam, quin uerborum exilitate deprimat, quæ se se extollere posse cõfidebat, cui Cic. nullum inueniens epitheton magis conueniens. Deorum, & Iouis terreſtre domicilium appellauit. Quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Conſtante Conſtantini filio tunc primum Romam ueniente, ſic ſequitur. Deinde intra ſeptem montium culmina per accliuitates, planiciemq; poſita urbis membra colluſtrans, & ſuburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta ſpectabat, Iouis tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra deſcribens Aegypti mirabilia ſic habet. His accedunt altis ſuffulta faſtigijs templa, inter quæ eminent Serapeũ: quod licet minuatur exilitate uerborum, atrijs tamen columnaribus ampliffimis, & ſpirantibus ſignorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita eſt exornatum, ut poſt Capitoliũ quo ſe uenerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitioſius cernat. Eandem imitatus ſententiam Caſſiodorus. Traiani, inquit, Forum uel ſub aſſiduitate uidere miraculum eſt, Capitolia celſa conſcendere, hoc eſt humana ingenia ſuperata uidere. Nunc uero penè nudus eſt relictus.

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & qui ſic  
CURIA. Cap. XII.



*N* situs urbis descriptione secundo loco ual-  
 lem inter Capitolium, Palatinumq; montem  
 iacentem posuimus, eamq; secundum longitu-  
 dinem, non ultra Palatini latus terminauimus: cuius  
 ædificia, & loca par est tandem ut in antiquam speci-  
 em, & splendorem, quoad fieri poterit, restituamus.  
 Et quia nihil est quod magis res augeat, & conseruet  
 quam Concordia, ab ipsa rite principium facturi uide-  
 mur. Concordiæ igitur Templum uouit Camillus, si ple-  
 bem patribus reconciliasset; quod in foro, ut tradit Plut.  
 ut autem Var. inter Capitolium, & forum deinde ex-  
 truxit. hunc autem secutus Sex. Pomp. Senatula, inquit,  
 Romæ tria, unum ubi nunc est ædes Concordiæ, inter  
 Capitolium, & forum. Val. autem Max. ait Semproni-  
 um Asclionem pro æde Concordiæ sacrificium facien-  
 tem ab ipsis altaribus fugere extra forum creditores  
 coegisse. Sed cum non unum fuerit Concordiæ templum,  
 uidendum ne Plut. de eo intelligat, quod erat supra Co-  
 mitium, ad forum usq; productum. Huius autem porti-  
 cus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes co-  
 lumnæ cum inscriptione hac.

SENATVS POPVLVSQ; VE ROMANVS.  
 INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

*Q*uo autem tempore restitutum sit à Senatu incertum  
 est. Extat tamen in Lateranensi basilica de restitutione  
 memoria huiusmodi.

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC  
 TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO

LIBER

OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REM  
PVBLICAM FACTIS CONSILIIISQ.

S. P. Q. R.

AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE  
COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM O-  
PERE ET CVLTV SPLENDIDIORE RESTI-  
TVERVNT.

*Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis tem-  
plum ascendebatur. Cic. ph. septima. Occulta enim fuit  
eorum uoluntas, iudiciumq; de M. Antonio, qui fre-  
quentissimi in gradibus Concordiæ steterunt. Ouid.*

*Candida te niueo posuit lux proxima templo,  
Qua fert sublimes alta moneta gradus.*

*Furius antiquum populi superator betrusci*

*Vouerat, & uoti soluerat ille fidem.*

*Causa, q; à patribus sumptis secesserat armis*

*Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.*

*In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & con-  
ciones. Idem Cic. in ph. pro Sextio, & domo sua. Lã-  
pridius cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc  
est in ædem Concordiæ templum auguratum conuenis-  
set. In eodem templo fuit Statua Apollinis, Iunonis,  
& Latonæ Apollinem & Dianam infantes sustinen-  
tis: Aesculapiiq; & Nygiæ à Hycerato fabrefacta.  
Sthenis autem Cererem, Iouem, & Mincruam, flen-  
tēsq; matronas, & adorantes, sacrificantēsq; fecit,  
quæ erant in æde eiusdem Concordiæ. Martem uero,*

& Mercurium Pisicrates. Zucij manu in Concordiæ  
 delubro erat Marsias religatus. Erat & Liber pater,  
 Cassandráq; à Theodoro picta. In pronao templi fuit  
 Victoria, quæ. M. Marcello Claudio, & M. Valerio  
 Coss. icta est fulmine. Habuit Concordiæ templum Cel-  
 lam, de qua Cic. ph. tertia sic meminit. Armatos in  
 Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluserit: &  
 quinta. in Cella Concordiæ collocari armatos, latro-  
 nes, sicarios, è templo carcerem fieri. Concordia di-  
 cta, inquit Var. à corde congruente. Eregione autem hu-  
 ius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis  
 Statoris, à Romulo uotum, fuisse, testis est Liui-  
 us: apud quem ita loquitur Romulus. Iuppiter tuis au-  
 bus iussus hic, in Palatio, prima urbi fundamenta ieci,  
 arcem iam scelere emptam Sabini habent, inde huc  
 armati superata ualle media tendunt. at tu pater deū,  
 hominumq; hinc saltim arce hostes, deme terrorem Ro-  
 manis, fugamq; fœdam siste. hic ego tibi templum Sta-  
 tori Ioui, quod monumentum sit posteris, tua præsentī  
 ope seruata urbem esse, uoueo. & Cic. Priusq; enim  
 iret in exilium his Iouem precatus est uerbis. Tēq; Iup-  
 piter Stator, quem uere huius imperij Statorem maio-  
 res nostri nominauerunt, cuius in templo hostilem  
 impetum Catilinæ repuli à muris, cuius templum  
 à Romulo uictis Sabinis in Palatiij radice cum vi-  
 ctoria est collocatum oro, atq; obsecro, ferte opem pa-  
 riter reip. cunctæq; ciuitati, meisq; fortunis, Ouid. etia-  
 am in fast. in radice Palatini sic collocat.

## LIBER

*Tempus idem Statoris erit , quod Romulus olim,  
Ante Palatini condidit ora iugi.*

*Quo in loco nunc sunt spondæ murorum altissimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi , Senatûsq̃ solebat. Idem in Cat. pro lege agraria , & alibi sæpe & Nam. S. C. iure fieri non poterat , nisi in loco per augures constituto , quod templum appellaretur . non enim omnes ædes sacra templa erant. Curia in qua habebatur Senatus templum erat , auct. Gellius , & Var. Unde inter Aedes sacras , & templa illud interest . quod in his. S. C. poterat haberi , in illis uero nequaquã. Ego tamen causa euitandi crebras eiusdem uerbi repetitiones , & quo per nomen templi facilius inueniatur , quod quisq̃ cupit , hanc differentiam non plane seruauì. Hoc autem templum incendio Neronis exustum fuisse docet Cor. Tac. L. uero uotum bis , bello uidelicet Samnitico , & in pugna ad Luceriam. Miror autem quid est cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitoli posuerint , ad eam inquam partem , quæ in planam urbem uergit , ubi nunc est ædes diui Andrææ in Staterra , decepti solo cognomento , qui si Ciceronis & Oui. uerba obseruassent , & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio , non tam fœde in hunc lapsi essent errorem .*

*De Templo Vestæ , & Romuli , ac de Luco eiusdem Vestæ. Cap. XIII.*

*t Emplum autem Vestæ inter Capitolinũ , & Palatinũ montem , ubi diuæ Mariæ Gratia*

rum ædes nūc est sita collocari à Diony. uidetur. Quod autem non fuerit sub Palatio, ut putat Ful. probant, quæ sequuntur, Plut. uerba. Resistere Romani quo nūc loco Iouis Statoris situm est templum, ita confertissimo azmine Sabinos adorti fundunt, fugantq̃, & usq̃ ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Vestæ palantes agunt. Nam si Romani resistere ad radices Palatij, quomodo sequitur fundunt, fugantq̃ Sabinos ad templum Vestæ, quod, secundum Ful. fuisse, ubi resistere Romani, non autem quo fugati sunt Sabini, contra opinionem Plut. Diony. & Liuij, qui de hoc templo ita meminit. M. Cæditius de plebe nunciauit tribuni se in Noua uia, ubi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanū. Hinc Apianus ait. Aselium prætorem forte sacra Castori, & Polluci in foro facientem cum quidam lapide fialam excussisset ad templum Vestæ cucurrisse. Cor. Tac. de Pisone loquens ex foro, inquit, fugit in ædem Vestæ. Condita autem fuit à Romulo, ut infra demonstrabimus ex uerbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Castora, & Pollucē in pugna aduersus Thusculanos duce Posthumio dictatore uisos pugnantes pro Romanis, eodēq̃ tempore in foro equos abluisse ad scaturiginem manantem iuxta templum Vestæ. Fuit eiusdem deæ Lucus, qui à Palatij radice in Nouam uiam deuexus erat, ex quo, ante urbem captam exaudita uox est, ut muri, & portæ reficerentur: futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur. auth. Cic. de

## LIBER

diu. Atrium, siue Regia Numæ prope Vestæ sacellum Plut. fuisse existimat, non autem, ut Ser. ædes Vestæ Atrium Numæ. Videamus autem obiter, quid sibi uelit Vir. cum inquit.

**C**ina Fides, & Vestæ, Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt.

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquissimum, utpote ab Aenea, uel (ut alij uolunt) a Numa in Palatio extructum, quo cogebatur Senatus cum de rebus ad statum reip. sicut in Atrium Vestæ cum Pont. max. cū de rebus ad religionē pertinentibus esset de liberaturus. Apianus. his ita se habentibus Senatus in Fidei templum contulit. per Remum autem & Quirinum Fo. Ro. in quo erant simulacra conditorum urbis lambentium ubera lupæ. Liuius ædiles ad ficum ruminalem (erat enim in Comitio) simulacra infantium conditorū urbis sub uberibus lupæ posuerunt. Et cum in foro causæ agerentur, ut idem auctor de Virginia loquens ostendit, sic interpretamur. Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes uniuerso orbi daturus, omniumq; terrarum imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. Templum Romuli steterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium respicit, ubi nunc est ædes diuo Theodoro dicata, de qua uidetur intellexisse Diony. cum de lupercali loquitur in hunc modum. Ostenditur secundum uiam, qua itur ad Circum, templūq; ei proximum, in quo est lupa præbens pueris duobus ubera, antiquæ operæ



*simulacra ærea.*

*De Lupercali. & ficu Ruminali. Cap. XIII.*

Vpercal autem fuit quædam spelunca sub  
 I monte Palatino, in qua de capro luebatur. i.  
 sacrificabatur: unde & Lupercal dictum  
 putant. Alij uero dicunt q̄ illic lupa Romulum, & Re-  
 mum nutrierit. Alij, quod est uerisimilius, lucum hunc  
 esse sacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Ly-  
 cæus in Arcadia est consecratus, dictus q̄ λυκαὺς  
 idest lupos non sinat in oues seuire. Ideo Euander sacra-  
 uit locum, Lupercalq̄ nominauit. de quo Diony. sic scri-  
 ptum reliquit. Arcades in colle ipso firmati cum ædifi-  
 cia alia more patrio exornassent, templa quoq̄ constru-  
 xerunt, atq̄ primum quidem Pani lycæo admonente  
 eos Carmenta. est enim apud Arcades Pan uetustissi-  
 mus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circū  
 septo ædificijs templo, priscam loci naturam compre-  
 hendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, ut di-  
 citur, antrum magnum sub colle arbuſto contectum, &  
 fontes sub petris profundi, adherensq̄ rupibus saltus  
 & quidem opacus, ubi Ara deo constructa sacrificia  
 patria perficiebant. Idem tradit apud lupercal Romu-  
 lum, & Remum expositos fuisse, quem in locum lu-  
 pa uadens se se condiderat. Aliorum autem fama est,  
 Lupercalium morem à Romulo, & Remo originem  
 traxisse, tunc cum lætitia exultantes, quod ijs auus

## LIBER

Numitor eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiserat. Facto enim sacrificio, cæsisque capris epularum hilaritate, ac uino largiore prouecti cuncti ouinis pellibus immolatarum hostiarum iocantes, gestierunt. Verum ut de nominis etymologia, & origine, ita de loco uaria est opinio. Pom. Letus ita scribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat sinum, qui pertingebat radices Palatii, ubi nunc est ædis. S. Theodori, ubi expositus Romulus, & Remus in alueolo, ibi fuit ficus Ruminalis: supra in Capitolio eregione istorum locorum Lupercal, hoc est mansio lupæ. erat autem Lupercal prope tres columnas. Vt autem (secundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius est sententia, ita, quæ de Lupercali, prorsus reijcimus; de utroque uero quæ est Seruij, qui in circo Maximo ponit Lupercal, eius sunt hæc uerba. Rumon Tyberis dictus est, unde ficus Ruminalis, ad quam eiekti sunt Romulus, & Remus, quæ fuit ubi nunc est Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis antequam Vertumnus factis sacris auerteretur. Et ubi Virg. inducit Aeneam ex Tyberis muros Palanteos spectantem, inquit. Nec situm præsentem considerare debemus. tunc enim nullis obstaculis ædificijs per Lupercal Tyberis fluente facile mons poterat uideri Palatinus. quod autem Tyberis sinum inferret ad radices Palatini bene procedit, uerum quod per Circum laberetur caret ratione; quia Auentinus ad alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, quod refert Liuius; Herculè trahieciße Tyberim, &  
dum

*dum fessus procubuisset, Cacus boues furatum eos in speluncam traxisse; fuerat enim necesse per Tyberim quod est dictu absurdum, nisi dicamus per Circum lapsum ante Herculis aduentum in Italiam. Prætere idē Ser. eodem in loco utrunq̄ restituit, sicut & P. Victor, cum Lupercal fuerit, ubi nunc ecclesia. S. Theodori, quemadmodum superiori capite, ubi de templo Romuli sumus locuti, tetigit Diony. Ficus uero Ruminalis in Comitio cregione ædis diui Cosmæ, & Damiani, & ad latus Palatini circo oppositum Maximo, quod Cor. Tac. sic probat. Eo anno quo certatum est inter harmū duos, & Cattos Ruminalem arborem in Comitio, quæ supra octingentos, & quadraginta annos Remi, Romuliq̄ infantiam texerat, mortis ramalibus, & are = scente trunco diminutam prodigiij loco habitum, donec in novos fætus reuiuisceret. Si autem uolumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluue, ubi ficus Ruminalis, expositos, secundum Tacitum dicemus, Tyberij forum Romanum alluisse, ferentēsq̄ pueros descendisse ex Palatio in Comitium ibiq̄ exposuisse infantes. nulla enim est ratio alia, ut Liuij cum Taciti conueniant uerba. uerisimilius est, secundum Diony. apud lupercal expositos esse, nutritos uero apud ficum Ruminalem, ut innuit idem Tacitus cum inquit, textit infantiam Romuli & Remi: aut fluitante scapha in Comitium delatos. Nam Var. ait infantes non expositos, sed delatos ad ficum ruminalem, & L. Florus repertos ad arborem, quæ non fuisse (ut uult Ser.) ubi lupercal ostendit etiam*

## LIBER

Plut. his uerbis. Locum Cremonum uocant, sed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres uocamus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non desunt at qui Lupercal eregione Septizonij Seueri fuisse putent, quos secutus est Blon. in Roma triumphanti. at hoc stultum est credere. quo modo enim Euander à Tyberi in urbem rediens potuit ostendere gelidum, ut ait Vir. lupercal ab altero latere montis auerso existens, meridi enim siue ortum æstiuum respiciens, cum ad boream pertineret: unde recte Poeta, gelidum appellauisse uidetur. quis autem Lupercalia instituerit, ubi, & quo modo fierent, scribit Val. Max. Scr. & Plut. in Antonij uita. Ruminalem autem ficum sunt qui uolunt à Romulo, quasi romularem denominatam. Alij à lacte infantibus dato. nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autem arboris etiam Augusti tempore uestigia extitisse docet Ouid. his carminibus.

Arbor erat, remanent uestigia, quæq; uocatur  
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

### De uia Noua, uico Iugario, & Thusco. Cap. XV.

Iam Nouam fuisse eregione templi Iouis Statoris, perq; uallem inter Capitolium, & Palatium productam, significant hæc Liuij uerba. Ex superiore parte ædium per fenestras in Noua

uiam uersus (habitabat enī rex ad Iouis Statoris, ædē) populū Tanaquil alloquitur. Idem. Templum in Noua uia supra ædem Vestæ Aio extructum. Quāquam Cic. de diuinatione non templum dicit, sed Aram. De uia hac meminit & Ouidius. eius sunt hæc carmina.

Forte reuertebat festis uestalibus illac,

Qua noua romano nunc uia iuncta foro est.

Cr. diderim hanc uiam antiquissimam, diuersamq; ab ea, quæ instaurata à Caracalla sub thermis ipsius fuit. Vicus Iugarius qui, auth. P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolij à porta Carmentali ad forum Romanum aditum præbuit. Liuius, ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in urbem ductæ: post eas duo signa cupressæ Iunonis Reginæ portabantur: tum septem & uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens, & inconditum si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem uiri coronati laurea, prætestatiq; à porta Iugario uico in forum uenere. Blon. uero ait, nihil aliud habere quā quod idem author dicit saxum ingens à Capitolio in ipsū uicum procidisse; quæ uerba certum locum non designant, sicuti quæ nos allegauimus. Fuluius autē ponit uicum Iugrium intera Romanum, Boariumq; fori, quæ falsū eē prædicta Liuij uerba ostēdūt. In hoc uico fuit Domus. L. Amerimni equitis Ro. ut ex filij epitih. legitur. Iugarij autem nomen obtinuit, q̄ ibi fue-

## LIBER

rat Ara Iunonis Iugæ, quam matrimonia iungere puta-  
 bant, auct. Sex. Pomp. quemadmodum autem uico Iu-  
 gario per radices Capitoli à porta Carmentali in foro  
 Romanum, ita uico Thusco per radices Palatini mon-  
 tis ab eodem foro in Velabrum patebat accessus; sicuti  
 eiusdem Liuij uerba, quæ sequuntur, ostendunt. In fo-  
 ro pompa constitit, per manus recte data uirgines so-  
 num uocis plausu pedum modulantes incesserunt, inde  
 uico Thusco, Velabrôq; per Boarium forum in Cliuum  
 Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginae perre-  
 ctum. Patet ergo uirgines ingressas porta Carmentali, Iuga-  
 rio uico per radices Capitoli producto in forum: po-  
 stea uico Thusco, ad Palatij radices iacenti, per Ve-  
 labrum, forûmq; Boarium in Auentinum, peruenisse.  
 Nescio autem quo auct. Fuluius uelit id campi, quod  
 est inter Capitolium, Palatinum montem, Auentinû,  
 & Tyberim, uicum Thuscum appellatum; si ita es-  
 set satis fuerat Liuiio dixisse. Inde uico Thusco in cli-  
 uum publicum, atq; in ædem Iunonis Reginae perre-  
 ctum: sed Velabrum à uico Thusco diuidens, osten-  
 dit ibi finem fuisse uici Thusci, ubi uelabrum incipie-  
 bat, quod, cum foro Boario, in eo campo fuisse, demon-  
 strabitur. Ab eodem at Liuiio huiusce uici etymologia è  
 petenda. Narrat enim in bello aduersus Aricinos cæsis  
 Hetruscis, partem exiguam ipsorum Romam profugis-  
 se, ibiq; benigne exceptos, diuisosq; in hospitia: dein  
 de curatis uulneribus, alios domum profectos, multos  
 autem Romæ hospitium, urbisq; charitatem tenuisse,



locumq; ijs ad habitandum datum, quem deinde uicum  
 Thuscum uocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Sena-  
 tus regionem urbis, inter Palatium, & Capitolium qua-  
 tuor ferme extensam stadia, conuallem, quæ ad ætatē  
 usq; meam uicus Thuscus appellatur, per quem quidem  
 transitus est à foro ad circum Maximum. Propertius  
 his consensisse uidetur, his uersibus.

At tu Roma meis tribuisti præmia Thuscis,

Vnde hodie Thuscus nomina uicus habet.

Alij aliter referunt historiam. Videlicet uicum ipsum  
 Thuscum appellatum à Cælio uibieno Thusco, qui cū  
 sua manu Romulo contra Latinum in auxilium uenerit,  
 & post Cælij obitum, q̄ nimis munita loca tenerent,  
 neq; sine suspitione essent, deductos in planum, & ab  
 eis uicum Thuscum denominationem accepisse. In hoc  
 uico lenones habitauisse ostendit Plautus in Cistela  
 hinc Horatius. Ac Thusci turba impia uici.

De Arcubus Romuli. Senatulo, & Ouidij Domo.

Cap. XVI.

Rcus ueteres, quos Romulus lateritios po-  
 suit, & florentes postea opibus Romani nun-  
 quam passi sunt in marmoreos mutari, ne cō-  
 ditoris urbis suæ memoria deperiret Blon. scribit ætate  
 sua collapsos, ubi nunc sunt ecclesiæ. S. Mariæ de gra-  
 tia, & de inferno. eam, inquit, uiam ad portam Ap-  
 piam expeditissimam uidemus. Alij uero uolunt de his

arcubus intellexisse Iun. cum dicit.

Substitit ad ueteres arcus, madi d'ámq; capenam.

Quod si accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, nisi uelimus bis substituisse. Sed nescio qua ratione uelint Romulum arcus posuisse, cum ea tempestate non esset adhuc excitandi triumphales arcus consuetudo. Senatulum, in quo senatores consultandi causa consistebant, fuit inter Capitolium, & Forum, ubi ædes Cócordiæ, ut uisum est supra. Ouidius autem Domum suã sub Capitolio his carminibus posuisse patet.

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens,  
quæ nostro frustra iuncta fuere lari.

Quidam uolunt fuisse prope ædem diuæ Mariæ de consolatione, Secunda autem parte situs urbis expedita,  
Palatinum montem ascendamus.

## LIBER TERTIVS

De uaria Palatij etymologia. Cap. primum.



Vanquam Palatinus mons multis iam annis ante urbem conditam ædificijs esset cõuestitus, ab Romæ Itali filia Valentia, ab Euãaro deinde arce constituta, urbem orta Reges, & Imperatores sedem inibi habuerunt, ut nihil sit apud historicos, aut poetas magis celebratum, attamen eius etymologia tam uaria traditur, ut ex multis authoribus, quem sequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, q̃ Palantes, qui cum Euandro uenere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi confederunt. Aliqui uero à Palante proauo Euandri Palatino nomen mansisse referunt, secundum quos Virg. ait.

Arcades has oras genus à Palante profectum,  
 Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,  
 Delegere locum, & posuere in montibus urbem,  
 Palantis proau de nomine palanteum.

Luius montem hunc à Palanteo urbè Arcadiæ Palati-

## LIBER

um, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini uxore. Alij q̄ Palantó Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum suscepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia ab Hercule uitiata, & illic sepulta. Alij à Palante, qui & ipse inibi sepulcrum esset cōsecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi, quod pascens ibi balare consueuerit. Tibullus.

Sed tunc pascebant herbosa palatia uacæ,

Et stabant humiles in Iouis arce casæ.

Vnde Næuius Balantiū nominauit, uel q̄ palare idest errare solerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Aeneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, urbem condidisse, Romamq̄ denominasse. Tremellius uero Palatinum Romuleum montem uocat, cum inquit. Fuit eius statua in pede montis Romulei ante Sacram uiam, inter templum Faustinae, ad arcum Fabianum. Is mons hodie Palatium Maius uocitatur.

De Victoriæ. Cereris. Iunonis Sospite. Matris deum,  
& Libertatis Templo, & eiusdem Porticu, ac de  
domo Cassij. Cap. II.

Um Romani plurimis uictorijs partis, imperij fines propagassent, Victoriæ deæ gratiam referentes, & quo in futurum prosperos successus daret, ei Templum in Palatio consecrauerunt, in ea inquam parte, quæ uidet hortos diuæ Mariæ nos-

uæ . in infimo cliuo cuius supra indicauimus Romulū Romanam portam instituisse . Vbi autem uictoria prius ( ut prodidit Antias ) Val. Max. inter alios honores Domus publice ædificata fuerat . Licet . L. Iginus dicat P. Val. Volesi filio Publicolæ domū , quæ sub Velis erat , ubi postea fuit ædes Victoriæ , ex lege , quam ipse tulerat , populum concessisse . De Victoriæ æde meminit & Liuius . L. Posthumius inquit , Cos. ædem Victoriæ , quam Aedilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat , dedicauit . Diony. uero scribit in uertice Palatini montis ab Arcadibus , qui cum Euandro uenerāt , Victoriæ Templum erectum esse , cui deæ anniuersaria fierent sacrificia , ab eisdemq; Cereris Aedem , cuius sacra à solis mulieribus celebrarentur . Sed de alia Victoriæ æde intellexisse Diony. & locus , & tempus satis ostendunt . Prope hanc , Aediculam Victoriæ Virginis posuit Porcius Cato , quam biennio ante uouerat . iuxta quam fuit & Iunonis Sospite . In Victoriæ templum Matrem deum Pesinunte oppido Phrygiæ aduectam perlatam fuisse memorant ; ibiq; mansisse donec illi Aedem statuis , columnisq; pretiosis cum pauimentis diuersorum lapidum exornatā struxere Romani : Vnde Liuius . ædes Magnæ Matris Ideæ dedicata est , quæ deam . P. Cor. aduectam ex Asia in Palatium à mari detulerat . Locauerant ædem faciendā . M. Liuius . C. Claudius Censores . Dedicauit Iunius Brutus , Ludiq; ob dedicationē eius facti , Megalesia appellati : de quibus Cic. ita meminit . Nā quid ego de illis ludis loquar quos

## LIBER

in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ matris conspectu megalensibus fieri, celebrariq̃ uoluerunt, qui sunt more, institutisq̃ maxime casti, solennes, religiosi? Aduecta est autem Mater deorum carmine in libris sibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenã hostem posse, si deportata esset Romam. Erat enim lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Templum, & Porticum struxit. P. Clodius in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris tēplū.

De Fano, & Ara Febris. Aede Larum. Deæ uiriplacæ Sacello, ac de Templo Fidei. & Iouis Victoris Aede. Cap. III.

Anum febris in Palatio fuisse Val. Max. sic docet. Febrem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterũ in ara Marianorum, tertium in summa parte uici Lõgi, in eaq̃ remedia, quæ corporibus ægrotorum annexa fuerant, deferebantur. Dccet & Cic. his uerbis. Illud profecto confiteamini longe aliter rem se habere, atq̃ hominum opinio sit; eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut perniciosus etiam rebus nõ nomen deorũ tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim Fanum in Palatio uidemus. Et secundo de le. Ara, inquit, uetus stat in Palatio Febris. Hic autem notandum secundum Stoicos unum esse deum, cui nomina uariantur pro acti



bus, & officijs: unde etiam duplicis sexus numina esse dicuntur, ut cum in actu sint, mares sint, fœminæ cum patiendi habent naturam. Aedem Larum idē Cic. Palatinam facit: sicuti Val. Max. deæ Viriplacæ sacellum; in quo uiri, & uxores contentione animorum deposita concordēs domum reuertebātur. Agathocles, Dion. Cæteriꝫ Græci scribunt Aeneam cum Ascanio, & eius filia Rhoma in Italiam uenisse, cōdidisseque in Palatio Templum Fidei, à puellæ nomine dicatum, sub hoc titulo. **TEMPLVM FIDEI**, Orta deinde multis post annis inter Romulum, & Remum contentione de nomine urbis appellandæ. S. P. Q. R. placuisse urbem Romam à puella nominare, cuius culogium in tēpli frontispicio ex inscriptione legissent. Sex. Pom. refert Rhomā Aenææ neptē hoc tēplū posuisse, Numā uero Diony. & Liuius. Longis post seculis uetustate lapsū Augustus instaurauit. Templum. Iouis Victoris à Q. Fabio bello Sabino uotum, in eodem Palatino mōte fuisse uolunt, dedicatumꝫ Idibus Aprilis Oui. Sic.

Occupat Apriles idus cognomine uictor  
Iuppiter, hoc illo sunt data festa die.

De Heliogabali, Apollinis, & Penatium Templo, ac de Aede Orci, locoque Palladij Cap. IIII.

- Ntoninus Heliogabalus, Heliogabalum deum in Palatino monte consecrauit, eiꝫ Templū fecit, eo in loco, ubi prius Orci ædis fuerat,

## LIBER

Studiosèq; curavit Matris deum Typum, & Vestæ ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis ueneranda, religionem Iudcorum, & Christianorum deuotionem in illud trāsferre contendit, agens ne quis deus, nisi Heliogabalus coleretur, auct. Lampridius. Quo in loco cyphum, non typum legendum puto, propter ea; quæ infra sequuntur, uidelicet. Et adeo ebacchatus est ut cyphum eriperet. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus Augustus excitauit, quā fulmine iccā desiderari à deo aruspices pronunciarunt, eiq; Porticum auct. Suet. addidit, quam laudat Propertius, & fores templi eburneas facit. super fastigium autem currum solis ex auro splendentem: quatuorq; boues idest pretidas æneas à Myrione factas in ara, ponit. Ouidius uero in Apollinis Belides, cum ait.

Ducor aa intonsi candida templa dei,

Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis  
Belides, & stricto stat ferus ense pater.

In hoc templo Augustus iam senior sæpe Senatum habuit, & decurias iudicum recognouit. In eodem pendebant Lychni instar arboris mala ferentis, ubi probati poetæ scripta sua reponebant. hinc Horatius in arte poetica.

Scripta palatini quæcunq; reponit Apollo.

Huius autē templi uestigia extare uidentur supra circum Maximum prope uineam Fedræ, in qua Tiberiana fuerat Domus.

De apollinis etymologia plura Plato in Cra. de apollo

linaribus uero ludis Mac. in Sat. Aedis deorū Penati-  
 um in ea parte palatini montis fuit, quæ boream spe-  
 ctans, Velia dicebatur. Liuius quinto quintæ dec. De  
 prodigijs deinde nunciatus Senatus est consultus, Aedes  
 deorum Penatium in Velia de celo tacta erat. Diony.  
 Templum, inquit, Romæ ostenditur haud procul à fo-  
 ro, in quo sunt deorum Troianorum imagines in scri-  
 ptionem habentes. D. PENATES. Sunt enim adule-  
 scentes duo sedentes pilam tenentes ueteris artis opera.  
 Timæus autem historicus ferreos, & æneos lituos, at  
 q̄ troianum uas quoddam fictile esse, scriptum reliquit,  
 Laëo uero Apollinem, & Neptunum. Exhausta incen-  
 dio æde Vestæ, in Veliam translatum fuit Palla-  
 dium à quo ecclesia. S. Andreæ inibi sita cognomen dein-  
 de accepit, in Pallara enim uocatur. Memorant quidā  
 Liuiam. D. Augusto Templum in Palatio erexisse.

De Domibus palatinis, & Saliorum Curia. Cap. V.

Um Romulus, & Remus uitam pastorale  
 c agerent, sæpe ex lignis, & harundinibus ta-  
 bernas struxere, quarum unam scribit Diony.  
 ætate sua fuisse in angulo ex Palatio in circum ducen-  
 te, Casam Romuli dictam, per multasque ætates man-  
 sisse, & si quid uetustate, aut alio quouis casu corrui-  
 set, custodes loci nihil magnificentius addentes, uerum  
 omnia prioribus restituentes, reficere consueuisse. Quo  
 in loco nunc Virgilij de mantaco ciue Ro. domuncula ui

## LIBER

*situr. Tullus autem hostilius, priusq̃ Curiam condidisset, in Velia Domum habuit: ubi postea fuit ædes prædicta deorum Penatum, auth. Solinus. Catilinæ uero haud procul hinc, in ea parte Palatij, quæ uidet forum Romanum, & inde ad. M. Scauri breuis transitus. de qua Asc. sic inquit. Demonstrasse uobis memini hanc domum in ea parte Palatij esse, quæ cum ab Sacra uia discesseris, & per proximum uicum, qui est ab sinistra parte prodieris, posita est. Domum Ciceronis emptam uicies sextertio à. L. Crasso uolunt fuisse supra ædem Iouis Statoris. Et certe in celeberrima Palatini montis parte erat, propeq; Palatium sita, ut pro Domo sua ipse Cic. his uerbis testatur. Domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio. & infra. In conspectu totius urbis domus est mea. Admonendi autem estis eo in loco, ubi dicit, Ardebat in Palatio, non accipi secundum nunc uulgi opinionem, pro monte Palatino, cum ijs temporibus Palatium exiguam ipsius partem occuparet: neq; etiam significare domum Ciceronis intra palatium ipsum comprehensam, sed inuidiose additum esse in Palatio, ac si diceret orator. Catilina in comburendo domum meam adeo ira erat accensus, & furore amens, ut nullam prorsus rationem haberet locorum publicorum, & ipsius Palatij, cui eadem domus mea fuerat iuncta. Iuxta quam ponit Domum. M. Flacci: quæ euersa. Q. Catulus de manubijs Cibricis Porticum extruxit. Crassi oratoris, & Viturbij Domos in Palatio euersas fuisse. L. Aemilio Mamercus, & C. Plantio*

Coff. Pli. est auth. Vani ducis Domum in palatio statuit  
 Liuius . Sicut Augustanam, Tiberianamq; Cor. Tac.  
 de quibus superiori capite memini. Augustanam autem  
 ab Augusto, qui, ut scribit Suet. natus est in regione  
 Palatij ad capita Bubula, ubi nunc, inquit, Sacrarium  
 habet aliquanto postquam excessit constitutum. Et alibi  
 refert primo iuxta forum Romanum, supra scalas An  
 nularias in Domo, quæ Calui oratoris fuerat, habita  
 uisse, postea in Palatio, nihilominus ædibus modicis  
 hortensianis. De tiberiana idem Cor. mentionem sic fa  
 cit. Ocho ex æde Apollinis discedens per Tiberianam  
 domum ad Miliarium aureum peregit. Curia Saliorum  
 in Palatio, quæ cum flagrasset inuentus est Lituus Ro  
 muli illæsus, auth. Cic. Plut. ut. L. Iginus, tradit Pu  
 blicolam Domum habuisse Subueliam nuncupatam, fo  
 rôq; imminentem. Tarquinij uero prisci Domus ad Io  
 uis Statoris templum fuit. Liuius. quum clamor, im  
 petusq; multitudinis uix sustineri posset, ex superiore  
 parte ædium per fenestras in uiam No

uam uersus (habitabat enim rex

ad Iouis Statoris ædem) po

pulum Tanaquil allo

quitur. Ser. ait

Augustum,

post actiacum

bellum, Palatium ex suo

præcepto ædificatum, quum esset

domus priuata, reipu. donauisse.

## LIBER

De Summa Velia, Statuis palatinis, aliisque rebus in genere.  
Cap. VI.

Eliam Summam ad eam Palatij partem, quæ uel  
u celſior uerſa eſt in ortum æſtium, diuæq; Ma  
riæ Nouæ ædem fuiſſe, diximus; cui, ut uult  
Var. ex eo induum eſt nomen, q̄ ibi paſtores palatini,  
ante tonſuram inuentam, uellere lanam conſueuerint.  
Augustus in Palatio iuxta Fidei templum Bibliothecam  
extruxit latinam, græcãq; cum Porticu, quæ Palati  
na dicebatur, in qua Senatus Statuam Numeriano im  
pe. poſuit, cum inſcriptione.

### DIVO NUMERIANO ORATORI POTEN TISSIMO.

Statua. M. Var. uiuentis adhuc eandem porticum exor  
nauit, teſte Pollione. Bibliothecam uero Apollinis Co  
loſſus, thufcanicus. L. pedum à pollice ære nobilior, an  
pulchritudine, dubium. Fuit in Palatio Auguratorium  
ideſt locus ubi auguria captabantur; & Apollo cogno  
mento Palatinus opus Scopæ, Latonaq; in palatij delu  
bro, ut ait Plin. Suet. Commemorat. Titum Imp. Sta  
tuam auream Britanico in palatio poſuiſſe. Arbor fuit  
in eodem Palatino nata ex haſta Romuli, qui captato  
augurio haſtam ipſam de Auentino monte in Palatinũ  
iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit. Laurũſq;  
nata eo die, quo Augustus, unde triumphantes corona  
ri conſueuerunt, Balneæ quoq; quas Cic. pro Roſio pa  
latinas appellat, cuius ueſtigia extant ſupra circum  
Maximum



Maximum, haud procul à uinea Fedræ. Iulius Capitoli-  
 nus refert locum fuisse in eodem monte, qui Sicilia di-  
 cebatur, & alterum, qui Iouis Cenatio; & Lampridius  
 Plateas pulcherrimas saxis Lacedemonijs, ac por-  
 phyreicis stratas, quas Antonianas uocauit. Quæ sa-  
 xa, inquit, usq; ad nostram memoriam manserunt, sed  
 nuper eruta, & excæta sunt. Fuit in colle palatino  
 Vicus Padi, & Fortunæ respicientis, Inibiq; feriæ ce-  
 lebrabantur, in quibus sacrificium, quod fiebat, Pala-  
 tual dicebatur, auth. Antistius Labeo.

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & Veteri Porta ipsi  
 us Palatij. Cap. VII.

Valis autem, & quanta fuerit Palatij mo-  
 les, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes,  
 quæ ibi conspiciuntur, indicant & picturæ,  
 statuæq; præclarissimæ, pretiosæq; columnæ in eo re-  
 pertæ. quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit  
 Blon. scribit, quod nulla alia ratione factum credideri,  
 quam qd unusquisq; nulla insigni constructione facta,  
 particulas addidit, quas scriptores, ut parum dignas,  
 mandare litteris omiserunt. Nos autem diximus Augu-  
 stum suam priuatam domum reip. donauisse, quæ iun-  
 cta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit. Caligula  
 partem Palatij ad forum usq; promouisse, sèq; bis  
 uidiisse urbem totam cingi duabus domibus duorum prin-  
 cipum, scilicet Caligulæ, & Neronis. Caligula autē

in eo promouendo effecit ut ædes Castoris, & Pollucis, quæ erat in medio foro, eregione uestibuli suarum ædium esset. Sed quod scribit Blon. de Palatio Maiori, id quoq; de Palatio Vaticano nunc dicere possemus. Atriū aut Palatiū habuit augurato conditum, in quo consulebatur Senatus, arietesq; immolabantur. Palatiū uetus porta ad quā bello Sabino fusos esse Romanos cōmemorat Liuius, fuit prope Rostra. & si quis ad illius uerba diligenter attenderit, nullibi, quam eregione ædis diui Laurentij in Miranda existimabit. Quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter unam, atq; alteram domunculam, & ædem. S. Andreae prædictam, nullum nunc habet ædificium: totus enim uinetis plenus, aut pascuus ager non ouibus magis, quam caballis, & capris est relictus, ut uere Balantium possit nominari.

De templo Iani. Augusti, & Faustinae. Cap. VIII.

¶ Vartam partem situs urbis aggredientes à rebus diuinis, diisq; immortalibus principium facturi rite uidemur, in primisq; ab eo, qui omnium rerum ianua habetur, hoc est à Iano, cuius Templum, præter capitolinum, aliud in foro Transitorio fuisse, sic probat Ser. Captis Falisis ciuitate Thusciae inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor, (fuerat enim bisfrons apud theatrum Marcelli) unde quod Numa instituerat translatum est ad forum Transitoria

um, & quatuor portarum unum templum institutum :  
 In qua autem parte fori, parum liquet ; sed crediderim  
 in ea, quæ in fo. Ro. est uersa, prope Basilicam Pauli,  
 ut sequatur quod ait Mar.

Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.

Procopius tradit ætate sua Iani templum fuisse in me-  
 dio foro ex aduerso Capitolij, paulo supra cum locum,  
 quem tunc Romani tres Parcas appellabant. Erat, in  
 quit, sacellum totum ex ære constitutum, quadrata qua-  
 dam dimensione, tantæq; amplitudinis, quanta integri  
 Iani status poterat ænea quinquepedalis capi, capite  
 dumtaxat bifrons. portæ utrinq; æneæ, quæ pacis tē-  
 pore claudebantur, instante autem bello aperiebantur,  
 uocabaturq; Ianus Geminus. Verum alterum erat ab  
 eo, de quo Ser. quia, ut diximus, plures fuere Iani.  
 De quadri fronte autem intellexit Mar. cum dixit. Et  
 lingua pariter locutus omni. nam omnes de duobus non  
 dicitur. Templum Augusti in fo. Ro. positum erat, qd̄  
 Tiberio impar. ante imperfectum Caligula absoluit, pō-  
 tēq; super ipsum transmissō Capitolium Palatio coniun-  
 xit. unde ex tribus columnis eius pontis prope palati-  
 num montem, & totidem ad radices Capitolij adhuc  
 erectis, facile possumus conijcere ubi nam esset Augu-  
 sti templum, super quod pontem transmiserit Caligula.  
 Vestigia Templi Faustinae, quam Hadrianus maritus  
 permisit diuinis honoribus à senatu coli delatis circense-  
 bus, Flaminibusq; multa, insigniaq; extare uidemus  
 post nunc ecclesiam. S. Laurentij in Miranda. De qua

## LIBER

*Spartianus sic meminit . Inter deos relatus est , habet templum , habet Salios , habet sodales Antonianos , qui Faustinae templum , quod ei sub tauri radicibus fundauerat maritus ; in quo postea filius huius Heliogabalus Antoninus sibi , uel Ioui Syrio , uel Soli , incertum id est , templum fecit .*

### De Castoris , & Pollucis templo. Cap. IX.

*Castoris , & Pollucis Templum in fo. Ro. ab omnibus scriptoribus collocatur . Lucretio O fellae consulatum petenti Sylla impedimento erat ; illae autem sollicitatus à multis in forum uenerat , quem missus ab eo centurio iugulauit ; ipse in Castoris aede sedens caedem è suggesto superne spectabat , Plut. Martius de Hernicis triumphans in urbem redijt , statuamq; equestris in foro decreta est , quae ante templum Castoris posita est , Liuius . Non ne ab A. posthumio aedem Castori , & Polluci in foro dicatam uides ? Cicerone . In qua autem parte fori permagna est dubitatio , & inter antiquae urbis scriptores uaria opinio . Volateranus ubi diui Cosmae , & Damiani est ecclesia ponit . Pomponius uero Letus , certum non signans locum , in fine fori . Quidam in uia Sacra . Fuluius sub palatio iuxta Iuturnae fontem , ubi nos Iouis Statoris templum : cui uidentur ad stipulari Diony. uerba quae sequuntur . Huius autem inopinatae , admirabilisq; apparitionis cum signa adhuc Romae multa , tum uero est aedes Pollucis ,*

Et Castoris, quam supra foro extruxit ciuitas, ubi uisa sunt illorum simulacra. Et rursus. Specie pugilum, equosque madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluisse ait. Et Ouidius locum tetigit hi, carminibus.

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,  
Iuxta Luturnæ composuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipsam structam ubi illorum uisa fuerant simulacra, et subiungit, iuxta ædem Vestæ, cum Ful. ut diximus, uidetur conuenire, à Blō. uero discrepare. Var. namque, inquit Blon. cum dixisset. Tullum hostilium curiam Hostiliam ædificauisse, sic sequitur. Antè hanc Rostra, sub dextera huius Comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi. Hinc Grægostasis à parte, ut multa. Senaculum supra Grægostasim, ubi ædes Concordiæ, et basilica Opima. qui ergo descriptum supra à nobis forum Romanum cognoscit, et Var. uerba consyderat, facile intelliget Rostra templum ad radices Palatii fuisse, ubi nunc est parua. S. Marie de Inferno ecclesia. Si igitur et Castoris templum ad radices Palatii, ubi Ful. ponimus: non uideo quo modo habet Rostra eregione, quemadmodum uult Plin. cuius uerba hæc sunt. Ex his Romuli sine tunica, sicut et Camilli in Rostris, ante ædem castorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Castoris templo, eiusque columnis subdit. Qui ædem Castoris testem furtorum tuorum esse uolueris, quam Po. Ro. quotidie, iudices etiam tum, cum de te



## LIBER

sententiam ferrent, uiderent. Et cum sententiæ in Rostris ferri solerent, patet quod Plin. etiam testatur, Castoris ædem ante Rostra, uidelicet apud Faustinae templum, nunc S. Laurentij in Miranda, fuisse. quo in loco paucis diebus ante urbis direptionem à barbaris factam, uidimus marmora mira arte sculpta, columnasq; pulcherrimas effodi, ut existimem eas esse columnas, eaq; esse ornamenta de quibus memini Cic. multa loqui. quod, nisi uelimus ibi Castoris ædem, ut par est, collocare; necesse est, secundum Ful. alibi, quam in radice Palatij, Rostra statuere; non enim proccedit q; utrunq; sit ad radices Palatini montis, & Rostra ante ædem Castorum. Si autem eandem ædem apud Vestæ libet ponere: dicendum duas fuisse apud forum, quarum alteram. A. Posthumius dictator bello Latino uouit, eiusq; filius duumuir creatus dicauit. Alteram. L. Metellus Dalmaticus de manubijs posuit. quanquam Asc. dicit Metellum instaurasse, non posuisse. Non desunt autem qui ædem diuo Cosmæ & Damiano nunc sacram, Castori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximum, nobilissimumq;, ac multis columnis exornatum fuisse in Verrem, ut dixi, ostendat Cicero, horum opinionem refutamus. Cosmæ enim & Damiani talium columnarum nullum præ se fert uestigium, aut signum. Huius ædis gradus reuulsos à Clodio memorat idem author pro domo sua, & pro Sex. qui alibi etiam. S. C. concionesq; in eadem sæpe habitas esse docet. Fuit autem sta



Iuis, & nobili pictura à Cecilio Metello perbelle exornatum, qui, ut refert Plu. Floræ Simulacrum pulchritudine infigne in eodem posuit. Inerat & Tabula monumentum civitatis equitibus campanis datæ.

De Cæsaris, & Veneris Genitricis Templo, eiusdemq; Veneris Atrio. Cap. X.

Iuus autem Cæsar Templum prope forum suum habuisse dicitur, de quo Cor. Tac. sic meminit. Ante ædem diui Iulij iacuit primo ætus: loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Plu. narrat Augustum in Templo Cæsaris patris Castores, ac Victoriæ posuisse. In eodem foro Veneris Genitricis Templum statuit Apianus. Post victoriæ, inquit, contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circumduxit. Quod Hadrianus longo tempore post instauravit. Nam, ut scribit Dion. Apollodoro architecto descriptionem, & formam templi Veneris misit, significans sine illius opera, & ministerio etiam ingentia ædificia extrui posse. Quærebat itaq; an ædificium illud recte, & commode se haberet. Rescripsit de templo sublime illud, & concavum fieri oportere, ut ex loco superiori in Sacram usq; viam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concavum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci possent. Quod si aliud fuit ab eo, quod posuit Cæsar uotum bello phar

## LIBER

salico , fuit omnino prope uiam Sacram , sicut & Cæsaris , uidelicet post Faustinae templum , nunc . S. Laurentij in Miranda . Augustus Aedem Martis Vltoris bello philippensi uotâ in suo excitauit foro , de qua Suet. ita meminit . Publica opera plurima extruxit , è quibus præcipua forum cum æde Martis Vltoris . Meminit & Ouidius his carminibus .

Vltor ad ipse suos celo descendit honores ,  
 - Templaq; in augusto conspicienda foro .

Plin. autem dicit se uidisse Scyphos è ferro dicatos in eodem templo , anteq; ipsum duas Statuas Alexâdri Magni tabernaculum sustinentes . Cor. uero Tac. Senatores decreuisse ut Germanicus , atq; Drusus ouantes urbem introierent , circumq; latera eiusdem templi structos esse arcus cum effigie Cæsarum . Arbitramur autem Martis diuæ Martinæ cessisse templo , aut certe prope fuisse .

De Vulcani , Concordiæ , Pacis , Romuli , ac Venæris Cloacinae Templo .                      Cap. XI .

Olcani Templum supra Comitium locauit  
 u Sex. Pomp. eius sunt hæc uerba . Statua Lu-  
 dienis , qui quondam fulmine ictus in circo ,  
 sepultus est in Ianiculo , cuius ossa postea ex prodigijs ,  
 oraculorumq; responsis Senatus decreto intra urbem re-  
 lata , in Volcanali , quod est supra Comitium , obruta sânt .  
 Et cû Comitium , ut uidebimus , sit intra Palatinum motum ,  
 Romuli & Remi , atq; Pacis templum , dicimus Volcani ad

radices Palatini eregione fermè eiusdem pacis fuisse. Diony. de Tatio, & Romulo loquens. Tractantes, inquit, in Volcani templo negotia, quod superstat foro. Hinc constat Volcani ædém in urbe Romulum posuisse, contra Blondi opinionem, qui scribit Romulū existimauisse Volcanum quidem colendum, sed, ne urbs incendijs esset exposita, urbe excludendum. cui suffragari Vitruuij hæc uerba uidentur. Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideo collocari, uti non assuescat in urbe ueneræ libido, Volcaniq; uis è mœnibus religionibus, & sacrificijs euocata, à timore incendiorum uideantur liberari. Quod si consideremus tempora inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio, & Diony. optime conuenire, Blondum uero non rectè sensisse. Nam Romuli ætate cum mille, ut ait Plut. domus tantum essent, admodum in eo ambitu raræ, non erat metu incendiij Volcanus urbe excludendus, sicuti, ut hominum, ita ædificiorum urbe aucta, Verù si Bló. in locorum descriptione rationem temporis habuisset, quia aliter, ut ipse uult, in primis conditæ urbis, & nascentis reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentia ædificatum sit, non tam facile in hunc incidisset errorem. Volcani templum dedicauit Tatius, ut Solis, & Lunæ, Saturni, Rheæ, Vestæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, sicut & Plut. Romulum secundum triumphum ducentem currum æreum templo Volcani obtulisse, eamq; prope effigiem sui ipsius collocasse. Coclitisq; Statuam in eo positam esse, & con

ciones solitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum statuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fulvius ille, libertino patre natus, uouit, si populo reconciliasset ordinem Senatorum, & equestrem, structum, annis. CCCIII. post capitolinum, summa in aedia nobilium, ex multatitia pecunia fœncratoribus cōdēnatis: i radice Palatini mōtis, fuisse opinamur: nō autem in Palatio, ut putat Blon. sequeretur enim, secundum ipsum, in eodem monte fuisse & Volcani, quod ad ducti ad suspicandum nullo modo possum, cum in Concordiæ area à dictis auct. collocatum sit. In secuto uero tempore Graccho, & Fulvio trucidatis templum hoc instauratum fuit ab Opimio Cos. summo populi dolore. Vnde noctu inscriptum fuit. OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT.

Apianus ait iussu Senatus erectum esse. In huius autē area Linius refert. C. Bebio Pamphilo, & L. Aemilio Coss. per biduum sanguine pluuisse. Concordiæ templum erexit & Liua Drusilla ob uiri cū ea concordia quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Oui. ita.

Templaq; fecisti, quam colis ipse, deæ,  
Hæc tua constituit genitrix, & rebus, & ara.  
quod i porticu Liuæ his carminibus collocasse ostēdit.  
Te quoq; magnifica Concordia dedicat æde

Liua, quam charo præstitit illa uiro.  
quo in loco deinde Vespasianus mira celeritate Templum Pacis, à Claudio prius inchoatum, post bella ciuiliæ ædificauit. cuius templi pars prope diuæ Mariæ

*Nouæ ædem adhuc extare uidemus. Fecit, inquit, Suet. noua opera templum Pacis foro proximum, & Iosephus. Post triumphum, & romani imperij firmis-  
simum statum Paci templum ædificauit. Fuit autē hoc templum maximum longitudine, & latitudine, qua-  
drata forma, maximis, pulcherrimisq; exornatum co-  
lumnis, quarum una ibidem adhuc est erecta tantæ cras-  
situdinis, ut tribus ulnis uix amplectatur. In eodem  
templo, uasa, & ornamenta templi Hierosolymi triū-  
pho Titi aduecta reposuit Vespasianus; & uniuersa  
donaria in eo consecrauit, auth. diuus Hierony. Vene-  
rēmq; dedicauit. Incendio autem exhaustum esse tem-  
pore Commodi imp. scribit Herodianus in hæc uerba.  
Nam cum neq; imbres, neq; nubes, tantumq; exiguus  
terremotus antecessit, seu nocturni casu fulminis, seu  
igni aliquo in ipso terrarum motu ueluti extrito totum  
deimproviso Pacis templum consumptum incendio est,  
quod unum scilicet opus cunctorum tota urbe maximū  
fuit, atq; pulcherrimum: idem templorum omniū opu-  
lentiſſimum, egregiēq; munitum, multōq; ornatum au-  
ro, & argento. Quippe uniuersi fermē illuc diuitias,  
quasi in thesaurum, congeriebant. In Pacis Ganimedis  
Statuam fuisse ostendit Iuu. cum inquit. & Ganimedē  
Pacis, & aduectæ secreta palatia matris. Aram autē  
Pacis primus excitauit Augustus: auxit deinde Agrip-  
pa. Ouid.*

*Ipsū nos carmen deduxit Pacis ad aram,*

*Hæc erit à mensis fin: secunda dies.*



## LIBER

quo autem in loco parum liquet . Intra Pacis , & Faustinae extat antiquissimum Templum , & eius porticus duae columnae , nunc diuo Cosmae , Damianoq; dicatū , qđ . P. Vic. Remi fuisse significat : Petrus uero Lateran. bibliothecarius & alij , Romuli , siue Quirini & Remi . idq; à Caruilio Cos. uictis Samnitibus dedicatum ē , atq; spolijs hostiū exornatum : quorum tanta fuit copia , ut non modo templum hoc , & forum , sed etiam socijs ad templorum publicorumq; locorum ornatum diuideretur , author Liuius . Var. uero uult Tatium regem Quirini dedicauisse templum : sed de eo intellexisse arbitror , cui ad radices Palatini montis locū dedimus . Hoc autem habet primam partem in ipso ingressu circularē cum testudine , & foramine , sicut Pantheon , aeneas quoq; ualuas , quae prius signis , aereisq; ornamenti erāt conspicuae . Sed quae olim ad ornatum erant maxime , nunc tantum , ad claudendum factae esse uidentur . Veneris Cloacinae Aedem prope sacram uiam statuit Ouidius in fast. Cloacinae autem Simulacrum in Cloaca maxima repertum consecrauit Tatius rex . & quia cuius esset effigies ignorabat , ex loco illi nomen imposuit .

De Telluris . Salutis . Victoriae . Solis , & Lunae Téplo , de Domo Cassij . & de Armamentario .

### Cap. XII.

Templum Telluris , quod in quarta regione antiquae urbis constituit . P. Victor , Palatio propius , quam Esquilij fuisse putat Ful. Aliqui



uero in Suburra, ubi nunc ecclesia. S. Saluatoris in Tel-  
 lude, eregione diui Petri in uinculis. At Ser. super eo  
 hemistichio. Lautis mugire carinis, contra Fuluij opi-  
 nionem, uidetur prope Esquilias collocasse, dicens Cari-  
 nas intra templum Telluris esse. Quare ego crediderim  
 fuisse prope cliuum, qui ducit ad prædictam diui Pe-  
 tri ædem, ubi nunc ecclesia diui Pantaleonis: cui opi-  
 nioni ad stipulantur, quæ sequuntur, Diony. uerba. Post  
 Cassij mortem Domus eius euersa fuit, & huc usq; sub  
 dialis dimittitur. is locus extra ædem Telluris, quam  
 postea extruxit ciuitas in parte quadam eius, secundũ  
 eam uiam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium,  
 & reliquos antiquitatis authores locum ignorasse. Sem-  
 pronium autem hoc templum uouisse probat. L. Florus  
 sic. Domiti hinc Picentes. Sed caput gentis Aſculum  
 Sempronio duce: qui tremente inter prælium campo  
 Tellurem deam promissa æde placauit. Val. autem  
 Max. ait. S. P. Q. R. hanc ipsam ædem designauisse in  
 area ædium Cassij regnum affectantis, in qua patres  
 frequenti senatu de rebus dubijs consultare solerent.  
 quod Cic. pluribus in locis testatur, sed in ph. sic. Te  
 autem. M. Antoni appello unum illum diem, quo in  
 ædem Telluris senatus fuit. Ad. Q. Fratrem at inquit.  
 De Telluris æde, & porticu. Q. Catuli me admoes,  
 sit utrunq; diligenter. ad Telluris quidem etiam tuam  
 Statuam locaui: & pro domo sua. Sp. Cassij domus  
 ob eandem causam euersa est, atq; in eodem loco ædes po-  
 sita Telluris. Alibi uero ad Telluris Armamētariũ fuis

## LIBER

se sic memorat . Putant enim non nulli ad me pertinere Armamentarium Telluris aperire . In hoc ambitu fuit Salutis Aedes , uota bello Samnitico à .C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodèmq; Censore locata , & Dictatore dicata . Liuius author . Habuit hæc pars situs urbis , Victoriæ Aedem , quã prope forum . L. Volumnius Aedilis ex multatitia pecunia faciendam curauit . Habuit & Apollinis Aram , de qua meminit Solinus , & Liuius . P. Pomp. Letus uult Concordiæ , & Aesculapij Templum fuisse in hortis diuæ Mariæ Nouæ , uersus Amphitheatrum : Isidis autem & Serapidis autumat Fuluius q̄ P. Victor scribit tertiæ urbis regionem fuisse Isidis , & Serapidis , in qua ea sunt templa , & q̄ Vitruuius ita dicit . Templa dijs sic distribuenda Mercurio in foro . Isidis , & Serapidis in emporio , quòdq; Var. innuit emporium ibi fuisse sic . buiusce , inquam , pomarij summa Sacra uia . Ego uero solis , & Lunæ crediderim , cum ex duabus testudinibus duorum templorum uideamus alteram ortum solis : alteram uero occasum spectare , Varroq; tradat Tatium regem Solis , Lunæ , & Volcani ædes dedicauisse , quæ inuicem prope erant .

De Foro Traiani , & de ijs quæ in eo fuere , uel sunt ,  
Cap. XIII.

Nſtauratis maxime locis sacris , ac reuocatis , quæ ad hoïum memoriã , & laudẽ , spectât , breuiter restituamus , ab optimoq; illo Traian

no aspicimur. Traiani igitur Forum fuit inter Neruæ, Capitolium, & collem Quirinalem, cuius architectum Apollodorum fuisse, his uerbis ostendit Dion. Hadrianus Apollodorum architectum, qui Traiani forum Medoæum, & Gymnasium, illo iubente, fabricauerat, primum urbe expulit: postea interfecit. Huius autem fori tectum æneum fuisse, scribit Paus. Gellius. in foro, inquit, Traiani simulacra sunt sita circumundiq; inaurata equorum, atq; signorum militarium, subscriptumq; est ex manubijs. Quæ simulacra ob aliquod in remp. meritum sumptu publico locari consueuisse, ostendit titulus excisus in marmore, in eodem foro reperto, qui est talis.

ANNIOPAVLINO IVN. PROCOS. ASIAE  
 ET HELESPONTI COS. ORDINARIO PRE  
 FEC. VRBI VICE SADRA IVDICANTI  
 OB MERITVM NOBILITATIS ELO.  
 Q VII IVSTITIAE ATQVE CENSV.  
 RAE Q VI PRIVATIM ET PVBLICE  
 CLARVS EST PETITV PO. RO. TE.  
 STIMONIO SENATVS IVDICIO D. D.  
 N. N. TRIVMPHATORVM AVGG.  
 CAESARVMQ. STATVAM SECVNDAM  
 AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV  
 PVBLICO PLACVIT.

## LIBER

Huius autem Porticus cum amplissimis, excelsisque columnis, magnisque epistylis tantam afferebat inuentibus admirationem, ut non hominum, sed Gigantum manu omnia facta crederentur, in qua sumorum uirorum statuas pulcherrimas undique ab Alexandro Seuero translatas fuisse admonet Lampridius. Ad quem nepe locum cum Constans Constantini filius peruenisset singularem stricturem primum attonitus cernens, perque giganteos contextus circumferens mentem, omni spe talia conficiendi ammota, Traiani equum solum locatum in atrij medio imitari se uelle dicebat: cui regalis Ormisda respondit. *Stabulum prius tale condas.* Huius autem equi imaginem in eius numismatibus uidimus, cum hoc indice. *S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI.* Ex columnis uero, quas diximus, duæ miræ magnitudinis sub telure adhuc iacent prope ecclesiam. *S. Mariæ cognomen go Loreti.* Forum autem exornauit etiam Arcus triumphalis eiusdem principis, de quo Dion. sic loquitur. *Triumphalis tunc arcus, præter alia multa, quæ in honorem eius, & decreta, & facta fuerant, in illius foro substructus est.* Traianus quidem inibi Palatium etiam uarijs marmoribus, intus uero picturis, statuisque exornatum habuisse dicitur, Vopiscus uero scribit Aurelianum Imp. iussisse tabulas publicas ad priuatorum seueritatem in Traiani foro exuri. In cuius medio stat adhuc Cochlidis, eius columna, in qua circunquaque rerū gestarum Simulacra ipsius mira arte cælata uisuntur & in primis Dacicum bellum. Intus uero gradus cen-

eum octuaginta quinque in eius fastigium præbent ascensum . habet autem fenestellas quadraginta quinque ; altitudinem uero pedum centum uiginti octo , uel , ut scribit Eutropius , centum quadraginta ; in summo Traiani ossa aurea pila condita fuere ; quanquam Dion ait Hadrianum in Columna ossa Traiani condidisse , cuius sunt hæc uerba . Ingentem columnam in foro statuit , siue ut ea pro sepulcro esset , siue in ostentatione eius operis , quod ille circa forum egit . Cliuus surgebat , quem effossa quoquo uersus terra ita complanauit , ut undique columna conspiceretur , forumque deinde in aereæ modum æquatum mansit . Hanc autem columnam Traiano bellum gerenti apud Parthos Senatam dedicauiisse , ipsumque principem eam non uidisse ferunt . nam è Persis rediens apud Seleuciam Syriæ urbem fluxu sanguinis decessit . Hunc uero solum omnium imperatorum in urbe sepultum esse tradit Eutropius . quod autem in columna ratio est . quia apud maiores , principes , nobilesque sub montibus sepeliebantur . hinc Virg.

Monte sub aereo , qui nunc Misenus ab illo  
Dicitur .

Et cum in omnibus locis , ubi erant sepulcra excitanda , non essent montes , natum est ut super cadauera , aut pyramides fierent , aut ingentes collocarentur columnæ , quæ licet proprie sint , quæ culmen sustinent , tamen , et ad magnificentiam erectæ , hoc nomine appellantur ; qualis hæc , in cuius basi talia leguntur .

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.

## LIBER

IMP. CAESARI DIVI NERVÆ TRAIANO  
AVG. GERM. DACICO PONTIF. MAXI-  
MO TRIB. POT. XVII. IMP. COS. VI. P. P. AD  
DECLARANDVM QVANTAE ALTITV-  
DINIS MONS ET LOCVS TANT IBVS  
SIT EGESTVS.

De Foro, Palatio, & Porticu Neruæ. Cap. XIII.

Eruæ autem Forum occurrit post ædem nūc  
n S. Hadriani in tribus foris, in medio cuius  
columna ænea ingentis magnitudinis existens  
æctum, ex laminis auricalchi extructum, sustinebat, in-  
trinsecus uero lumen erat ambiguum, auth. Paus. Hoc fo-  
rum iam antea inchoauerat Domitianus. Suet. Nouam,  
inquit, excitauit ædem in Capitolio Ioui custodi, &  
forum, quod nunc Neruæ uocatur. Fuisse autem uarijs  
columnis, & stauis exornatum testatur Spartianus de  
Alexandro Seuero loquens, his uerbis. Statuas iocosas,  
uel pedestres nudas, uel equestres diuis imperatoribus  
in foro Neruæ, quod nunc Transitorium dicitur, loca-  
bat, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ ge-  
storum ordinem continerent. Transitorij inde traxit no-  
men, q̄ ab eo in Augusti, Cæsaris, & Romanum fo-  
rum transfiretur. Extare enim adhuc uidetur pars Por-  
ticus ipsius fori incendio absumpta, cum quibusdam co-  
lumnis excelis, & pulcherrimis, ubi literæ legun-  
tur titulos Neruæ præferentes, quæ sunt huiusmodi.



IMP. NERVA CÆSAR TRIB. POTEST. II.  
 IMP. II. *collapsis epistylijs desunt nõ nulla. is locus cor-  
 rupto uocabulo pro arcu Neruæ, arca Noei dicitur. Eius-  
 dē Neruæ Palatij ps ex lapidibus quadratis, igētēsq; co-  
 lumnae cernuntur adhuc inter Comitum, & Militiæ  
 turrim, cum ecclesia. S. Blasij inclusa.*

De Foro Romano. Carcere Tulliano. & Marforij  
 Simulacro. Cap. XV.

Omanum Forum, quod & Latium appella-  
 uit Staius, à radicibus Capitolijs produceba-  
 tur scđm lógitudinē usq; ad ecclesiã. S. Mariæ  
 Nouæ, ut testatur Diony. memorans Valerium in colle  
 imminenti foro domum habuisse: cunq; supra demon-  
 stratum sit domum hanc in Velia fuisse, eregione eius-  
 dem ecclesiæ, fuit necesse forum eousq; peruenisse, quo  
 ei immineret. Ab origine autem urbis, angustiores fi-  
 nes habuisse opinamur. Nam cum Liuius narret Curti-  
 um ab arce decucurrisse, egissēq; Romanos effusos to-  
 to quantum foro est spatium, usq; ad portam Palatij,  
 uisumque sit Romulum Iouis Statoris templum in radi-  
 ce Palatini montis, ubi exercitum firmauerat, posuisse,  
 satis conijcimus forum ipsum non ultra primas radices  
 eiusdē mōtis terminos habuisse. Multos uero post años  
 ampliavit Augustus, teste Suet. Comitium uero erat fo-  
 ro iunctum, uel potius ipsius fori pars, à prædicta por-  
 ta ad eandem diuæ Mariæ ecclesiam. At priusquã de

## LIBER

eo agamus, quæ in foro uidentur. In radice Capitoli, qua parte mons ipse ortum brumalem spectat, Carcerem ædificauisse Ancum Martium sic docet Lilius. Fecit Carcerem media urbe, imminentem foro ad terrorem crescentis audatiæ. Partem deinde addidit Tullius, cui Tulliano nomen imposuit: de quo Calp. Flaccus ita scribit. Video Carcerem publicum, saxi in gentibus structum, angustiis foraminibus, & oblongis lucis umbrâ recipientibus: in hunc abiecti rei robur tullianum aspiciunt, & quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, & alienum supplicium spectando, suum discunt. Sonant uerbera intus, recusantibus spurca manus carnificis ingeritur, sedet ianitor inexorabilis pectore, qui flente matre siccos tenet oculos, illuues corpus exasperat, manus cathenæ premunt. Describitur perbelle etiam à Sal. hoc modo. Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paulum descendens depressus ad læuam circiter. XX. pedes, eum muniunt undiq; parietes, atq; insuper camera lapideis fornibus iuncta, sed inculta tenebris, & odore fædo, atq; terribilis eius facies. Vnde autem dicatur, hæc declarant Var. uerba. Carcer à coercendo, quod exire prohibetur, in hoc pars, quæ sub terra, Tullianum, ideo qd additum à Tullio rege, quod Syracusis, ubi hac de causa custodiuntur, uocantur lathomiæ. Lathomiæ enî ex græco, & maxime à Syracusanis, qui Lathomias & appellant, & habent, ad instar carceris, ex quibus locis excisi sunt lapides ad extruendâ urbem. auth.

Sex. Pom. Cic. septima actione in Ver. lathomias, inquit, Syracusanas oēs audistis, plerique nostis, opus ē ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum; totum est ex saxo in mirandam altitudinem depressum, & multorum operis penitus excisum, nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undiq̃, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Sen. Sabinum in lathomias fuisse damnatum tradit; Livijs uero princeps Aetolorum tres & quadraginta: inter quos Democritus, & frater eius erat, Romam à M. Attilio deductos, in lathomiasq̃ coniectos. Erat autem Tullianum, sicut hodie uidemus, duplex: superior, & inferior camera. superiori extat adhuc foramen spiraculi cā additum, ut retulit Flaccus. Locus nunc diuo Petro cognomento in Carcere est dicatus. Ante hunc iacet marmoreum ingens simulacrum Marforium uocitatum, quē Pistorum deum, siue Panarium Iouem, q̃ tuiores instar panum circumquaq̃ prominant, multi esse affirmant. Nam ( ut author est Lactantius ) eo tempore, quo Romani obsessi in Capitolio erant, Iuppiter p̃ quietem admonuit, ut ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, in hostiumq̃ castra iactarent: eoq̃ factō soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subigi posse Romanos, quare Ioui Pistori non solum Arā, uerum etiam Statuam in perpetuam rei memoriam posuerunt. At, cum in scopulo simulacrum hoc sit collocatum, Rheni Germaniæ fluminis esse tenemus, q̃ autē sit Nar flu. ut uult Fuluius, non placet: nulla enim

## LIBER

*apparet ratio cur Nar ueniret à Romanis excitandus. Marforium cur uocitent, nihil est certi, quod dicatur, nisi uelimus ex eo, q̄ in Augusti foro esset, ut quorundam est opinio, ubi & Martis templum.*

*De Secretario Po. Ro. Arcu Septimij. Templo Saturni, ac de Acrario, & Officina cudendi pecuniam.*  
Cap. XVI.

*Ost autem Marforij simulacrum, eregione p̄ arcus Septimij, sequitur ædes diuæ Martine nunc sacra, ubi olim Secretarium populi Romani fuisse in marmore incisus index probat huiusmodi.*

SALVIS. DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBUS SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS Q VOD VIR ILLVSTRIS FLAVIVS ANNIVS INSTITVERAT ET FATALIS IGNIS ABSVMP SIT FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PREF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

*Eregione huiusce ædis, ad radices rupis Tarpeie stat adhuc Arcus, ut diximus. L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus; in utroq; frontispicio cuius incisæ sunt alatae uictoriae cum trophæis, & terrestris, naualisq; belli simulacra, cum hac inscriptione.*

IMP. CAES. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL.  
 SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PA-  
 TRI PATRIAE. PARTHICO. ARABI-  
 CO. ET PARTHICO ADIABENICO PON-  
 TIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST.  
 XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET  
 IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. L.  
 ANTONINO AVG. PIO FELICITRIBV-  
 NIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P.P.  
 OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCI-  
 PIBVS OB REMPUBLICAM RESTITV-  
 TAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMA-  
 NI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIR-  
 TVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE

## S P Q R

*Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euasi ad fastigium. Illud autem sciendum Seuerum triumphum respuisse, ne de ciuili uictoria uideretur triumphare, tum etiam q̄ morbo articulari in curru baud facile consistere poterat. Sequitur statim recta nunc diui Hadriani, olim Saturni Templum, a Numatio Planco conditum, auth. Sue. uel instauratum, quia constat antiquissimum esse. Et quidam dicunt inscriptionem locationis accepisse. T. Largium. Var. autem. L. Tarquinius regem, ipsum Largium dedicauisse. Liuius uero A. Sempronio & M. Minutio Coss. ait esse dedicatum, & a Planco restitutum. in quod ex capitolino ærarium Po. Ro. Translatum ferunt, ut etiam*

## LIBER

*Asc.* significare uidetur his uerbis . Dum testes exami-  
 narentur (agebatur enim causa pro Rostris) Pompeius  
 ad Aerarium sedens tumultu clodianæ multitudinis per-  
 turbatur . & mox. Euntibus ad tabellam ferendam po-  
 stero die iudicibus clausæ fuere tota urbe tabernæ, præ-  
 sidia in foro , & circa omnes fori aditus Pompeius di-  
 sposuit ; ipse pro ærario, ut pridie , consedit . Aerarium  
 in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macro-  
 bius quod sub illo nullum furtum fuerit commissum, aut  
 quia nihil erat cuiusquam priuatum . Plut. in prob. quæ-  
 rens causam cur ærarium fuerit in æde Saturni . an ,  
 inquit , ex eo q̄ fama obtinuit , Saturni tempore , nec  
 auaritiam , nec improbitatem usquam in hominibus fuis-  
 se , sed iustitiam , & fidem . Cyprianus autem refert  
 Saturnum in Italia primum instituisse numos signare ;  
 & propterea Saturni ærarium uocari . In ærario pro-  
 mulgata seruabantur : Cic. tertio de le. qui agent auspici-  
 cia seruanto. Auguri publico parento . Promulgata pro-  
 posita in ærario cognita agunt . Seruabantur & libri  
 elephantini , in quibus .XXXV. essent conscriptæ tri-  
 bus , omnesq; publicarum rationum libri . Suet. in Cæ-  
 saris rebus gestis . Tabulas ueteres ærarij , & debito-  
 rum , uel præcipuam calumniandi materiam , exusit .  
 Seruabantur & signa militaria. Liuius Signa , inquit ,  
 eo die à quæstoribus ex ærario prompta . quorum duo  
 communia erant, roscum pro peditibus cum titulo . S. P.  
 Q. R. & ceruleum pro equitibus , color enim cerule-  
 us est maris , à deo cuius inuentum equum fabulantur .



*A*sc. dicit ueterum diligentiam fuisse, ut quod quisq; de subiugeta prouincia per triumphum apportauisset per scriptum in tabulis in ærarium reponendis conseruaretur, idq; est Cic. tertia actione in uer. binc. L. Florus ait Catonem Cyprias opes liburnis per Tyberinum hostium inuexisse, quæ latius ærarium Po. Ro. quam uetus triumphus impleuere. & Lilius primo decadis quæ tæ Ap. Claudium Centonem ex Celtiberis ouantem millia pondo argenti, & quinq; millia auri in ærarium tulisse. Censores in Saturni iusiurandum subire cogebantur. Inter nunc diui Hadriani, & Castoris, Pollucisq; olim templum cudendi pecuniam priscis temporibus stabat Officina, argumento quod eo in loco uidimus effodi in gremio numorum copiam, eius precij, ut coniectura assequeremur, cuius nunc est quadrans, cæterum igne corrupti.

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Rostris,  
ac Curia. Cap. XVIII.

Miliarium autem aureum in capite fori Romani collocatur a Plinio: à Cor. uero Tac. iuxta Saturni ædem, narrante cohortem ad aureum Miliarium sub æde Saturni perexisse, uterq; recte. Erat autem Miliarium aureum columna prope arcum Septimij, in qua incisæ omnes Italiæ uia finirent, & à qua ad singulas portas mensuræ regionum currerent. Meminit Suet. his uerbis. Ergo destinata die præmonitis conscijs ut se in foro, sub æde Saturni, ad Miliarium.

## LIBER

aureum opperirentur, mane Galbam salutavit. Caligula per forum Romanum à colle palatino ad capitolum Pontem marmoreum duxit; quo nihil ambitiosius tota urbe: sustentabatur enim octuaginta ingentibus columnis, candidissimi marmoris, quarum tres ad huius, totidemq; ad illius montis radices adhuc stantes cernuntur, prope quas paucis ante annis effossa fuere marmora cum circulari huiusmodi inscriptione. VICENALIA IMPERATORVM. Altera autem pars habuit sacerdotes taurum sacrificantes. Secus ipsum pontem, in medio foro, atq; eregione ædis diui Hadriani extat ingens marmorea columna, quam existimo unam ex illis esse, quæ equum æneum, inauratum Domitiani sustinebant, de quo quidem equo Papinius mentionem sic facit.

Quæ super imposito moles gemmata colosso  
Stat Latium complexa forum.

Ad pedes cuius procubuit Rhæni flu. Germaniæ simulacrum, de qua prouincia triumphum egisse Domitianum diximus, & idem author tetigit, cum inquit.

Aenea captiui crinem tegit ungula Rhæni.

Cui simulacro Marforium nunc dicunt nomen. Ex rostris nauum Antiatum suggestum in foro, quod Rostra denotauerunt Romani, fabricatum esse, Lilius sic commemorat. Naues Antiatum partim in naualia Romæ subductæ, partem incensæ, Rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit, Rostraq; id templum appellatum. Romanum foris ubi nunc Rostra sunt, ait Ser.

Fuere autem Rostra ad radices Palatij, ubi nunc diuæ  
 Mariæ liberatricis est sacellum, in medio foro. Vnde  
 Apianus loquens de capite Marij iunioris abscisso nar  
 rat Syllam fori in medio, ante Rostra, illud appen  
 disse. Quod autem M. Var. dicit fuisse ante curiam Ho  
 stiliam, sic accipimus, inquit, Blondus, ut partim cu  
 ria Hostilia à Cælio monte, in quo eam fuisse cerissi  
 mum est pro sui magnitudine Rostra uersus, partim Ro  
 stra à Palatino mote in illâ protēderētur. Hanc profectō  
 rationē, si quis locorum situm consyderet, planē absur  
 dam, & ineptam iudicabit, nimirum uiam expeditis  
 simam, quæ deinde Appia est denominata, omnesq; Pa  
 latij fermē aditus occupassent. præterea non fit uerisi  
 mile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamq; ma  
 gnificam curiam Tullum ædificauisse. Quare dicimus  
 fuisse Rostra Noua ad radices Palatini montis, & Ve  
 tera apud Curiam. De nouis quidem paulo ante Ser. me  
 minit, de ueteribus uero Suet. in funere Augusti, his  
 uerbis. Bisariam laudatus est, pro æde diui Iulij à Ti  
 berio, & pro Rostris ueteribus à Druso Tiberij filio,  
 ac Senatorum humeris delatus in campum, crematúsq;.   
 Asc. scribit Clodij corpus, ut uulnera uideri possent, de  
 latum in foro, & pro Rostris positum, populumq; de  
 inde in curiam tulisse, atq; cremauisse, eóq; igne Cu  
 riam, Portiámq; basilicam ei coniunctam conflagraisse.  
 subdit longe post. Erant enim Rostra, non eo loco, quo  
 nunc, sed ad Comitium prope iuncta Curiae. Si ergo  
 Rostra in Comitio ante Curiam, ut uult Var. dicimus

## LIBER

fuisse. intelligendum est duas extitisse Curias Hostilias, unam prope forum, ubi nunc templum Pacis, in cuius ruinis inuentum est marmor cum indice huiusmodi. **IN CURIA HOSTILIA**. aut certe iuxta ipsum, ut possit Rostra ante se habere. alteram uero in Cælio monte, de qua infra uidebimus. In Rostris agebantur causæ, quemadmodum apud Liuium legitur de Virginea, utrum serua, an libera esset. ferebantur leges. auth. Cic. pro Rab. habebantur conciones, idem in Pis. Cæsar Iuliam amitam, uxoremq; Corneliam defunctas pro Rostris laudauit. Suet. & Plut. auth. Plinius, concionaturi, inquit, Rostra ascendebant. In eisdem clarissimorum uirorum statuae erigi solebant. hinc Cic. in ph. Cn. Octauij clari & magni uiri, qui prius in eam familiam, quæ postea uiris fortissimis floruit, attulit consulatum, Statuam uidemus in Rostris. Asc. pro. M. Scauro Camilli togatam, sine tunicis in his collocauit. ante hæc uero Apianus Syllæ equestrem ex auro conflata, cum hac inscriptione. **COR. SYLLAE IMPERATORI FORTVNATO**. In præclaro fori Romani loco, pro Rostris, super leonem lapideum impositum fuisse corpus Faustuli, qui ibi cecidit, dum certamen Romuli, & Remi dirimere uellet, tradit Diony. M. autem Var. post Rostra Romuli sepulcro locum fecit. Fuit pro Rostris Herculis statua tunicati, habitu æleo, facie torua: subscripta.

**L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBUS HOSTIUM DEDICAVIT.**

Plin. Sibyllæ, inquit, tres iuxta Rostra in foro sunt, una, quam Pacuvius Taurus ædilis pl. instituit, duæ, quas. M. Messala. Inter antiquissimas fuere Tulij, Cælij. L. Roscij, & Sp. Maticij Fulcinij à Fidenatibus, & Gn. Octavij apud Antiochum in legatione interfectorum. Propterea. L. Florus ait Romæ capita cæso- rum proponere in Rostris usitatum esse.

De Lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola.  
Cap. XIX.

M. Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuisse, priusq̃ cloacæ essent, per quod innuit Cloacam per ipsam lacum sequenti tẽpore derivatam, quam alta tellure opertam vidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanũ fluentem, perque eiusdem montis radices in Velabrũ, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, sicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitisse, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius. Ipse loci custos, cuius sacrata uorago, Famosusq̃ lacus nomen memorabile servat. Cum igitur dictum sit equum Domitiani stetisse in medio foro, ubi nunc unica erecta cernitur columna, præter alias rationes, ex his Statij carminibus iudicamus lacũ Curtiũ fuisse in hortis dictæ colunæ adiacentibus. Diony. est, inquit, hic locus repletus, uocaturq̃ ab il-

## LIBER

lo casu lacus Curtius in medio maxime Romani fori .  
 Livijs . eodem anno seu motu terræ , seu qua vi alia , fo-  
 rum medium fermè specu vasto collapsum in immensam  
 altitudinem dicitur , nec eam uoraginem coniectu terræ ,  
 quum pro se quisq; gereret , expleri potuisse , priusq; de  
 um monitu quæri cœptum , quo plurimum populus Ro-  
 manus posset , id enim illi loco dicandum uates cane-  
 bant , si remp. Ro. perpetuam esse uellent , tum M. Cur-  
 tium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitan-  
 tes , an ullum magis romanum bonum , quam arma , uir-  
 tusq; esset : silentioq; facto templa deorum immortalium ,  
 quæ foro imminent , Capitoliūmq; intuentem , & ma-  
 nus nunc in cœlum , nunc in patentes terræ hiatus ad  
 deos manes porrigentem , se deuouisse , equo deinde q̄  
 poterat maxime exornato insidentem armatum se in  
 specum immisisse , donaq; ac fruges super eum a multi-  
 tudine uirorum , ac mulierum congestas , lacumq; Cur-  
 tium , non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Me-  
 tium , sed ab hoc appellatum . At de hac re cum triplex  
 sit historia , hanc sequitur Val. Max. & Porcilius . Pi-  
 so uero in annalibus bello Sabino , quod fuit Romulo ,  
 & Tatio , uirum fortissimum Metium Curtium Sabi-  
 num Romulo cum suis ex superiore parte impressionē  
 faciente , in locum palustrem , qui tum fuit in foro , an-  
 teq; cloacæ essent factæ , secessisse , atq; ad suos in Ca-  
 pitolum illæsum peruenisse , ab eoque lacum inuenisse no-  
 men , memoriæ prodidit . Cornelius uero & Luceius  
 e. in locum esse fulguratum , & ex . S. C. à Curtio Cos.



Septum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem sanguine lacu ipsum infecisse ait Cor. Tac. & Suct. Sequitur Cloaca Maxima, de qua ita scribit Liuius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacamq; Maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis sub terram agenda, quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quidq; adæquare potuit. Eundem ferè sensum Plinij hæc habent uerba. Cloacam operum omnium dictu maximam suffossis montibus, urbe pensili, subter nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clausi, tertius limpidißima fluens aqua in Velabro ostenditur, deinde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim, ut dictum est, dimittitur. Plures fuisse urbis cloacas sic ostendit idem Liuius. Post incensam urbem à Gallis, dum instauraretur, festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui, alieniq; discrimine in uacuo ædificant, ea est causa ut ueteres Cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta, formaq; urbis sit occupata magis, quã diuisæ similis. Quod si tunc difficile, difficillimum certe nunc uideri pot ut quis urbis regiones diuidere possit, cū locorū & uiarū uestigia uix extent, & ea quidem perpauca, & incerta. Quare nos non more prisco regiones diuisimus, uerum eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perspicua uideri possunt. Sed ad rem redeamus. Cloaca um autem curatores fuisse probat inscriptio in

## LIBER

*marmore apud pontem Aurelium inuento huiusmodi.*

IMP. CAESARIS DIVI TRAIANI PARTHICI. F. DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB. POT. XXII. IMP. II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM . *Rursus in alio marmore.*

EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS DIVI NERVAE .F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IV LIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM . R. R. PROX. C. PPP. C. XV. A. FABIO. A. F. *Cloaca inquit Pompeius à cloacando .i. inquinando , uel à colando idest fluendo . Iuxta Cloacam erat locus , qui uocabatur Doliola , à doliolis sub terra , ubi non licebat spuerè . uetustior autem memoria est eo in loco mystica quædam Numæ condita esse , sunt qui putant Gallorum senonum cineres .*

*De Comitio . Templo Veneris Genitricis . Statuis , & Simulacris , quæ in eo , & Foro Romano fuere , ac de Cæsaris Columna . Cap. XX.*

c Comitium fori Romani partem esse superius dictam est , incipiens à porta Palatij , terminansq;

mansit apud ædem diuæ Mariæ nouæ : ita appellatum  
 quod fœderis conditiones ibi inter Tatium , & Romu  
 lum firmatæ , sancitæque sint , unde à coeundo comitio  
 nomen mansit , auth. Plut. Asc. ait Comitium esse locū  
 propter Senatulum , quo coire equitibus , & populo  
 Romano liceret. Blondus uero quo coibant Comitij cen  
 turialis , & litium causa , neq; ibi Consules , Præto  
 res , Ædiles , Censores , & Tribunos , sed in campo  
 Martio , fuisse delectos . Subdit deinde . Locus autem  
 ita euanuit , ut , post diruta iam pridem , quæ so  
 lo<sup>s</sup> supereminebant ædificia effodiendis fundamen  
 torum lapidibus in calcem coquendis , intra san  
 ctorum Hadriani , & Laurentij in Miranda basilic  
 cas , intèrque fora Magnum , & Neruæ transitorium ,  
 multo sudore decimo tandem anno inspexerimus , hæc  
 in triumphanti Roma . In instaurata uero inter turrim ,  
 quæ Pallara appellatur , & lacum Curtij , col  
 lisq; Palatini radices , & Faustinae monumenta fuisse  
 commemorat , in qua quidem re sibi contradicit . Etenim  
 attendere diligenter si uelimus , quæ supra ex Cor. Tac.  
 de ficu ruminali adducuntur , illa explosa , hanc com  
 probabimus sententiam , Satis enim constat ficum rumi  
 nalem , quam in comitio statuit , in palatij radicibus  
 fuisse , consequens ergo est & ibi comitium , de quo me  
 minit Cic. pro Sex. Is locus diu caruit tecto . eo autem  
 anno , quo primum Annibal in Italiam uenit , tectus  
 fuit , ut docet Liuius septimo bel. pu. qui tamen trigesimo  
 aliter sentire uidetur , cum dicit comitia indicta p=

## LIBER

fici tempestates sæpe prohibuisse'. Longo autem tempore post Cæsar locum instauravit, authore Tranquilo. & Asc. Ludi sæpe in eo celebrati sunt, inibiq; libri Sibyllini. P. Cornelio & M. Bebio Coss. cremati, ut in Numæ uita scribit Plut. In Comitio fuit Coclitis Statua, quæ cum de celo tacta esset, ex aruspicias responsis in area Vulcani, loco altiori, posita est, ex qua re bene Po. Ro. successit Liuius. In cornibus uero eiusdè comitiij fuit Statua Pithagoræ, & Alcibiadis, in gradibus uero ad læuam Curiæ Actij, Plin. author, cuius Actij Cotem, & Nouaculã ibidè defossam, superq; impositum Puteal ait Cic. idemq; Liuius. Statæ matris Simulacrum in foro colebatur, postq; id colustrauit, ne lapides igne corrumperentur: qui plurimus ibi fiebat no Eturmo tempore, magna pars populi in suos quisq; uicos retulerunt eius deæ cultum, ut refert Sex. Pomp. In foro, ante Veneris Genitricis ædem, fuit Cæsaris Statua, equestris, & Q. Marcij ante Castoris, equestris & ipsa, ac Tremellij togata, æream. M. Attio uelatam in eodem foro posuit Tarquinius: Plinius uero Cæsaris Simulacrum cometam in capite habens. At hoc in loco si statuas præclaris uiris in Fo. Ro. sicut in Rostris erectis recensere uellem, finem profecto non inueniret oratio. Illud autem satis erit admonuisse hoc munere dignos habitos esse eos omnes, qui, ut diximus, aliquod egregium facinus obijssent pro rep. autem mori non dubitassent, quod probant Cic. hæc uerba. Ac si tunc. P. Sextius Iud. in templo Castoris, animam,

quam uix retinuit, edidisset, non dubito quin, si modo esset in rep. Senatus, si maiestas Po. Ro. reuixisset, aliquando statua huic ob remp. interfecto in foro statuere-  
retur. Nec uero illorum quisquam quos à maioribus no-  
stris morte obita positos in illo loco, atq; in rostris collo-  
catos uidetis, esset. P. Sextio præponendus. Populus au-  
tem Romanus in Cæsaris gratiam Columnam marmo-  
ream lapidis numidiæ. XX. pedum, cum Titulo, hoc .  
PATRI PATRIÆ. in foro statuit, de qua Laetã-  
tius meminit, & idem Cic. in hæc uerba. Talis ani-  
maduersio fuit Dolobellæ cum in audaces, sceleratôsque  
seruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisque  
euerio illius execratæ columnæ, ut mirum mihi uidea-  
tur tam ualde reliquum tempus ab illo uno die dissensis-  
se.

De Columna Mœnia, Pila horatla. De Cæsaris, Con-  
stantini, Domitianiq; Equo, ac de Templo, &  
Ara eiusdem Cæsaris. Cap. XXI.

Abuit forum Columnam Mœniam denomi-  
h natã, à qua Labeo iureconsultus Mœniana de-  
duxit, cum inquit. Inter immissum & pro-  
iectum hoc interesse putant, quòd proiectum esset id,  
quod ita prouehetur, ut nusq; requiesceret, qualia  
mœniana, & subgrunda essent. Immissum, quod in  
aliquo loco requiesceret, ueluti tigna, trabes, quæ im-  
mitterentur. In quæ uerba cum ANTONIVS Triuul-

## LIBER

ius, & SCARAMVTIA eius frater nobilissimi adu-  
 lescentes, & i iuris ciuilibus sciētia supra ætatē egregie do-  
 cti, incidissent, rogarunt me, unde dicerentur Mæ-  
 niana, quibus ita responsum est. Mænius cum domum  
 suam uenderet Catoni, & Flacco Cens. ut ibi basilica  
 ædificaretur, exceperat ius sibi unius columnæ, super  
 quam tectum projiceret, & pro uolantibus tabulatis in-  
 de ipse, & posteri eius spectare munus gladiatorum pos-  
 sent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Co-  
 lūna Mænia uocitata est, hinc Mæniana. Mæniana, in-  
 quit Sex. Pomp. à Mænio censore, qui primus in foro  
 ultra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur supe-  
 riora spectacula. De Columna meminit Asc. & Cic.  
 de Diu. ac pro Sex. in hæc uerba. Venit, ut scitis, ad  
 Columnam Mæniam, tantus est ex omnibus spectacu-  
 lis usq; à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus  
 excitatus, ut nunquam maior consensio. Fuit enim in  
 ea parte fori, ubi basilica Portia, de qua infra erit mē-  
 tio. In foro, inquit Diony. erat petra angularis, super  
 qua posita fuerant spolia Tergeminorum albanorum, Pi-  
 la horatia dicta, sed arma collapsa sunt uetustate. De-  
 corauit autem forum Romanum equus Cæsaris, & Cō-  
 stantini, sicut Domitiani, Atrium Mineruæ, & ta-  
 bernæ Nouæ, ac Veteres, de quibus sic loquitur Luius.  
 Eodem tempore septem Tabernæ, quæ postea quinq;,  
 & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere. De  
 his intellexit Iuuenalis cum dixit. sed quinq; tabernæ  
 quadraginta parant. In foro magistratus imperiū Ro-



mani deponere consuevere, auct. Herodianus. Apianus memoriæ prodidit cadauer Cæsaris in forum relatum, eoque in loco Aram, mox Templum illi erectum esse.

De foro Cæsaris. Basilica, & Bibliotheca Pauli.

Cap. XXII.

Xpositis ijs, quæ ad Fo. Ro. pertinere uidebantur, redeamus ad templum Saturni, unde digressi sumus de ærario locuti, uideamus: quid post ipsum ad latus eiusdem fori in ortum æstiuum uergens fuerit, aut sit. sed in primis de Foro Cæsaris, quod (ut quorundam est opinio) fuit in eo loco, qui post Faustinae templum ualde depressus cernitur, de quo sic loquitur Apianus. Post uictoriam contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circumduxit, quod Romanum forum esse uoluit, non rerum quidem uenalium sed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc statuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam sibi dicari passus est. Breui quidem, ait Plin. spatio fore, sed inter urbis ornamenta perspicuum. Area supra sextertium millies constitit. Pauli Basilicam Cic. in medio foro statuit, uerba ipsius ex libro quarto ad Atticum hæc sunt. Paulus in medio foro basilicam iam penè texuit, iisdem antiquis columnis, Illam autem quam locauit fecit magnificentissimam, Hanc Plin. inter urbis magnifica enumerat, columnis ex phrygibus mirabilem. Papi-  
nius autem Domitiani equum describens à sinistra Pau-

## LIBER

*liregiam posuit his carminibus.*

*At laterum passus hinc Iulia templa tuentur,  
Illinc belligeri sublimis regia Pauli,  
Terga pater, blandoq; uidet Concordia uultu.  
Cæsar, inquit Plut. Paulum Æmilium collegam Cai  
Marcelli in consulatu mille, & quingentis talentis sibi  
amicum, defensorémq; parauit, ex qua mox pecunia  
nobilissimam ille in foro basilicam extruxit, quæ Pau-  
li basilica dicebatur. Quam publicam constituisse refert  
Apianus. Fuit autem prope Castoris & Pollucis tem-  
plum, quo in loco uidimus effodi multa frustra earum cõ-  
lumnarum, quibus mirabilem fuisse dicit Plin. In hac  
ad Ianum stabant fœneratores. unde Hor. Hæc Ianus  
summus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Postquam  
res mea Ianum ad medium fracta est. Cic. ita ne? Ianus  
medius in. L. Antonij clientela sit? quis unquã in illo Iu-  
no inuentus est? qui. L. Antonio mille numum ferret ex-  
pensum, Eiusdem Pauli Bibliothecam basilicæ iunctã  
fuisse, quibusdam authoribus, crediderim.*

*De foro Augusti. Porticu Antonini. Faustinae: & Liuiæ  
ac de Cæsaris Domo. Cap. XXIII.*

*Orum Romanum, Cæsaris, & Augusti in-  
f uicem prope fuisse innuit Papinius in syluis  
cum dicit.*

*Nec saltem tua dicta continentem,  
quæ trino tuuenis foro tonabas.*

Et Mar. his carminibus .

Causas, inquis, agam Cicerone disertius ipso ,  
Atq̄ erit in triplici par mihi nemo foro.

Augusti autem forum licet apud Marforij simulacrum  
quidam ponant, nonnulli tamen post Faustinae tem-  
plum, sed prior opinio magis probatur. Breue qui-  
dem, sicut etiam Cæsaris, fuit, quia ipse princeps nõ  
est ausus proximas domos possessoribus extorquere,  
erat tamen multis status ornatißimum. Inerat enĩ Ca-  
storis & Pollacis cum uictoria Alexandri Magni. Cor-  
uini & in eius casside pugnacis corui simulacrum. A-  
pollinis cburnea, à qua Hor. Sic me seruauit Apollo : &  
Iuu. Iurisq̄ peritus Apollo. Fori autem extruendi cau-  
sa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ uide-  
batur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere,  
itáq̄ festinantius, necdum perfecta Martis æde, publi-  
caturum est. cautumq̄ ut seperatim in eo publica iudicia,  
& sortitiones iudicum fierent, sanxitq̄ ut de bellis, &  
triumphis hic consuleretur Senatus. Prouincias cum im-  
perio potituri hinc deducerentur. quiq̄ uictores rediis-  
sent huc insignia triumphorum inferrent. Quod forum in-  
staurauit postea Hadrianus auth. Spar. Idem Suet. do-  
cet forum ipsam duas Porticus habuisse, in quibus sta-  
tuas omnium triumphali effigie dedicauit Augustus.  
Blon. autem in Roma triumphanti hoc forũ, & Martis  
templum in campo Martio his restituit uerbis. Campi  
Martij proprium locum fuisse ostendimus, cui columna  
Antonina fuit apposita, eóq̄ continebatur campo Au-

## LIBER

gusti forum, templo Martis contiguū. Sed quum Suet. dicit breue forum struxisse, quia non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, & extruēdi causam hominum, & iudiciorum multitudinem fuisse: satis ostendit, sicut & P. Victor, in celeberrima urbis parte stetisse: cum cāpus Martius extra urbē; neq̄ priuatorum domibus occupatus, latissimum, cuiuscūq̄ foro, præberet campum. Quare Blondi opinio prorsus reijcienda. Porticus Antonini, & Faustinae pulcherrimæ, variisq̄ marmoribus exornatæ extant apud diui Laurentij in Miranda columnæ ingentes cum huiusmodi indice.

### DIVO ANTONINO ET DIVÆ FAVSTINÆ, EX. S. C.

Fuit aut̄ in uia Sacra, in qua uia publica Domo, sita ubi templum Pacis, Cæsarem habitauisse scribit Suet. quā domum Augustus à Liuia nepte nimis sumptuose ornata solo æquari iussit; in cuius area excitata est deinde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæsarem Dictatorem totū forum, uiamq̄ Sacram à domo sua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuisse. De domo & porticu Ouid. in fast. sic meminit.

Disce tamen ueniens ætas ubi liuia nunc est  
Porticus, immensæ tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

Nec tibi uitetur, quæ priscis sparsa tabellis  
Porticus, authoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruā in Augusti foro, nunc in porticu

*Liuiæ pro tribunali litigantes audiuisse. Claudiam etiã porticum appellatam accepimus. Mar.*

*Claudia diffusa ubi porticus explicat umbras ,  
Ultima pars aulæ deficientis erat.*

*A Nerone autem euersam sub nomine prisco Domitianus restituit ; cuius pars umbraculis unius uitis erat operata. Plin. Vna , inquit , uitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales ambulationes umbrosis operculis opacat , eadẽmq; duodenis musti amphoris fœcunda .*

*De Sororio Tigillo , Vico Cyprio , & Scelerato , atq;  
M. Antonij Domo. Cap. XXIII I.*

*Ororium Tigillum locus erat sacer causa expiationis ab Horatio , ob sororem à se interfecit. Etiam , in honorem Iunonis constitutus , quem locum prope Carinas statuit Diony. Libro enim tertio ait locum , in quo Horatium purgarunt , in angiportu ferente à Carinis deorsum esse , ijs qui ad Cyprium peragerent angiportum , ubi aræ manerent tunc erectæ , & tigillum , duobus inter se contrarijs parietibus fuliũ , super eas extenderetur. quibus uerbis signat Vicum Cyprium prope cliuum , qui ad templum diui Petri in Viculis nunc ducit . Sequenti uero libero Vicum Cypriũ prius , deinde Sceleratum ex facinore Tulliæ uocitatũ tradit. Var. tamen Vicum Cyprium ( sic enĩ apud ipsũ legitur , ) prope Sceleratum , non autem eundem esse ostendit , his uerbis , Vicus Cyprus à Cypro , q̄ ibi Sabini*

## LIBER

*ciues additi considerunt, qui à bono omine id appellauerunt, prope hunc Vicus Sceleratus. Miror autem qua ratione Blon. Sceleratum uicum esse uelit uiam, quæ nunc ducit ad Triuij fontem, contra Diony. opinionem, & præter historiæ fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Esquilijs supra cliuam Virbium habitauisse; quæ uico Patricio supereminere probat Sex. Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatum, quod ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, ut si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Unde postquam Tullia interfecto patre properans à Curia, foris Romano in paternam possessionem ad uicum Cyprium peruenit, auriga, ut inquit Liuius, dextera in Virbium cliuum carpentum flexit, ut in collem Esquiliarum eueheretur. quocirca stultum erat per uiam Triuij, fuerat enim necesse, secundum nos, per Quirinalē, Viminalēque collē transire; quod absurdum esse uidetur, cum breuior & expeditior esset per eum, quem diximus cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectum esse regem fugientem inuuit Diony. Alia est ratio contra Blon. quod constat inter omnes uiam Triuij extra urbem tunc fuisse. Haud procul à templo diui nunc Pantaleonis, olim Telluris. M. Antonium Domum habuisse testatur Apianus his uerbis. Iis peractis decretum notu perlectum est, Antonium sequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipsius domo, Senatum habiturum.*



Vista Gallica locus ubi Galli , à Camillo in-  
 terfecti , sepulti fuere . Liuius uero comme-  
 morat Gallos morbo interemptos bustorꝝ Gal-  
 lorum nomine locum , ubi fuere sepulti , insignem fecis-  
 se . Is autem locus fuit ubi nunc ecclesia . S. Andreæ ad  
 busta Gallica , quæ corrupto nomine Portugallo uocatur ,  
 abest haud multum ab Amphitheatro , quod in media  
 urbe à Tran. in Tib. collocatur , sicut à Liuiio busta Gal-  
 lica , cuius sunt hæc uerba . Quū esset satis altum Ianicu-  
 lum ubi sedens prospectaret hostem , descendit in æquū ,  
 atqꝫ illo ipso die media urbe , qua nunc busta Gallo-  
 rum sunt . Et alibi refert Flaccum porta Capena ingres-  
 sum , media urbe per Carinas , Esquiliāsꝫ contendis-  
 se , recta ergo ad Amphitheatrum . Var. autem contra  
 Liuij opinionem , ut infra demonstrabitur , busta Galki-  
 ca prope Æquimelium statuisse uidetur . Æquimelium  
 inquit ꝫ æquata Melij domus publice ꝫ regnum occupa-  
 re uoluit . Is locus ad busta Gallica , ꝫ Roma recupera-  
 ta Gallorum ossa , qui possederunt urbem , ibi coacerua-  
 ta , ac consepta . locus qui uocatur Doliola ad cloacam  
 Maximam . Si uero ita libet distinguere ut uerba hæc .  
 Is locus ad busta Gallica . iungantur cum subsequenti-  
 bus , optime Var. conueniet cum Liuiio , cæterum ordi-  
 nem & sensum uix elicies . Quare uidendum ne aliquis  
 error hos authores discordes efficiat . Quidam prope  
 Marforium Busta gallica fuisse perperam putarunt .

De uia Sacra , Arcu Fabiano , & Vespasiani .

Cap. XXVI .

## LIBER

Iam Sacram principium habuisse à curia Veteri in angulo palatij, iuxta arcum Constantini uulgaris est opinio. Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Cerionia, quæ hinc oritur caput Sacræ uia, ab Sterniæ Sacello. quibus uerbis adducor in maximum dubium, ne hæc uia aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, secus templum Pacis, & forum Cæsaris recta ad arcem Capitolij esset producta, præsertim quæ in eisdem hortis secundum eum, quem dicimus, cursum, uidimus uiam ex lapide quadrato stratam. Si quis dixerit arcum Vespasiani signare nobis fuisse secundum radices Palatini montis, respondebimus. ampliata curia Veteri, erectisque basilicis partem ipsius eò translata. Sacræ quidē, obtinuit nomen quæ per eam augures ex arce profecti solerent inaugurare, sacræque quot quot mensibus in arcem ferre, secundum Var. Sex. autem Pomp. Sacram ideo uocat, quæ in ea fœdus iectum sit inter Romulum, & Tatium. In summa huius habitauit Ancus Martius, prope ædem Larum, de qua in urbis Romuli descriptione facta est mentio. quo in loco si quis considerauerit quæ dicuntur à Cor. Tacito de spatio eiusdem urbis, non improbabat forte quæ de uia Sacra diximus. Sacra in hac uia Cœliæ Statuam ponit Plut. In summa uero parte fuit Mutij. In eadem fructus uenundatos esse Ouid. de arte sic docet.

Rure suburbano poteris tibi dicere missa  
 Illa, uel in sacra sint licet empta uia.

Var. de re rustica, huiusce inquam pomarij summa Sa =

era uia , ubi poma ueneunt . Arcus Fabianus in hac uia stetit , iuxta regiam , à Fabio censore , qui deuicit Allobroges excitatus , ut scribit Asc. in quo sculpta fuerat eius scuta , & signa uictoriæ . In oratione pro Cn. Platio Cic. de eo hæc habet uerba . Equidem si quando , ut fit , iactor in turba non illum accuso , qui est in summa Sacra uia , cum ego ad Fabianum fornicem impellor . fuit apud basilicam Pauli , ad quem arcum Scribonius Libo sedem , & prætoris tribunal , Puteal dictū , posuit , de quo Hor. meminit , cum inquit . Putealq; Libonis mandabo siccis . Et Oui. hoc carmine .

Qui puteal , Ianumq; timent , celeresq; calendas .

Fœneratores enim stabant ad Ianum , & apud Fornicem Fabianum ius dicebatur . CATELANVS autem Triuultius Episcopus Placen. & Co. summi ingenij nobilissimus adulescens , & probe doctus , qui orationem quandam , qua Bocc. Pinum florentinum patria eiectū consolatur , felici stylo ex uulgari in latinum conuertit sermonem , ostendit mihi numisma argenteum eius precij , quo denarius , in altera parte cuius uisitur caput Libonis cum hac inscriptione , LIBO BONE VENI . in altera uero tribunal cum indice , PUTEAL SCRIBONI . In eadem uia Sacra stat adhuc Arcus marmoreus Vespasiani Imp. oïum antiquissimus nunc existentium : sed mutilatus : in quo legitur titulus talis .

SENATVS POPVLVSQ; VE ROMANVS .  
DIVO TITO DIVI VESPASIANI . F .

LIBER

VESPASIANO AVGVSTO.

Exstructus autem fuit deuiētis hierosolymis , in quo scul-  
ptæ sunt uictoriæ cum arca fœderis præcedentibus .xij.  
fasibus consularibus , ab altero fronte spectantur trium-  
phi spolia , aureum candelabrum , septem habēs ramos,  
in quibus erant septem Lucernæ , erraticas significan-  
tes stellas , duæque tabellæ legis mosaicæ. Vasa templi,  
mensa aurea ponderis talentis magni. de quibus plura  
Iosephus. Licet ipse arcus melius , quam Iosephi descri-  
ptio , nobis ea omnia declarat. Huius autem uictoriæ  
mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo ef-  
fosso , quæ est hæc.

S. P. Q. R.

IMP. TITO CÆS. DIVI VESPASIANI  
FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MA-  
XIMO TR . POT . X . IMP . XVII.  
XIII . P . P . PRINCIPI SVO Q VI  
PRÆCEPTIS PATRIÆ CONSILII SQ .  
ET AVSPICIIS GENTEM IVDEO-  
RVM DOMVIT ET VRBEM HIE-  
ROSOLIMAM OMNIBVS ANTE SE  
DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT  
FRVSTRA PETITAM AVT OMNI-  
NO INTENTATAM DELEVIT.

De Grægostasi. Curia. Basilica Opimij , & Portias  
Cap. XXVII .

Rægostasis locus ad dexteram Rostrorum è

g Comitio, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum missi essent Var. At animad

uertendum Var. de ueteribus rostris intelligere. Idem prope Grægostasim Opimij Basilicam sic statuit. Senaculum supra Grægostasim, ubi ædis Concordiæ, & basilica Opimij. Senaculum uocatum ubi Senatus, aut ubi seniores consisterent, dictum Ἰερόσυλον apud Græcos. Liuius primo ab ur. con. ait Curiam in Comitio, sed idem quod Senaculum esse innuunt Var. uerba. Pli. memoriæ prodidit Cæsarem in curia, quam in comitio consecrauit, duas tabulas impressisse. cui curiæ Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus ubi publicas curas gerebant: duplex tamen, ubi sacerdotes res diuinas, & ubi Senatus humanas curabat. Curia ubi dabatur Senatus templum erat, ut diximus. Var. in libris ad Opianicum ait. S. C. non posse fieri nisi in loco per augurium constituto, quod templum appellaretur, propterea & in curia hostilia, & in Pompeia, & post in Julia, cum prophana ea loca fuissent, templa esse per augurium constituta, ut in ijs. S. C. more maiorum iuxta fieri possent. In curia Aram Victoriæ fuisse Herodiani hæc docent uerba. Cæteris ante fores præstolantibus duo, trësue ad summū curiosiores audiendi Curiam ingressi sic, ut ultra Aram quoque Victoriæ, penetrarent. Ferunt quidam huius deæ Signum ex auro puro in gradibus curiæ fuisse. Nescio autem quo authore iuxta forum à Fulvio Curia Calabra collocetur, quam nos,

## LIBER

*ex Ser. opinione, in Capitolio posuimus . Plut. Comme-  
 morat Catonem Basilicam, ex ære publico uicinam fo-  
 ro sub curia à se ædificatam, Portiam appellauisse. Erat,  
 inquit, basilica quædam Portia, quam Magnus Cato  
 in censura ediderat, eius basilicæ trib. pleb. quoniam in  
 illa ius dicere consueuerant columnam, quæ sellas eorū  
 impedire uidebatur, decreuerant tollere. Asc. etiam ba-  
 silicam hanc iunctam Curia fuisse tradit. Palatiū Ro-  
 muli apud ædem diuæ Mariæ Nouæ non nulli restitu-  
 unt. Illud autem sciendum hæc omnia loca inuicem pro-  
 pe fuisse, totūq; id spatium occupauisse, quod est à  
 Comitio eundo uersus Pacis, diuæ Mariæ Nouæ tem-  
 plum, & hortos, penè ad Esquiliarum radices;  
 nisi q̄ interiacebant templa quædam, qui-  
 bus superius à nobis sedes est assignata*



## LIBER QVARTVS

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere. Pl.  
Ro. Cap. I.



Vatuor urbis parti-  
bus iam descriptis, re-  
cte uiaemur quintá,  
à dextera Tyberim,  
Auentiniq; partem,  
à sinistra uero rupē  
Tarpetiam, & Pala-  
tium, uallémq; inter  
ipsos montes compre-  
hensam habentem, à  
theatro Marcelli auspicati, quibuscunq; certis sedibus,  
quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum mul-  
ta memoratu digna contineat, nisi ordine quodam per-  
spicuo fuerimus progressi, maiorē partē illorum & lo-  
cum incertum sortiri, & obscura fieri, erit necesse. Qua-  
re relicto Marcelli theatro ad eam partem, quæ planā  
urbem complectitur, quæ ab ipso ad extremam circi-  
partem fuere, hodiēue sunt, singulatim percurramus.  
Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab  
eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Tem-  
plum circa imum Argilætum, iuxta theatrum Ma celli  
in duobus breuissimis templis fecisse, scribit Ser. cuius  
portæ duæ, quas legitimumperat aperire cum bellum es

## LIBER

set : in pace uero claudi , ut apertis in armis esse ciuitatem , clausis uero pacatos circa omnes populos significarent . Clausum esse ferunt Ianum semel ab ipso , à quo conditum ; iterum à . T . Manlio Cos. Tertio ab Augusto post bellum actiacum . Orosius scribit Augustum ter Iani templum clausisse . Claudendi autem , uel aperienti ratio , uaria est . Alij , ut diximus , uolunt Romulo contra Sabinos pugnante , quum eo esset ut uinceretur , calidam aquam ex eo loco , ubi templum Iani , erupisse , quæ exercitum Sabinorum fugauit , hincq; tractum morem ut pugnaturi aperirent templum , quod in eo fuerat constitutum , quasi ad speciem pristini auxilij . Alij uero q̄ Tatius , & Romulus facti fœdere hoc templum constituerint , unde & Ianus ipse duas facies habet , quasi ut ostendat duorum regum coalitionem . Huius quæ templi postes is Cos. aperiebat , qui prior creatus esset . Virg.

Insignis aperit stridentia limina consul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duilium Iani templum ædificauisse , eius sunt hæc uerba . Eodem in loco à . L . M . Publicijs Iano templum , quod apud forum holitorium Cn. Duilius struxerat , Speiq; Ædes à Germanico secratur . hanc Atilius uouerat eodem bello . Idem , alibi , narrat Tiberium Cæsarem Iani templum dedicauisse apud forum holitorium , uotum à Duilio bello maritimo aduersus Pœnos prospere peracto . quod in platea nunc Montanaria statuit , diuersumq; ab illo Numæ putat Ful . Sed cum Xenon primo Italicarum ueli . Ianum omnium pri

num dijs templa fecisse, & riuus instituisse sacrorum, ob idq; in sacrificijs praefationem n.e. uisse perpetuam, figurariq; cum clauis, & uirgibus, quasi portarum custos, & rector uicium, censemus Numam ei templum instituisse apud portam Carmentalem, post sacellum. S. Caterinae, nunc solo aequatum, ut sit, ad imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli, ut Ser. placet, & ut L. uio & Ouid. à dextera Fabijs exeuntibus ad bellum, ac exira portam Carmetalè, qd ait Sex. Pó. Si uero, ut quibusdam placet, legimus apud Var. scdm Tyberim ad Ianum foris Piscariu, de eo intelligere opinamur, qd posuit Duilius. Dictum enim apud praefatos unum fuisse Ianum, plures uero apud posteriores, ut mirum uideri minime possit, haec duo templa prope inuicem stetisse, sicut & fora. Vnde Ouid. iquit Cum tot sint Iani curstas sacratas in uno,

Hic, ubi iuncta foris templa duobus habes?

Neq; Ouidius (ut Blon. est opinio) de Boario, sed Holitorio, & Piscario intelligit foro, aitq; ex multis in hoc solo sacratum, propter eius simulacrum ab Augusto ex Aegypto, ut auctor est Plin. aduectum, & in eodem Iani templo collocatum. Templum Pietatis in foro Holitorio, apud nunc ecclesiam. S. Nicolai cognomèto in carcere, uel certe eo ipso in loco. quod à. M. Attilio Glabrione dedicatum tradit L. uius. Plin. autem locum his uerbis patefacit. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, supplicij causa carcere inclusam matrem cum impetrasset aditum à ianitore, semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est uerius suis aleis: quo

## LIBER

miraculo matri salus donata filiae pietate est, ambæque perpetuis alimentis, & locus ille eisdem consecratus est deæ C. Quintio, & M. Attilio Coss. templo Pietatis extructo in illius carceris sede, ubi nunc Marcelli theatrum est. Sex. autem Pom. non matrem, sed patrem inclusum carcere uberibus filiam clam aluisse scribit. Et quia Pli. ubi theatrum est Marcelli dicit, ita accipiendum, theatrum eo usque peruenisse, ut uestigia ex saxo quadrato, apud eandem ædem existentia, satis ostendunt.

Hoc autem templum tactum fuit de celo Coss. Cottæ, ut primo de diu. testatur Cic. Causa quidem carceris extruendi fuit, quæ aucta multitudine cum indies magis, magisque flagitia crescerent, neque tot scelestis, noxiisque unus satis esset carcer, creatis decemuiris alterum extruere decreuerunt, quare electo ad id opus Ap. Claudio decemuirum uno, eum inter Capitolium, & Tyberim, ubi nunc prædictam ecclesiam, S. Nicolai sitam uidemus, constituit, quem locum Carcerem, siue domicilium pl. Ro. nuncupauit, in quo reus iudicij ipse sibi mortem consciuit, ut docet Luius tertio ab ur. co.

De Foro Holitorio. Æde Iunonis Matutæ, & Spei, Sacratio Numæ. Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentæ. Cap. II.

f Orum Holitorium extra portam Carmentalem fuisse testis est Asc. in toga candida. Eū locū plateā Montanariā nunc esse quidā

arbitrantur. In quo fuit Ædes Iunonis Matutæ, quæ  
 cefit diui Andreæ ecclefiæ cognomento in mertuſa,  
 pro Matuta, in radice Capitolij nunc fitæ. Sed Iuno-  
 nis Matutæ uota, & locata à C. Cornelio Cos. galli-  
 co bello: qui deinde Cenſor eam dedicauit, auth. Livi-  
 us quarto belli mac. Idem in eodem foro Spei Templū  
 uarijs exornatum marmoribus fuiſſe tradit, idq; pri-  
 mo belli pu. libro fulmine iectum, & quarto eiusdē bel-  
 li. Q. Fabio conſulis filio, & T. Sempronio Graccho  
 Coſſ. incendio conflagraſſe. Conſecrauit autem Colla-  
 tinus. Cic. de legibus. Recte etiam Spes à Collatino cō-  
 ſecrata eſt. Columna Lactaria, ad quam infantes la-  
 cte alendi deſerebantur, in foro Holitorio ſtetiſſe aſſe-  
 rit Sex. Pomp. quod forum ubi holerum copia antiquum  
 fuit Macellum, auth. Var. Sacrariū Numæ apud thea-  
 trum Marcelli circa imum Argilætum. Ser. ait Euādrū  
 Aram matri extinctæ iuxta portam feciſſe, quæ à Car-  
 menta Carmentalis eſt dicta. Ara autem hæc ſub Ca-  
 pitolio ponitur à Diony. Habuit Carmenta & tēplum,  
 ſiue, ut author eſt Solinus, Fanum apud eandem por-  
 tam, ubi diximus extare ruinas ædiculæ diuæ Cateri-  
 næ. Nam cum uehicula, quibus, S. C. priuatæ erant  
 mulieres, fuiſſent deinde ipsis reſtituta, gratiam deæ  
 referentes ei ædificauerunt templum, quæ Euandri ma-  
 ter fuit, Niçoſtrata prius appellata, & quia carmini-  
 bus oracula ederet, Carmenta eſt dicta, ob quam &  
 carmina. auth. Plut. in probl.

De Foro Piſcario, & Templo Fortunæ Virilis. C. III

## LIBER

Ecundū Tyberī ad Iuniū Forę Piscarium uo-  
 cant, inquit Var. quibus uerbis iuxta incen-  
 dium, quod sexto belli pu. describitur à Liui-  
 o, licet existimare fuisse inter. S. Mariæ in porticu, &  
 Ægyptiacæ templa, intraq; portam Carmentalē: quod  
 baud longe à Boario ponitur à Volaterano, sed certe ne-  
 q; prope est dicendum. In eo autem male sentire uide-  
 tur, q; Cupedinis, Pistoriū, & Holitorium iuxta ædē  
 Vestæ esse putat, si enim ita esset, sequeretur contra  
 Asc. forum Holitorium intra portam Carmentalē fuis-  
 se, quod falsum esse multis argumētis apparere potest,  
 nisi uelit Vestam extra ipsam portam templum habuis-  
 se, sed id quoq; caret authore. Templum autem. S. Ma-  
 riæ Ægyptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eius-  
 dem cognominis pontem, quidam Asyli. i. misericordiæ  
 templum dicunt, Alii Fortunæ, Alii Pudicitæ, ut Vol.  
 & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitæq; patriciæ sacras ædes  
 in foro Boario fuere, ut infra demonstrabitur. Non ē  
 enim uerisimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitæ  
 ædem esse, quum nunc dicatam .S. Mariæ diximus,  
 eamq; in foro Boario statuit) ipsum forum à Velabro,  
 & Iano, ubi constat esse, peruenisse ad hanc usq; ædē,  
 in rīa Tyberis sitam, eo maxime q; is locus est extra  
 rectam uiam ab ipso Velabro in Auentinum, neq; con-  
 ueniret cum Liuiō, qui ait uirgines à foro Romano, uī-  
 co Tusco, Velabrōq; per Boarium forum in cliuum  
 Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ (erat enim  
 in Auentino) peruenisse, quibus uerbis ostendit forum



Boarium fuisse prope Ianum nunc quadrifrontem siue quatuor portarum, uersus Aueninum, non autem Tyberim. De templo Misericordiae nihil certi habetur, nisi quod Bl. n. eo in loco, ductus tantum coniectura, quia ibi Asylus, collocauit. Sed nos dicimus esse Fortunae Virilis templum, deamque ipsam in eo ambitu duo habuisse templa, alterum in foro Boario, alterum uero prope Tyberim. Huic enim opinionem suffragantur Diony. uerba, quae sequuntur. Duobus extructis templis Fortunae, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam uirilem appellauit. In hoc autem fuit ipsius Ser. Tullij lignea statua auro perfusa, quae orto incendio caeteris concrematis sola incorrupta permansit. auth. Val. Max.

#### De Templo Vestae: Salinis: & Coelitis Arcubus. C. IIII

D Mariae autem Aegyptiacae extat Aedes antiquissima diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis est, columnaque in circuitu dispositae eius testudinem, quae unica totam operit aedem, sustinent. hanc Matutae, siue Aurorae Pomp. Letus adiudicat: quam Liuius in foro Boario statuit. quare eadem ratione, quae est de S. Mariae Aegyptiacae aede, non recte sentire arbitramur, quem admodum nec Vol. nec Ful. qui uoluit hanc ipsam Hercules esse. Romulus enim, ut supra ait Cor. Tac. a foro Boario sulcum designandi oppidi incipiens Magnam Hercu

## LIBER

lis aram, ubi postea templum habuit, complexus est, Si templum, ut autumat Ful. fuisse ubi nunc diui Stephani ecclesia, & Ara ad portum Tergeminam, quo modo ipsam intra mœnia comprehendens Romulus quadratam, ut est omnium opinio, urbem posuisset? Quapropter uelim istos diligentiores esse, neque incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Ouidij carminibus Vestæ esse nititur comprobare. Ouidij carmina hæc sunt. Sylua uestalis (quid enim uetat inde moueri?)

Sacra lauaturas mane petebat aquas.

Ventum erat ad molli decliuë tramite ripam,

Ponitur è summa fertilis urna coma.

Fessa resedit humi, uentósque accepit aperto

Pectore, turbatas restituitque comas.

Dum sedet, umbrosæ salices, uolucrèsque canoræ,

Fecerunt somnos, & leue murmur aquæ.

At hi uersus non probant ædem Vestæ prope Tyberim extitisse, sicuti Diony. hæc uerba. Sunt qui constructionem templi Vestæ Romulo ascribant, consentaneum esse existimantes urbe condita à uiro diuinationis peritò constructam esse primum Vestam communem, urbis conditore, eius præsertim Albæ nutrito, in qua uetus huius deæ, ex quo urbs condita fuit, templum erectum erat, neque quicquam antiquius Romulo esse debuit, quàm Vestam colere, qui eius deæ simulacrum ex Ilio transtulerat. Sed de constitutione templi, quod nunc extat, isti uidentur ignorasse. neque enim locum illum, in quo nunc sacer custoditur ignis, Romulus dedicauit deæ, cu

ius rei magnum argumentum est, quod is extra eam est, quæ quadrata dicta est Roma, quam Romulus muro cinxit. Hinc apparet templum Vestæ, quod inter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hoc uero à Numa excitatum, de quo Sex. Pomp. ita meminit. Rotundam ædem Vestæ Numa rex consecrasset uidetur, quod eandem esse terram, qua uita hominum sustineretur, crediderit, eamque pilæ formam esse, ut sui simili templo dea coleretur. Ouidius autem uult anno urbis quadragesimo erectum esse, sphericamque formam, sicuti Pomp. ascribit. Et nos uidimus Albæ ædem uetustissimam ipsius Vestæ circulari forma, in uertice foramen lucis causa habentem. Simulacrum autem nullum ipsam deam habuisse, ut ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta testatur his uersibus.

Esse diu stultus, Vestæ simulacra putauit:

Mox didici curuo nulla subesse tholo.

Dicta enim est Vesta, quod uarijs uestita sit rebus. Cic. de nat. deorum Vesta, inquit, nomen à Græcis, ea enim est, quæ ab illis Ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio externa est. Prope Vestæ Matrem deum Cellam habuisse auth. est Blon. Salinæ fuit salis publici receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Vestæ in Auentinum & ad naualia pertinet, de quibus Luius sic meminit. Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit: solo æquata omnia inter

## LIBER

*Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc constat hanc portam non fuisse ad radices Auentini, quem admodum Blon. putauit. Arcus Horatij Cocclitis ad primas Auentini radices inter ipsum scilicet montem, & Tyberim fuere, ubi paucos ante annos eruta saxa huiusmodi inscriptionem habebant.*

P. LENTVLVS. C. N. E. T. QVINTIVS  
CRISPINVS VALERIANVS COSS. R. S. C.  
FACIENDVM CVRAVERE IIDEMQ.  
COMPROBAVERE.

De Foro, & Arcu Boario.

Cap. V.

*Xpropositis ijs, quæ in hac quinta parte à dextera secundum Tyberim steterant, consentaneum esse uidetur, ut in sinistram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus. Sed quia ex fori Boarij descriptione unaquæq; res proprium locum facilius accipiet, de ipso prius uidebimus. Forū igitur Boariū licet iter Romanū, et Tyberī a Ful. sit collocatū, tamē Liuij uerba, in ipsū p nos paulo ante adducta, clare indicant fuisse prope Velabrum, & Ianum, inter Palatinum montem, & Scholam græcam. ostendit & descriptio urbis Romuli à Cor. Tac. ab æneo tauri Simulacro incæpta. Vnde ex uno in plures incidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodem tauri Simulacro dictū quidam uolunt, quidam uero ob taurum immolatum interfecto Caco, atq; bobus recuperatis, Cuidi. prior ē se*

quitur opinionem , eius sunt hæc carmina.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum

Victor, & Euandrum , ruricola sꝑ uocat.

Constituitqꝫ sibi , quæ maxima dicitur , aram ,

Hic , ubi pars urbis de boue nomen habet.

& alibi.

Pontibus , & magno iuncta est celeberrima circo

Area , quæ posito de boue nomen habet.

Sex. uero Pomꝑ. qꝫ ibi boues uenundarentur , cui adsi-  
pularur Var. cum inquit. quo quidem genera conferent  
forum appellatum , additumqꝫ ab eo cognomen , ut fo-  
rum Boarium. Lilius etiam primo belli pu. innuit bo-  
ues ibi uenundatos esse , memrans in eodem foro boue  
in tertiam contignationem ascendisse. In frontispitio at  
portæ marmoræ, adbu. apud ecclesiã. S. Georgij exi-  
stentis, insculpta hæc sunt uerba.

IMP. CÆS. M. AVRELIO ANTONINO PIO  
FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III.  
P. P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSI-  
MOQVE PRINCIPI. ET IULIÆ AVG.  
MATRI AVG. ET CASTORVM ET SE-  
NATVS ET PATRIÆ. ET IMP. CÆS.  
M. AVRELI ANTONINI PII FELICIS  
AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANI-  
CI MAXIMI ARGENTARII ET NEGO-  
CIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI  
INVEHENT DEVOTI NUMINI EORVM.

Ibidem autem usuntur taurorum immolationes , & in

## LIBER

strumenta cū uictimarijs , & sacrificolis ad sacrificia  
 i. sa peragēda acciētis. In foro Boario gladiatorum unum  
 primū Romæ est datum. Liuius refert Fabio, & Mar-  
 cello Coss. in eodem sanguine pluisse , puerumq; semestrē  
 triumphum proclamasse Val. Max. licet Liuius in Ho-  
 litorio dicat .

### De Templo Herculis Victoris , & Ara Maxima. Cap. VI.

Erculis Victoris Templum , præter illud ,  
 h quod ad portam Tergeminam , iuxta Tybe-  
 rim Octauium Herenum impetrato à magi-  
 stratibus loco consecrauisse scribit Macrobius. alterum  
 rotundum in foro Boario ponitur à Liuius , & Solinus ,  
 in hæc uerba . Sacellum Herculis in Boario foro est ,  
 in quo argumenta , & conuiuia maiestatis eius rema-  
 nent . nam diuinitus neq; muscis illō , neq; canibus in-  
 gressus est . Etenim cum uiscerationem sacrificolis daret  
 Miagirus idest muscarum congregatorem deum dicitur  
 imprecatus , clauam uero in aditu reliquisse , cuius ol-  
 fatu refugerunt canes , idq; usq; nunc durat. Romæ , in-  
 quit Plinius. in ædem Herculis nec muscæ , nec canes in-  
 trant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum  
 tempore Xysti. IIII. Pont. Max. scribit Pomponius Letus ,  
 haud procul à schola Græca , ubi ænea ipsius dei statua  
 fuit reperta , quæ hodie , ut diximus , in ædibus Con-  
 seruatorum est sita. Eodem autem in loco , quo Simula =



*erum effossū est marmor cum hoc titulo .*

DEO HERCVLI INVICTO

C. IVL. POMPONIVS PVDENS . SEVERIA  
NVS. V. C. PRÆF. VRB. *Item.*

HERCVLI INVICTO

M. CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS  
PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVN-  
DIS DONVM DEDI.

*Idem Plin. ait Euandrum Statuam Herculi in foro Boario sacrauisse , quæ triūphalis Hercules dicebatur : per triumphos enim triumphali habitu uestiebatur. Verum non arbitramur hanc esse statuam , de qua egimus. quæ enim nunc extat , in æde ipsius Herculis. M. Fulvio, & Cn. Manlio Coss. posita fuit. Ædes autem ipsa celebrata est Pacuuij poetæ nobili pictura , in qua lectisterium esse non licebat , & in sacris nec seruis, nec liberis interesse, quorum sacrorum initium docet Ser. gram. & Liuius. hanc eandem ædem Neronis incendio conflagraisse testatur Cor. Tac. Tertiam Herculi Aedem fuisse ibi prope putauit Ful. à Senatu monitu carminum sibyllinorum consecratam , Sylla dictatore eius dedicationem approbante , adducitq; Ouidij hæc Carmina.*

*Altera pars circi custode sub Hercule tuta est ,*

*quod deus euboico carmine munus habet.*

*& reliqua. Sed Ouidius intelligit de circo Flaminio, ut, ubi de ipso agetur , infra apparebit . Regnante autem Euandro Aram solum Hercules habuit , in foro Boario prope Scholam græcam , quam Maxima à magnitudi-*

## LIBER

ne fabricæ appellarunt. Est enim ingens sicut hodièq;  
uidemus, inquit Ser. de qua poeta sic meminit.

Hinc aram luco statuit, quæ maxima semper  
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.  
et Propertius.

Maxima quæ gregibus deuota est ara repertis,

Ara, per has inquit maxima facta manus.

Fuit autem uenerationi inter accolæ præcipuæ, ad quã  
Hercules bouum decumas obtulit, dixitq; illos uitam  
beatissimam uicturos, qui sibi bonorum decumam dica  
uissent, quod fecit Sylla, Lucullus. M. Crassus, & de  
cima herculanea nuncupatur. Plau. Detraxit, inquit,  
partem herculaneam. Ab hac sequestrari mulieres uo  
luit, quæ nihil attingerent, neq; degustarent, quod su  
pra aram immolatum esset.

De Pudicitæ, Fortunæ prosperæ, Matutæ, Fortis  
Fortunæ Aede, ac de Vico Publico. Velabro, &  
Accæ Laurentiæ Sepulcro. Cap. VII.

D Herculis autẽ Pudicitiam Patriciã Aedẽ,  
a ab Aemilio conditam, habuisse, sic testatur  
Liuus. Certamen in Sacello Pudicitæ Patri  
ciæ, quæ in foro Boario, est ortum. Non unam quidẽ,  
sed plures Pudicitæ sacras ædes fuisse in urbe, affir  
mant, quæ sequuntur, Propertij carmina.

Templa Pudicitæ quid opus statuissè puell'is,

Si cuius nuptæ quilibet esse licet &

et Sex. Pomp hoc modo. Pudicitiae Signum in foro Boario, ubi familia edisset Hercules, cuius sacra non obibant plebeiae. Quare in uico Longo Pudicitiae Plebciae Sacellum à uirgine plebeia excitatum est. Fortunae Prosperae, & Matutae Aedes sacras in eodem foro onstituit Ser. Tullius. Prosperam ideo appellauit, quod in se ipso Cæca non fuisset. hinc Ouid.

Cæca in hoc uno non fuit illa uiro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxisse tenet fama, aruspicesque dixisse summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque iussu ex illa olea arcam esse factam, eaque conditas sortes, quae Fortunae monitu pueri manu miscerentur, atque ducebantur. Plut. in prob. scribit Ser. Tullium omnes actus fortunae adscripsisse, à qua subleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum proiectus; hincque Fortunae Primigeniae, & Masculae Tempora erexisse; aliud conuertentis; aliud bene sperantis; aliud Fortunae uidentis, quasi ab ea nos procul capiamur, & negocijs, ac rebus inhereamus. Construxit etiam Fortunae Paruae Templum, quasi docens homines diligenter attendere debere ne ea, quae accidunt, quasi parua, contemnerent. Liuius tertio quintae dec. prodidit. Q. Marcio Philippo itere, & Q. Ser. Ceptone Coss. in urbe duos ædituos nuntiasse altere in æde Fortunae, anquem iubaturn à cõpluribus uisum esse; altere in æde Primigeniae Fortunae, quae in colle erat, duo diuersa prodigia, palmam in area enatam, & sanguine interdium pluisse. Matutae Aedes, refecta prius à Ser. Tullio, longo tempore

## LIBER

post à Camillo fuit dedicata, qui bello uehientium eam uouerat. Virtusq; autem deæ festum eodem celebratur die, eodem etiam incendio utraq; ædes exhausta est, eodem auth. qui alibi narrat Caruilius Cos. ex bello Hetrusco æris grauis tulisse in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauisse, prope ædem eiusdē deæ; Et primo quintæ dec. in æde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice positam.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQ. LEGIO EXERCITVSQ. P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CAESA AVT CAPTA SVpra. L. XXX. MILIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCO LVMEN PLENISSIMVM PREDAM DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

*A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Rezinæ ducens, ut idem Lilius supra ostendit, cum inducit uirgines ab ipso foro in cliuum ascendentes publicum, quo in loco signat sedem Velabri prope forum Boarium, ubi nunc ædes diui Georgij cognomento in uelabro. Auentinus oli  
erat ab*

erat ab reliquis montibus disclusus ; itaq̃ eò ex urbe uia qui aduehebantur ratibus quadrantem soluebāt , unde Velabrum à uehendo . Velaturam facere , inquit Var. etiã nunc dicuntur , qui id mercede faciunt. Prop. At qua uelabri regio patet , ire solebat

Exiguus pulsa per uada linter aqua. Ouid.

Qua uelabra solent in circum ducere pompas ,

Nil præter Salices , crassãq̃ canna fuit .

Hic , ubi nunc fora sunt , lintres errare uideres ,

Quãq̃ iacent ualles maxime circe tuã .

Priusquam enim Tarquinius Priscus alueum mutaret ex eruptionibus tyberinis sinus ibi fiebat in morem lacus , ut statim ex Prop. percipiemus . Sepulcrum Accæ à Velabro celeberrimo urbis loco fuisse scriptũ reliquit Antias : de quo in urbis Romuli descriptiõe supra facta est mentio .

De Vertumno , eiusq̃ templo , Iano Quadri fronte , Aedibus Africani , & Basilica Sempronia , ac de Lanæis Tabernis. Cap. VII.

Vertumnum deum antiqui dixere , qui non solum rebus uendendis , emendisq̃ , sed etiam humanis mentibus præesset , à uertendo , quia hominum cogitationes uerteret . Vertumnus autẽ ipse duabus alijs ex causis se id nomen adeptum ait apud Proper . Cuius carmina , quia affirmant , quæ dicta sunt de sinu tyberino , non grauabor subiungere . ea enĩ

sunt hæc :

Quid mirare meas tot in uno corpore formas,

Accipe uertumni signa paterna dei .

Thuscus ego Thuscis orior , nec pœnitet inter

Prælia uulscinos deseruisse focos .

Nec me turba iuuat , nec templo lætor eburno,

Romanum satis est posse uidere forum .

Hac quondam tyberinus iter faciebat , & aiunt

Remorum auditos per uada pulsa sonos .

At postquã ille suis tantum concessit alumnis

Vertumnus uerso dicor ab amne deus .

Seu quia uertentis fructum percepimus anni

Vertumni rursus credidit esse sacrum .

Asconius signum fuisse in ultimo uico Thurario, siue ,  
ut ait Var. Thusco, sub basilicæ angulo plecentibus se  
ad postuamus dexteram partem, eumq; deum inuer-

tendarum rerum idest mercaturæ esse uult. Fuit eni pro  
pe Ianum nunc quadrifrontem, ubi Aræ Opis, & Cere  
ris. Quidã Vertumnum, & Ianum eundem tradidere .

Cic. in uer. locum innuit his uerbis. quis à signo Ver-  
tumni in circum Maximum uenit? quin is unoquoq; gra-  
du de auaritia tua commoneretur? Vertumnalia dies  
festus à Vertumno dictus, cuius feriæ octobri mense ce-  
lebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum Templum  
habuisse. M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarũ,  
quod in uico Thusco posuit. P. Victor. si id est, quod  
Iani, certe aliud esse ab hoc, quod marmoreum, qua  
drifronsq; extat in Velabro, opinamur. est enim penè



integrum, ut ab aliquo nouissimorum imperatorum ex  
 citatum putem, non autem à Numa, ut falsò edit Bló.  
 cuius opinionem quisque facillime respuet attendere dili  
 genter si uelit, ad ea, quæ dicta sunt supra, ubi de  
 eodem tractauimus templo. Huius uero testudo quatuor  
 tantum pilis sustinetur, quatuor portarum institutū,  
 ut diximus, ad quatuor anni temporum similitudinē,  
 unde in singulis frontibus duodecim loculi, siue fene  
 stræ spectantur; quæ uidentur significare ipsum diuū  
 principium, & Ianuam esse totius anni in duodecim  
 menses diuisi. Hinc Cic. de nat. de. cum in omnibus, in  
 quit; rebus uim haberent maximam prima, & extre  
 ma principem in sacrificando Ianum esse uoluerunt,  
 quod ab eundo nomen est deductum: ex quo transitiōes  
 peruiæ Iani, forésq; in luminibus profanarum ædium  
 Ianuæ nominantur. Aedes. P. Africani, & Basilicam  
 Sempronij ad signum Vertumni, prope nunc. S. Georgij  
 in Velabro ecclesiam fuisse, docent Liuij uerba, quæ ex  
 libro quarto dec. quintæ sunt hæc. T. Sēpronius ex ea  
 pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes. P. Africani  
 ponē ueteres ad Vortumni signum, Laneásq;, & ta  
 bernas coniunctas in publicum emit, Basilicámq; faci  
 endam curauit, quæ Sempronia appellata est.

De Argileto, Domo Cornelij. Aequimelī, & Socor  
 diæ Sacello. Cap. IX.

## LIBER

*Argiletus à fine uici Thusci incipiēs ad Marcelli theatrum terminabatur . Fabius autem*

*Pictor à principio uici Thusci sub Cœliolo , inter circum Maximum , & Auentinum , deduxit . Huīus etymologia secundum Var. trahitur ab argilla , q̄ ibi esset id genus terræ ; siue à fabula . Nam Euander Argum quendam hospicio suscepit , qui cum de eius cogitaret interitu , ut ipse regnaret , Euandro hæc non sentiente , socij intellexerunt , qui Argum necarunt , cui Euander , & sepulcrum fecit , & locum sacrauit : de quo poeta sic ait .*

*Nec non & sacri monstrat nemus Argileti .*

*Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit , ut supra de Iano locuti ostendimus . In hoc uico erant opificum Tabernæ , Bibliopolarum præsertim , quas Argiletanas appellat . Mar. hoc carmine .*

*Argiletanas mauis habitare tabernas .*

*Cornelium Domitiani patris clientem Domũ iuxta uelabrum habuisse testatur Cor. Tac. in qua fugiens Domitianus delituit . Aequimelum sub Capitolio statuit Liuius , cum inquit . Substructionem super Aequimeliũ in Capitolio , & uiam silice sternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt . Ad quam partem Capitoliĩ indicat libro quarto bel. pu. inter Salinas , ac portam Carmentalem cum Aequimelio , Iugariõq; uico oĩa sacra , & prophana igni absorpta esse commemorās . & tertio eiusdem belli lupum Esquilina porta ingressum frequentiſſima urbis parte decucurrisse in forum ,*

Thuscōq̄ uico, atq̄ Aequimelio per portā Capenā pro-  
 pè intactum euasisse. Hinc iudicamus Aequimeliū fuis-  
 se inter uelabrum, & Capitoliū. ad tabernas Laneas.  
 Vnde autem diceretur idem author Sp. Melij regnū  
 affectantis mortem describens, sic ostendit. Nec satis ē  
 eius sanguinem expiatum, nisi tecta, parietesq̄, intra  
 quæ tantum amentiaē conceptum esset, dissiparentur,  
 bonaq̄ contacta precijs regni mercandi publicarentur.  
 Iubere itaq̄ quæstores uendere ea bona, atq̄ in pu-  
 blicum redigere. domum deinde, ut monimēto area es-  
 set oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo iussit, idq̄  
 Aequimelium appellatum est. Ostendit & Cic. pro do-  
 mo sua. Sequebatur circus Maxiū; sed quia Socordia,  
 licet sero, occurrit, huic ordini postremo loco addetur.  
 Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellum sub Auentino  
 stabat, ad cliuum publicum, quo ascenditur ad ædem  
 S. Priscæ. unde Auentinus Murtius aliquando est deno-  
 minatus. de hoc uero Sacello Liuius sic meminit. Tū  
 quoq̄ multis millibus latinorum in ciuitatem acceptis,  
 quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ  
 datæ sedes. Quidam autem in hoc ambitu Asylum po-  
 nunt, at supra ostendimus in Capitolio fuisse, idq̄ eti-  
 am Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices saxi Carmē-  
 talis statuere uidetur. Sed dicendum in Capitolio à prin-  
 cipio institutum: multis uero templis in eo iam excita-  
 tis: aliò translatum. Non enim uerisimile creditur in  
 domicilium deorum, ubi omnes diuitias, ubi spem sa-  
 lutis urbis, ubi infinita auri, & argenti simulacra col-

## LIBER

locassent, ubi frequens Senatus de rebus pub. delibera-  
ret, latrones, & infames confugere. S.P.Q. R. per-  
misisse.

Circus quid, unde dictus, & cuius rei cā institutus.  
Cap. X.

Ocuturi de Circus, & in primis de eo, qui  
 I primus institutus, Maximus est appellatus,  
 consentaneum esse uidetur, de ijs quædam  
 præfari, non minorem utilitatem allatura, quã ipso-  
 rum locorum, & sedis cognitio possit afferre. Circus  
 igitur olim locus, ubi ludicra celebrabantur certami-  
 na, forma oblonga, ad instar arcus, in circuitu habens  
 gradus spectatoribus sedem commodissimam præbentes,  
 ita ut alter alterius prospectum non impediret. In me-  
 dio campi duæ metæ pari interuallo stabant, de quibus  
 Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur subla-  
 tæ metæ, inque earum locū bina castra ex aduerso con-  
 stituta erant. Idem in Claudio. Circo uero Maximo  
 marmoreis carceribus, auratisq; metis, quæ utraq; top-  
 h-  
 na, & lignea fuerant, ex culto. Quo enim anno Pri-  
 uernum Romani obsidebant Carceres, qui in priâ par-  
 te circi erant, primum ædificatos ferūt, dicti q; ijs coar-  
 cerentur equi, ne inde exirent, quam magistratus si-  
 gnum misisset. Dicebatur autem circus secundum Var.  
 q; circum spectaculis ædificatis ibi ludi fierent, & q;  
 ibi circum metas ferretur pompa, & equi currerent. Lu

dorum uero celebrationes deorum festa erant, siquidē ob natales eorum, uel templorum nouorum dedicationes sunt constituti, & primitus quidem uenationes, quæ uocantur munera, Saturno attributæ. Ludi scenici Libero. Circenses Neptuno, & alij alijs dijs, uarijsue ex causis, sicuti Sisinius in libris spectaculorum memoriæ prodidit. Circenses, etiam in honorem Cereris celebratos esse, probant Cor. Tac. hæc uerba. Tandem statuta circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, & Ouid. Sic.

Circus erit pompa celebrer, numerūq; deorum,

Primāq; uentosis palma petetur equis.

Hinc Cereris ludi, non est opus indice causæ

Sponte deæ munus, promeritūq; patet.

Circenses dicti sunt q̄ in littore fluminis agitabantur in altero latere positus ensibus. Sed ad circi Maximi descriptionem aggrediamur.

## De Circo Maximo.

## Cap. XI.

Circum autem Maximum Tarquinium Priscum instituisse commemorat Liuius, & Diony. in hæc uerba. Extruxit Circum Maximum Tarquinius, qui est inter Auentinum, & Palatinum, circa eum primus faciens sedilia cooperta. primū enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo circi est trium stadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circum ues-

## LIBER

ro secundum maiora latera, & secundum unum minus stagnum in susceptionem aquarum defossum est, altum, latumque pedes denos, postque stagnum ædificatæ sunt porticus, tectura triplici, harum autem pavimenta habent, ut in theatris, parum superstantia lapidea sedilia, in superioribusque lignea. Conducuntur autem in unum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno simul omnes uerbere recluduntur, octo stadiorum: capax hominum centum, & quæ quaginta millium. reliquum autem minorum laterum apertum, atque habet apertum in modum forficum, e quorum emissiones, quæ per unum simul omnes stimulum recluduntur. Est autem circa eundem circum extrinsecus alia porticus unius tecturæ officinas in se habens, & habitationes super eas, per quam sunt ingressus, & ascensus uenientibus ad spectaculum, iuxta quamque officinam, ita uti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium. Non credimus autem in eam amplitudinem, & magnificentiam, quam describit Diony. Tarquinium circumposuisse. legimus enim apud Plinium extructum à Cæsare longitudine stadiorum trium, latitudine uero unius cum ædificijs. Exornauit deinceps Augustus. Claudius, ut diximus, carceres marmoreos fecit, metasque deaurauit. Collapsum uero ampliolem, elegantiorémque restituisse Traianum scribit Dion. Mox Heliogabalus columnis pulcherrimis, aurorumque illustrauit, cuius pavementum ex crysocola fecit. Est enim Crysocola ma



series nascens post aurum effossum, auri quidem colorem retinens, cum sit lapis. Suet. in Calig. de Cryfocola sic meminit. Et quosdam præcipuos minio, & Cryfocola constrato circo. Circo quidem Maximo pavimentum ideo fuerat positum, quo, post naumachiam, emissa in Tyberis aqua. (ad huc enim subterranei ductus, ab ipso circo ad Tyberim, videtur.) nullo cæno impediante, reliqua celebrarentur certamina. quod pavimentum et nunc extat multa copertum tellure. De Circi autem pulchritudine Nazarius in pan. refert talia. Circo ipsi Maximo sublimes porticus, & rutilantes columnæ tantum inusitati ornatus dederunt, ut illò non minus cupide conueniatur loci gratia, quàm spectandi uoluptate. Partem uero huius Auentino contiguam Tiberij tempore deustam esse testatur Cor. Tac. Annius Viterb. Maximi obtinuisse nomen putat, quia maximo deorum Vertumno sacratus esset. Alij à ludorum sumptuositate, & excellentia. Alij ab amplitudine, quæ longe maior esset, quàm circus Flaminius, & Intimus. Pli. enim, ut dixi, facit longitudinem trium stadiorum, latitudinẽ uero unius. Capiebat ducenta, & sexaginta millia hominum sedentium. Quod autem Diony. dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerum, ampliaturum uero illum cœpisse. Quinimo existimo Maximi cognomentum inditum longo tempore post Tarquinium, quod innuit Liuius cum dicit, qui nunc Maximus dicitur. nunc, quasi olim hoc epitheto careret.

## LIBER

De Templis , & Aris , quæ in Circo Max. uel apud  
fuisse leguntur. Cap. XII.

Confus consiliorum deus in circo Max. Tem-  
 plum habuit , sub tecto , ut ostenderetur te-  
 ctum debere consilium esse. Ideò autem dica-  
 to Consi simulacro rapuerunt Sabinas , ut tegeretur ini-  
 tum de rapto consilium. Iste Confus & eques Neptu-  
 nus dicitur , unde & in eius honorem circenses celebra-  
 bantur . Plut. uero ait Romulum cuiusdam dei Aram  
 conditam sub terra in circo inuenisse , eiq; deo indidis-  
 se nomen Conso , siue à consilio , q; consiliarius foret , si-  
 ue Neptuni equestris : aramq; ipsam reliquum tempus  
 latere , in equestribus uero certaminibus aperiri. Diony-  
 libro tertio prodidit Arcades Neptuno equestri Tem-  
 plum , solennemq; diem constituisse . Aram uero postea  
 Genio cuidam arcano occultorum consiliorum duci , atq;  
 custodi constructam , quibus uerbis innuit Consum arā  
 tantum , Neptunum uero templum habuisse , neq; eundē  
 esse Neptunum , qui confus : cui ad stipulari uidentur  
 Var. uerba , quæ sunt . Consualia dicta à Conso , q; tñ  
 feriæ publicæ ei deo , & in circo Maximo ad arā eius  
 ab sacerdotibus fiunt ludi illi , quibus Sabinæ sunt ra-  
 ptæ. Præterea anno. M. D. XXVI. repertum est sacel-  
 lum in ipso circo , post diuæ Anastasiæ templum , in ra-  
 dicibus montis palatini , ipsius circi fundamentis inclu-  
 sum , uarijs conchis marinis , uarijsq; lapillis inuicem  
 confertis pulcherrime exornatum ; sub maioribus con-

*chis latebat rubra pictura, nullam tamen uidebas ima-*  
*ginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cœ-*  
*terum cristam rubram habentem, in testudine templi*  
*ex huiusce lapillis, & conchis fabricatam; quo in lo-*  
*co Deum patrem nunc ponere solemus. hoc templū Ne-*  
*ptuni fuisse constans erat omnium opinio. quod cum lon-*  
*ge esset remotum ab ea parte circi, ubi Cor. Tac. in de-*  
*scriptione urbis Romuli aram Consi collocauit, nō pos-*  
*sum non probare quod Diony. uidetur uelle, uidelicet, tē-*  
*plum Neptuno, aram uero Conso fuisse sacram. quan-*  
*quā Lilius Consualia Neptuno attribuit, & Sex. Pō-*  
*admonet consuales celebrari mulis solitos esse in circo*  
*Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur*  
*curruī, uehiculōq; adiunctum. Habuit Circus etiā tres*  
*Aras sacras, unam Magnis dijs, alteram dijs Penati-*  
*bus. tertiam dijs Celi, & Terræ: à quibus oīa ori-*  
*untur. Hos Romani Genios, & Penates, urbisq; præ-*  
*sides, & custodes uocant. Liberi, Liberæq; atq; Ce-*  
*reris Templo iuxta circum Maximum sedem Cor. Ta-*  
*sic fecit. Iisdem temporibus dum ædes uetustate, aut*  
*igni abolitas, cœptasq; ab Augusto dedicauit, Libero,*  
*Liberæq; etiā Cereri iuxta circum Maximum. Tra-*  
*dunt alijs Cassium Cos. ædem Cereris, & Liberi,*  
*Proserpinæq; quæ erat supra Circi terminos, ultra*  
*ipsas missiones, dedicauisse; cum uouisset dijs eam re-*  
*promissioem pro urbe Posthumius aduersus Latinos pu-*  
*gnaturus. At de Veneris talia habet Lilius. Q. Fabi-*  
*us Gurges Cos. filius aliquot matronas ad populum stu-*

## LIBER

pri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ prope circum est, faciendam curauit. & in bello mac. scribit in eodem Ædem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius uero Mercurij templum circum Maximum spectauisse. Solis autè, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Cor. Tac. Verū Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauisse testis est Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ suo tempore in circo fuisse.

De Naumachia Circi Max.

Cap. XIII.

Naumachia locus ita appellatus, οτι αὐθότι  
 τὰ ἰσὺ ἀ. ὕ. μ. α. χ. ε. ἰ. ὕ. τ. ο. idest quod ibi  
 nauibus certarent. Nam loca instar lacunarum fodientes naualis pugnae simulacra ibi committent, ad exercendam iuuentutem Romanam, quæ disceret & in aquis aduersus hostes pugnare, huiusmodi ludicra certamina non solum in circis, uerum etiam in amphitheatris commissâ esse testatur Sue. Vestigia autem illius, quam diximus, comprehensam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiusdem montis adhuc apparent. est enim locus ibi depressus horis, perpetuis aquis, irriguis.

De Obeliscis duobus Circi Max.

Cap. XIII

Icturi de circi Maximi Obeliscis , & dein  
 d ceps de alijs, prout in singulis urbis partibus  
 occurrerint , absurdum nequaquã iudicamus,  
 quædã de ipsis à Marcellino tradita, præmittere, quæ  
 quid sit obeliscus, & cuius reicausa inuentus, declarât.  
 eius uerba sunt hæc. In hac autem urbe inter labra in=  
 gentia diuersasq; moles figmenta Aegyptiorum numinũ  
 exprimentes Obeliscos uidemus plures, aliõsq; iacen=  
 tes, & comminutos, quos antiqui reges bello domitis  
 gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati  
 montium uenis, uel apud extremos orbis incolas per=  
 scrutâtes excisos, erectos dijs superis in religione dica=  
 rût. Sequitur qd sit. Est, inqt, obeliscus asprimus lapis in  
 figurã metæ cuiusdã sensim ad proceritatẽ cõsurgẽs ex  
 celsam, utq; radiũ imitetur graciliscens paulatim, spe=  
 cie quadrata, in uerticem productus angustum, manu  
 leuigatus artificii. In plerisq; uisuntur literæ hierogly=  
 phicæ insculptæ. de quibus mentionem sic facit. Forma  
 rum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas,  
 quas ei undiq; uidemus incisas, initialis sapientiæ ue=  
 tus insigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumq; eti=  
 am aliena mundi genera multa sculpetes ad æui quo=  
 sequentes ætates imperatorum uulgatius puenire me=  
 moria promissa, uel soluta regum uota monstrabant.  
 Non enim, ut nunc, literarũ numerus præstitutus, &  
 facilis exprimit quidquid humana mens concipere po=  
 test. ita prisca quoq; scriptitarunt Aegyptij. Sed singu=  
 lã literæ singulis nominibus seruebant, & uerbis non

## LIBER

nunquā significabant integros sensus, cuius rei scientia in his interim duobus habet exemplum. Per uulturem naturæ uocabulum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inueniri rationes memorant phisicæ; perq; speciem apis mella conficientis indicant regi moderato-  
 ri cum iocunditate aculeos quoq; innasci debere. his signis ostendentes, & similia plura. De huiusmodi literis meminit & Cor. Tac. Obeliscos ex lapide Simithe esse tradit Pli. hoc modo. Trabes ex simithe fecere reges quondam certamine obeliscos uocantes, Solis numini consecratos, radiorum eius argumentū in effigie est, & ita significatur nomine Aegypti. Primus omnium rex Methres obeliscum instituit. Obeliscos autem, qui Romæ, nulla ciuium opera, aut cura excisos constat; sed Thebis, ex Aegyptiacisue urbibus perductos, ut idem Pli. & Marcellinus testantur. In circo Maximo duorum alter octuaginta octo erat pedum; alter uero iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centū triginta & dodrantis, præter basim, quem Augustus ex Hieropoli Aegyptiorum urbe transtulit, nunc est in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipse princeps erigere uellet. Excisus à rege Semnefreteo, quo regnante Pithagoras in Egipto fuit.

De Fornice Sertiniy in Circo, Loco Tuberonū. Lupa naribus. Pompei Domo; & Iuturnæ Fonte. Ca. XV.

Ecoratus autem circus Max. erat Fornice à

d Sertinio excitato, ut refert Liuius his uerbis. Sertinius ex ulteriore Hispania, ne ten



tata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo ar-  
genti in ærarium tulit, & de manubijs duos fornices  
in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matu-  
tæ, unum in Maximo circo fecit; & his fornicibus si-  
gna aurata imposuit. Heliorum familia fuit haud di-  
ues, eodem autem tempore fuere sexdecim in unis ædi-  
bus Tiberones, quibus, ut ludos spectarent, in circo  
Max. & Flaminio locus ob uirtutem publice est dona-  
tus: auth. Val. Max. Apud circum Lupanaria, ubi  
meretriculæ corporis quæstum faciebant, unde Iuu. &  
ad circum iussas prostrare puellas. Fuere etiam nostro  
tempore inter Ianum quadrifrontem, Tyberim, & scho-  
lam græcam, penè ad ipsum circum producta, à pro-  
stitutis mulieribus occupata; cæterum quatuor ab hinc  
annis solo æquatis ædificijs remansit area ruinis oppres-  
sa. Sunt qui in circo fuisse columnam Bellicam tradunt,  
propter Oui, quæ sequuntur, carmina.

Prospicit à tergo summum breuis area circum,

Est ibi non parua parua columna notæ,

Hinc solet hasta manu belli prænuntia mitti,

In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos uero dicimus Oui, de Flaminio, non autem de cir-  
co Max. intellexisse, ut infra, ubi de circo Flaminio  
agitur, apparet. Pompei Domus apud circum, de qua  
Pli. sic meminit. Hercules apud circum Maximum in  
æde Pompei Magni. Iuturnæ aquæ Fontem in Velabro  
adhuc scaturire putat Ful. & olim fecisse lacum in fo-  
ro Romano iuxta templum Vestæ, a quâmq; ipsam sa-

## LIBER

luberrimam habitam. Sed, ut declarauimus, antiqua est cloaca, uel aquæductus, ut fornices ex saxo quadrato in Tyberim usque producti, clare ostendunt.

## De Septiſonio Seueri. Cap. XVI.

Equitur in sexta parte situs urbis tertio ordine montium Cælius, quem tertium additum urbi supra demonstratum est, sed priusquam huc ascendamus pauca quædam dicenda occurrunt de Seueri Septiſonio, & Constantini arcu, inter ipsum Cælium, & Palatinum montem excitatis. Prius autem quid sit Septiſonium ut uideamus, illud nos admonet, quædam annis ab hinc quatuor, dum Rhodobium natalem mihi patriam proficiscerer, essentque uerba de reliquijs urbis cum comitibus, & conterraneis meis IAC. bubino, & IAC. scaramutia uiris, literatis & probis, alter rogauit, quid esset, & an aliquod Romæ extaret Septiſonium, cui memini me his uerbis respondere. Est Septiſonium magna quædam moles quadrata, quæ septem cingulis idest columnarum ordinibus inuicem superimpositis in modum quatuor porticuû, ambitur; ita ut columnæ quanto altiores, eò minores, breuiorésque disponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quosdam facientes surgunt, in summo regum, uel imperatorum cõdebantur cineres. Duo autem Romæ fuisse inueniuntur; antiquioris meminit Pli. & Suet. qui ait Titum apud Septiſonium cubiculo paruo, & obscuro natum quarto

Cal.

Cal. Ianuarij . Manet , inquit , adhuc , & ostenditur locus , ubi autem dubitatur . constat tamen in uia No-ua , haud procul à Seueri fuisse Septizonio . Seueri au-tem adhuc supersunt cregione templi . S . Gregorij tres operis ambitiosi uelut Zenæ , columnarum pulchritu-dine , magnificentia , altitudine spectabiles , ex quibus conecuntur , uix credibilis reliqua . Altitudo fastigium ad culmen aestimantibus , si moles int gra cum totis , se-ptem Zonis superesset . Quod autem sit illud a tiquum instauratum a Seuero , ut autumat Ful. silius est cre-dere , cum Seuerus multis annis post Titum imperaue-rit , & Spartianus Septizonium Seueri in uia Appia , & à Seuero extructum constituat . Funus , inquit , Ge-næ illatum est maiorum sepulcro , hoc est Seueri , quod è in Appia uia , euntibus ad portam dextera , specie se-ptizonij extructum , quod sibi ille uiuus ornauerat . Idè- quum septizonium faceret , nihil aliud cogitauit , quã ut ex Africa uenientibus suum corpus occurreret . Du-plex autem , præter illam , quam diximus , traditur ety-mologia . Iulius enim Capitulinus Septodium legit . sci-mus enim Græcos locum ciuibus frequentatum , ad què multæ perducantur uicæ , Septodium appellare , nam ΕΠΤΑ septem και εδοσ uia , quasi septem concurre-  
rent uicæ . Plin. Septisolum uocat , à septem solarijs , in singulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus superius inuicem iungebantur , alijs uero trabibus cum mole ipsa in interiore parte excitata : & ita singuli or-dine , unam faciebant porticum , siue solarium , In hu-

## LIBER

*ius Septizonij frontispicio litere huiusmodi leguntur:*

C. TRIB. POT. VI.

COS. FORTVNATISSIMVS NOBILISSI-  
MVSQVE

*Moles enim quæ superest, ita est inclinata, ut iam iâ lapsura uideatur.*

### De Arcu Triumphali Constantini Imp. Cap. XVII.

*Arcus autem Triumphales in honorem illo-  
rum erigebantur, qui prouincijs, aut exte-  
ris nationibus debellatis, rebus Po. Ro. feli-  
citer gestis, triumphum meriti essent, à quo triumphales denominantur. in quibus simulacra oppidorum, flu-  
uiorum, nauium illorum, quos deuicerant, in rei per-  
petuam memoriam, incidebant, quemadmodû in his, qui adhuc stant, cernere licet. Sed arcus triumphales ante imperatorum tempora excitauit nemo, ut quorundam est opinio. neq; antiquiorem, quam Titi, arcû in urbe uidemus. Plin. hunc morem suo tempore cœpisse narrat. prius enim triumphales statuas, uel trophœa ponere solebant. Romæ triumphales arcus plures. ex his uero, qui hodie, Constantini ad angulum montis Palatini, iuxta Amphitheatrum, triumphalibus ornamentis conspicuum, cunq; trophœis, & uictorijs allatis, parum la sum conspicimus: superato Mezentio apud Miluium pontem, à Constantino ipso positum, cû hoc indice.*

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXI  
MO. P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R. Q VOD  
INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS  
MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO  
TAM DE TYRANNO, Q VAM DE OM  
NI FACTIONE VNO TEMPORE IV-  
STIS REMPUBLICAM VLTVS EST AR  
MIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM  
DICAVIT.

*In maiori autem fornice, parteq̄ interiori a dextris,  
& sinistris legitur, hinc.*

LIBERATORI VRBIS. *illinc* FVNDATO-  
RI Q VIETIS. Superius extra sic. VOTIS. X.  
VOTIS. XX. *quæ uota in maximis fecerat periculis  
constitutus, quemadmodum apparet in quibusdam na-  
mismatibus, qui sunt apud nos.*

De Cælio monte, & Cæliolo. Cap. XVIII.

OElium montem *querquetulanum* prius ap-  
pellatum scribit Cor. Tac. q̄ talis Syluæ fre-  
quens, fœcundusq̄ esset, Mox Cælium à  
Cæle Vibenna, qui dux gentis *Hetruscæ* fuit, sedém  
q̄ in eo acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius re-  
gum dedit. nam scriptores in eo dissentiunt. Recte ait  
dissentiunt. Sex. enim Pomp. refert Cælen Romulo au-  
xilium præbuisse aduersus Sabinos. M. autem Var.  
côtra Latinũ regẽ. hinc post Cælij obitũ, q̄ nimis mu-

## LIBER

nitaloca tenerent, neq̄ sine suspitione essent, deductos  
 in planum, & ab eis uicum Tbuscum appellatum,  
 & ideò ibi Vertumnum stare, q̄ is deus Hetruriæ  
 princeps. De Cælianis, qui à suspitione liberi es-  
 sent, traductos uolant in eum locum, qui uocatur  
 Cæliolus idest minor Cælius, de quo Mart. ita me-  
 minit. Maior Cælius, & minor fatigat. Cæliolus,  
 siue Cælicolu., is est, ut diximus, ubi nunc diui Euã-  
 gelistæ ædes, olim Dianæ, uirgo enim uirgini cessit. In  
 hoc autem nihil aliud memoria dignum fuisse inueni,  
 præter ipsam ædem Dianæ, quemadmodum de resp.  
 arussp. testatur Cic. Quare ad Cælium reuertamur. Quê  
 Tiberius, appellatione mutata, uocari Augustum ius-  
 sit. auth. Suet.

De Fauni, Veneris, & Cupidinis Templo. Curia  
 Hostilia. Castris Peregrinis. Domo Lateranorum.  
 De Cōstantini, & Sessoriani Palatio, ac de Equo.  
 L. Veri. Cap. XIX.

N medio igitur Cælij montis dorso extat Tē-  
 i plum circulari forma, nunc diuo Stephano,  
 olim uero Fauno dicatum. Faunus enim di-  
 ctus αὐτὸ τῆς φωνῆς q̄ uoce, non signis, futura o-  
 stenderet. Ex peregrinis autem dijs quodam tempore  
 hunc solum Romani coluere. Mansiones Albanæ ubi  
 S. Mariæ in Dominice ædes. Veneris, & Cupidinis  
 Temp. um haud procul à porta Næuia statuit P. Vic.



siue Sex . Ruffus, eoin loco, ubi nunc ecclesia . S. Crucis in Hierusalem fuisse, accepimus; Curiamq; Hostiliam duobus in locis, unam, ut diximus, iuxta forum, in qua Hostilius rex prius habitavit, prope Pacis templum, alteram in Cœlio monte, ubi nunc diui Ioannis, & Pauli ædes. Lilius . Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab se aucto, curiam fecit, quæ Hostilia usq; ad patrum nostrorum ætatem appellata è, & quo frequentius habitaretur, eandem se tem regie cœpit. Castra Peregrina Augustus in Cœlio constituit, in ea parte, quæ ad ortum æstiuum, Esquiliasq; pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum est sita. Domus Lateranorum ubi basilica eiusdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus est ( de . M . Antonio enim loquitur ) in eo loco, in quo natus est, in domo aui sui, iuxta ædes Laterani, & Iuuenalis ita.

Clausit & egregias lateranorum obsidet ædes

Tota cohors.

Flavi Constantini Palatium prope hanc domum inter Conclimontanam, & G-biusam portam sedem habuit. Sessoriam uero apud Næuiam inter ipsam portam, & ecclesiam . S. Crucis in hierusalem. In Platea lateranèsi stat ærea equestris Statua, quæ M. Aurelij Antonini esse multi putant, aliqui tamè L. Veri. non desunt etiam, qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit post adeptum imperium ex somnio, quod uiderat, statuam sibi posuisse.

## LIBER

De Amphitheatro. Statilij Tauri. Cap. XX.

Equitur Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed  
 s priusquã de ipso agamus, pauca quædã præ-  
 libanda sunt, ut quid sit amphitheatrum, &  
 cuius rei gratia extrueretur, intelligamus. Theatrum  
 igitur à græca trahitur etymologia, dicitur enim ατιο  
 του θεωμα, quod est Specto, & habet hemicycli  
 formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum  
 απο του αμφι και θεωμα, quod est circum Spe-  
 cto, quasi in unum iuncta duo uisoria. Cassio. Titum  
 omnium primum amphitheatrum inuenisse putauit, cuius  
 sunt hæc uerba. Hoc Titi potentia principis diuitiarũ  
 profuso flumine excogitauit ædificium fieri, & cum  
 Theatrum hemispherium græce dicatur, amphitheatrũ,  
 quasi in unum iuncta duo uisoria, recte constat esse no-  
 minatum, quod speciem eius arena concludat, & ut  
 currentibus aptum daretur spatium, & Spectantes oĩa  
 facilius uiderent, dum quædam prolixa rotunditas uni-  
 uersa collegat. At prius. C. Cæsarem amphitheatri  
 molem in Campo Martio possuisse, testis est Cor. Tac.  
 quam ab illo destinatam Augustus mox Mausoleum ædi-  
 ficaturus destruxit, auct. Suet. qui etiam in Cæsaris ui-  
 ta cõmemorat Statilium Taurum prius Tito amphithea-  
 trum possuisse, alterũq; deinde à Tiberio inchoatũ,  
 sed non perfectum. In amphitheatro autem multi Spe-  
 præmij, quod publice dabatur, cum bestijs pugnabãt.  
 capite etiã damnati, & bello capti hoc miserrimo cer-

tamine capitis discrimen subire cogebantur. Claudius enim Imp. pacatis Aegyptijs, quum militum non parua manus rebellasset, partem illorum occidit, partem Romam misit cum bestijs pugnatorios. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum sit ut proficiscentes ad bellū imperatores munus gladiatorum, & uenatus darent, breui dicendum est: Multi apud ueteres dicunt hanc deuotionem factam contra hostes, ut non sanguine litato specie pugnarum scuerioris uim quandam fortunæ satiant. Ituros autem ad bellum Romanos debuisse pugnas uidere, & uulnera, & ferrum, & nudas inter se cohortes, ne in bello armatos hostes timerent neque propter uulnera, aut sanguinem horrerent. Eius autem sæuissimi instituti causa consueuerūt ituri ad bella exhibere in spectaculis multa gladiatorum paria, & quod quisque ditior erat, eò plura. De partibus autem amphitheatri uide Vitruuium, Statilij Tauri Amphitheatrū magnam partem adhuc extare cernimus apud ecclesiā S. Crucis in hierusalem, prope urbis mœnia, quod extruxit Augusto ciues Romanos hortante, ut quisque pro uiribus urbem exornare niteretur, auth. Suet. qui in Caligula narrat ipsum principem munera gladiatoria partem in hoc amphitheatro, partim in septis aliquot egisse.

Aquæ ductus cur inuenti, quibus modis aquæ deducerentur, cui usui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ.

Cap. XXI.

M iij

## LIBER

Noniam de ductu aquæ Claudix locus po-  
 9 stulat ut loquamur, crebrâq; in sequentibus  
 de aquæductibus erit mentio, placet quædã  
 de ijs præmittere, quo causam aquas deducendi, qui=  
 bus modis, cuius usui, & à quo primum, & quot di=  
 uersis temporibus in urbem ductæ sint, intelligamus.  
 Urbe enim & ambitu, & hominum numero aucta,  
 paulatim à fluuiis hunc, atq; illum locum appetêdo, ma=  
 gna ciuium pars recessit, quæ cum longo interuallo a=  
 quam petere cogeretur, maximumq; sentiret incommo=  
 dum, cogitauerunt prisca uelle huic inopiæ subuenire.  
 hinc deducendi aquas origo. Aqua eni ex omnibus ele=  
 mentis mortalibus maxime est necessaria. quare Pinda=  
 rus ait ipsam optimam esse, & , ut aurum inter metal=  
 la, cæteris præstare elementis. Adhæc urbis salubri=  
 tati maxime contulisse, sic testatur Frontinus. Sctit hæc  
 curam imperatoris pijsissimi Neruæ principis sui Roma  
 regina orbis, & terrarum domina, cui par est nihil,  
 & nihil secundum, & magis sentit salubritas eius=  
 dem æternæ uis aucto castellorum operum munerum,  
 & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum  
 ex incremento beneficiorum eius diffunditur. nam im=  
 munditiarum facies, & impurius spiritus grauioris cæ=  
 li, quibus apud ueteres urbis infamis aer fuit, sunt re=  
 moti. Duobus autem modis deductas esse: arcuato ui=  
 delicet opere, & subterraneis cuniculis, idem ita de=  
 clarat. Hi sunt arcus altissimi, subleuari, in quibus=  
 dam locis pedes centum nouem, tot aquarum, tã mul=

tis necessarijs molibus pyramides uidelicet ociosas com-  
 parem, aut cætera inertia, sed fama celebrata Græ-  
 corum? Per subterraneos uero meatus probat Strabo  
 hoc modo. Tanta autem per aquæductus aquarum uber-  
 tas influit, ut per urbem, atque cloacas amnes inundare  
 uideantur, & uniuersæ propemodum ædes subterra-  
 neos meatus, Siphones, ac fistulas undosas habeant.  
 Præterea etiã hodie ad radices Quirinalis in uilla Car-  
 Grimaldi, in dorso eiusdem montis, in uico Patricio,  
 & Suburra, in uia Latina, in Auentino, apud Iudec-  
 rum plateam, multisque alijs in locis subterraneos aquæ  
 ductus uidemus. Is autem solum in urbem per arcus influe-  
 bant, qui iuxta æquilibrio per congruentia loca pote-  
 rant deducti. Deducebantur enim aquæ ex diuersis lo-  
 cis. & quia Anio Nouus omnium erat altissimus, ne-  
 cessitate uirginis, cæteris subueniebat. Quinque sunt, in-  
 quit Fron. ductuum altitudines in omnem partem urbis,  
 sed his aliæ maiore, aliæ leuiore pressura coguntur. Al-  
 tissimus Anio est Nouus. proxima Claudia. tertium lo-  
 cum tenet Iulia. quartum Tepula, deinde Martia, quæ  
 capite etiam Claudiæ libram æquat. sextum tenet lo-  
 cum Anio Vetus. sequitur hanc libram Virgo, deinde  
 Appia. omnibus humilior Alsictina, quæ Translyberi-  
 næ regioni, & maxime subiacentibus locis seruit. Mox  
 uero cui usui essent, sic ostendit. Auctores cuiusque a-  
 quæ, ætates, præterea ordinem, & longitudinem ri-  
 uorum, & ordinem libræ cum profectus sim, non alie-  
 num mihi uidetur singula subicere, & ostendere quã

## LIBER

ta sit copia, quæ publicis, priuatisq; non solum usibus, & auxilijs, uerum etiam uoluptatibus sufficit, & per quot castella; quibusq; regionibus deducatur. quantum extra urbem, quantum intra urbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine cæsaris, quantum priuatis usibus erogetur. Quid autem sit Castellum in aquæductibus, Vulpianus ita declarat. Castellum est receptaculû quod aquam publicam suscipit. Quum itaq; ductus aquarum ad uiarum diuortia, uel regionum urbis fines perducti erant, castella in formarum summitate erant, ex quibus aqua per digitos, uncias, & modulos ædificiis, operibusq;, & muneribus publicis, ac priuatorû usibus diuidebatur à Castellario. Erat enim Castellarius castelli aquarum custos, ut probatur epithaphio sequenti, uidelicet.

. D .

. M .

CLEMENTI CÆSARVM ; N . SERVO  
CASTELLARIO AQVÆ CLAVDIÆ FE  
CIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET  
SVIS.

In solo autem lacus erant, alia aquarum receptacula, ex quibus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorumq; opificum necessitatibus satisfaceret, tum horti irrigabantur. Idem uero Fron, custodiam aquis adhibitam esse, sic testatur. Tutelam autem singularum aquarum locari solitam inuenio, positamq; redemptoribus necessitatem certum numerum circa du-



Etus extra urbem centum ab urbe seruatorum opificum ha-  
 bendi, & quidem ita, ut nomina quoque eorum, quos ha-  
 bituri sunt in ministerio per quasque regiones in tabulas  
 publicas deferrent, eorumque operum probandorum cu-  
 ram fuisse per Censores aliquando, & Aediles, inter-  
 dum etiam Consulibus eam provinciam obuuisse, ut  
 apparet ex eo, quod factum est. C. Lucretio, & Cæso-  
 ne Coss. quantum opere curæ fuerit ne quis uiolare  
 ductus aquarum, nec non concessam deriuare auderet;  
 cum ex multis apparere potest, tum ex hoc, quod cir-  
 cus Maximus, ne diebus quidem ludorum circensium,  
 nisi Aedilium, aut Censorum permissu, irrigabatur.  
 Agri uero, quos aqua publica, contra legem, quis irri-  
 gasset publicabantur, cuius rei causa Aediles curules iu-  
 bebantur per uicos singulos exire, qui in unoquoque uico  
 habitarent, prædiæue haberent binos præficere, quo-  
 rum arbitrata aqua in publicum scilicet. Primus autem  
 M. Agrippa post ædilitatem, quam gessit consularis  
 operum suorum, & munerum uelut perpetuus cura-  
 tor fuit, qui iam copia permittente, descripsit quod aqua-  
 rum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis da-  
 retur. Omnium autem primum Ap. Claudium ex agro  
 Lucullano arcuato opere deduxisse aquam, ab eodem au-  
 thore literis traditur. qui nouem solum aquas suo tem-  
 pore in urbem fluxisse sic commemorat. Nunc autem  
 in urbem influunt Appia, Anio Vetus, Martia, Tepula, Iu-  
 lia, Virgo, Alsietina, quæ eadem uocatur Augusta,  
 Claudia, Anio Nouus. quæ autem fuerint istæ aquæ,

## LIBER

Et unde, quotque passuum millibus, uel sub terram uel arcibus ducerentur, pluribus uerbis ipsemet recenset. Sex. uero Ruffum, eo posteriorē, quem Dioclitiani temporibus urbem Romam descripsisse putat Blon. nouē, & decem aquas posuisse animaduerti.

### De Aquæductu Claudiæ aquæ. Cap. XXII.

Iuum Claudium duos aquæductus à Caligula d inchoatos perfecisse, sic declarat Fron. Altero imperij sui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentissime consumauit, dedicauitque. alteri, quæ ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marcie. altera, quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio Nouus uocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiusquã necessaria, quã multa perfecit, sed uel præcipue aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Plin. his uerbis. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideâ excellentiam omnes urbes, & montes æquantem, ut lauacra impleret, Curtios atque Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum sexaginta millia. Is est aquæductus, quem à porta Næuia per Cœlij montis dorsum in Auentinum perducit Cassi. In frontispicio autem eiusdem portæ de restitutione eiusdem aquæductus hæc le-

guntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAX. TRIBVNICIA POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS ET CVRTIVS A MILIARIO. XXXXV ITEM ANIENEM NOVAM A MILIARIO. XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVLENDAS CVRAVIT.

IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBIRESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI. F. VESPASIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTATE .X. IMPERATOR . XVII . PATER PATRIÆ CENSOR. COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A VIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO, VRBIRESTITVTAS. CVM A CAPITE AQVA

## LIBER

RVM A SOLO VETVSTATE DILAPSÆ  
ESSENT NOVA FORMA REDVCEN.  
DAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

*In eodem aquæductu iuxta hospitale lateranense, inter  
alios, hic posuitur index.*

M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FE  
LIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS.  
ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFA =  
RIAM VETVSTATE CONLAPROS ET  
CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA  
RESTITVIT.

*Partem autem huiusce aquæ in Capitolium à Caracalla  
fuisse deductam ferunt. Extant enim ruinæ forma =  
rum in Palatium usq̃. In arcu uero tiburtino, huic  
aquæductui coniuncto, prope ædem diuæ Mariæ in  
Dominice, uetustate corruptæ sunt literæ tales.*

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C.  
IVNIUS. C. F. SILANVS FLAMEN  
MARTIAL. EX. S. C. FACIVNDVM  
CVRAVERVNT IDEMQVE PROBA =  
VERVNT.

*Aquam quidem ipsam à Traiano in Auentinum perdu =  
ctam, Traiani nomen accepit, aurb. Front. cuius ad  
huc apparent formarum uestigia apud. S. Priscam,  
& in ruinis Thermarum Decij marmor paucis ante  
annis effossum id, quod Frontini uerba, significabat.*

*Deijs quæ incertam sedem nunc in Cælio monte ha =*

bent.

Cap, XXIII.

Rutus primus Cos . pulso Tarquinio Car-  
 næ deæ Templum in Cælio monte extruxit,  
 b sacrûmq; uoti reus fecit, quia cordis beneficio,  
 cuius dissimulatione habebatur idoneus, emendationi  
 publici status extitit. Hanc enim deam uitalibus hu-  
 manis præesse credebant, ab eâq; pctebatur ut iecinora,  
 & corda, quæq; sunt intrinsecus uiscera salua conser-  
 uaret. Templum Claudij Cæs. conditum à Vespasia-  
 no, sed prius cœptum ab Agrippina in Cælio monte  
 Neronem funditus destruxisse auth. est Suet. Mamur-  
 ra Formianus fabrorum Cæsaris in Gallia præfectus,  
 Domum, quam in monte Cælio habebat, primus om-  
 nium Romæ marmoreis crustis exornauit, Plin. In Cæ-  
 lio Domum Claudij Centimali fuisse, ait Val. Max.  
 de qua Cic. sic meminit. Cum in arce auzurium augu-  
 res acturi essent, iussissentq; . T. Claudium Centi-  
 malum, qui ædes in Cælio monte habebat, demoliri  
 eas, quarum alitudo officeret auspicijs, emittit Calphur-  
 nius Lanarius. Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui  
 duo, ex triginta, tyrannorum fuerunt, hodièq; extat in môte  
 Cælio; inter duos lucos, cõtra Isium Metellinum pulcherrima.  
 In eodem monte Iunij Senatoris Domum constituit Cor-  
 Tac. Adduntur, ait, sententiæ, ut mons Cælius in po-  
 sterum Augustus appellaretur, quando cunctis confla-  
 grantibus sola Tiberij effigies in domo Iunij Senatoris  
 inuiolata mansisset. Habuit, Cælius Domum. T. Clau

## LIBER

dij clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus. & Cornelij Domum q, ut alij uolunt, primus ex marmoreis tabellis exornauit. Martialis Campus, in quo, si quando aquæ Tyberis Martium campum occupassent, ecuria fiebant, in Cælio à Sex. Pom. col- locatur, sicut ab Ouid. his carminibus.

Alter a gramineo spectabis ecuria campo,  
 quem Tyberis curuis in latus urget aquis.  
 qui tamen eiecta si forte tenebitur unda,  
 Cælius accipiet puluerulentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum Magnum. Antrum Cy clopis. Spoliarium. & Armamentariū. Sed de Cæ lio satis. Videamus quid à latere ipsius, quod Auenti- num respicit, sit, aut fuerit.

De Appia, & Noua uia .ac de Iſidis, Virtutis, Hono-  
 ris, atq; Quirini, siue Martis Æde, & Almone flu.  
 Cap. XXIII.

N situs urbis descriptione dictum est conual-  
 i lem, Appiamq; uiam, quantum ad septen-  
 trionem spectat, à Palatino, quantum uero  
 ad occasum hyemalē, à mōte Auentino, Cælium dirime-  
 re. Pom. autem Letus Appiam Brundisium usq; pro-  
 ducit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam  
 uult appellari. Sed appiam etiam intra urbem fuisse  
 usq; ad Constantini arcum innuit Spartianus in ea Se-  
 ptiſonium Seueri cum collocauerit, potuit tamen ali-  
 quando



quando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ nomen adeptæ sit. quod autē Solinus dicit Tarquinium Priscum habitauisse ad portam Mugoniam supra summam Nouam uiam, de alia intellexerim. Sūt qui putant uiam Nouam à porta Palatiij inchoasse, & per radices Palatini montis supra circum Maximum ad infimam Piscinam peruenisse, ubi nunc diui Sistiædes uisitur. Verum, ut diximus, uia Nouæ diuersis temporibus à diuersis hominibus nouiter deductæ, aut munitæ plures, & multis in locis fucere. quocirca, nisi distinguantur tempora, infinita occurrent apud scriptores, quæ inter se se cōtraria uidebuntur. Ad caput autem uia Nouæ in regione Piscinæ inter prædictam ædem, spectandâ sꝑ thermarum Antoniarum ruinas, fuit Templum Isidis Antenodoricæ, ab Antonino Bassiano conditū, iuxta ipsius Thermas, ubi quædā marmora eruta sunt, cum inscriptione mutilata huiusmodi.

SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISI  
DI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero uero fragmento sic legebatur.

PONTIFICIS VOTIS ANNANT DII  
ROMANAE REIP. ARCANAQ. MOR-  
BIS PRAESIDIA ANNANT QVORVM  
NVTV ROMANO IMPERIO REGNA  
CESSERE.

In uia autem Appia, haud longe à porta, Honoris, & Virtutis steterat Templum. quod. M. Marcellus dedicauit, decimo septimo anno posteaquā à patre eius

primo consulatu uotum in Gallia ad Clastidium fuerat . huius meminit Cic. de nat. deo. Martis Tempora duo , inquit Ser . unum Quirini intra urbem , prope portam ; quasi custodis , & tranquilli . alterq; in Appia uia extra urbem , quasi bellatoris , & grauii . Ful. uero scribit duo extra portam . fuisse Martis templa . Vnum quatuor miliarijs ab urbe distant ; alterum paulo extra portam . quod si ita est , cur Ser . dixit duo , & nōt ia eius templa . unum Quirini intra urbem , & duo extra : quod erat consentaneum , scđm ipsum . Almo flus per uiam Appiam , Aueni nīq; radices in Tyberina fluens , longe ab urbe ad . X mil. pas. in agro maritimo oritur , Appiāq; Riuum uulgo nunc nominant . in quo Mater deorum Cal. Aprilis sigulis annis à Gallis sacerdotibus ablucebatur . unde Papinius .

Est locus ante urbem , qua primū nascitur ingens Appia , quāq; Italo genitus Almone Cybelle Punit , & Idæos iam non reminiscitur amnes . Ouidius Est locus , in Tyberim qua lubricus influit Almo , Et nomen à magno perdit ab amne minor .

De Thermis in genere.

Cap. XXV .

Hermæ græcum est uerbum , quod neq; latinum nomen , neq; significationem unica dictione recipere potest . Τερμων caliaum tun

tum significat . Nos uero loca quæ calentibus aquis, aut sine ipsis solo fornice calefacto lauandi, & sudandi usibus deputata sunt, eodem nomine, quo Græci, *thermas* appellamus . Prisci namq; Romanis lauandi usû fuisse prope quotidianum scitis constat, quo uel puluerem, sordésq; abluerent, uel sudorem prokocarent, crudamq; adiuuarent digej tonem, quod tenigit Iuu. cum inquit .

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen uoluptatis tantum causa id factitarunt, propterea uel mediocriter diues priuata balnea, siue lauacra habuisse, illud argumento est, qd Cic. Terentiam uxor. in monet, ut curet labrum in balneo ne desit, certioresq; facit . Q . Fratrem Asiæ procos. de balneis, quas in Arripinatti extrui curabat . Multa deinde balnea paulatim extructa, in quibus ad libitum plebs lauaret . Primus autem omnium, Sergius Orata pensilia facere instituit, sicuti Val. Max. commemorat . Re postmodum ad principum luxuriam, & fastum producta, cœpere lauacra in modum, ut ait Ammianus, prouinciarum extruere, quas *thermas* appellarunt . in quibus ædificandis nullum neq; modum, neq; mensuram seruasse ex illarum, quæ nunc extant, uestigijs, facile unusquisq; potest iudicare . Varia enim & propemodum infinita habebant loca, uarijs usibus, & uoluptatibus deputata, quædam ad calefaciendas aquas forma circulari, ex quibus per siphones, & fistulas balneis, nedum in solo expositis, uerum etiam

pensilibus calidam ministrabant, quæ post lauationem  
 inutilis per canales in inferiorem partem, inde sub-  
 terraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Habebant  
 Thermæ etiam Apodyteria, in quibus balnea ingressu  
 ri uestes deponebant, ut ostendit Pli. in epistolis. ha-  
 bebant & areas amplissimas porticibus spaciosissimis  
 circumdatas, cameratâq; superbissimis fornicibus  
 ædificia in circuitu habentes, in queis diuersi coloris  
 marmoreæ, ingentésq; columnæ, quarum quædam  
 stantes, nonnullæ uero iacentes adhuc cernuntur, mul-  
 tæ ad templorum ornamenta translatae. Pauimenta ue-  
 ro lithostrata diuersis lapidibus conspicua, parietésq;  
 marmoreis tabellis in multis incrustati. Erant etiam  
 Xysti, nemora, & natatoria populi ludis, delitiisq;  
 exposita, propterea frequens in thermis uersabatur:  
 principésq; ad id insanix uenerant, ut cum eo promi-  
 scue lauarent. Spartianus de Hadriano. publice, in-  
 quit, & frequenter cum omnibus lauit. Vnde cum  
 ueteranum quendam notum sibi in militia dorsum, &  
 cæteras partes corporis uidisset atterrere, perconcta-  
 tus cur se marmoribus distringendum daret; ubi audi-  
 uit hoc iccirco fieri, quod seruum non haberet; seruis  
 eum donauit, & sumptibus. Verum cum alio die cõ-  
 plures senes ad prouocandam principis liberalitatem  
 hoc idem facerent euocari eos iussit, & alium ab alio  
 defricari. Tradunt autem. M. Aurelium Antoni-  
 num lauacra mixta præbuisse. Lauandi uero tanta fuit  
 Cõmodo Imp. uoluptas, ut septies in die lauerit, in

balneisq̄ sæpe cœnitauerit . Iulius Capitolinus scribit Gordianũ iuniorẽ septies in æstate, hyeme bis lauiffe . qui cum sæpe mulieres pulchras , & puellas , & cũ ijs anus deformes admitteret , se iocose id facere dicebat . Alexander syluas in thermis deputauit , oleũmq̄ luminibus thermarũ addidit, quum antea, non ante auro ram paterent , & clauderentur ante solis occasum .

De Thermis , & Palatio Antonini Caracallæ .  
Cap. XXVI.

Antoninum Caracallã Thermas , quæ ab eo Antonianæ sunt denominatæ struxisse, in eius uita Spartianus sic testatur . Opera Romæ reliquit , thermas sui nominis eximias, quarum cellam solearem architecti negant posse ulla ratione fieri , nisi qua facta est . nam ex ære cupro cancelli subpositi esse dicuntur , quibus cæmeratio tota concreta est , & tantum est spatij, ut id ipsum potuisse fieri negant docti mechanicis . Lampuero has ichoatas ab Antonino Seuerum perfecisse, atq̄ exornasse refert . Visuntur adhuc in radicibus Auentini , ad uitam olim Ardeatinam , & apud nunc . S. Balbinam , harum ingentes ruinæ , cum altis parietibus , columnisq̄ semisepultis miræ & magnitudinis , & pulchritudinis . Magnum autem ambitum amplectebantur . & ductus ille aquarum , q̄ ante portam Capenam tran-

LIBER Q VARTVS

*Sit in eas olim aquam deducebat. Sub thermis Antonius ipse nobilissimum p̄suit Palatium, cuius uestigia uix supersunt.*



## LIBER Q VINTVS

De Auentino.

Caput. I.



Ventinus autem collis, quartus in ordine montium fuerat collatus; de cuius ambitu, & forma cum multa supra dicta sint, reliquum est, ut quibus ædificijs exornatus esset nunc uideamus, prius tamen

unde dicatur. Auentinum igitur montem ab aubibus, quæ uesperis ex Tyberi illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam uolunt, hinc Virg.

Dirarum nidis domus opporuna uolucrum.

de Auentino locutus. Alij à rege Aboriginum illic occiso, & sepulto. Var. tamen dicit in gentē Po. Ro. Sabinos à Romulo susceptos istū accepisse montem, quē ab Aunte prouinciæ suæ fluuio appellarunt Auentinum. Constat ergo uarias opiniones postea secutas. Nā à principio Auentinus dictus est ab aubibus, uel rege Aboriginum. unde hunc Herculis filium constat nomen à monte accepisse, non præsuisse, auth. Ser. Idē aut Var. post uarias quorundam opiniones, subiit. Ego maxime puto ab aduectu. nam olim paludibus mons

## LIBER

erat ab reliquis disclusus, itaque ex urbe uia qui ad uehebantur ratibus, quadrantem soluebant. Alij ab aduentu hominum, quod commune latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Huic autem monti Remurio aliquando dixere nomen. Et quanquam Sex. Pomp. refert Remuriam locum esse in summo Auentino, ubi Remus de urbe condenda auspicatus fuerat; non tamen obstat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse uoluit usque ad hylernam. Diony. autem prodidit Ancum Martium Auentinum muro cinxisse, contra Gellij opinionem, qui, ut demonstratum est, dicit neque Ser. Tullium, neque quempiam alium, ad diui Claudij tempora usque, hunc montem, tanquam auibus obscœnis ominosum, intra pomerij fines recepisse. Quare aut post Ancum statim exclusus, aut secundum Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, non tamen urbi additus est. iuxta eiusdem Gellij opinionem, qui uult urbanum auspicium pomerij finem facere. Quæ autem in eo fuisse traduntur, breuiter exponamus.

De Dianæ, Bonæ deæ, Herculis Victoris, Iunonis Reginae, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis Templo, ac Ara Iouis Elicij.

### Cap. II.

N uertice autem Auentini montis, qui Tyberim despicit, stat diuæ Sabinæ Templum, quo in loco olim Dianæ; ad eam nempe par-

tem, quæ naualia spectat. Apianus enim commemorat Gracchum hoc ascendisse templum, atq; inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum transiuisse. De hoc quidem templo Sex. Pom. sic meminit. Seruorum dies festus existimatur idibus Augusti, quod eo die Ser. Tullius natus serua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ sunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos uocent seruos. Commune autem erat omnibus Latinis, quod ideo instituisse uidetur, ut ostenderet lege naturali seruos nihil distare à cæteris hominibus. Diony. enim huius templi Ancum Martium authorem fecisse uidetur. Traductis, inquit, ex Tilenis, Politorio, aliisque urbibus quoscunq; ceperat colonos, ibi collocauit, persuasitq; ut templum Dianæ ædificarent, adijcerentq; statutis temporibus inducias, ut si qua facta inter eos offensio esset, per hæc sacra dissoluerent, posteaq; rex pecunijs, quas contulerant urbes eæ omnes, extruxit Dianæ fanum, in maximo Romæ collii Auentino collocatum; legesq; in base ærea conscripsit, in delubro Dianæ sita. Hinc patet, quod si prius hoc templum non fuit in Auentino, quam tempore Anci regis, non potuisse ab aduentu hominum Auentinus appellari: cum constet ante Anci imperium hoc nomen obtinuisse. Sequitur in eodem Vertice, haud procul hinc, ædes. S. Mariæ cognomento Auentinae, ubi Bonæ deæ templum extitisse ferunt, in honorem Fatuæ castissimæ sororis Fauni à Claudia uestali conditum, postea uero à Liuiâ restitutum. Bonæ deæ autem sacra à solis fæminis pe-

## LIBER

tangebantur, ne quæ licet uiris interesset, unde Cic. cri-  
 minatur. P. Clodium quæ ausus sit hæc sacra, quæ pro  
 salute Po. Ro. fiebant sua præsentia turbare, atque polue-  
 re. Spartianus autem Hadrianum ædem Bonæ deæ tran-  
 stulisse, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem  
 fluvium pertinente, ubi nunc diui Alexij, fuit Hercules  
 Victoris templum, & ab eo haud procul Iunonis Regi-  
 næ, ex parte Ventianæ prædæ à Camillo conditum :  
 de quo secundo bel. pu. mentionem facit Livijs. Sed Her-  
 cules alterum habuisse dicitur, eo in loco, ubi nunc in  
 ruinis thermarum Decij imperatoris ecclesia diuæ Pri-  
 scæ est sita. In dorso autem Lunæ constituit Ouid. his  
 carminibus.

Luna regit menses, huius quoque tempora mensis

Finit Auentini Luna colenda iugo.

Livijs. Atrox cum uento tempestas forem ex æde Lu-  
 næ, quæ in Auentino est, raptam tulit. Istis autem  
 certum locum à peritis topographiæ urbis assignari so-  
 let, incertum uero sequentibus, ueluti Victoriæ Tem-  
 plo, quod ab Arcadibus extructum, ab eisdemque sa-  
 cra eidem deæ constituta narrat Lionijs. Mineruæ autem  
 à Sex. Pomp. Iunonis uero à Valerio Max. in eodem  
 monte collocatur : à Liuijs uero Libertatis, ex multatita  
 pecunia cum æreis columnis, & statuis pulcherrimis  
 à patre. T. Gracchi & conditum, & dedicatum. cu-  
 ius Atrium ab Helio peto, & Cor. Cethego censori-  
 bus fuit refectum, & ampliatum, & nouissime a Pol-  
 lione, ut iradit Suet. instauratum. de quo Livijs quin-

10 decadis quintæ memini his uerbis . Hæc inter ipsos  
 disceptata, postremo eò descensum est, ut ex quatuor ur-  
 banis tribubus unam palàm in Atrio Libertatis sortiren-  
 tur . Libertatem enim deam in primis coluere Roma-  
 ni, utpote Libertatis afferiores . Habuit Auentinus  
 & Aram Iouis Elicij à Numa dicatam, quæ ab eliciē-  
 do, secundum Var. nomen adepta est . Habuit & Mur-  
 cæ ueterem Aram, nam prisca Venerem murceam  
 uocabant, à myrto ei dicata, uel, ut alij, q̄ præter mo-  
 dum non moueret, ac faceret hominem murcidum, ac  
 nimis desidiosum, & inactuosum . Iunonis Monetæ  
 Ædem etiam in Auentino fuisse, literis traditur, Ca-  
 millus autem dictator in eodem Matutæ matri Ten. plū  
 consecrauit, author Blon. qui ex P. in. refert Laurentiū  
 Syluam Ioui sacram fuisse in hoc ipso colle, & in ea  
 Valentinianum, Gallæ Placidia filium, interfectum . De  
 Sylua hac uide Var. & Liuium.

## De Caco, &amp; eius Spelunca.

## Cap. III.

Ac i Speluncam supra ædem diuæ Mariæ in  
 schola græca, qua parte Auentinus Palatium  
 uidet, fuisse, putat Blon. at locus acclius  
 nullum Speluncæ præ se fert uestigium . Virgilius autē  
 in montis crepidine, leco maxime edito, ponit his car-  
 minibus .

Stabat acuta silix præcis undiq̄ saxis  
 Speluncæ dorso insurgens altissima uisu .

## LIBER

Melior est ratio , ꝓ facit ad Tyberim incumbere dum  
subdit .

Hanc , ut prona , iugo læuū incumbibat ad amnem,  
Dexter in aduersum nitens concussit , & imis  
Auulsam soluit radicibus , inde repente  
Impulit , impulsu quo maximus insonat æther,  
Dissultant ripæ , refugitq; exterritus amnis . Quod si  
placet speluncam ipsam ad Palatinum montem pertine  
re , non procedit , quod ait poeta . incumbibat ad am  
nem . abest enim locus ille à fluuio ad teli iactum , à Ty  
beriq; est auersus . Quod autem Ser. dicit Tyberim per  
circum Maximum fluxisse , de alio tempore , quā quo  
Hercules in Italiam uenit , loqui opinamur . Si enim ad  
Herculis aduentum referre uolumus , obstant quæ de  
ipso à Vir. & Liuiο tradita sunt . quemadmodum de  
ficu ruminali scribentes supra demonstrauimus . Arbi  
tratur igitur Caci speluncam eregione . S. Mariæ Auen  
tinæ ædis fuisse , ubi fluuius accedit quā maxime pro  
pe Auentino , & mons ipse plurimus attollitur , rupes  
& tota est scabra , & speluncis aptissima . quod innuit  
Diony. prope portā Tergeminam speluncam ipsam quā  
constituit , narrans Herculem Caco claua mactato , &  
spelunca euersa Aram Iouis Inuentoris erexisse ei loco  
proximam , eamq; suo tempore iuxta portam Tergemi  
nam extitisse . Cacus autem secundum fabulam Vulca  
ni filius fuit , ore ignem , ac fumum uomens , qui uicina  
omnia populabatur . Veritas tamen habet . hunc<sup>3</sup> fuisse  
Euandri nequissimum seruum , ac furem . nouimus enī



malum à Græcis καχον dici, quem ita Arcades illo appellabant tempore : postea translato accentu Cacus dictus . Scalæ autem Caci ad ipsam speluncam fuisse fabulantur .

De Armilustro, & quibusdam alijs rebus in genere positis. Cap. IIII.

Armilustrum putauerim, inquit Volateranus, id spacij, quod in testaria nunc est : nam in regione Auētini ponitur, nec sanè aptior locus recēscendis armis, ac militibus ostēditur. hāc sequitur Ful. Plut. autem ait Armilustrum locum in Auentino, ubi Romulus Tatium sepeliuit. Vnde apparet istos nō recte sentire, quia aliud est esse in Auentino, aliud in Auentini regione. Var. tamen Armilustrum, & circum Maximum eundem esse arbitratur. Sex. uero Pō. festum, quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificarent tubis canerent. Quare opinor locum in quo festum hoc agebatur, siue in Auentino ad Tatiij sepulcrum, siue in circo Maximo, eodem nomine appellatum, quo & locus, ubi perfectis bellis arma reponebantur. Romani enim arma priuatim non tenebant, sed in reditu exercitus in Armilustrum, aut in Tarpeiā rupem reponebant. hinc Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustrio arma legionibus permisisse, & Lucanus. Iam rupes tarpeia sonat. In Auentino autem, iuxta Iunonis Reginae templū, fuere Gemoniae Scalæ,

## LIBER

per quas nequam, & fontes unco trahebantur. erat enī locus præceps in quem facinorosi tracti excarnificabantur. Suet. in Tiberij Imp. funere. Alij, inquit, unco, & Gemonias minabantur. & in Vitel. Tandem apud Gemonias munitissimis ictibus excarnificatus, inde unco tractus in Tyberim. Domum Phylidis apud Dianæ templum. Propertius. Phylis auentinae quædam est uicina Dianæ; & reliqua. Remoria locus, ut dixi, in Auentino, ubi Romulus Remum sepeliuit, quando quidem & uiuens eum locum ille sedibus destinabat. Thermas Decianas in honorem Decij Imp. à S P Q. R. ædificatas in eodem monte fuisse uolunt; & apud has Varianas. Traiani uero cum priuatis ædibus in uinea Francisci Albertini eius, qui quædam cursim de antiq. itatibus urbis in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuisse Fauni, & Pici Antrum, Fontemq; ex quo bibebant, atq; Numam illic uino apposito eos ebrios factos coniecisse in uincula, & ab hi. fulmina elicere didicisse. de hoc autem fonte Ouid. in Fast. ita meminit.

Lucus Auentino suberat niger ilicis umbra,  
quo posses uiso dicere numen adest.

In medio gramen, muscôq; adoperta uirenti  
Manabat saxo uena perennis aquæ.

M. Cato Italum Auentinum coluisse, Liuius uero in eodem cum plebs à patribus in montem Sacrum secessisset, decem trib. pl. creatos, & Cor. Tac. Diui Tiberij tempore incendio exusum esse, memorant. Hacten-

nus autem de Auentino.

De Testacco monte, & de ijs quæ in eo ambitu fue-  
re. Cap.V.

Nter Auentinum montem, & Tyberim, æ  
i urbis mœnia, quatuor laterum inæqualiū pla-  
nicem collocauimus. in qua, haud procul à  
mœnibus ad ortum hyemalem pertinentibus, surgit col-  
lis, quem uulgo Testacium uocant. quò cum animi re-  
creandi gratia munificentissimus uir NICOLAUS  
rens, prot. ap. qui rerum experientia, & singulari  
fide Galloꝝ regis à secretis existit, me adduxisset, es-  
sentq; unà AMBROSIVS recalcatus, & ANTO-  
NIVS Carpanus Mediolan. & quidam alij honesti ui-  
ri, in quorum numero fuit etiam BART. de forbici-  
bus, ac FRAN. pontius placen. (hos enim omnes lite-  
ris, honestisq; moribus ornatos, & integerrimos hono-  
ris causa nomino) rogassent que, an collis ipse ex frag-  
mentis uasorum ficti. tum, in quibus prouinciæ tributum  
Po. Ro. ferebant, esset coaceruatus: respondi, inuetera-  
tam opinionem illam prorsus ridiculam esse, neq; apud  
aliquem scriptorem inueniri subditos Romanis tributa  
testaceis uasibus detulisse, sed (ut etiam Blon. refert)  
consueuisse quæstores in prouincias mitti, quibus ea  
exigendi cura esset, exactaq; legionibus in stipendia di-  
stribuendi, nisi in ararium Romam malent deferri,  
Catonemq; Vticensem quæstorem in Asiam, Cyprumq;

## LIBER

missum habita à provincialibus tributa non fictilibus  
urnis, sed sacculis in summa nauis puppi gestauisse,  
subere ea ratione longissimis alligatis funibus, ut si nau  
fragio cum nauì ipse periisset, supernatans suber osten  
deret in fundo depositum, tributorumq; pecunia Po. Ro.  
salua esset, propterea me credere collem ipsum aggera  
tum quidem esse ex fictilium fragmentis, at ex ijs, quæ  
à figulis in ea regione officinas habentibus, contulissent.  
quandoquidem Plin. ostendit fictilium. maximum usum  
fuisse apud maiores, adeo ut deorum simulacra, tem  
ploꝝq; ornamenta; & ipsa parietum crustamenta ex fictili  
bus conficeretur, cuius sunt hæc uerba. Turianumq; à  
Fragellis accitum, cui locarat Tarquinius Priscus Io  
uis effigiem in Capitolio dedicandam fictilem fuisse  
eam, & ideo non mirari solere fictiles in fastigio tem  
pli eius quadrigas, de quibus sæpe diximus. ab hoc eo  
dem factum Herculem, qui hodieq; materiæ nomen in  
urbe retinet. hæ enim tamen effigies deum laudatissimæ  
erant, nec pœnitent nos illorum, qui deos tales coluere.  
aurum enim, & argentum ne in dijs quidem conficieba  
tur. durant etiamnum plerisq; in locis talia simulacra.  
Et mox. At qui Numa rex septem collegia figulorum in  
stituit. quin & defuncti se se fictilibus dolijs cõdi ma  
luere. maior pars hominum terrenis utitur uasis. M.  
etiam Var. figulos uno in loco fuisse indicat, quum di  
cit Venerẽ Myrteam fuisse inter figulos. Et Sex. Ruf  
fi urbis Romæ descriptio habet, in regione prima porta  
Capena fuisse Vicum Vitriariorum. Cum itaq; figulo  
rum

rum eam esse opificij conditionem uideamus, ut longe ab aquis haberi non possit, cum etiam eius artis purgamenta, si nimis multa in aruis dissipantur, ea reddant cæteris usibus inutilia. Sin in flumen abijciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillime eruantur: prudenti consilio factum tenemus, ut tam multa figulorum collegia à Numa rege instituta myrteis, & secus flumen apud Vitrariorum uicum ibi fuerint locata, ubi nunc testaceum inter montem, & Tyberim uineas uidemus. quod si Numæ regis temporibus figulorum collegia fuerunt septem, quanto plura credimus esse addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quàm fuit imperium dilatatum. hæc omnia attente consyderantes mirari solemus cur Testaceus mons, supra fidem eorum, qui non uiderunt, arduus non in alpem potius insurrexerit. Ambitus autem huius duobus millibus uix perficitur pedibus. altitudo uero centum sexaginta, cuius curbitæque habet formam, cuius latior pars ad Tyberim, inter transTyberinam regionem, & urbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuisse etiam Lignarios, & Emporium ostendit Liuius.

De Pyramidibus, & Sepulcro. C. Cestij. ac Horreis  
Po. Ro. Cap. VI.

Pyramides appellantur quadratæ moles more flamme surgentes, unde αἰὼς τοῦ πυρός deductas multi uolunt. Steph. autem aliam

## LIBER

*huius nominis tradit etymologiam. Pyramides, inquit, in Aegypto ædificium in quo feruntur expensa fuisse in cepas, allia, & caseum talenta decem millia, & quingenta. Nominatæ sunt autem pyramides αρω των πυρων idest à tritico, quod illac conducēs rex penuriam fecit frumenti per totam Ægyptum. Rationem excidendi, atq; statuendi pyramides docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadem Ægypto regum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio, ne pecuniam successoribus, aut emulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset ociosa. Extat adhuc ex omnibus una apud portam hostiensem mœnibus urbis inclusam. quæ fuit sepulcrum. C. Cestij septemviri epulorum, quemadmodum huiuscemodi probat index.*

**C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.**

*Inferius uero literæ minores leguntur hæ.*

**OPVS. ABSOLVTVM. EX. TESTAMEN TO. DIEBVS. C C C X X X.**

**ARBITRATV.**

**PONTI. P. F. CLAMELÆ HEREDIS ET PONTI. L.**

*Blondus autem fuisse totius collegij septemvirum epulorum sepulcrum existimauit. Epulones enim dicebantur qui epulas dijs instituendi potestatem habebant, auct. Cic. tertio de oratore. Horrea Po. Ro. c xxxx. iter Testaccum, & Tyberim fuisse marmor effossum i*



*vineâ Marcelli de Capo Zucchis tali inscriptiõe ostēdit.*  
 NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO  
 CONSERVATORI HORREORVM GAL-  
 BIANORVM. M. LORINVS FORTVNA-  
 TVS MAGISTER. S. P. D. D.

*Ab alio uero latere hæc leguntur.*

NVM. DOM. AVG. SACRVM FORTV-  
 NÆ CONSERVATRICI HORREOR. GAL-  
 BIANORVM. M. LORINVS FORTVNA-  
 TVS MAGISTER. S. P. D. D.

*Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit hylerna lucus de  
 quo. Ouid. ita meminit.*

*Adiacet antiquus tyberinæ lucus hylernæ;*

*Pontifices illuc nūc quoq; sacra ferunt.*

*Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuisse, qui  
 dam tradidere.*

*De meta, quæ Sudans dicta est, & Iouis Simulacro.*  
 Cap. VII.

*Ost Auentini montis descriptionem Ianiculū  
 p recto ordine sequi dixeramus, eum autē com-  
 motius relicturos ad eam partem situs urbis,  
 quæ Trans tyberinam complectitur regionem. Succedēt  
 igitur Esquilæ; quas à meridie, siue ortu hyemali uia  
 Labicana, ab occasu uero usq; ad Amphitheatrum con-  
 ualle. c c c c. pedum latitudine eandem uiam comple-  
 stente, à Cælio monte diuisimus. prius tamen quam*

ipsas aggrediamur, quod in hac ipsa uia; & conualle fuerit, aut sit, breuiter dicendum. Ab hortis itaque templi diuæ Mariæ nouæ, unde digressi sumus, auspicari conueniens erit. Ante Constantini triumphalem arcum extat antiquæ metæ latericia, & dimidiata rotunditas, quæ Metæ Sudas à P. Victore appellatur, quod ex ea aquas manasse fama est, quibus plebs ex proximi Amphitheatri spectaculis sitim extingueret. In huius uertice Iouis æneum Simulacrum stabat. Illud autem hoc loco notandum. maiores ad percutiendum fœdera Iouis Simulacrum adhibere consueuisse, quod cum te-  
 diosum esset, præcipue quando cum longe positis gentibus percutiebantur, inuentum est ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderet Iouis, cuius proprium est sceptrum, ea peragerent.

De Amphitheatro Titi Vespasiani, ac de Templo  
 Fortunæ, & Quietis. Cap. VIII.

Vrgit inter Cœlium montem, & Esquilias  
 s. Amphitheatrum, uulgo Colosseum appellatum, quod media urbe, ut destina-  
 rerat Augustum, Vespasianus excitauit; Titum deinde eius filium dedicauisse ostendit Suet. his uerbis. Et tamen nemine ante se munificentia minor amphitheatro dedicato, thermisq; iuxta celeriter extructis munus apparatusimum, largissimumq; dedit. Vtriq; tamen idest patri Vespasiano, & Tito eius filio amphithea-

tri opus attribuere uidetur . Eusebius uero extructio-  
nis , & dedicationis Titum authorem facit: & Cassio  
dorus , qui , ut diximus , asserit ipsum Titum , falsò  
tamen , primum omnium huiuscemodi excogitauisse mo-  
lem . Titum autem uel inchoauisse , & perfecisse , uel  
cum genitor cœpisset , absoluisse nemini dubium uideri  
potest ; si quis reliqua ædificia ab eodem prope extru-  
cta cognorit . Mar. uero hanc ipsam molem Domitiano  
attribuit , sed id factum est per adulationem . Colosso  
enim fuit nomen à Neronis Colosso , qui erat in porti-  
cu domus , ut in æreis eius numismatibus sæpe uidimus .  
Verum utrum Titus intra amphitheatrum conclusit ,  
aut postea eò transtulerit , aut ædificando prope stare  
permisisset , parum liquet . & tamen à colosso nomen  
obtinuit , quo in loco ipsius Neronis stagna prius fuis-  
se , idem Martialis sic testatur .

Hic , ubi conspicui uenerabilis amphitheatri

Erigitur moles , stagna Neronis erant .

Ipsam autem amphitheatrum Arenam appellatum legi-  
mus , & solum arena sparsum esset ; ea nempe de causa  
ut gladiatores , certatoresq; reliqui sine periculo cade-  
rent ; simulq; sanguis illico tegeretur , ne illius aspectu  
pugnantes aduersarios timerent , minusq; alacri-  
ter in certamen descenderent: & nudati perunctiq;  
pugiles eo puluere perfusi solidiores uicissim præ-  
berent amplexus . Amphitheatrum , inquit Plin. Ti-  
burtino lapide extructum tantæ altitudinis , ut eò  
uix humanus oculus inspicere possit . Habet au-

rem forinsecus porticum unius structuræ, per quam fuerant ingressus, & ascensus. In singulis uero arcibus superioribus marmoreæ statuæ cum incrustatione, & signis intrinsecus, & extrinsecus. in quibusdã uero fornicibus ornamenta ex gypso adhuc cernuntur. sub ipsa mole deductæ sunt Cloacæ, quibus magna pars sustinetur aurb. Pom. letus. Cauca, quæ ludorũ diebus læteis operiebatur, loca septem, & octuaginta millia cœpisse refert. P. Victor. At sedentium loca, & cunci qualiter essent diuisi, & quibus gradibus singuli ordines ad sedes suas ascenderent, facilius ex Veronensi, quam e Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cū uetustate, tum barbarorum inuidia, & immanitate magna pars euersa est. Quæ enim penitus delere non poterant impia lancinarunt manu. quemadmodum in plerisque alijs ædificijs fecisse uidemus. Extant & Albæ in hortis. S. Pauli antiquissimi amphitheatri uestigia. Fortunæ Equestris Ædem, apud amphitheatrum, à Fulvio Flacco positam esse Linius secundo quintæ dec. his uerbis declarat. Q. Ful. Flaccus censor ædem Fortunæ equestris uouerat, faciebat enixo studio ne ullum Romæ amplius, aut magnificentius templum esset, magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ eẽnt, profectus in Brutios Iunonis Lacinia ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuisse testatur Tacitus septimo libro. In uia Labicana fuit Quietis Ædes.

De Esquilijs.

Cap. IX.

Esquillas in plures partes à. M. Var. diuisas esse dictum est. & quia ipsius uerba nō modo earum partium nomina, uerum etiam unde denominatæ sint Esquiliæ, declarant, subtexere hic non grauabor. Secundæ, inquit, regionis Esquiliæ. Alij has scripserunt ab excubijs regis dictas. alij q̄ ex cultæ à rege Tullo essent. huic origini magis conueniunt luci uicini, q̄ ibi lucus Martis, Iunonis Laciniæ, Fagutalis, & Iarium. querquetulanum Sacellum, & Lucus. Esquiliæ duo montes habiti, q̄ pars Cespium mons suo antiquo nomine etiam in sacris Argeorum scriptum est sic. Oppius mons princeps esquilinum lucum fagutalem sinistra, quæ sub mœrum est. Oppius mons terticeps lucū esquilinum dexterior uia in Tabernola est. Oppius mons quadriceps lucū Esquilinum uiam dexterem in figulis est. Septius mons quinticeps lucum pætiliū, ex quibus ē. Cispium mons sexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ, ubi æditimus habere solet. Hæc autem montium nomina aduentitiorum Ducum fuisse, memoriæ proditum est, qui eos ante urbem conditā coluere. His etenim Varoni opinionibus, alteri quidem suffragantur Ouidij hæc carmina.

Adde, quod excubias, ubi rex romanus agebat,  
qui nūc Esquillas nomina collis habet.

Alteri uero. M. Cato, qui ait Esquillas ab excubijs, sed quas Romulo Lucmo dedit, XII. listorum. & . C C C.

## LIBER

armatorum ad corporis custodiam, simulque dignitatē, cum. T. Tattius in fide societatis non sine suspitione esse uideretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quisquilijs sparsis aues illuderentur. Volūt tamen eam partem, quæ, secundum uiam labicanam, hinc ad sanctorum quadraginta Martyrum, & Clementis, inde ad. S. Petri in Vinculis, & Martini in montibus ecclesias perducit, Carinarum nomen habuisse, quod Liuius probat, cum sexto belli pu. inquit. Media urbe per Carinas Esquilias contendit, ubi unum ab altero diuidit. Et quomā hæc pars, anteq̃ Ser. Tullius Esquilias auget, prima urbi erat iuncta, ab ipsa recte auspicaturi uidemur.

### De Carinis: Curia Veteri, & Noua. Cap. X.

Arinæ sunt ædificia facta in modum Carinarum; quæ erant intra templum Telluris, auct.

Ser. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est Cunis ueteribus, & nutritus in lautis Carinis. Quo in loco uidendum ne apud Ser. ulubris, non cunis, sit legendum. Scribit enim Porphyrio Augustum nutritum esse in auito suburbano iuxta Velitras, locumque Vlubrem appellari quāq̃, ut dixi, Suet. uelit ipsum natū ad capita Būbula. & Porphy. nutritum, non natum scribit. Carinæ, inquit Var. postea cerionia, quæ hinc oritur caput sacræ uicæ ab Sterniæ Sacello. In ea autē parte Carinarum, ubi nunc apud ædem. S. Petri ad uincu



la fornices maximos, inter ruinarum uisitatem, contra amphitheatrum extare cernuntur, Curiam ueterem fuisse autumat Blon. fuerunt & Nouæ proxime compitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant ueteres à Romulo factæ, ubi is populum, & sacra in partes XXX. distribuerat, ut in ijs ea sacra curarent, quæ quando ex ueteribus in nouas euocarentur septem curiarum per religionem euocari non poterant, ita q̄ Foriensis, raptæ, uellensis: uelutiæ res diuinæ fiunt in ueteribus curijs auth. Sex. Pomp. Curia in qua habebatur senatus templum fuit. hinc Vir. hoc illis Curia templum. quod autem hæ, quas Blon. dicit Veteres, sint à Romulo ædificatæ, non sequitur, quia fuissent extra urbem à se conditam, & Romulum in urbe curiam fecisse omnium est opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuisse, aut ueteres appellatas ratione aliarum, longo tēpore post, quæ fuerunt ædificatæ.

De thermis Titi. & Philippi, Statua Laocoontis, Palatio Vespasiani. Domo Balbini, & Pompei.

Cap. XI.

Hermarum autem Titi Imp. uestigia non longe ab ecclesia. S. Martini in montibus uisuntur. sunt enim cisternæ, quæ hodie Capaces dicuntur, uulgo Septem Salæ, à numero cisternarum septem adhuc existentium. Magnum ambitum amplectebantur. quarum fornices quidam stant in hortis diui Petri in uinculis. Has autem Titum maxima celerita

## LIBER

te absoluisse dictum est . hac quidē Domus Aurea Neronis prius deducta erat , ut testatur Mar. his carminibus .

Hic , ubi miramur uelocia munera thermas ,

Abstulerat miseris tecta superbus ager .

In his thermis duo marmoris frustra inuenta sunt , in quorum altero erat flamma sculpta , cum hoc titulo .

IOVI . In altero uero . VESPASIANVS AVG . PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT .

Hinc haud procul āno . M . D . VI . Fælix ciuis romanus in uinea sua Laocoontis Statuam reperit , ea specie , qualis à Poeta describitur . de qua Plin . sic meminit . Laocoon in Titi Imperatoris domo , opus omnibus , & pieturæ , & statuariæ artis præponendum ; ex uno lapide cum , & liberos , draconumq; mirabiles nexus de consilij sententia fecere summi artifices Agesander , & Polydorus , & Anthenodorus Rhodij . Nunc autem uisitur in Vaticano . Palatium Vespasiani , & Titi apud easdem Thermas . post quas inter ortum , & boream in supercilio montis apparent ruinae ingentes Thermarum , ut uolunt , Philippi Imp . Quidam putat supra thermas Titianas , iuxta prædictam ecclesiam . S . Martini , fuisse thermas Hadriani , argumento qd ibi repertæ sint duæ Statuæ Antinoi pueri Hadriano imp . dilectissimi ; & qd locus hodie Hadrianelus nuncupetur . Domus Balbini , inquit Lampridius , etiam nūc Romæ ostenditur in Carinis magna , & potens , & ab eius familia bucusq; possessa . In eisdem Pompeium . Do

num habuisse auth. Tran. in Tib. & in libro de gram-  
maticis : ubi Lenæus Pompei libertus grammaticam  
docuit .

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tulij , Aurea Ne-  
ronis , Virgilij . ac de Turri Mecænatis , & Hor-  
tis , simulq; de Fortunæ , & Fœlicitatis Templo.  
Cap. XII.

A autem Esquiliarum pars , quæ plurima ec-  
clesiæ . S. Laurentij in fontana imminet , Cli-  
uus Virbius est appellata , ubi lucus Faguta-  
lis , quo in loco Ser. Tullium domum habuisse uisum è  
supra , ubi de uico Scelerato egimus . Domus Aurea  
Neronis totum id spacij occupauit , quod est ab ea Pa-  
latij parte , quæ nunc . S . Gregorij ædem eregione ha-  
bet , recte ueniendo per Constantini arcum , Colosseum ,  
atq; Carinas , quousq; in Esquillas , paulo ultra . S. Ma-  
riæ Maioris ecclesiam , perueniamus , & Mecænatis at-  
tingamus hortos . quod probat Cor. Tac. his uerbis . Eo  
tempore Nero Antij agens non ante in urbem regressus  
est , quam domui , qua Palatium , & Mecænatis hor-  
tos continuauerat , ignis propinquaret , neq; tamen si-  
sti potuit , quin & Palatium , & domus , & cuncta  
circum haurirentur , & infra . Cæterum Nero nixus è  
patriæ ruinis extruere domum , in qua non tam gemmæ ,  
& aurum miraculo essent solita pridem , & luxu uul-  
gata , quâ arua , & stagna , & in modum solitudinû ,  
hinc syluæ , inde aperta spacia , & prospectus . Suet .

## LIBER

Nero. inquit , domum à Palatio Esquilias usq̃ fecit; quã primo Transitoriam , mox incendio absumptam , restitutamq̃ Auream nominavit , Huius autem amplitudinem ostendit ille , qui dixit.

Roma domus fiet , Veios migrate quirites.

Si non & Veios occupat ista domus .

Tanta quidem fuit eius laxitas, ut porticus triplices miliarias haberet . item stagnum maris instar , circumseptum ædificijs ad urbium speciem . rura insuper aruis , atq̃ uinetis , & pascuis , syluisq̃ uaria cum multitudine omnis generis pecudum , & ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita , distincta gemmis , unio- numq̃ conchis . erant cænatiões laqueatæ, tabulis eburneis uersatilibus , ut flores fistulis , & unguenta desup̃ spargerentur . præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus , ac noctibus, uice mundi, circumageretur . Balneæ marinis , & albulis aquis fluentes. Huiusmodi domum cum absolutam dedicaret hætenus comprobauit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse . in cuius uestibulo stabat , ut diximus , eiusdem præcipis Colossus altitudine. C. XX. pedum, qui eo defuncto mutato nomine Soli fuit dicatus . hunc Zenodorũ è Gallia accitum fecisse tradit Plin. statuarumq̃ moles turribus pares colossos uocari. Sex. Pomp. à primo uentore Colossum denominatum scribit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Ædem Fortunæ inclusisse , quæ ex lapide phengite translucens foribus clausis claritatem diei intus haberet , hancq̃ prius

*à Ser. rege sacratam, & Seiam à segetibus appellatam.*  
 Apud thermas Dioclitiani, secundum eam uiam, quæ  
 nunc est ab ipsis ad S. Antonij ædem, loco Esquiliarum  
 editissimo, fuit celeberrima illa Mæcænatis Turris,  
 ex qua crudelissimus Nero scœnico habitu aliosim Tro  
 iæ canens, urbis incendium spectauit. cuius incendiij  
 initium ab ea parte circi Maximi originem habuit, quæ  
 Palatino, Cœliq; montibus contigua est, finis autem  
 ad imas Esquilias, auth. Suet. quãq; Cor. Tac. uult Ne  
 ronem Antij tunc fuisse, ut uisum est. De hac turri sic  
 meminit Hor. Molem propinquam nubibus arduis omit  
 te mirari, ubi interpres in Mæcænatis hortis statuit.  
 qui amœnissimi erant in campo Esquilino, de quibus  
 Suet. hæc habet uerba. Deducto in forum filio Druso  
 statim è Carinis, ac Pompeiana domo in hortos Me  
 cænatis trãsmigrauit. In his colebatur Priapus, ut idem  
 Hor. Saty. octaua innuit, cum inquit. Nunc licet Es  
 quilij's habitare salubribus. Virgilius apud hos hortos  
 Domum habuit, quanq; secessu Campaniæ, & Sici  
 liæ plurimum uteretur. Felicitatis Templum, quod  
 erat in parte domus aureæ, combustit Nero. Supra Me  
 cænatis hortos Tarquinij Aggeres adhuc apparent. de  
 quibus Plin. ita scribit. Clauditur urbs ab oriente ag  
 gere Tarquinij Superbi iter prima opere mirabili. nã  
 q; eum muris æquauit, qua maxime patebat aditu pla  
 no, cætero munita erat excelsis muris, aut abruptis  
 montibus, nisi q; expatiantia tecta multas addidere  
 urbes. De his uero Aggeribus perperam sensit Blon.

## LIBER

De Basilica Sisimini. Campo, & Foro Esquilino, Lu-  
co Querquetulano, Iuncnis Lacinia, & Martis: ac  
de Fano, & Ara Malæ Fortunæ. Cap. XIII.

Afilica Sisimini ciuis romani apud ædem  
b S. Mariæ Maioris fuisse memorant. Campū  
uero Esquilinum, ab Esquilijis denominatū,  
prope Mecænatis turrim, inter montem superaggere  
& urbis mœnia, quo in loco apud priscos cadauera  
sepeliebantur. hinc Cic. ait Senatū censere, atq; è  
rep. existimare Aedilium curulium edictum, quod de  
funcribus habeant Ser. Sulpitij. Q. F. Lemoniæ Ru-  
fi funeri mittere: utiq; locum sepulcrō in campo Es-  
quilino. C. Pansa Cos. seu quo in loco uidetur, pedes  
triginta quaque uersus designet, quo Ser. Sulpitius in-  
feratur: quod sepulcrum ipsius liberorum, postero-  
rumq; eius sit. Hunc autem campum nunc Focalum  
uocant, ab antiquis ustrinis. Nam prisci cadauera  
ibi comburere solebant: cuius rei nidor cum urbi es-  
set perniciosissimus, Augustus studuit aerem emenda-  
re, & S. P. Q. R. consensu campum illum Me-  
cænati concessit, ubi ille, ut dixi, hortos suos fecit.  
In his quidam scribunt inuentum marmor cum indice  
huiusmodi. CVRTIA . L. PRAPIS CUIVS  
PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI  
CONCESSA EST AB . C . MECOENA-  
TE HELIO SIBI ET . P . CVRTIO



SP . F . COL . MAX . FILIO ET TI,  
 IVLIO . AVG . L . GLICONI ET SV,  
 IS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Plin. uelle, ante Syllam, nemi-  
 nem crematum esse, cūmq; ideo cremari uoluisse,  
 quia reliquias Marij apud Anienem cum discipari  
 iussisset; uerebatur ne suæ hostibus itidem ludubrio  
 essent. Si de patricijs intelligimus uerum est, nam  
 prius cremari consueuisse ostendit Terentius in And.  
 In campo Esquilino Claudius Imp. ciuitatem Roma-  
 nam usurpantes securi percussit. Forum Esquilinum in  
 Esquilij. Apianus. Dum Marius, & Sulpitius ad  
 Esquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ  
 pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querque-  
 tulanum, & Iunonis Lacinia. de quibus supra, sicut  
 apud Ouid. his carminibus, fit mentio.

Monte sub esquilio multis inceduus annis

Iunonis magnæ nomine lucus erat.

In eisdem Esquilij Fanum, & Ara Malæ For-  
 tunæ. de Fano meminit Plin. de Ara uero Cic.  
 in libris de nat. de. his uerbis. Aram Malæ  
 Fortunæ in Esquilij uidemus. In eo autem super  
 cilio Esquiliarum, qui imminet templo. S. Lau-  
 rentij in fontana circum fuisse putauit Ful. argu-  
 mento q; formam circi uestigia ostendant. Sed  
 conuallis illa inter Viminalem, & Esquilias non  
 facilem locum circo præstare uidetur. interclusisset enī  
 Vicum Patricium, uel suburbæ partem; neq; magis

## LIBER

circi , quã maximarum domorum illa sunt uestigia; cum ibi Ser. Tullius habitauerit , habitauerint & Patricij , à quibus uicum nomen adeptum esse , ostendimus . In ea. autem uia , quæ ad portam Interaggeres ducebat, in ipsis Tarquinij aggeribus, Gordiani Arcus steterat, marmoreis ornamentis triumphis insculptis conspicuus , cuius marmora ad Palatij. S. Georgij in Damaso substitutionem fuere translata.

De Clivo Suburrano . Arcu Galieni . Macello Lybiæ . Via Prænestina, & Marij Trophæis. Ca. XIII

N capite Suburræ sequitur cliuus ab ipsa Suburra Suburranus appellatus, in Esquilias facilem præbens ascensum. Recta mox, apud ædē. S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Imp. ex tiburino lapide haud multis ornamentis insignis, in quo legi ut tantum hic titulus.

GALIENO. CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST . M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINI MAIESTATI QVE EIVS .

Prope fuit Lybiæ , siue, ut scribit. P. Victor , Liuianũ Macellum, à quodam Macello denominatum , qui in urbe latrocinium exercebat, quo damnato Censores Æmilius , & Favius statuerunt ut domus eius publicaretur , uenderenturq; ibi obsonia , auth. Plut. in Prob.

Var.

Var. uero, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiam. Hæc omnia, inquit, postquã contracta in unum locum, quæ ad uictum pertinebant, & ædificatus locus Macellum appellatus, ut quidam scribunt, quod ibi fuerit hortus. Alij quod ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum, quæ publice sit diruta, & ædificatum hoc, quod uocetur ab eo macellum. Prænestina autem Via, ad Esquilinam ducens portam, hinc principium sumit, in qua à sinistra occurrit simidivata moles lateritiæ, in ea erecta sunt duo marmorea Trophæa idest trunci cum spolijs, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis, & clypeis, & ante se imaginem captivi iuuenis brachijs post tergum uinctis. alterum uero instrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos. quæ fuisse dicuntur. C. Marij de triumpho cimbriico erecta. Hæc sunt quæ à Sylla astructa. C. Cæsa rem dictatorem instaurasse memorat Suet. Locus hodie ab incolis Cimbrum uocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophæa. Marij autem duo, ut testatur Val. Max. Trophæum enim dixere saxum, aut arboris decisis, ut inquit Poeta, ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem uictoris inscriptione. Truncatis ait Suet. arboribus, & in modum trophæorum adornatis. Plut. conqueritur imprudenter simul, & aspere nimis egiisse primos ex Græcis, qui trophæa aut marmore incisa, aut ære sculpta facientes odiũ simul & bellum a conseruata uicti ignominia perpetuum reddidissent. Figebantur trophæa lo-

## LIBER

*cis eminentioribus. Sal. de Pompeio. Deuictis Hispanis trophæa in Pyrenneis iugis constituit.*

*De Domo Æliorum. Sacello Mariano. Regione Tabernola. Thermis, & Domo Gordiani. Basilica Caij, & Lucij, ac de Palatio Liciniano. Cap. XV.*

Omus Æliorum, inquit Val. Max. ubi nūc  
 d sunt Mariana monumenta, & Sacellum Marianum, in quo illud. S. C. de reditu Ciceronis in patriam, Lentulo Cos. referente, factum est. Hinc ea tota Esquiliarum pars, quæ est plana, Esquilias inter, & Cælium montem, basilicamq; Læseranensem, uergit. hodie dicitur Merulana pro Mariana. apud ueteres regio Tabernolæ dicebatur, ut refert Var. his uerbis. Esquilinus dexterior uia Tabernolæ. A sinistra, uia Prænestina, prope. S. Eusebij templum Thermæ, & Domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur. Domus Gordianorum etiam nunc extat, uia Prænestina ducentas columnas uno stilo habens, & Thermas quales, præter urbem, nusquã haberet orbis terrarum. quod ruinæ multæ, ac ingentes, etiam nunc ostendunt. Inter portam Esquilinam, & Næuiam baud procul à mœnibus, uetusti, insignisq; ædificij ruina spectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo post Pantheum nullus nunc in urbe maior. locum hunc Galutij thermas uulgo uocant. Fuit autem insignis illa Basilica,

& Porticus , quam Cæsar sub nomine nepotum Caij  
 & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta, S. Balbinæ  
 ædem , ad ursum Pileatum , fuit Palatium Licinianū.

De Aqua Marcia , siue Traiana : & Isidis Templo.  
 Cap. XVI.

Quæ autem Marcia ductus super Taurinam  
 a transiens portam per Esquilinum campū ad  
 Dioclitiani Thermas primum, deinde in pro-  
 ximos colles , ut uestigia ostendunt , perducebatur . de  
 aqua ipsa sic loquitur Plin. Clarissima aquarum omnium  
 toto orbe frigoris , & lubricitatisq; palma præconio Mar-  
 cia est , inter reliqua deū munera urbi tributa . Vocaba-  
 tur hæc quondam Aufeia . Fons autem ipse Piconia .  
 oritur in ultimis montibus Pelignorum . transit. Mar-  
 sos , & Fucinum lacum Romam haud dubie petens .  
 mox specu mersa in tiburtina se aperit. Primus eam in  
 urbem auspiciatus Ancus Martius unus ex regibus. Po-  
 stea Q. Marcius rex in prætura deduxit , rursusq;  
 restituit. M. Agrippa. Frontinus hanc via Valeria ad  
 miliarium. XXXIII. suo tempore in Auentinum à  
 Traiano deductam , & ab eo denominationem habuis-  
 se docet . Marciamq; potui , reliquas uero alijs usibus  
 assignat. Plin. autem natationi , Virginem uero tactu  
 præstituisse scribit . In frontispicio autem porte Esqui-  
 linæ ita legitur.

IMP . CÆS . M . AVRELIVS ANTO  
 NIVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MA

## LIBER

XIM . BRIT . MAXIMVS ; PONTI .  
 FEX . MAXIMVS . AQVAM . MAR-  
 CIAM . VARIIS . KASIBVS . IMPEDI-  
 TAM . PVRGATO FONTE . EXCISIS  
 ET PERFORATIS MONTIBVS . RESTI-  
 TVTA FORMA . ADQVISITO ETIAM  
 FONTE . NOVO . ANTONINIANO IN  
 SACRAM VRBEM SVAM PERDV-  
 DAM CVRAVIT .

IMP . TITVS CÆSAR DIVI . F . VESPA-  
 SIANVS AVG . PONTIF . MAX . TRI-  
 BVNICIÆ POTESTAT . IX . IMP . XV .  
 CENS . COS . VII . DESIG . RIVOM  
 AQVÆ MARCIÆ VETVSTATE DILA-  
 PSVM REFECIT . ET AQVAM QVÆ  
 IN VSV ESSE DESIERAT REDVXIT .

*Huius autem aquæ Cor . Tac . ita meminit . Luxus ,  
 cupido infamiam , & periculum Neroni attulit ; qui  
 fontem aquæ Marciae ad urbem deductæ nando inces-  
 serat . Isis templum in regione Esquilina ponitur à  
 P . Victore .*

De Suburra , Domo Cæsaris , & Leliæ , ac de uico  
 Patricio . Cap . XVII .

*p* Riusq̄ Viminalem collem ascendamus , pau-  
 ca quædam dicenda sunt de Suburra , & Vi-  
 co Patricio . Suburra igitur principium habu



it à Fo. Ro. & recta ueniendo per forum Neruæ ad cliuum Suburranum, unde initium uicæ Prænestinæ est, desinebat. Alij tamen (quod non probatur) à regione Tabernolæ supra Colosseum, ubi caput uicæ Labicanæ est, inchoasse uolunt, & per Esquiliarum radices usq; ad ædem. S. Lucie in Orphea peruenisse. dicta q; sub muro terreo Carinarum esset. Iunius uero scribit ab eo, q; fuerit sub antiqua urbe. Var. autem à Pægo succusano litera detrita, & .c. in .b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab ur. co. Iuu. uicū frequentissimum fuisse his ostendit carminibus.

Cædere namq; foro iam non est deterius, quam.

Esquilias à feruenti migrare Suburra.

In hoc uico Cæsarem Dictatorem Domum habuisse Suet. sic probat. Habitauit prius in Suburra modicis ædibus; & meretrices quæstū corporis fecisse, sic Mar. Famæ non nimium bonæ puellæ, quales in media sedent Suburra.

Ser. autem Tullius urbem in quatuor regiones diuidens unam ex his suburranam appellauit, cuius princeps fuit Cælius, auth. Var. Vicus Patricius, oblique Esquilias à Viminali ad Dioclitiani thermas prope usq; disterminans, à Patricijs est denominatus; qui iubente eodem Tullio ibi habitauere, ut, si quid molirètur ad uersus ipsum, ex locis superioribus opprimi possent, In hoc Læliâ Domū habuisse ostendit idē Mar. cū ait. Sed domus in uico Lælia patricio.

## LIBER

De Suburra Plana, Templo Siluani, & testamento  
militari Iocundi. Cap. XVIII.

Iminalis autem collis ab occasu partem qui-  
u rinalis oppositam habet, & ualli interiacen-  
ti Planæ Suburræ fuit nomē, ubi, ad radices ta-  
mē Vimialis fermē eregiōe. S. Agathæ, Siluani Tēplū,  
exitisse, cum ex marmoris frusto ipsius diui memori-  
am continenti, tum ex militari testamento in Lusita-  
nia reperto, didicimus. quod pulcherrimum, memo-  
ratuq; dignum IACOBI Simonetæ Episc. Pisaurien.  
& Rottæ auditoris clarissimi monitis, libuit hic subiū-  
gere.

## I O C V N D I.

Go Gallus Fauonius Iocundus. P. Fauonij. F.  
e qui bello contra Viriatum occubui Iocundū,  
& Prudentem filios è me, & Quintia Fabia  
coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei,  
& eorum, quæ mihi ipse acquisiui, heredes relinquo.  
hac tamen conditione, ut ab urbe Roma huc ueniant,  
& ossa hinc mea intra quinquennium exportent, &  
uia Latina condant, in sepulcro iussu meo condito, &  
mea uoluntate. In quo uelim neminem mecum, neq;  
seruum, neq; libertum inseri. Et uelim ossa quorumcū-  
q; sepulcro statim meo eruantur, & iura Ro. seruentur  
in sepulcris ritu maiorum retinendis uoluntatem testato

ris. Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriantur causæ, uelim ea omnia, quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo dei Siluani, quod sub Viminali monte est, attribui, Manesq; mei à Pont. Max. & à Flaminiibus Dialibus, qui in Capito.io sunt opem implorent ad liberorum meorum impietatem uliscendam. Teneanturq; sacerdotes dei Siluani me in urbem referre, & sepulcro me meo condere. Volo quoq; Vernas, qui domi meæ sunt, omnes a Prætorè urbano liberos cum matribus dimitti, singulisq; libram argenti puri, & uestem unam dari. In Lusitania in agro. VIII. Cal. Quintiles, bello Viriatio. De templo Siluani meminit Vopiscus. In eadem autem ualle fuere Decem Tabernæ, ita à numero denominatæ, quemadmodum apud ædem. S. Agathæ effossi tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem. S. Mariæ, cognomento in Campo.

De Viminali. Palatio Decij. Lauacro Agrippinæ. Thermis Olympiadis, & Nouari, ac de Domo. Q. Catuli. Crassi, & C. Aquilij. Cap. XIX.

Iminalis autem inter Esquilias à. M. Var. u connumeratur, collémq; non montem appellat, à Ioue Vimineo, q; eius aræ ibi essent, & q; ibi uimina nata. Angustam sed oblongam formam habere in situs urbis expositione uisum est. In primo autem cliuo, apud. S. Laurentij in panis perna

## LIBER

*ædem, Decij Imp. Palatium fuisse inuenio, & ruinae ingentes ostendunt. Hinc haud procul, in ea parte, quæ .S. Vitalis despicit ecclesiam. Lauacrum Agrippinæ matris Neronis. ubi superioribus ânis duo simulacra Bacchi reperta fuere, cum hoc indice.*

### IN LAVACRO AGRIPPINAE .

*At, quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponuntur ab ijs, qui Beati Laurentij gesta narrant. Nouatianæ uero ubi .S. Pudentianæ templum. Blon. tamen unam potius putat, quàm duas. Sed Olympiadis in montis supercilio extant uestigia, ad radices uero Nouati: quas paruas fuisse canales fuliginosi, qui nunc sunt in eadem, aperte ostendant. Habuit Viminalis inter cœtera, tres nobilissimas domos, unam .M. Crassi. aliam. Quæ Catuli illius, qui cum Mario Cimbros fudit, ac Capitoli tegulas inaurauit. Tertiam uero. C. Aquilij equitis romani, quem clarissimum iuris ciuilis scientia fecit. harum domorum uestigia ex fundamentis uinetis contectis in dorso eiusdem montis adhuc cernuntur. In eodem colle fiebat olim sacrificium nomine fagutal, ut memoriæ prodidit Anistiuis Labeo.*

*De Thermis Dioclitiani. Bibliotheca uulpia. Campo Viminali. Porta Interaggeres, & ualle quirinali.*

### Cap. XX.

*Hermæ Dioclitiani i dorso Viminalis maiori ex pte dirutæ adhuc cernuntur. Fornices tamè apliissimi existètes, et colunnæ, atq; còcame*

vata loca miræ amplitudinis, & capacitatis operis magnificentiam satis declarant: Has Dioclitianus, & Maximianus Herculeus Imp. inchoarunt, in quibus extruendis memorant. xl. millia Christianorum pluribus annis in modum seruitij habuisse. Inchoatæ igitur à veteribus príciptibus à nouis Constátio, & Maximiano dedicatæ fuere, & statuis proprijs, conditorumq; erectis exornatæ, ut marmor ibi effossum ostendit huiusmodi titulo.

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO IN  
VICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII.  
COS. III. P. P. P.

*In altero uero hæc legimus.*

THERMAS DIOCLITIANAS A VETERI  
BVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN.

*Item.*

D. D. N. N. DIOGLITIANVS ET MA-  
XIMIANVS INVICTI SENIORES AVGV  
STI PATRES IMPERATORVM ET  
CAESARVM CONSTANTIVS ET MA-  
XIMIANVS INVICTI AVGG. ET SE-  
VERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS.  
CAESARE THERMAS FELICES DIOCLI  
TIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE  
CONSECRAVIT COEPTIS AEDIFICIIS  
PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE  
OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS  
SVIS DEDICA.

## LIBER

quam autem infano sumptu extruerentur docet Senz  
 his uerbis. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat?  
 pauper sibi uidetur, & sobrius, nisi parietes magnis,  
 & pretiosis orbibus refulserunt, nisi alexadrina mar  
 mora numidicis crustis distincta sunt, nisi thasius la  
 pis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, pi  
 scinas nostras circumdedit; in quas multa sudatione cor  
 pora exanimata dimittimus, nisi aquam argentea epi  
 toma fuderint. & adhuc plebeias fistulas loquor? quid  
 cum ad Balnea libertinorum peruenero? quantum sta  
 tuarum? quantum columnarum est? nihil sustentium  
 sed in ornamentum positarum, impensæ causâ. quantum  
 aquarum per grauis cum frigore labentium. Hic Iulius  
 Capitolinus. Lauacra in modum provinciæ extructa.  
 Bibliothecam autem Vulpiam Hadrianus in Dioclitiani  
 thermas posuit, & in ea libros linteos, elephantinosq̃,  
 principum gesta, & .S.C. conscripta, auth. Pollione, de  
 hac est Vopiscus ita meminit. Vsus sum præcipue libris  
 ex bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Dioclitianis,  
 & alibi. Bibliotheca uulpia elephantini pugilares in  
 sexto armario siti. Sunt qui hmoi constitutione Traia  
 no ascribant. In uinea enim posita inter ipsas thermas,  
 & uia ad portam Numentanam ducentem, me spectante re  
 pertum est Sacellum, cuius, testudo in morem conchæ ma  
 rinæ sculpta, ex duobus frustis marmoris candidissimi,  
 constabat. huius autem ornamenta contempletus, cui deo es  
 set dicatus nullo potui signo comprehendere. Post thermas,  
 sub aggere Tarquinij, Viminalis Campus usq̃ ad mæ-



nia diffunditur, ubi porta Interaggeres clausa adhuc cer-  
 nitur. quãq̃ nobis placet ipsam in Esquilino campo sitã  
 esse. Inibi autem fuerat Puteus aquæ Salientis, qui di-  
 cebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc appellatur cã-  
 pus ille ab incolis, quia eo in loco apud antiquos anima  
 lia includeretur. Extant adhuc ad mœnia cauernæ ope-  
 ra hominum ad id factæ, ueluti ferarũ latibula. Hæc  
 de Viminali, qui licet à thermis Dioclitiani ad mœ-  
 nia, hinc cum Esquilij, inde cum Quirinali iungatur,  
 pars tamen, quæ est à Dioclitiani usq̃ ad Cõstantini  
 thermas, diuiditur ualle, quæ Quirinalis dicitur: de  
 qua meminit Iuu cum inquit. Offi ium cras primo sole  
 mihi peragendum ualle Quirini. Et alibi. In uallem de-  
 scendo Quirini. In hac ferant Romulum cum celum a-  
 scenderet. Iulio Procuro Alba redeũti ante lucem appa-  
 ruisse. Sunt autem qui uelint in cliuo montis, supra ædẽ  
 nunc. S. Vitalis. In eadem ualle fuit Fortunæ Publicæ  
 Ædes. de qua Ouid. sunt hæc carmina.  
 qui decet quondam sacrata in ualle Quirini  
 Hac fortuna die publica, uer ut erit.

Montem nunc Caballum Quirinalem esse, contra Blõ-  
 di opinionem.

Cap. XXI.

Es scriptis quinque mōibus ex septẽ, quos urbs  
 a Roma cõplexa ẽ, restat citra Tyberĩ ultimus  
 Quirinalis, cuius ædifi- ca priusq̃ attinga-  
 mus, libet cõtra Blon. opinionẽ eũ eẽ, q̃ uulgo mons Ca-  
 ballus dicitur, demonstrare. Et q̃q̃ diligenter consideratis

## LIBER

ijs, quæ de urbis ampliacione scripta sunt, quisq; in no-  
 stram sententiam facillime ueniet, tamen ad ea, hæc ad-  
 dimus. ꝑ. P. Victor. postq; Esquilinam regionem, cum  
 turri, & colle Viminali in quinto regionum statuit or-  
 dine: in sexto altam semitam ponit, & in eo Domum  
 Pomponij Attici, cæteraq; omnia, quæ ex uarijs ratio-  
 nibus, & authoribus in Quirinali fuisse traduntur, in  
 ea inquam parte, quæ à Blondo inter Esquilias est cõ-  
 prehensa. ꝑ si, ut ipse uult, accipimus collem, quem nos  
 hortulorum dicimus, Quirinalem esse, multa sequen-  
 tur inconuenientia: uerum illud maxime, ꝑ Campus  
 intra urbem receptus uideretur, quem extra fuisse du-  
 bium est nemini. unde Apianus ait Cæsarem exercitum  
 propius urbi admouisse, in campum, qui Martius di-  
 ceretur. Præterea cum Diony. libro secundo inquit, in-  
 ter Quirinalem, & Capitolium castra posuit, satis in-  
 nit Caballum montem Quirinalem esse. non enim ali-  
 ter procederet castra inter ipsos montes posita esse, si  
 eum in Esquilijs statueremus. Huic opinioni suffragan-  
 tur et, quæ sequuntur, eiusdem auth. uerba. Urbẽ me-  
 iorem effecere adijcietes Quirinalem, & Cœliũ. Ro-  
 mulus quidem Palatium occupans, & Cœlium Pala-  
 tio propinquum. Tattius uero Capitolium, quod ab ini-  
 tio cœperat, & Quirinalem rupem. Quare non fit uerisi-  
 mile Tattium interiecta, secundum Blon. Esquiliarum  
 parte, secundum nos Quirinali, collem hortulorum oc-  
 cupauisse. Insuper si Mecœnatis horti in monte caballo  
 fuerant, qui erat necesse, quod ait Suet. Tiberio dedis

Est filio in forum, inde in Carinas, & in domum pompetanam peruenire, ut hinc in illos transmigraret; cum rectior, breuiorq; esset uia à sinistra, quam à dextera. Adhæc natura loci satis ostendit Blon. non bene de quirinali sentire. Miror autem Pom. Letum in frontispicio domus suæ, in Esquilys scripsisse, cum in eius monumentis eum collem, ut Quirinalem, agnoscat. Sed iam ipsius etymologiam, & quid in eo sit, aut fuerit, uideamus.

De Quirinalis etymologia. Turri Militiarum. Balneis Pauli. Saccello Neptuni. Thermis Constantini. & de Domino, & Vico Corneliorum. Cap. XXII.

Ontis Quirinalis etymologiam docet Var. his m uerbis. Tertiæ regionis colles quinque, à deorū fanis appellati, è quicis nobilissimi Viminalis, à Ioue uiminco: Quirinalis à Quirini Fano. Varro- nem secutus Ouid. in fast. ait.

Templa deo faciunt, collis quoq; dictus ab illo est.

Et referunt certi sacra paterna dies.

Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus uenientes ibi castra posuerunt, eam denominationē accepisse uelint. Collis est oblongus. sicut Viminalis, sed eo ampliorem habens ambitum, q; etiam (ut quibusdā placet) complectitur eum collem, qui est a Collina ad Collatinam portam, in quo iacet obeliscus ægyptiacis literis inscriptus, Lunæ, ut ferunt, dicatus. Et secundum ue

## LIBER

ro latitudinem Viminalis porrigitur à septentrione in meridiam instar curuati ad cubitum brachij, usq̃ ad turrim nunc Comitum . unde exordiri ex situs urbis descriptione optime conuenit . In primo igitur cliuo, supra forum Traiani, statim occurrit Turris Militiarũ, cui milites Traiani, ibi stationem olim habentes, nomen fecere . quo in loco, inferius tamen, extant triplici concamerat.õe fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, prope quæ loca effossa fuere marmora hoc titulo notata .

POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA .

Haud ita multo post, eodem cliuo Balinea Pauli stetit se ferunt . qui locus corrupto uocabulo Bagnanapoli nũc dicitur . In descensu uero eius partis Quirinalis, cui planam Suburrã subiacere scriptum est, in hortis Leonardı bartholini stat adhuc Sacellum uariorum piscium, marinarũq̃ concharum nobili pictura eleganter exornatum, quod ex ipsa pictura Neptuno sacrum fuisse suspicari licet . Hinc autem in septentrionem quis progrediens in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licet domum Corncliorum reliquias esse multi opinentur, fornices tamen amplissimi, & concamerata loca ingentia, non aliam, quã thermarum ostendũt formam . q̃ si consueuere principes omnia sui monumenta uno in loco ædificare, dicimus statuas Constãtini pedestres, militari habitu, quales in numismatibus ipsius uiamus, nunc in angulis basis equorum Phidie, &

Praxitelis stantes, argumento esse thermas Constantini ibi fuisse. Domus uero Corneliorum in uico eiusdem gentis adhuc retinenti nomen. Sed ad thermas redeamus. quas Ful. auth. Apollodoro, & Marcellino asserit à Constantino extructas esse. At Marcellinus de Lauacro constantiano tantum meminit, neq; apud ueterem scriptorem ulla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Constantinum excitauisse, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inscriptio.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS  
 Q VADRATIANVS . V . C . MI . PRÆF.  
 VRB . THERMAS CONSTANTIANAS  
 LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE  
 CIVILIS . VEL POTIVS FOEDALIS  
 CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER  
 AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX  
 OMNI PARTE PERDITA DESPERATIO  
 NE CUNCTIS REPARATIONIS ADFER  
 RANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO  
 ORDINE PARVO SVMP TV Q VAN  
 TVM PVBLICÆ PATIEBANTVR AN  
 GVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT  
 ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRI  
 STINAM FACIEM SPLENDOREMQUE  
 RESTITVIT.

*Et quod inuentum est marmor continens ipsius Constantini memoriam huiusmodi.*

LIBER

Q. FABIVS HONORA  
TVS . T . ANNAEVS  
PLACIDVS AMPLIFICA  
TORI VRBIS ROMAE  
DOMINO NOSTRO  
CONSTANTINO MA  
XIMO PIO FELICI VI  
CTORI AC TRIVM  
PHATORI SEMPER  
AVG. ANITIVS PAVLI  
NVS IVN. V. C. CON  
SORDANIVS PRAEF .  
VRBIS ET IVDEX SA  
CRARVM CONSTITV  
TIONVM PIETATI  
EIVS SEMPER DEDICA  
TISSIMVS.

*De Saturni . Bacchi . Solis , & Quirini Templo &  
Porticu . Capitolio Veteri . Sacello Iouis , Iunonis , &  
Minervæ , ac de Domo Pomp. Attici . Cap. XXIII.*

*Poliodorus , de quo proxime est mentio , me  
morie prodidit , in uico Corneliarum fuisse  
Statuas duas colosseas scinum seminudorum ,  
qui cum reliquo corpore iacerent , pectore fuerant ere  
cti , alterâq; manu cornucopiam tenerent , quas Satur  
no , & Baccho adiudicauit , addiditq; in proximis rui  
nis,*



nis, quorum frontispicium non omnino corruisset, eorum deorum extitisse Templum. E regione autem thermarum Constantini, in montis supercilio planam urbem despiciente, surgit marmorea dimidiata Turris, Mesa uulgo appellata, quam Blon. Mecœnatis esse putat, quod mesa sincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus supra patuit. Mecœnatis turrim sub Aggeribus Tarquinij fuisse. Nō desunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imp. excitati, quod si non ibi, haud inde procul certe fuit, de quo Vopisc. ita scribit. Aurelianus Romæ Soli templum posuit in maiori honorificentia consecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis sacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiam excitauisse. Nos uero in huius principis numismatibus legimus. SOLI INVICTO. In dorso montis, prope diætas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis unus. alter uero Phidiæ, ut tituli indicat. quibus equis astant uiri nudi loro eos trahentes. Tiridatis regis hos fuisse Sex. Ruffi urbis descriptio admonet. Romam enim delati, quo tempore Nero, ut laute ipsam regem exciperet, uno die Pompei theatrum in iurauit. Ea autem qui rinalis pars, quæ uallem Martiam despicit, Mons cum templo Clatræ, & Apollinis uocitata est. Haud ita multo post surgit collis alter, ubi Capitolium Vetus, Sacellum Iouis, Iunonis, & Mineruæ fuisse literis traditur, eaque prius capitulinis condita. A dextera, eregionē horum locorum, prope .S. Vitalis ædem Pom

## LIBER

ponius Atticus Domū habuit, cognomento Pamphilia nam, ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, sed sylua constabat. *auth. Cor. Nepos.* quo in loco Quirini templum postea conditū fuit. ex cuius ornamentis in uinea Hierony. genutiij effossis structi sunt gradus in Capitolio, ad Aræceli ecclesiā. Quirini autem templum omni tempore erat clausum, quod aperire non licebat, quasi arcanum habere uellēt, humi ne iaceret, an in deorum numerum relatus esset. Quidam, prope Quirini templum, uolunt fuisse Porticum eiusdem nominis, quo conueniebant homines componendorum negotiorum causa, ibiq̃ aliquando sponsalia esse peracta. de qua porticu Mar. ita meminit. Vicini pete porticum Quirini.

De Alta Semita. Domo Sabini. Vico & Statua Mamurri. Foro & Hortis Salustij: ac de Cāpo Scelerato.  
Cap. XXIII.

Lta autem Semita à thermis Constantini ad portam Vininalem per Quirinalis dorsum erat producta, cuius uestigia (erat enim ex quadrato lapide strata) nuper in uinea Sodoleti uidimus ipsi. in eademq̃ ad Milum Panicum fuisse Domum Flauii Sabini, in qua Domitianum natum esse scribit Suct. ex tiburtino lapide ibi effosso didicimus. In eo enim legi radicem hæusmodi.

INTER DVOS PARIETES PRIVATVS

## ANDITVS FLAVI SABINI.

Extant in eadem uinea, uno lapide sculpta, tria deorum simulacra, quorum à sinistra sedens unum, Genio Cœlimontei, ut titulus ostendit, erat consecratum. alterum à sinistra stans, Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimontei. Visuntur ibidem, in radice montis, antiqui aquæ ductus uestigia, cum aquis limpidissimus, & potui non ingratis. Vicus autem Mamurri, in quo illi statua fuerat posita, apud ecclesiam. S. Susannæ à diuo Ambrosio collocatur. fuit enim haud procul à Salustij foro. cuius Horti ab eadem ecclesia ad campum Sceleratum, prope portam Collinam existêtem, diffundebantur. in quibus hortis uolunt fuisse aquas subterraneas hominum opera scaturientes ad irrigandum ipsos hortos commodissimas. At de Hortis Cœ. Tac. meminit his uerbis. Ventitabat Nero ad pontem Miluium, quo solatius urbem extra lasciuret. Igitur regrediente per uiam Flaminiam compositas insidias, fatigatus euitas, quoniã diuerso itinere Salustianos in hortos remeauerit. & Vopiscus de Aureliano loquens sic. Displicebat ei, cum esset Romæ, habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Salustij, uel Domitiæ uiuere. Salustius enim patrocinio, & Cæsaris fauore consecutus dicitur præturam Africæ interioris, ex qua diues factus hos hortos comparauit, & uillam Tiburtinam, quæ illi à Cic. eadem obijcitur. Extant adhuc hortorum uestigia in profunda ualle inter montem, & uiam quæ ducit ad portam Salariam, cuius uallis partem

## LIBER

hi horti cum cisternis occupabant . unde collis , in quo  
 quota pars Domus Salustij conspicitur , ab incolis Sa-  
 lustricum dicitur . quo in loco effossum fuit marmor cū  
 hæc indice .

M . AVRELIVS PACORVS . M . COC  
 CEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENE  
 RIS HORTORVM SALVSTIANORVM  
 BASEM CVM PÆMENTO MARMORA-  
 TO DIANÆ . D . D .

Ultra at hos hortos , prope portā Collinā , locus est edi-  
 eus , ubi olim Vestales , quæ incestum commississent ui-  
 uæ sepeliebantur , & totus ille campus , sicut & uia  
 ad eum , Sceleratus appellatus . auth. Sex. Pomp . Li-  
 uius , Eo anno , inquit , Mutia Vestalis facto inditio ui-  
 ua sub terra ad portā Collinam dextera uia strata de  
 fossa scelerato campo ; ab incesto id ei loco nomen fa-  
 ctum .

De Templo Salutis . Dij Fidij . Fortunæ primigeniæ .  
 Gentis Flauiæ . Honoris . Herculis . Quirini . ac de na-  
 tali loco Domitiani , & Sanatulo mulierum . C . XXV

Abiit autem Quirinalis multas ædes sacras ,  
 b quibus non est certus in eo locus , ueluti Apis ,  
 Salutis , à Fabio pictore depicta , Claudij ue-  
 ro tempore incensa . hanc cum Iunius Bibaculus di-  
 ctator de Equis triumphans uouisset , Censor locauit ,  
 & Dictator dicauit . Sæctus , Fidius dij fuerūt Sabinorū ;

quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera suppellectile detulerunt, idque numen uerbis trinū, re unicum esse dixerunt. unde licet tribus ipsis esse in eodem colle Templum dicatum, unius tamen sancti uocabulo appellabātur, obtinuitque huiusmodi nominis opinio sanctitatis magnam uim habere iusturandum, quo in trino, & unico numine medium esse quis Fidium affirmaret. Plaut. Per deum fidium credis iurato mihi. Fortuncæ Primitiæ Fides in eodem monte à Domitio prætoris urbano posita fuit. Herculis Templum in eodem, eregione Quirini. similiter Honoris, ut testatur Cicero de leg. Senatulum mulierum, inquit Lamprius in Heliogabali uita, idest mulierum senatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis, sollemnis duntaxat diebus. Agonalia etiam in Quirinali celebrata fuisse legimus.

De Foro Archimonij. Pila tiburtina. Demo Martialis. Circo Floralium. Floræ Templo. Officinis minij; & Cliuo Publico. Cap. XXVI.

i Nstauratis urbis Romæ reliquis, ijs quæ ad sex montes citra Tyberim pertinere uidebantur, reliquum fuerat in TransTyberinam transire regionem, & Ianiculum, septimum antiquæ urbis montem, his adiungere. uerum cum multis iam annis, ne dicam seculis, collis Hortulorum cum campo Martio intra pomerium sit receptus, prius hunc, totaque

## LIBER

urbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipsum collem, & Quirinalem, uallem quadrangularem; sed oblongam formam habentem tacere, in descriptione situs urbis declaratum est, in cuius parte sub Clotæ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuisse memorant. argumento quod ibi sit aedis S. Nicolai cognomento de Archimonijs. Haud ita multo post fuit locus, Pila tiburtina, quasi tibur, denominatus; ubi Mar. se Domum habuisse, his testatur carminibus.

Sed tiburtinæ sum proximus accola pilæ,

qua uidet antiquum rustica flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus ubi floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Floralia enim cum magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset, Po. Ro. scripsit hæ redem, certamque pecuniam reliquit, cuius ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant floralia, quod quia Senatui flagitiosum uidebatur, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt esse, quæ floribus præesset, eamque oportere placari, ut fruges cum arboribus bene, prosperæque florescerent. Sunt autem qui his iuscæ deæ templum in Quirinali statuunt. sed siue in colle, siue in ualle, omnino fuit prope circum. Paulo ultra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, ut scribit Vitruuius, prope quas Publicum clium fuisse sic docet Var. Cliuus proximus ad florales, uersus Capitolium Vetus.



De Colle Hortulorum . Templo Solis . & Sepulcro  
Neronis . Cap XXVII.

Xpositis ijs , quæ uidebantur pertinere  
 ad uallem supradictam , ipsum ascenda-  
 mus Hortulorum collem , qui licet magnū  
 habeat ambitum , tamen ob eam rationē  
 ꝑ priscis temporibus extra pomerium fuerat , pauca  
 memoratu digna complectitur , inter quæ Domum Pī-  
 cij Senatoris , qui & colli , & portæ cognomen fecit .  
 hodie enim mons Pincius , Pincianāꝑ dicitur porta . Hu-  
 ius autem domus uestigia extare traduntur apud partē  
 antiqui muri laxata compage inclinati , cadentiꝑ simi-  
 lis . Hinc autem secundum muros progrediens longo in-  
 teruallo occurrit moles i hemicycli formam , quam So-  
 lis templum quidam fuisse autumant . In hoc ipso colle  
 fermè eregione , secundum aliquos , sepulcri Marcelli in  
 uia Flaminia positi , Nero suum sortitus est , ut docet  
 Suet . his uerbis . Reliquias Aegloge , & Alexandria  
 nutrices , cum Actia concubina gentili Domitiorum mo-  
 numento condiderunt , quod conspicitur è Martio cam-  
 po , impositum colle Hortulorum . in eo monumento solius  
 porphyretici marmoris superstanti lunensi ara circum-  
 septum è lapide thasio . Hic collis Hortulorū qdem ob-  
 tinuit cognomen , ꝑ sub ipso olim fertillissimi , & per-  
 petuis aq̄s irrigui fuerāt horti , ut ubi de Augusti Mausō-  
 leo mentionem facimus , infra apparebit . Ex Hortulo-  
 rum colle magistratus petituri in Martium cam-

LIBER QUINTVS

*pum olim descendebant. Descendamus nos in  
eundem, urbemqꝫ planam.*

## LIBER SEXTVS

De urbe Plana, &amp; Theatro in genere.

Cap. I.



**N**urbis Planæ de-  
 scriptione ut quid,  
 quoue loco sit, aut  
 fuerit certis sedibus  
 collocatis magis pa-  
 teat, à Capitolio p̄  
 Pantheonā (est enī  
 Pantheon huius ur-  
 bis umbilicus) ad flu-  
 minis ripam, pro =

pe . S . Rochi ædem, linea recta deducatur, quæ ita de-  
 ducta in duas propemodum æquales partes hanc urbem  
 interfecabit . quarum altera à fronte, & à latere ad  
 Tyberim . altera uero à foro Traiani, usq̄ ad portā  
 Flumentanam, ad quirinalis, hortulorumq̄ collis radi-  
 ces, iacebit . Illud autem in primis sciendum difficilli-  
 mum esse omnia ad huius partis cognitionem pertinen-  
 tia adunquam explicare, q̄ prioris seculi homines pri-  
 sca illa, & diuina quodamodum urbis ornamenta, quo  
 sordidissimas exornarent domunculas, ita distraxere,  
 aut uilissimis oppressere ædificijs, ut ueteris fundamē-  
 ti uestigia paucis in locis agnoscantur. Quare uelim do-  
 ctos, urbisq̄ priscae studiosos non mihi magis, q̄ ipsi  
 istorum manibus irasci, si pauca uidebor attigisse. Sed

## LIBER

iam ad locorum declarationem aggrediamur. & quia à Theatro Marcelli principium recte facturi uidemur, pauca de theatro prælibanda sunt. Theatri igitur originem huiusmodi tradit Cassiodorus. Cum agricultores ferietis diebus sacra diuersis numinibus per lucos, uicosque celebrarent, Athenienses primum agreste principium in urbanum spectaculum collegcrunt, Theatrum græco uocabulo uisorium appellâtes, quod eminus astâs turba conueniens sine aliquo impedimento uideatur. Et infra. Ritus Romani, sicut cætera externa, ad suâ remp. non inutiliter trabentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus lignea posita fuere: postea uersotilia inuenta, quæ modo unam, modo alteram faciem ostenderent, qualia duo. M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autem theatrum Romæ fecit. M. Scaurus. in ædilitate sua. XXX. dieꝝ spacio duraturum, omnium maximum quæ unquâ humana manufacta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos suo triumpho dedisse dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius autem scribit post Scænam porticus esse constituendas, uti cum imbres repentini interpellarint, habeat populus quo se recipiat ex theatro, & non modo porticus, sed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, ut duplices essent, haberentq; exteriores columnas doricas, cum epistylis, & ornamentis ex ratione modulationis perfectas. & alibi. Tectum, inquit, por-

scicus quod futurum est , in summa gradatione cū scæne altitudine libratum perspiciatur , ideo q̄ uox crescens æqualiter ad summas gradationes , & tectum peruenit . Sed symmetrias , & locorum distinctiones docet libro quinto.

De Theatro Marcelli , & Bibliotheca . ac de Porticu , & Curia Octauæ. Cap. II.

Vgustus multa sub alieno nomine condidit , & in primis Theatrum Marcelli nepotis ex sorore Octauia ; cuius pars uetustate , igne q̄ corrupta , ubi nunc est Palatium Sabellorum inter Capitolium , & Tyberim , adhuc cernitur . Capiebat autem loca octuaginta millia . opus sanè maximum , simul & pulcherrimum . utpote ab eo excitatum , qui maxime , exoptabat multis , & præclaris ornamentis urbem illustrare . In hoc , scæna restituta , V. spasianus ludos edidit . At de hoc theatro lege Afconium . Iuxta theatrum Porticum Octauiam in gratiam Octauæ sororis idem Augustus condidit , quam mox incendio deformatam , restituit . In hac porticu raptus Proserpinæ , Bacchus , & Satyrus fuere , Praxitelis opera . In eadem Apollinem , Dianam , nouem Musas fecit Timarchites . Intra hanc ipsam porticum Iunonis Ædem ponit Plin. in qua eiusdem deæ simulacrum Dionysius , & Polycles fecere . Idem auth. ac Octauæ Curia meminit , & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit . Consentaneum autem

## LIBER

est hanc curiam fuisse ubi porticus, quam ante theatrum statuit Apianus. Includebatur autem inter ædes sacras diui Nicolai in carcere, & .S. Mariæ, quæ ab ea in Porticu cognomen obtinuit, qui locus ex. ruinis & Curie & porticus eminentior cernitur, ibiq; saxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto uero Marcello prope theatrum Octauia mater Bibliothecam instituit idest librorum repositorium, quæ Libraria etiã dicitur. Gellius. forte, inquit, in libraria ego & .L. Paulus poeta uir memoria nostra clarissimus confederamus. Tradunt autem Pisistratum. tyrannum primum omnium Athenis disciplinarum liberalium libros publice legendos posuisse. Romæ uero Asinium Pollionem.

### De Circo Flaminio, & Templo Apollinis. Cap. III.

Ircus autem Flaminius ubi fuerit, permagna est inter scriptores dubitatio, & contentio. Blon. namq; quibusdam coniecturis admodum leuibus conatur ostendere, quem nunc Agona, olim Circum Flaminium appellatum. cuius rei nullum habes argumentum, Pandulphum lateranensis ecclesiæ hostiarium tantum adducit, qui scribit Hadrianum Pontificem. S. Apollinaris ædem ædificauisse, ubi prius Apollinis fuerat. Pom. uero Letus, quem deinde secutus est Ful. eum esse uult, cuius uestigia quibusdam in locis adhuc extant apud Apothecas obscuras, in cuius



medio nunc ædes. S. Caterinæ est sita, & funes tor-  
 quentur. Quidam uero Blon. opinionem approbâtes Bal-  
 bi Theatrum hoc in loco fuisse contendunt. Quare in re  
 tam antiqua, tam dubia, in tantâq; scriptorum uarie-  
 tate, quem potissimum sequeremur, nulla erat certa ra-  
 tio, coniecturæ uero non ualde probabiles, in his ani-  
 mi anxietatibus diu uersatus, tandem forte fortuna,  
 qd probare, inuenimus. Sedebamus enî nup in Libraria  
 Pon. Max. Ego, IOANNES Morenus Episcopus Mu-  
 tinen. magni ingenij, magnæque probitatis iuuenis nobilif-  
 simus, nec non THOMAS Cadamustus patricius  
 Lauden. iisdem ornatus animi uirtutibus, humanarû  
 q; literarum studio uirorum doctorum fautor, & singu-  
 lare præsidum. Sedebant & quidam prudentes uiri, in-  
 sideratq; mentio de Mario tumore, de cuius morte cû  
 quidâ dubitarêt, quid, inquit Episc. dubitatis de re oibus  
 nota. heus puer affer. M. T. Ciceronis oratiões. Legeba-  
 tur intoza canida, Catilinam caput Marij plenum ad  
 huc animæ, & spiritus gestauisse ab Ianiculo ad ædē  
 Apollinis. tunc THOMAS antiquitatis urbis studio-  
 sissimus & in medicina alter Apollo in me conuersus  
 ubi, inquit, erat Apollinis ædes. Iube inquam Asc. Pe-  
 dianum afferri, apud ipsum quædam uidi, quæ nunc  
 memoriæ non occurrunt, eo allato hæc legimus. Omnia  
 sunt manifesta, sed tamen ne erretis, quod his temperi-  
 bus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima, adno-  
 nendi estis non hæc à Cicerone significari, quam post  
 mortem Ciceronis multis annis Imp. Cæsar, quem nûc

## LIBER

Dium Augustum dicimus, post ætiacam uictoriam  
 fecerit: sed illam demonstrari, quæ est extra portam  
 Carmentalem, inter forum Holitorium, & circum  
 Flaminium. quibus uerbis obseruauit nullo modo Ago-  
 nium campum circum Flaminium esse. Et si quis consy-  
 deret forum Holitorium, ædémq; Apollinis iter ipsum,  
 & circum Flaminium uoluerit collocare, certe Pompo-  
 nij opinionem facillime probabit. non enim procul à por-  
 ta Carmétali fuit Apollinis ædes. Liuius Ab æde Apol-  
 linis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in ur-  
 bem ductæ. quæ uero à Blon. adducuntur, ea omnia,  
 præter Pandulphi argumentum, non magis suam con-  
 firmant, quam destruunt opinionem. quid enim sibi uo-  
 lunt hæc Liuij uerba? Itaq; inde Cõsules ne crimina-  
 tioni locus esset, in prata Flaminia, ubi nũc ædes Apol-  
 linis est, iam tum Apollinarem appellabant, aduoca-  
 uere Senatam. nempe nihil aliud, quã sæpenumero Ro-  
 manos è proximo Capitolio consultandi gratia in circũ  
 Flaminium descendisse. Vnde alibi Liuius. Actum  
 de imperio Marcelli in circo Flaminio. quid Cassiodo-  
 ri? Solitos esse ab Augusti Mausoleo sex portis dimitti  
 iunctos currus, qui per Equiria in Flaminium circum  
 current? nihil, nisi ab Equirijs, ubi ædes. S. Mariæ  
 in Equiro, recta currus solitos esse uenire ad Apothecas  
 obscuras, & per portã antiquã, cuius uestigia adhuc exi-  
 stunt circum ingressos metas circuire. q̄ si de Agonio  
 intelligatur campo, non recta à Mausoleo Augusti, ue-  
 rum ad dexteram necesse erit currus flectere, ut in

Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in pratis Flaminijs circus Flaminijs, esse constat. Circus Flaminius, inquit. M. Var. dicitur, qui ædificatus est circum Flaminiam campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circū metas currunt. Sex. uero Pō. à Flaminio Cos. apud lacum Trasumenum ab Annibale interfecto circum, simul & uiam, denominationē cœpisse refert. Plut. uero in probl. de huius nominis etymologia dubitare uidetur. Quid est, inquit, q̄ circus Flaminius dictus est, an q̄ Flaminius quidam priscus cum ciuitati agrum reliquisset equestribus ludis eius fructu, & uectigalibus utebantur, nam cum pecunia suppeteret uiam quoque Flaminiam munierunt. Cui autem usui esset illa indicant Var. uerba paulo ante adducta, & quæ retulimus ex Liuiō. q̄ Circo Flaminio in uindicta ludi Apollinares extra portam Collinā portati sunt. Inter. S. nunc Angelli, olim, ut quidam putant, Iunonis Aedem, & Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres mire altitudinis, & crassitudinis adhuc extant, quo in loco Martis Templum fuisse tenemus. columnæ enim reliquæ uidentur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modum celebrantur. Apollinis uero Aedes ubi nunc ecclesia diuæ Mariæ cognomento sub Capitolio, inter forum Holitorium, & circum Flaminium, secundum Asc. & prope portam Carmentalem, quod inuit Liuius, qui primo dec. quintæ decet. S. C. in ea sæpe factū eē, eius sunt hæc uerba. Cn. Correlio Scipione Hispano, & Q. Petilio Sparino Cos. Senatus in eade Apol

## LIBER

*linis legatorum uerbis auditis supplicationem in biduum de creuit. In eodem circo et Neptunum aedem habuisse testatur epitaphium quod sequitur.*

ABSCANTO AVG. LIB.ÆDITVO ÆDIS  
NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLA  
MINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PAL  
LANS CAES . N . SER . ADIVTOR A  
RATIONIBVS PATRI PISSIMO FEC.

*De Vulcani. Martis . Bellonæ . Herculis . Iouis Stato ris Templo . ac de Colūna Bellica. Ara Neptuni. Por ticus Corinthia . & Colosso Martis. Cap.III.*

Vere autem cum in circo Flaminio, tū apud,  
f     aliæ celeberrimæ deorum ædes sacræ, ueluti  
Vulcani, in qua pro edituis canes fuisse fa  
bulantur, sacrilegis tantum allatantes. Martis iuxta  
eundem circum, ut diximus, Simul & Bellonæ uer  
sus portam Carmentalem inquit. P. Victor. inter Mar  
tis, & Apollinis templum, ac portam Carmenta  
lem, qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur.  
ubi frequenter Senatus habebatur. Lilius quinto dec.  
quintæ. M. inquit, Pompilius Cos. Romam redijt, Se  
natuq; extemplo ad ædem Bellonæ uocato. Ante Bel  
lonæ, existentis, auth. Sex. Pom. ante portā Carmenta  
lem, fuerat Colūna marmorea index belli inferrendi  
Bellica denominata, à qua Romani in bellum profecturi  
hastam

*hastam in eam partem uersus mittebant, in quam iturū erant, quia laboriosum admodum uidebatur propagato imperio ad hostium fines ex instituto peruenire, in eorūq; agros iacere. Hanc columnam Blon. iuxta circū Maximum perperam statuit, deceptus illis Ouidij carminibus, quæ sunt supra à nobis adducta, ubi de ipso circo, & ijs, quæ in eo erant, sumus locuti. Ædis Bellonæ Appium Claudium cæcum authorem Ouid. sic facit.*

*Hæc sacrata die thæsco Bellona duello*

*Dicitur, & Latio prospera semper adest.*

*Appius est author Pyrrho qui pace negata*

*Multum animo uidit, lumine cæcus erat.*

*Herculi magno custodi circi Flaminij Ædis ponitur à.*

*P. Victore, de qua idem author, ut quidam aiunt, sic meminit.*

*Alter a pars circi custode sub Hercule tuta est,*

*quod deus Euboico carmine munus habet.*

*Steterat autem in aditu circi, ubi nunc ecclesia diuæ Lucie in Apothecis obscuris, & propterea Ouidius custodem illius ipsum Herculem appellauit, argumento etiã quod aperientibus Vespilliõibus sepulcrum quoddam legimus in frusto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monumentis ubiq; Herculi datur, uidelicet. IN VICTO. Decoratus est circus Flaminius altera Æde cognomento Herculis Musarum, q̄ cum Musis esset cõmunis, à. M. Fuluiõ Nobiliori ex pecunia censoria ædificata. ea ratione q̄ in Græcia acceperat Herculē Mu*

## LIBER

*Sagetem esse id est comitem; ducemq; Musarū, idemq; primum novem signa, hoc est omnium Camænarum simulacra ex Ambraciensi oppido translata sub tutela fortissimi numinis consecrauit. quia mutuis operibus, & præmijs ornari, iuuarique deberent, Musarum quies defensione Herculis, & uirtus Herculis uoce Musarum. lege Eumenium. Ædem autem hanc uetustate deformatā Martius Philippus Augusti uictoricus refecit, quod Ouidius in fast. sic tetigit.*

*Sic ego, sic Chio, clari monumenta Philippi*

*Aspicis, unde trahit martia casta genus.*

*In eodem Circo Macro. Iouis Statoris statuit Delubrum. Et calices fieri solitos, sic testatur Mar.*

*Accipe de circo pocula Flaminio*

*Plin. uero Arā Neptuni fuisse ait, eamq; oli sudore manasse. Et à cōsulatu Octauij, q̄ d̄ Perseo rege triūphū nauale egit, factā Porticū duplicē apud eundē circū, quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab authore Octauia est appellata. Fuit autem inter ipsum circū, & ecclesiam .S. Nicolai cognomento in chalcaria, quod cognomen ab ipsa porticu retinuisse uidetur, χαλκος enim æs dicitur. Idem tradit Colossū Martis fuisse in templo Bruti Callaici apud circum Flaminium.*

*De Porticu Mercurij, & Octauij. Pompei theatro. Domino, Atrio, & Porticu eiusdem. ac de templo Veneris Victricis.*

*Cap. V.*



Nter Flaminium circum, & Tyberim ex-  
 i) tat Porticus in uestibulo ædis nunc. S. Angelli  
 in piscina, olim Mercurio, uel, ut alij, Iu-  
 noni sacra, quam igne exhaustam. L. Septimium Severū  
 restituisse inscriptio ostendit huiusmodi.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIUS  
 SEVERVS PIVS PERTI-  
 NAX AVG. ARABIC. A-  
 DIABENIC. PARTHIC.  
 MAXIMVS TRIB. POTE-  
 STAT. XI. IMP. XI. COS.  
 III. P. P. &

IMP. CÆS. M. AVRELIVS  
 ANTONINVS PIVS FELIX  
 AVG. PONT. MAX. TRIB.  
 POT. VI. COS. PROCOS. IN-  
 CENDIO CONSUMPTAM  
 RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plate-  
 am Iudeorum Ceuram appellant, Seueri Imp. fuisse te-  
 net fama. nos uero de hac nihil certi habemus. Sequi-  
 tur Theatrum Pompei, inter Marcelli, & molem Ha-  
 driani ferè medium, quod mansurum primus omniū ipse  
 Pōpeius extruxit. quin, inquit Cor. Tac. Cn. quoq; Pō-  
 peium accusatum à senioribus ferunt, quod mansuram  
 theatri sedem posuisset, Nam antea subitarijs gradi-  
 bus, scæna in tempus structa. Sed consultum parsi-  
 moniæ, & perpetua theatro sedes, locata sit, potius q̄

## LIBER

immenso sumptu per singulos annos confurgeret, ac strueretur. Et licet Pópeius inchoauerit, magnáq; ex parte extruxerit. C. Caligulam tamen absoluisse scribit Suet. cum fortuito igne consumptum se extructurum pollicitus esset Tiberius. Longo autem tempore post Theodorici Ostrogatorum rex magna ex parte disturbatum instaurauit. sicuti Cassio. uerba ad Senatū indicant, quæ sunt. Et ideò theatri fabricam se mole soluente cõsilio uestro credimus esse roborandam; ut quod ab authoribus nostris in ornatum patriæ constat esse concessum, nõ uideatur sub melioribus posteris immunitum. Quid nõ soluas senectus, quæ tam robusta quæfasti? Montes facilius cadere putarentur, quã soliditas illa, qua tenetur; quando moles ipsa sic tecta cautibus fuit, ut præter artem additam, & ipsa quoq; naturalis esse credatur. Hoc potuissimus forte negligere si nos contigisset talia non uidere. & reliqua. Huius magnitudinem ex eo etiam coijcimus, qd Nero nobilibus Germanis Po. Ro. multitudinem ostensurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim loca. LXXX. millia. cuius uestigia in cella uinaria, & in stabulo Ursinorum in campo Floræ adhuc cernuntur. Veneris Victricis ædẽ in eo fuisse scribit Porphyrio, & Plut. in ipsius Pópei uita. Ego uero anno. M. D. XXV. post ædem. S. Mariæ cognomẽto in cripta picta uidi effodi marmor in quo erat index talis. VENERIS VICTRICIS. Prope theatrum autem Atrium, siue Curiam, & Domum, & atẽ ipsam Porticũ Pópeius habuisse dicitur. Plut. Atqui

inquit, Pōpeius ipse usq̄ ad tertiū triumphum modice ,  
atq̄ incompōsite habitauit , pulchrum deinde theatrum  
longe à Romanis diffamatum cum struxisset , Splendi-  
diorem domum , ueluti theatro appendicem , ædifica-  
uit. Curia ea fuit in qua. C. Cæsarem occisum esse do-  
cet Suet. Is locus nunc Satrium addita litera. s. pro atrium  
appellatur. De Porticu uero Oui, sic meminit.

Tu modo Pompeia lentus spaciare sub umbra,

Dum sol herculei terga leonis adit.

Cāpum, quē Floreum uocitant, à Flora à Pompeio ada-  
mata ita denominatum putauerim , non à loci præstanti-  
tia , quasi floreum , ut autumat Ful. Hæc autem Pōpei  
monimenta Philippo , qui post Gordianam imperauit ,  
regnante , igni absumpta sunt , auth. Pom. letus . Nam  
cum Philippus ipse in theatro ludos scænicos celebraret  
tribus diebus , totidēmq̄ noctibus peruigil populus spe-  
ctauit funalibus , atq̄ lychnis tenebras uincens , &  
cum multitudo solennibus ludis intenta esset , incendi-  
um , aut ex luminaribus , aut ex ignibus coalitum , in  
Curiam deuagatum est , arsit theatrum , & ei propin-  
quum hecatostylon, idest centum columnarum porticu.  
Iuxta theatrum Tiberio Cæs. Arcum marmoreum, pri-  
us à Senatu decretum , sed omissum , peregit. D. Clau-  
dius. Suet .

De Thermis Agrippinis, Pantheonē , eiusq̄ Porticu ,  
ac Boni Euentus Templo. Cap. VI.

## LIBER

Iscedens quis à Pompei theatro in septentrio-  
 nem ad locum perueniet, qui nūc Cyambella  
 dicitur, prope Pantheona, ubi. M. Agrippæ  
 Thermarum reliquæ adhuc extant. eis namq; Agrip-  
 pinis à suo nomine nomen imposuit Agrippa. de quibus  
 meminit Plin. his uerbis. M. Agrippa rusticitati, quam  
 delitijs propior, unicunq; felicitatis exemplum multa,  
 & egregia in urbe perfecit opera Augusto eius Socero  
 imperante. Idem thermas de suo nomine excitauit, has  
 lithostrato, & encausto pinxit, arcus, & pauimenta  
 ex uitro posuit. Et rursus. Lithostrata, & pauimēta cœ-  
 ptauerē iam sub Sylla paruulis certe crustis. extātque  
 hodie quod in Fortunæ delubro Præneste fecit. pu!sa de  
 inde ex humo pauimenta in cameras transiuere, ut pro-  
 num uitium, & hoc certe inuentum ab Agrippa in  
 thermis, quas Romæ fecit. figlinum opus encausto pin-  
 xit, reliqua albaria adornauit, non dubie uitreas factu-  
 ras cameras, si prius inuentum fuisset. Cōspicitur pro-  
 pe thermas Templum inter antiqua urbis ædificia ual-  
 de conspicuum, & fermè integrum: ab antiquis, quasi  
 omnibus dijs sacrum, Pantheona. à nostris, à circula-  
 ri forma. S. Maria rotunda, nuncupatum. Est enim  
 spherica forma, & ueteri structura. quod Ioui Ultori  
 ab eodem Agrippa positum esse constat Plin. Dion ue-  
 ro, siue q; Matri deum, atq; omnibus dijs sacrum esset,  
 siue q; mundi formam haberet, Panthcona appellatum  
 gradit. Id cum Agrippa Augusto uellet dedicare, ac il-  
 le respueret, Marti & Veneri consecrauit. Huius aūc

magnificentiam, & pulchritudinem non facile uerbis quis exprimeret. Habet enim intrinsecus lithostratum uarijs marmoribus perpulchre exornatum, columnasq; circunqua; nobili strictura, & epistyljs optime concinatas, ac inter ipsas sacella in quibus per ambitum statuæ olim erant collocatæ. Syracusana, inquit Plin. sũt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa posita. in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo enim brachia continet LXXVII. & totidem latitudo. Huius templi concamerata testudo, mira arte laqueata, habet in summo uertice circulare foramen, quo solo liberum lumen celi admittitur, & ad huius imbres excipiendos recto diametro in ipso lithostrato impluuium. uerum ne testudo immenso pondere grauaretur, uacui circunqua; specus ab imo ad summum relictĩ sunt. Intus tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis crustis exornata est. exterius tectorio illita. à fronte uero æreis laminis argento, auróq; illitis tecta. Testudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Constantinus tertius Heraclij nepos Romam ueniens sustulit, simulq; omnes statuas ex ære, & marmore ad urbis ornatũ positas, omniaq; templorum ornamenta paulo decentiora detraxit, nauibisq; ad id paratis impositis asportauit. Portæ uero templi æreæ, miræ magnitudinis, ueteri structura, cum æreis supra ualuas cancellis. In pronao Augusti, & Agrippæ fuere simulacra. In ipso ue-

## LIBER

ro templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pende-  
 bat unio miræ magnitudinis, & taxationis, quem  
 ut scribit Macr. Cleopatra in auribus gerebat, cuius  
 magnam partem aceto consumpserat in conuiuio, quo  
 M. Antonium sumptibus superare contendebat, quæ  
 uno haustu centies sestertium ebibit. sed qui superflue  
 uicta regina, capta Aegypto Romam delatus, dise-  
 ctusq; est, & factæ ex una margaritæ duæ, positæ,  
 ut diximus, Veneris simulacro. Phidias, inquit Plin-  
 fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ est in Pætheo-  
 ne, astans. Hercules in Panthcone, ad quem Pœni oî-  
 bus annis humana sacrificant uictima, humi stans. Vigi-  
 enim Didonis describens templum alludere uidetur ad  
 hoc, in quod tot gradibus nunc descenditur, quot olim  
 ascendebatur, ut columnarum basis in porticu ipsius  
 existentium ostendit, simul & area ex quadrato lapide  
 superioribus annis detecta. ex quo deprehendi potest  
 quantum ruinis creuerit urbis solum. Notandumq; etiã  
 hoc in loco omnia templa apud ueteres in sublimi condi-  
 ta gradibus ascendi, atq; unum tantum habuisse aditũ.  
 Vnde Var. Omne enim templum debet esse continuo se-  
 ptum, nec plusquã unum introitum habere. Agrippa  
 autem templo Porticum addidit, à quibusdam prothy-  
 rum appellatam, cuius uerbi significationem Acursius  
 Iurecon. se ignorare fatetur. Est autem locus ornamentĩ  
 causa ante ianuam, ueluti uestibulum, aut porticũ. quasi  
 πρὸ τῆς θύρας. Hæc uero porticus pulcherrima, &  
 fermè integra adhuc stat, cuius tectum æreis, ac inã<sup>u</sup>





## LIBER

*pæ. Porticus autem numinibus priscos dedicare consue-  
uisse, probat in marmore excisus hic index.*

SILVANO SANCTO. L. VALLIVS SOLON  
PORTICVM EX VOTO FECIT. DEDI-  
CAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE  
ET BOLANO COSS.

*In area autem Pantheonis uisuntur pari forma duo leo-  
num simulacra ex marmaridum lapide subnigro, sub su-  
is basibus collocata, cum hieroglyphicis literis, inter duo  
porphyretica labra. quæ in proximis Agrippæ, aut  
Neronis thermis fuisse multi opinantur. Templi Boni  
Euentus uestigia quadrata, & oblonga spectantur in-  
ter Mineruæ, & S. Eustachij plateas. Colebatur autē  
Euentus ut omnia prospere, felicitérq̃ euenirent. quare  
Var. ad Fundaniam scribens ipsam inuocauit, cuius si-  
mulacrum erat habitu pauperis, dextera manu paterā;  
sinistra uero tenens spicam. Praxitelem huius diui Si-  
mulacrum in Capitolio fecisse, testatur Plinius.*

*De Thermis Neronianis, & Alexandrinis, ac de Cir-  
co, qui Agon dicitur. Cap. VII.*

*Hermarum olim Neronis fornices, & arcus  
quidam adhuc extare uidemus, post. S. Eu-  
stachij ædem: inter Pantheonis, & Longo-  
bardorum plateas: de quibus Mar. quid Nerone peius,  
quid thermis melius Neronianis: Has Alexandrum in-  
staurauisse nonnulli arbitrantur. Lampridius uero no-*

uas iuxta Neronianas Alexandrum excitauisse. cuius  
 sunt hæc uerba. Thermas sui nominis fecit, iuxta eas,  
 quæ neronianæ fuerunt, aqua inducta, nunc Alexan-  
 drina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ædibus  
 suis, quas emerat, diruptis ædificijs fecit. Pulcherri-  
 mum ferè omnium artium uetigal instituit: ex eòq; ius-  
 sit thermas, & quas ipse fundauerat, & superiores  
 populi usui exhiberi. Syluas & in thermis publicis de-  
 putauit. Et quia thermarum uestigia late patent, à. S.  
 Eustachio usq; ad domum Gregorij Narnien. uiri opti-  
 mi, & hūanissimi, in cella uinaria cuius uidimus ther-  
 marum pauimenta, & plumbeas fistulas, Lampridij  
 opintonem potius probamus, uidelicet Alexandrum no-  
 uas prope neronianas excitauisse thermas. præsertim q̄  
 in eadem domo, & in proximis, sunt putei aquis lim-  
 pidißimis, qui nulla arte possunt exsiccari, ut existi-  
 mem esse ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro indu-  
 cta, eiusdem adquisiuit nomen. Iuxta autē has. P. Vi-  
 ctor thermas Hadriani posuit. quidam ferunt fuisse, ubi  
 nunc. S. Aloisij templum. sed cum nulla ibi appareant  
 Thermarum uestigia, certum locum illis non audeo as-  
 signare. Visuntur hodie in celeberrima urbis planæ par-  
 te uestigia spaciosissimi circi, quem nunc Agonem uo-  
 citant. quod in eo ad. ix. diem Ianuarij Agonalia Iano  
 sacra celebrarentur, à Numa, ut scriptum reliquit An-  
 tias, instituta. Is enim deus rebus agendis præsidere  
 credebatur. Ego uero crediderim ibi non solum Agona-  
 lia, uerum uarios ludos, uariâq; edita Spectacula, &

communī nomine Agonem denominatum, quo nomine cuiuslibet generis spectacula appellant Græci. Non enī placet, quod uult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuisse, quia, ut diximus, rector erat uia ab Augusti Mausoleo ad. S. Mariæ in Equiro ædē, ut inde currus in circū Flaminium, sicuti Cassio. ait, dimitterentur. Præterea ædes ipsa in Equiro dicitur, non in Aquiro. neq; legitur usquā locum ibi fuisse paludosum, ut ab aquis ædes ipsa nomen sit adepta. Leuc sane est argumentum qd æræ anates in ea fuisse dicantur. solent enim antiqua hominum, & deorum signa, simul & animalium ad locorum ornatum, huc, illuc transferri; sicuti uidemus æneos pauones in. S. Petri basilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionum sepulcrum fuisse memorant. Quare cum solerēt principes, ut supra patuit, omnia sui mōnimenta uno in loco extruere, Neronis, siue Alexandri circum existimauerim. Sunt enim horum thermarum uestigia prope, & fermè contigua. Non negamus tamen in eo Equiria, sicut alia certamina, fuisse celebrata. Sunt autem Equiria ludi quos apud Elidē Græciæ ciuitatem Oenomaum primum omnium edidisse scribit Sex. Pom. & Pindari interpret. Romulus postea eum imitatus eosdem in raptu Sabinarum Italiæ ostendit. de quibus Oui. secundo fast. ita meminit.

Iamq; duæ restant noctes de mense secundo,

Marsque citos iunctis curribus urget equos.

Ex uero positis permansit equiria nomen.

Quæ deus in campo præstitit ipse suo.

Quidam autem aiunt in uia triumphali Arcum Theodosij, Valentiniani, & Gratiani Imp. fuisse, quo in loco nunc pecunia signatur. nos uero de his nihil certi inuenimus, nisi quod fragmenta quædam superioribus annis apud ædem. S. Celsi inuenta dicuntur, horum principum de arcu inditium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulum insculptum esse huiusmodi.

IMPPP . CÆSSS . D . D . D . N . N . N .  
 GRATIANVS VALENTINIANVS . ET  
 THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP.  
 AVGGG . ARCVM AD CONCLVDEN-  
 DVM OPVS OMNE PORTICVM MAXI-  
 MARVM ÆTERNI NOMINIS SVI PE-  
 CVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ .  
 IVSSERVNT ;

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis, ac Palus  
 de Caprea. Cap. IX.

In ripa autem Tyberis, ubi nunc. S. Blasij,  
 olim Neptuni stabat Ædes, ab Hadriano re-  
 stituta, quemadmodum in marmore ibi inuen-  
 to titulus nobis significauit. In Neptuni naufragio ser-  
 uati solebant tabellas naufragium ipsum pictum habentes  
 ponere, auth. Fulgentius. Terentus, inquit Pom.  
 locus in campo, dictus quod eo loco Ara Ditis patris occul-  
 tarctur, uel quod profluentis Tyberis ripas aquarum cur-  
 sus tereret. quo in loco Euander ex Arcadia profectus

## LIBER

cum classe substituisse dicitur. hinc Ouid.

Iamque ratem doctæ monitu Carmentis in amnem

Egerat & thuscis obuius ibat aquis .

Fluminis illa latus , cui sunt uada iuncta Terenti

Aspicit , & sparsas per loca sola casas.

Notandum autem non solum Ditis , sed & Proserpinæ

Aram subterraneam fuisse , quam Val . Max . tradit

egeſta terra ad .XX. pedum altitudinem , apud Teren-

tum inuentam Valēſio quodam authore , è Sabinis locu

plete , & rutiçæ uitæ homine , qui liberatis tribus fi-

lijs ibi trinoctium furuæ hoſtiæ ſacrificium exhibuit .

unde Auſonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

Ipsam qdem aram Romani bello albano conſtituerant,

atq; alta occultauerant terra, ut omnibus, præterq̄ ipſis,

eſſet ignobilis. Capream Paludem in campo Martio an-

te urbem ſtatuit Liuius. Plut. uero locum eſſe dicit uer-

ſus mare in rheumatibus Tyberis , ad quem unus erat

aditus , & propterea tutus ; ubi Romulus cum exerci-

tum recensceret , ſubita orta tempeſtate , ſublatus è

medio apparere deſijt.

De Domo Coruina. Via Lata . & Templo Iſidis.

Cap. X .

Ltera autem pars urbis planæ , ſecundum ra-

a dices quirinalis , à foro Traiani ad portam

Flaminiam produçta, habuit prope Capitoliũ

Domi. m Coruinam; à qua locus in hanc uſq; diem no-



men seruat, Macellum enim Coruorum uulgo dicitur. ubi in pariete domus Virgilij de mantaco tiburtinis saxi insculpta leguntur hæc.

C . POBLITIO . L . F . BIBVLO ÆD .  
 PL . HONORIS . VIRTVTISQVE CAV  
 SA SENATVS CONSVLTO POPVLI .  
 QVE IVSSV LOCVS MONVMENTO  
 QVO IPSE POSTERIQVE EIVS IN=  
 FERRERENTVR PVBLICE DATVS EST .  
 Vbi notādum honoris , uirtutisq̃ causa additum , quia  
 Duellio Cos. cautum fuerat . S . C . ne quis in urbe sepeli=  
 retur nisi , qui uirtutis causa , legibus non tenerentur .  
 Vnde Cic . Hominem mortuum , inquit , lex in , XII . ta=  
 bulis , in urbe ne sepelito , néue urito . credo propter  
 ignis periculum . atqui in urbe sepulti sunt clari uiri .  
 Credimus eos , quibus ante hanc legem , uirtutis causa ,  
 tributum est , ut Publicolæ , ut Tiburtæ , quod eorum  
 posteri iure tenuerunt . aut eos , si quibus hoc , ut . C .  
 Fabricius uirtutis causa soluti legibus non sunt secuti .  
 Propterea imperatores , & uirgines Vestæ , quia legi=  
 bus non tenerentur , in ciuitate habebant sepulcra . Deni=  
 q̃ etiam nocentes uirgines Vestæ , licet uiuæ , tamen in  
 tra urbem campo Scelerato obruebantur . Sed unde di=  
 gressi , eò reuertamur . A Macello Coruorum ad septa  
 campi Martij uia Lata , adhuc priscum obtinens nomē ,  
 producitur : à qua ædes . S . Mariæ in uia lata nomē ac=  
 cepit : prope quam nunc multa eruuntur marmora , in  
 quibus trophæa , triu . nphalésq̃ imagines uidi , cū hac

## LIBER

inſcriptione. VOTIS. X. ET . XX . qualẽ eſſe in arcu Constantini dictum eſt ſupra. ex quo conijcimus arcum triumphalem ibi ſtetiſſe . haectenus tamen nihil aliud apparuit , ut cuius eſſet iudicaretur . Ferunt Innocentium octauum pontificem , in renouatione prædictæ ædis , hunc diruiſſe . In hac ipſa uia Iſidis Téplum extitit. Blon. autem ex Sex . Ruffi descriptione ubi ædes nũc. S . Marcelli ponit. in quo Veſpaſianũ , & Titum nocte illa , quæ triumphum præceſſit, quieuiſſe memorat Suet . Iuuenalis uero prope ſepta ſtatuit, cum inquit.

*A meroe portabat aquas , quas ſparzat in ædem Iſidis , antiquo quæ proxima ſurgit ouili.*

Et licet ædes prædicta non multum à Septis diſtet, nõ tamen proxima dicetur . Vnde alij poſuere Iſidis in Platea nunc Sciarræ , nonnulli apud ædem. S . Mariæ in Equiro . At certum locum nobis nõ licet aſſignare . niſi quod prope. S . Marcelli templum inuentum eſt maramor hoc titulo inſculptum .

### TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ .

Fuit autem Iſis Aegyptiorum dea , & in magna apud ipſos ueneratione , cuius ſacra Romam aduecta eſſe teſtatur Lucanus . Lampridius in Com. Ant. Imp uita. Sacra , inquit , Iſidis ita coaluit , ut & caput raderet, Iſiacos uero pinẽis uſq; ad perniciem pectus tundere iubebat. Colebatur autem Iſis cum Oſiride uiro , qui Serapis eſt nominatus ; à quibus Iſcum , & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen ſumpſere. In Iſidis

dis autem templo magna dabatur adulteris um occasio,  
unde Ouid. ad Amantem.

Ne fuge nuptiæ memphitica sacra uiuentæ,

Multas illa facit, quod fuit ipsa Ioui.

Quo in loco non de latrocinijis, quemadmodum opinatur Fuluius, uerum de adult. riy, & stupris intelligit. Oui. Nam & Iosephus cōmemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generosam, & pudicam alicuī matronam cum impatienter amaret, sacerdotes Isidis pecunia corrupiſſe, qui nouo religionis commento mulierem in templum uocarent, eōsq; finxiſſe, per noctem cum Osiride collocutos, perſu-ſiſſeſq; eam à deo desiderari, illam uero cum in templum ueniſſet à iuuenē, tanq̄ ab Osiride, compreſſam, & cum mox petulā eius stuprum ei exprobaſſet, mulierem marito rem detuliſſe Tiberio, atq; ipſum indignatum sacerdotes cum Mundi liberta, quæ facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixiſſe, temploſq; Isidis euerſo, ſimulacrum eius in Tyberim præcipitari iuſſiſſe. De incendio autem huius templi meminit Dion. his uerbis. Ignis diuinitus, potiuſq; ab homine Romæ excitatus, eamq; depopulatus. Nā Serapis, & Isidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheū. Diribitorium. Balbi theatrum, Pompei Porticum, Octauie domū cū bibliotheca, Tēplū Iouis Capitolini cū ædibus, & ſacellis cōiūctis exhauiſit. Pluribus at̄ i locis fuiſſe Isidis templum teſtatur Spartianus in uita Caracallæ. Idē ait ſacra Isidis Romam deportauiſſe, & templa ubi-

## LIBER

¶ magnifice eidem deæ fecisse:

De Arcu Camilli. Templo Mineruæ . & Foro Suario.  
Cap. XI.

Iscedens quis à uia Lata uersus Pantheona, nò  
d multo post illi occurret rudis, nullisq; orna-  
mentis insignis arcus: cæterum, ut uidetur,  
antiquissimus: quem Camillianum, tanq̃ Camillo ere-  
ctū, nunc uocitant. At nescio quo modo uelint Camillū  
arcum habuisse triumphalem, cuius usus multis secu-  
lis post Camillum inuentus à multis dicitur. prius enī  
triumphalia tantum signa cum stauis, & trophœis du-  
cibus, & triumphatoribus erigi solebant, qualia Ma-  
riæ esse adhuc uidemus. q̃ si, ut par est, triumphalem ar-  
cum esse concedimus, non alicuius imperatoris, aut du-  
cis fuit, quā ex ijs, qui post. C. Cæsarem fuerunt. Se-  
quitur statim inter Pantheona, & hunc arcum, Tem-  
plum Mineruæ, a quo nunc diuæ Mariæ sacrum, no-  
men retinet. Illius autem antiqui extāt in cœnobio fra-  
trum parietes oblongam, & quadratam formam templi  
ostendentes, sed non magnam. Quod templum olim te-  
studinatum, multisq; ornamentis insignitum Pompeius  
condidit: in quo triumphalia & gestorū breuiarium  
posuit, ut in marmorea tabula legimus, & eisdem fe-  
rè uerbis Plin. sic testatur. Toties imperator antequam  
miles. postea ad tot maria, & deinde solis ad ortus  
missus hos retulit patriæ titulos, more sacris certami

nibus uincantium, neque ipsi coronantur, sed patrias suas coronant. hos ergo honores urbi tribuit in Delubro Mineræ, quod ex manubijs dedicabat Cn. Pompeius, Magnus imperator. Bello. XXX. annorum confecto, fufis, fugatis, occifis, & in deditionem acceptis hominum centies uicies semel. LXXXIII. millibus. depreffis, aut captis nauibus. DCCCXLVI. Oppidis, caftellis mille quingentis. XXXVIII. in fidem receptis. terris à Mæotis lacu ad rubrum mare subactis, uotam merito Mineræ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columenſium prope cliuum, qui nunc in montem Caballum ducit, Forum Suarium olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco fues uenundarentur. quapropter. S. Nicolai ædes inibi nunc fita, in Porcilibus cognomen tum retinet. M. quidem Var. docet antiquos habuiſſe loca conſtituta ubi res peculiariter uenderentur, quæ loca nomen fortirentur ab ipſis rebus. ut Boarium ubi boues, Piſcarium ubi piſces, Holitorium ubi holera, Suarium ubi fues. Quidam in radice eiusdem montis, in regione uicæ Latæ, campum Agrippæ, & Septa fuiſſe, authore Lampridio, aſſerunt. ſed certum locum non oſtendunt Lampridij uerba, quæ ſunt hæc. Inſtituerat & Alexander Seuerus baſilicam Alexandrinam inter campum Martium, & ſepta Agrippina.

## LIBER

Vanquã in eo capite , quod est de uario urbis  
 q' ambitu , satis declaratum arbitror, quid de  
 campi Martij terminis , finibusq; sentirẽ : ta-  
 men cum ad eum peruenimus,libet quædam , inter se  
 se contraria quæ uidentur , addere , quo euentioribus  
 coniecturis , & argumentis pateat Ful. haud recte hũc  
 montium radicibus , fluminisq; ripa terminauiſſe. licet  
 Lilius , quem habet authorem , agrum Tarquiniorum  
 Marti consecratum inter urbem , & Tyberim iacere  
 dicat . quia aliud est inter urbem , & Tyberim, ab eo,  
 quod ipse uult , inter montes , & Tyberim, ex quo Li-  
 uij uerba non repugnant ijs , quæ diximus . uidelicet  
 mœnia à porta Collina deducta per mediam urbem pla-  
 nam ad ripam Tyberis fuiſſe , eregione murorum ſtru-  
 ctorum ab Anco rege in tranſtyberina regione . At me-  
 lior est ratio. Si urbis mœnia montes non excedebant ;  
 cur idem Lilius i pratis flaminij ea omnia acta dixit,  
 & non in campo Martio . cum flaminij prata iter mō-  
 tes , & Tyberim quin iaceant , negare poſſit nemo ?  
 nempe quia non erant campi Martij pars. Non fit quip-  
 pe uerifimile eum agrum , qui fuerat Marti ſacer , in  
 ius priuatum tranſiuiſſe . Præterea cum Diony. omnia  
 circum urbem habitata commemoret , domũsq; priua-  
 tas in hac planicie fuiſſe legerimus , ut Coruinarum ,  
 Pompei , Martialis , in campo Martio has ſtatuemus ?  
 uſq; priuatis hominibus ſtruenã domos in loco ſacro  
 dabitur , aut forum in quo ſues uenundentur inſtitue-  
 tur ? Quare huius planiciei partem ærificijs , tanq̃ fo.



Ro. proximiorē , secundum Diony. occupatam , Martij campi non esse partem , tenemus . Nunquid urbis ē & intra mœnia receptam ? Licet locorum natura , quibusdā mœ coniecturis quādoq; muris septam conijcere uidear ; Liuius tamen sexto belli pu. facit , ut quo tempore fuerit septa , non ausim affirmare . Scribit enī ab æde Apollinis boues fœminas duas , albas , porta Carmentali in urbem ductas . cui portæ cum sub Capitolio fuerit locus , omnia ab ipso ad Tyberim extra urbem exiisse uidentur . Illud autem non prætereundū . Ful. non satis de campo Martio sibi constare . Nam in eo capite , quod est de Quirinali , ex Suet. refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo , quam postea in Templum gentis Flauix conuertit , iuxta hortos Salustianos , quorum , inquit , uestigia adhuc extant in profunda ualle inter portam Salariam , montem Quirinalem , & collem hortulorum ; & sic ipsos hortos in urbe ponit . ubi uero de obeliscis agit . Alter , ait , obeliscus Lunæ dicatus adhuc cernitur in colle Hortulorū , in hortis Salustianis , qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur . & cum collis Hortulorum fuerit extra urbem , necesse est eosdem hortos extra fuisse . & ita non solū de loco , uerum & de uulgari nomine titubat . Hic enī Gyrlum : illic Salusticum ait . Quinimmo campū ipsū Martium totum , nedum partem , mœnibus modo excludit . modo , portam Aureliam prope Hadriani molem transferendo , intra urbem recipit . Sed ad Campi descriptionem aggrediamur . qui Martius idē cognomi

## LIBER

natus dicitur, quia Marti à maioribus fuerat consecra-  
tus. Nam cum cœteri campi regis Tarquinij, qui ob  
iusticiæ contemptum dictus est superbus, post eius exi-  
lium datus ijs esset, qui agros non haberent, unus hic  
ager Marti fuit consecratus, campusq; Martius di-  
ctus auth. Liuius, & Diony. meminit, & Strabo in  
hæc uerba. Veteres illi Romani necessarijs rebus ma-  
gis iteti urbis pulchritudinē cōtēpsere. Posterius uero, &  
ij præferi q; nostris fuere t̄pibus, innumerabilibus, &  
præclarissimis impleuerunt insignibus. Pompeius enī  
& D. Cæsar, & Octauus, & eius filij, & familiares  
& uxor, & soror cunctorum studium simul, & im-  
pensas ad præparanda decora superauerunt. Maximā  
autem horū partem Martius cāpus habet, præter natī  
nam locorū amœnitatē artis, & solertiæ exercitiōes  
admittens. Campi enim admirabilis magnitudo, simul  
& curules pariter cursus, & alia equestria certami-  
na expedita suppeditat. nec minus tam multis, pilam  
circulum, palastram exercitatione tractantibus  
aliaq; incumbētia simul opera. Quid perennes solo  
herbas, coronatōsq; ad fluminis alueum colles? Scœni  
carum ostentatio picturarū, eiusq; generis spectacula,  
præstant, ut difficulter, & inuitus abscedas. Priusq;  
enim Marti consecraretur Tyberinus, auth. Gellio,  
dicebatur Campus, sicut Tyberis Martius, ut testis  
est Stadius secundo Syl. Belisarium autem huius campī  
partem (erat enim ad pontem Miluium usq; productus)  
murus per radices collis hortulorum, & inde ad Tybe

rim ductis, intra urbem recepisse, scribit Procopius. Sciendū q̄ in cāpo Martio, ueluti in Capitolio, statuæ uirorum illustriū erigebantur. Vnde Caligula quasdam ab Augusto ex capitolina area, propter angustias illò translatas, ita subuertit, atq̄ disiecit, ut reititui saluis titulis non ualuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.

De Porticu, Templo, Columna, & Palatio Antonini Pij, ac de Septis, siue Ouilibus. Cap. XIII.

Xtat hodie inter Sciarræ, Pantheonisq̄ plateas, iuxta ædem. S. Stephani de Trullio, Porticus, cuius principium, & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim, quæ supersunt, ita dispositæ cernuntur, ut stadiatam porticum Antonini Pij imp. fuisse multi arbitrentur. quo in loco Templum etiam habuisse dicitur. argumento q̄ literæ cubitales, in marmore ibi inuento incisæ, huius templi memoriam continerent. Sunt tamen qui Martis templū ibidē fuisse contendant. Hinc enim ipsius Antonini cochlidis Columnam parum distare uidemus, quam instar Traiani ipse sibi erexit. altitudinis pedum. CLXXVI. cum interiore cochlea, & gradibus. CVI. ac fenestellis. LVI. incēdio parè deformatam. circumquaq̄ res à se gestæ incisæ nunc spectantur. in uertice uero eius olim simulacrum nudum, quale in ipsius numismatibus cernere licet. Columnam autē Sex. Ruffus in ara Flaminij esse scribit. inter quam, &

## LIBER

porticum Imperator ipse Palatium habuit. ex cuius ruinis locus paulo eminentior factus uidetur. Inter ipsam aut columnam, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim septa loca tabulis inclusa, & uallata, in quibus Po. Ro. suffragia laturus claudebatur. Martialis. In septis Mamurra diu, multumque rogatus. Ouilia etiam, sumpta similitudine ab ouium septis, sunt appellata. licet Blon. uelit Ouilia fuisse minoris ambitus loca, in quibus centuriae à tota tribu separatae de agendis, priusquam citarentur, consultabant. de hijs Lucanus. Et misere maculauit Ouilia Romae. Haec iuxta uiam Fornicatum, Flaminiamque à Liuiο ponuntur. Notandum & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus, inquit, non de Septis, ut creditur, sed de uilla Publica intellexit, ubi. LX. debitorum millia caesa dicuntur auctore. Sylla. Demus autem in uilla Publica istos casus fuisse, nunquid ipsam uillam Ouilia appellauit Lucanus? certe non: sed ideò Ouilia maculasse ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus sunt interfecti. nisi dicamus ratione uicinitatis locum pro loco posuisse, cui opinioni uerba ipsius Fuluij aperte repugnant, quae sunt. Satis constat septa fuisse in eo ambitu, ubi nunc co. umna cochliedis Antonini pij. Supra uero uillam Publicam sub Capitolio ponit, quae, ex uerbis Ciceronis, per ipsum etiam adducta, prope septa fuisse, mox apparebit.

De Monte Citatorum. Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in campo Martio. Cap. XIII.

Vrgit inter columnam Antonianam, & S.

Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc

Citorus mons pro Citatorum uocatus. non

quod ibi esset mons, uerum quod eò Po. Ro. ad creandos magistratus citatus olim conueneret. Sunt qui Acceptorium ab acceptandis suffragijs, siue Septorum à proximis septis, nomen obtinuisse uolunt. Non placet autem, quod putat Fuluius, locum editum factam ex egestione terræ ex fundamētis colūnæ Antonini. quia nō fit quippe uerisimile tumulo terræ, & ruderibus eum locum occupatum esse, qui celeberrimus erat ædificijs, & comitijs, alijsque publicis negocijs destinatus. Et cum planities illa æqualis late pateat, nisi ab ea parte ubi mons ipse Citorus attollitur, absurdum est etiam dicere, quod Fuluius, positum pro aggere ad reprimendum Tyberis inundationes, quia circularem propemodum habens formam, nullam præ se fert aggeris speciem. ~~ore~~ re credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, uelut peritico, Amphitheatri, aut uillæ Publicæ locum creuisse. Erat enī Villa Publica domus ampla, ueluti Curia, in qua hostium legati, quibus neque in urbem aditus patebat, neque in Grægostasi hospitium concedebatur, recipiebantur: & de publico alebantur. Liuius. Macedones deducti extra urbem in uillam Publicam, ibique locus, & lautia præbita. quod autem hostium legati intra urbem non susciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec. quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginiensibus uicti, Phi-

## LIBER

lippo, Antiocho superatis cum Romam ueniffemus,  
 ex publico hospitio in curiam gratulatum uobis. P. C.  
 ex Curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes,  
 nunc ex sordidiffimo diuersorio uix mercede recepti,  
 ac propè hostium more extra urbē manere iuffi, in hoc  
 squalore uenimus in Curiam Romanam Rhodij. No-  
 tandum est etiam, eodem authore, Romanos consueuiff  
 se sumptum, & locum præbere de publico non solum le-  
 gatis, uerum etiam amicis Po. Ro. eius sunt hæc uerba  
 ex quarto eiusdem dec. Onesimo Pythonis filio nobili  
 Macedoni ad Romanos cum transfugiffet Senatus locū,  
 Lautiam præberi iuffit. Sed ad Villam Publicam re-  
 uertamur, in qua etiam censum haberi solitum ferunt.  
 Sylla, inquit Val. Max. in Publica uilla, quæ in cam-  
 po Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidē  
 suam secutas, obruncari iuffit. Meminit etiam. L. Florus  
 & Cic. ad Atticum his uerbis. Efficiemus rem glorio-  
 sam, nam in campo Martio Septa tribunicij's comitijs  
 marmorea sumus, & tecta facturi, eaq; cingemus ex  
 celsa porticu, ut mille passuum conficiatur, simul ad-  
 iūgetur huic operi Villa Publica. quo in loco innit uillā  
 publicam prope Septa excitari solitam esse. neq; intel-  
 ligit Cic. se septa alibi, quam ubi prius erant, sed li-  
 gnea quæ erant ex marmore, facturum. quod tamen  
 nec Cic. ipse, neq; alius postea fecit, bello ciuili, post  
 eam epistolam suborto, prohibente. Iuxta autem Septa  
 Neptuni Templum cū Porticu pulcherrima fuisse, scri-  
 bit Dion. quem locum. M. Agrippa multis decorauit



ornamentis. Erat autem apud Citatorum montem, Antoniniquæ columnam Pons, per quem citati, postquam tulerant suffragia ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere possent, transeuntes separabantur. de quo Suet. intelligit, ubi de consilijs coniuratorum his disserit uerbis. qui primi cunctati utrum illum in campo per comitia, & tribus ad suffragia uocantem partibus diuisis è ponte deijcerent, atque exceptum trucidarent, an in Sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert sexagenarios per pontem non mittendos, quia suffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

De Aqua Virgine. Lacu, & Æde Iuturnæ, ac Pietatis.  
Cap. XV.

Qua autem Virgo, quæ nunc potu sua uis antiquum retinet nomen, prope pontem Salarium concipitur, & profundissimo fluens cuniculo, per Collatinamque ingrediens portam sub colle Hortullorum attollitur. opere deinde arcuato per Martium campum deducta multis fistulis priuatis ædibus, & accolis commodissime aquam subministrat. Sub hortis uero Lucullanis in eodem campo, sicut Appia, & Alficina olim finiebatur. In eius equæductu marmor inclusum, hunc indicem incisum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS  
CÆSAR AVG. DVCTVS AQVÆ VIR-

LIBER

GINIS DESTINATOS PER CÆSAREM  
A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT  
AC RESTITVIT.

*In hortulo uero Angelli Coletij aſtiq̄tatis uiri ſtudioſiſſi  
mi tiburino lapide ſc̄u p̄ta huiusmodi leguntur.*

TI . CLAVDIVS DRVSI . F . CÆSAR  
AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX  
MAXIM . TRIB . POT . V . IMP . XI .  
P . P . COS . DESIGN . IIII . ARCVS  
AQVÆ DVCTVS VIRGINIS DISTVR-  
BATUS PER . C . CAESAREM A FVN  
DAMENTIS NOVOS FECIT AC RE-  
STITVIT.

*Suet. tamen aquæ Virginis in urbem perductæ . M.  
Agrippæ laudem attribuit , ut infra cōſtendemus . For  
ma autem huius aquæ magnam Martij campi obi-  
bat partem . Ouid.*

*Te quoq̄ lux eadem Turni ſoror æde recepit.*

*Hic , ubi uirginea campus obitur aqua .*

*Ex quo apparet Iuturnam Aedem in campo habuiſſe ,  
iuxta eiufdem nominis lacum . Fuit enim Iuturna Tur  
ni ſoror , quæ lacui , in quo ſubmerſa eſt , nomen de-  
dit . qui locus nunc pro Iuturna corrupto nomine dici-  
tur Lotreglio . Hæc autem aqua apud ueteres ſalubris  
habebatur . Vnde Var. Nympha, inquit , Iuturna quæ  
iuuaret . Quare ægroti propter id nomen ex eo fonte  
aquam petere ſolcbant . Pietatis Templum , ut quidam  
tradidere , fuit in campo Martio , ubi nunc ædes . Se*

## Saluatoris de Pietate.

De Arcu Domitiani . Obelisco campi Martij . Amphitheatrôq; Claudij Imp. Cap. XVI.

Riumphalis arcus mutilatus , suisq; spoliatus ornamentis , & titulis , inter . S. Syluestri , & Laurentij in lucina sacras ædes , uia amplexus Flaminiam , Domitiano Imp. adiudicatur , argumento q; in ipso cernitur talis , qualis à Suet. describitur , uidelicet somnians se à Minèrva destitutum , & illam excedere sacrario , negantemq; se ultra tueri eum posse , quod ex armata esset à Ioue . De arcu autè ipso sic meminit Mar. Stat sacer , & domitis gentibus arcus ouans . Domitianus enim per omnes regiones fecit Ianos , arcusq; cum insignibus triumphalibus , quos in ipsius unius titulum , ac nomen substructos , postea disturbatos esse affirmat Dion. qui uero nunc extat arcus Tripoli uulgo appellatur , quasi tripolis , ut quibusdam placet , ob uictoriam trium urbium . uel , ut alijs , à deuicta Tripoli Thessaliæ ciuitate ; de qua Liius secundo quintæ dec. sic meminit . Consul cum . III. milia fermè abesset à Tripoli ( sciam uocant ) super Penæum amnem posuit castra . Vetus autem huius arcus inscriptio patrum nostror; memoria adhuc legebatur . Augustus ex urbe hieropoli duos Obeliscos Romam translulit , quorum maiorem in circo Maximo iacere dictū est . Alter uero minor ped. ix. in campo Martio , prope

## LIBER

S. Laurētij in lucina ædem, i cella uinaria cuiusdā ciuis  
 Ro. uisitur cōfractus, i cuius base hmōi legitur titulus  
 CAESAR. DIVI. I. L. AVGVSTVS  
 PONTIFEX MAXIMVS IMP.  
 XII. COS. XI. TRIB. POT.  
 XIV. AEGVPTO IN POTESTATEM  
 POPVLI

ROMANI REDACT.

SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. his uerbis . Is obeliscus , qui est  
 in campo Martio centum decem pedum est à Mersodi-  
 de inscriptus , rerúmque interpretationem Aegyptiorum  
 philosophiæ continet . cui Augustus addidit mirabilem  
 usum ad deprehendendas solis umbras , dierúmque , ac  
 noctiú magnitudines , Strato lapide ad obelisci magnitudi-  
 nē , cui par fieret ūbra Romæ cōfecto die sexta hora , pau-  
 lati p regulas , q sūt ex æræ iclusæ singulis diebus decre-  
 sceret , ac rursus augeteretur . digna cognitu res , & ingenio  
 faciūdo . Māius mathematicus apici pilā auratam addi-  
 dit : cuius uertice ūbra colligeretur i semetipsā alia , atque a-  
 lia icremēta iaculātem apice , rōne , ut ferunt , à capite ho-  
 mīs itellectā . hæc dierū obseruatio triginta ferè ānis nō cō-  
 gruit , siue solis ipsius dissono cursu , et celi aliqua rōne  
 mutato , siue uniuersa tellure aliqd á cētro suo dimota ,  
 ut deprehendāi , & in alijs locis accipio , siue urbis tremo-  
 ribus ibi tantum gnomone intorto , siue inūdatione Ty-  
 leris sedimento molis factō . Ibidem autem effossum  
 fuit Horologium cum lineis , & gradibus deau-

statu. in singulis uero quatuor uentorum imagines ex opere musiuo sculptæ uisabantur, cum hac inscriptiōe. **VT BOREAS SPIRAT.** Claudium autem Imp. Amphitheatrum iuxta septa ædificauisse statuis, & columnis pulcherrime exornatum, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, scribit Suet. item Nero nem ludos spectauisse è proscenij fastigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni spacium fabricato, dedit. Iunonis Lucinæ Aedes ubi nunc. S. Laurentij in Lucina.

De Valle Martia, Palatio & Porticu Augusti, & de Domitiâi Naumachia, ac Flauia gētis Tēplo. C. XVII

Aliis autem Martia à campo, cui coberet, uel in quo est, nomen sortita, iacet inter Tyberim, & collem Hortulorum. In hac autem ad radices eiusdem collis, loco maxime depresso, apparent Naumachia Domitiani uestigia. Nam Suet. ait ipsum edidisse nauales pugnas penè iustarum classiu effosso, & circumstructo iuxta Tyberim lacu, atq; inter magnos imbres spectauisse; struxissēq; Stadium Methodeum, & Naumachiam, ac ex eius lapide postea circum Maximum, deustis utrinq; lateribus, extructum. Hanc qdem Domitiani Naumachiam, ubi prius Augusti, fuisse opinamur, Augustiæ stagnum longa disuetudine limo repletum ab ipso expurgatum, denominationēq; accepisse. Sed cum circa Tyberim dicat Suet. non sub colle hortulorum, de loco dubium fa-

## LIBER

cere uidetur . Solutio est , quod parum distat , iuxta  
 dici potest . Nam & Strabo colles , qui plus distare cer-  
 nuntur , coronatos ad fluminis alueum dixit . Legimus  
 autem Augusti , & Domitiani monimenta quædam cir-  
 ca hunc locum fuisse , ut par sit credere ( sicut & natu-  
 ra loci ostendit ) ibi utriusq; naumachiam stetiisse . Iux-  
 ta quam idem Suet. gentis Flauiaë Templum collocauit .  
 cuius quadratos lateres amplissimos ex ruinis , quæ ec-  
 clesiam . S. Syluestri , eiusq; monialium monasterium se-  
 piunt extractos se uidisse ait Blon. quor; nõnulli literas  
 haberent in hæc uerba . **DOMITIANA MAIOR**  
**PARS . DOMITIANA MINOR .** Ex quo  
 se conijcere dicit , quidq; , siue Thermæ , siue Methode-  
 um , siue Naumachia fuerit , Domitiani opera omnia ,  
 quæ ad . S. Syluestrum undiq; nunc cernuntur , usq; ad  
 S. Laurentij in Lucina ædem . Illud autem incertũ nau-  
 machia , & lacus unum & idem , uno in loco : an  
 nomine , & loco diuersa . Iulius Capitolinus refert Au-  
 gustum instituisse Porticum in campo sub colle pedum  
 mille , ita ut ab altera parte porticus mille pedum fie-  
 ret , atq; inter eas spatium hinc inde uiridaria essent ,  
 lauro , myrto , & buxo frequentatã . medium uero li-  
 thostratum breuib; columnis intrinsecus positis , & sin-  
 gulis per pedum mille , quod esset deambulatorium ita  
 ut à capite esset Basilica pedum quingentorum . cuius  
 uestigia in radicibus collis Hortulorum secus naumachi-  
 am adhuc apparere dicuntur . Sunt qui putant eiusdem  
 principis Palatium fuisse inter ædem . S. Felicis in pin-  
 cis , &



ris, & Augustam.

De Augusti Mausoleo, & ad eū de duobus Obeliscis,  
ac de Marcelli sepulcro. Cap. XVIII

Augustus in ualle Martia, interq̄ uiam flami-  
a niam, & ripam Tyberis sexto suo consulatu  
Mausoleum, nō suum modo, sed omnium im-  
peratorum, & cognatorum sepulcrum, extruxit. hinc  
Suet. in ipsius Augusti funere. Reliquias, inquit, Mau-  
soleo cōdiderāt. de eodē Cassio. ita scribit. Sed mūdi do-  
minus ad potentiam suam opus extollens mirādū Roma-  
nis, etiam erigens fabricam in uallem Martiam teten-  
dit Augustus, immensa moles firmiter præcincta mon-  
tibus continetur, ubi magnarum rerum inditia claude-  
rentur. Bissenā quippe ostia ad XII. signa p̄fuerunt.  
Commemoratione, inquit Strabo, dignissimum est, qđ  
Mausoleum appellant, in excelsis fundatum molibus,  
lapide niueo, & perpetuæ uiriditatis arboribus coop-  
tum, in summum usq̄ ad uerticem cubitorum. CCL.  
ad fluminis ripam aggeratum. In summo autem positum  
est Cæs. Augusti simulacrum ex ære fabricatum. Sub  
aggerē ipso sunt eius loculi, & cognatorum, & neces-  
sariorum. A tergo uero locus est mirifica continens am-  
bulacra. In medio autem campi spacio busti extat ambi-  
tus, & hic ipse niueo perfectus lapide, in circuitu fer

## LIBER

reos cancellos habens, & plantatas interitus præ se ferētes populos. Huius autem Mausolei meminit & Hierony. primo contra Iouianum. Extat adhuc ubi uulgo Augusta dicitur, iuxta. S. Rochi ecclesiam interior circumferentia reticulato opere. olim uero tres circumferentias fuisse uestigia satis ostendunt, inuicem ita distantes, ut in plures partes intersecarentur, pluresq; efficerent loculos, quo quisq; seorsum à cæteris sepeliretur. Habuit enim hic locus in honorem Augusti Pacis, ac Victoriæ, & .P.P. in scriptiōem. Quod uero cognati, & nō modo imperatores in eo conderentur probat Vir. in Marcelli funere cum ait.

Quantos ille uirum magnam mauortis ad urbem  
Campus aget gemitus, uel quæ Tyberine uidcbis  
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.

Quantū nonnulli molem illam instar turris, quæ est ad portam nunc Populi ornamentis spoliatam Marcelli sepulcrum esse putent. sed cum ultra scorpionis iactum distet à Tyberi, rectius intelligemus de Mausoleo Tyberis incumbenti. Nam poeta eo uerbo præterlabere inuit Marcelli sepulcrum iuxta fluiuium. Et in Mausolco etiam libertos, uel certe apud conditos esse probat epitaphium cuiusdam liberti Augusti in marmore excisum, ibiq; inuentum, quod est.

D .

M .

VVLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBER  
TO A MARMORIBVS.

Mausolei autem nomen imposuit Augustus, quia ad similitudinem sepulcri Mausolei regis Cariæ ab Artemisia eius uxore structi fabricauerat. Apud hoc enī duo fuere Obelisci magnitudine pares, singuli pedū. XLII. quorum alterum inter ipsum Mausoleum, & Tyberim confractum iacere in uia uidemus. Alter uero inuentus, nec effossus, post .S. Rochi ædem sub tellure latet.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibusdam alijs ornamentis campi Martij in genere. Cap. XIX.

Iam Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini  
 u Py columnam inchoabat, Cn. Flaminius. M.  
 Lepidi collega in consulatu uictor Ligurum  
 strauit. Hæc autem per Narniam, Fuligneum, Nuceria-  
 riam, Callium, Fanum fortunæ, Piscurum, Arimini-  
 num ducebat. Liuius uero scribit. M. Aemiliū Cos.  
 Luguribus subactis uiam à Placentia productam Flami-  
 niæ coniunxisse. & Q. Flaminium uiam, quam flami-  
 niam appellauit, strauisse, innuitq; habuisse fines ab  
 Isauro, nūc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem.  
 Aemiliam uero inde ad Trebiā Placentiæ urbis fluuiū.  
 Sed Flaminia erat consularis; de qua Suet. in Augusto  
 ita meminit. Quo facilius undiq; urbs adiretur desum-  
 pta sibi Flaminia uia Arimino tenus munienda, reli-  
 quas triumphalibus uiris ex nauali pecunia sternendas

## LIBER

curavit. Et Cic. ad Atticum, Propterea, inquit, quod Thermus curator est viæ Flaminiæ, quæ cum erit absoluta: & reliqua. In hac autem Augusti Mausoleum inter, & collem Hortulorum Trophæa Marij de Iugurtha fuere, argumento quod ibi marmorea tabula inuenta est, cum inscrip. C. Marij de triumpho Iugurthino huiusmodi

PR . TR . PL . Q . AVGV R TR .  
 MIL . EX SORTEM BELLVM CVM IV  
 GVRTHA MVMID. VEL PROCOS. GES  
 SIT EVM COEPIT ET TRIVMPHANS.  
 IN IOVIS AVTEM SECVNDQ CONSV  
 LATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI  
 IVSSIT. III. CONSVL APSENS CREATVS  
 EST . IIII . TEVTONORVM EXERCITV  
 TVM DELEVIT . V . CONSVL CIM  
 BROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTO  
 NIS ITERVM TRIVMPHAVIT REMP .  
 TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR .  
 PL . ET PRÆTOR QVI ARMATI CA  
 PITOLIVM OCCVPAVERANT. VI. COS.  
 VINDICAVIT POST LXX. ANNV M PA  
 TRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS  
 ARMIS RESTITVTVS . VII . COS. FA  
 CTVS EST DE MANVBIIS CIMBRICIS  
 ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI ET  
 VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHA

## De Tyberino Flumine.

## Cap. I.



Empus erat in Ianiculum, siue, ut nunc aiunt, in Transtiberinam regionē trāseuntēs antiquæ urbis monumentis extremam manum imponere. occurrente autem tyberino flumine, quem regionē

ipsam ab urbe disternare supra declaratum est, non uidetur alienum de eius etymologia, uarijs nominibus, latitudine, altitudine, natura, & lapsu pauca quædam prius exponere. Tyberis igitur unde dictus uaria est opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracusanos uictores cœpisse Atheniensium hostium ingentem multitudinem, & eam cæsis montibus fecisse ut adderent munimenta ciuitati, & tunc auctis muris, & fossam intrinsecus factam esse, quæ flumine admissore repleta munitiorem reddidit urbem, hancq; fossam per hostium penam, & contumeliam factam Thybrim uocasse αὐτὸ τῆς ὑβρεὸς idest à contumelia, & postea pro

## LIBER

factos Siculos ad Italiam eam tenuisse partem, ubi nãc  
 Roma est, Albulamq; flumen ad imaginem fosse syra-  
 cusanae Thybrim quasi υβριον uocauisse. Alij uero  
 Thybrim regem Thuscorum fuisse, & iuxta hunc flu-  
 uium pugnantem cecidisse, fecissèq; ei nomen. Alij uolũt  
 istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius flumi-  
 nis ripas, & transeuntibus crebras iniurias intulisse,  
 Thybrimq; quasi υβριον dictum. Quidam à Tyberi  
 uicino regulo Veientum Tebrim appellatum putant,  
 auth. Var. quod autem à Tiberino Albanorum rege sit  
 Tiberinus nuncupatus, ut scribit Ful. non procedit,  
 idè quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur.  
 In sacris quidem Tyberinus: in communi sermone Ty-  
 beris; in poemate Tybris uocatur. Sed quod prius Al-  
 bula diceretur, ostendit Virg. cum inquit. Amisit uerò  
 uetus Albula nomen, quod à colore aquarum prius ob-  
 tinuerat. Antea uero Rumon uocabatur, quasi ripas  
 ruminans, & exedens. & in sacris Serra. unde est  
 Et pingua culta secantem. In aliqua etiam urbis parte,  
 Terentum, eo q; ripas tereret. Idem poeta ceruleum,  
 Horatius uero flauum appellat. Oritur autem ex Ape-  
 nino paulo supra Arnum, tenuis primò, deinde, XLII  
 àmbus auctus, excrescit, præcipue Nare, & Aniene.  
 Thusciam primum ab Umbris, deinde à Sabinis, nouis-  
 sime à Latinis dirimens, urbemq; à septentrione ingredi-  
 ens, à meridie inter hostiensem, & portuensem uiam  
 à dextris Ianiculum, à sinistris urbem relinquens, egre-



## LI CALCEIS PVNICEIS .

Trophæi autem significatio à Var. in humarco ita traditur. Fuga hostium græce uocatur  $\sigma\tau\rho\epsilon\phi\eta$ , hinc spolia capta fixa stipitibus appellantur trophæa. Syllæ sepulcrum Martio in campo statuit Apianus, Liuius Hircij & Pansæ, Florus uero Iuliæ. Nam Augustus Iulias filiam, neptemq̃, si quid eis accidisset, uetuit sepulcro suo inferri. auth. Suet. In eodem campo Cor. Tac. Britanici sepulcrum posuit, in quo prius expugnationem fecerat. Suet. Drusi, diui Claudij patris. In domo at & hortulo Angelli Colotij hæc uiscuntur, Socratis Statua Alcibiadem amplexantis. Iouis hamonis, Protheiæ, & Aesculapij simulacra. Menses cum signis, & dijs tutelariibus. Scyphius, & Arion equi, quos in Thessalia, percussa terra tridente, Neptunus eduxit, Mensurâq̃ pedis Romani, qua nos urbem sumus dimensi. Verum in priuatis ædibus, quæ nunc sunt ex priscis ornamentis si numerare uellemus, longum simul, & laboriosum utiq̃ foret, fructus uero p̃tenuis: cum ibi non sint inuenta, sed hinc, inde translata. Quare hæc plus satis curiosis relinquimus. Martio autem alterum minorem campum proximum fuisse quidam uolunt, propter, qui sequuntur, Catuli uersus. Si me quesieris minore Campo. tum innumerabiles circum circa porticus, horti numerosi, theatra tria, simul & amphitheatrum, templa magnificentissima inter se contigua, ut quasi aliud agentia, reli-

**LIBER SEXTVS**

*quam urbis uenustatē ostentare uideantur. Viam  
rectam appellatam, in campo Mar  
tio fuisse scribit Sen. •*

## De pontibus supra Tyberim extractis.

## Cap. II.

Vm Tyberis, nisi per pontes, in translybe-  
 c rinam regionem transmittat, operæpretium  
 erit uidere, quis omnium primus supra Ty-  
 berim pontem struxerit, quot nunc extent, quibus ap-  
 pellantur nominibus, à quibusue excitati singuli dicantur.  
 Epicardus enim memoriæ prodidit Herculem, occiso Gerione, cum uictor per Italiam armenta duxisset, pontem supra Tyberim ad tempus struxisse. Vnde si quis situm locorū, & ea, quæ de Caco, ipsorūq; Hercule narrantur, consideret, facillime iudicabit nō alibi Hercule ipsum posuisse, q̄ ad radices Auentini, ubi postea Sublicius fuit. Ful. autem scribit ante urbem conditam fuisse pontem Sacrum, ex auctoritate Diony. cuius sunt hæc uerba. Nam cum per cædes hominum Saturno sacrificaretur, ad placandam dei iram, hoc more sublato ab Hercule, factum est pro hominibus, qui in Tyberim deiciebantur, simulacra eorum sirpea deicerent, quos argeos uocabant. creditur ibi ante fuisse, ubi postea Sublicius, uel idem pons, argumento est, quod etiam inde simulacra sirpea eodem more in Tyberim deiecta scribit. M. Var. cum inquit. Argei fiunt ex sirpeis uirgultis simulacra hominum, & quot annos è pōte Sublicio à sacerdotibus taci solēt. Ouidius in fast. Tum quoq; prisorum uirgo simulacra uirorū.

Mittere roboreo sirpea ponte solet.

Sed in his uerbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Sublicium uero post urbem conditam positum esse satis constat. Lactantius uero de ponte Miluio præcipitari sole re ait, in hæc uerba. Saturnus in Latio ita cultus est, ut homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex responso quoddam factitatum Varro est author. Sûe autem pontes numero octo. Miluius. Ælius. Vaticanus. Ianiculensis. Cestius. Fabricius. Palatinus. Sublicius. quos, præter Sublicium, Totilas olim demolitus è.

De Ponte Miluio.

Cap. III.

Iluius Pons, quem nunc uulgo Moluium uocant, in uia Flaminia situs, ultra primum lapidem distat ab urbe. Ferunt autem hunc sæpius euersum, sæpiusq; instauratum nihil ex ueteri structura, præter fundamenta, retinere. de quo meminit Pli. de uiris illustribus, & Ammianus Marcellinus, aitq; à M. Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in censura extructum. ad quem pontem Neronem uentitasse supra demonstratum est. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam deprehensi sunt, quibus coniurationem patefactam esse scribit Cic. Apud eundem pontem Constantinus magnus Imp. Mexentium tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum militari stratagemate materia, ac nauibus supra Tyberim dispositis, fluuio submersum, superauit. Nam cum diuersis certasset prælijs, conspecto demum in æthere crucis uexillo, clamatisq; uoce audita ΕΥ ΤΟΥΤΩ ΒΙΧΗ

ditur, in maréq; Tyrrhenum prope hostiam uno legitimo ostio se exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidissimus. hic Dyony. Ex Ianiculo conspiciua est Roma. latitudo Tyberis quatuor est iugerum, altitudo tanta, ut possit magnas perferre naues, neq; pedibus transfiri queat, nisi per pontem, qui Cos. L. Ebutio & P. Seruilio, unicus erat. Sinum autem, ut dictum est, Tyberis effundebat usq; ad radices Capitolij, Tarquinius enī primus omnium alueum direxit. Postea Agrippa ædilis, & cursum direxit, & alueum mutauit, magnisq; saxorum molibus in utraq; ripa locatis solidauit. Augustus uero ad coercendas inundationes eundem laxauit, ac repurgauit. Longo tempore post Aurelianus Imp. firmissimo muro utrinq; usq; ad mare extructo, coercuit; cuius operis uestigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia extruxisse commemorat Diony. his uerbis. Cunq; esset amnis usq; ad pontes fluuiialibus scaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autē maritimis quoq; nauibus, onerarijs, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egressum eius extruere, utens, ut portu, ostio amnis ipsius. Panditur autem multum in latitudine coniūgens se mari, simūsq; concipit magnos, quales portuum maritimorum illustrium, nec obstruitur ad ostium marino litore, incorruptus sicut pleraq; alia flumina, nec paludibus, aut stagnis errans aliquo in loco consumitur priusquā mare contingat riuus: sed est peruius ubiq; nauibus, uno tantum es fluit ostio legitimo, persecās dorē.

LIBER

sum maris . Naues igitur actuariæ per ostium eius in-  
 trant , & Romam usq; remigio , & funibus tractæ ad-  
 ducuntur , maiores uero ante ostium ad anchoram flu-  
 etuantes fluuijalibus euacuatae scaphis exonerantur . Plin-  
 ius . Pluribus prope solus in omnibus terris amnis acco-  
 litur , aspiciturq; uilis , nulliq; fluuiorum minus licet in-  
 clusus utrinq; lateribus , nec tamen ipse pugnat , quanq̃  
 creber , & nunquã magnis aquis , quã in ipsa urbe , re-  
 stagnantibus . quinimmo uates intelligitur potius moni-  
 tor auctu semper religiosus . Plura autem erant hoc in  
 loco dicenda de huius flu. natura , & cur . Plin . auctu  
 suo religiosum esse uelit . Sed cum LVDOVICVS Go-  
 metius , quem iuris diuini , & humani scientia , ac ui-  
 tæ integritas præstantissimum Rottæ auditorem fecere  
 de his libellum eleganti oratione in lucem ediderit , ead-  
 dem in nostrum transferre superuacaneum esse duxi-  
 mus . Quare de Tyberino flu. hætenus . Illud tamen uos  
 monitos uelim , priscis temporibus non licuisse in huius  
 ripa quidpiam ædificare , tanquã numini sacra , fuisse  
 que alvei & riparum curatores , ut ex indice , apud p̃-  
 tem Felium reperto , habetur huiusmodi .

EX AVCTORITATE IMP . CÆS . VE-  
 SPASIANI AVG . P . M . TRIB . POT .  
 IIII . IMP . X . P . P . COS . IIII . V .  
 CENSOR . CAIVS CALPETANVS RAN-  
 TIVS Q VIRINALIS VALERIVS CESTI-  
 VS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI  
 TYBERIS TERMINAVIT . R . R . PROXI .



est in hoc uictoria: tandem uictor fuit, quæ uictoria extat in eius triumphali arcu sculpta, & i aureis numismatibus sæpe uidimus ipsi.

De Ponte Aelio, nunc S. Angelli. Vaticano, siue Triumphali. ac Ianiculensi, siue Aurelio. Cap. IIII.

Equitur, post Miluium, Pons nunc S. Angelli, olim Aelius, ab Aelio Hadriano, qui eum iuxta sui sepulcri molem excitauit, denominatus. Spartianus, Fecit, inquit, & sui nominis pontem, & sepulcrum iuxta Tyberim. quem pontem nulla alia de causa posuisse credendum est, quã ut p ipsi transeuntes propius molem ipsam spectarent; eo maxime q̄ inferius erat pons, q̄ in Vaticanum montem & campum mitteret, Vaticanus: alio uero nomine Triumphalis nuncupatus: quia per ipsum triumphantes transeuntes uia, eiusdem nominis, in Capitolium Ioui gratulatum ascenderent. & cum nobilium tantum esset, nulli ruricolæ per ipsum transire licebat. Huius pontis pilæ eregione hospitalis. S. Spiritus in Tyberi adhuc extant. Tertius est in ordine, à proximo Ianiculo, Ianiculensis, qui & Aurelij, à uia, uel porta Aurelia, nomen obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiusmodi, IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III.

## LIBER

DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VA-  
LETRIARVM TYBERIS ET CLOACA-  
RVM VRBIS . R . R . RESTITVIT SE  
CVNDVM PRESIDENT . TERMINA-  
TIONEM PROXIMAM . CC . P . P . C . II .  
*Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum fecisse,  
& ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum uocita-  
tum. Longitudo ē pedum. CCXV. Xystus uero Pon-  
Max. quartus multis post seculis in eam, quam cerni-  
mus, magnificentiam, & pulchritudinem instaurauit,  
quemadmodum titulus ibidem in marmore excisus ostē-  
dit . unde ab eodem nomen accepit.*

*De Ponte Fabricio, & Cestio. Cap. V.*

*Post Aurelium pontem ad stadium, eregione  
p theatri Marcelli, surgit in medijs Tyberinis  
fluētibz Insula, quam urbi coniungit Pons  
prius Tarpeius à Turpētia rupe propinqua: deinde Fa-  
bricius à L. Fabricio, qui eum faciendū curauit, deno-  
minatus. ut testatur index in arcu pontis insculptus hu-  
iusmodi.*

L . FABRICIVS . C . F . CVR . VIAR .  
FACIVNDVM COERAVIT . IDEMQ VE  
PROBAVIT . Q . LEPIDVS . M . F . M .  
LOLLIVS . M . F . COS . S . C . PRO-  
BAVERVNT .

*Nunc dicitur pons quatuor Capiteum, à quatuor mar-  
moreis simulacris quadrifrontibus in aditu pontis collo-  
catis . Qui uero eandem insulam translyberinæ regioni*

*conectit, Esquilinus, siue Cestius olim, nūc uero Pōs  
S. Bartholomei, à propinquo huius diui templo, nun-  
cupatur. quem Valentinianū, & Valentem instauras-  
se à dextris, & sinistris in tabulis marmoreis ibi col-  
locatis hæ inscriptiones testantur.*

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CÆ  
SARES FL. VALENTINIANVS. PIVS.  
FELIX. MAX. VICTOR AC TRIVMF.  
SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS  
GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX.  
FRAN. MAX. GOTH. MAX. TRIB. POT.  
VII. IMP. VI. COS. II. PPP. II. &  
FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VI-  
CTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG.  
PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALA-  
MANN. MAX. FRANC. MAX. GO-  
THIC. MAX. TRIB. POT. VII.  
IMP. VI. COS. II. P. P. P. &  
FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX. VI-  
CTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG.  
PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX.  
ALAMANN. MAX. FRANC. MAX.  
GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III.  
IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P.  
PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIA-  
NI IN VSVM SENATVS AC POPVLI  
ROM. CONSTITVI DEDICARIQ.  
IVSSERVNT.

## LIBER

Longitudinē autem passuum nostratium. LX. habere dicitur, superior uero. LXX.

### De Insula Tyberina. Cap. VI.

Riusquā autem ad reliquos pontes deueniamus, uidēdū est unde origo Insulæ Tyberinæ; quam formam habeat, quanta sit, quidue in ea fuerit. Principium uero huius nihil magis cognoscitur, quam ex uerbis Diony. Postquā enim Tarquinij in Lucretiam stuprum commemorauit, ob id quod Tarquinius omnes ad unum urbe eiectos ostendit subdit. Decretum consilium deinde bona omnia tyrannorum ferentes in publicum ciuibus omnibus exposuerunt, ut quicumque ex eis caperent, quisquis obtineret, agrumque omnem, quantum illi possederant ijs, qui nullam haberent sortem, diuiserunt; unum tantum capientes campum, inter urbem & Tyberim iacētē, quē sacrum esse Marti antea decreuerunt, equis pratum, atque iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum opportunissimum. Hunc campum, priusquā Marti sacrum, ascribens sibi Tarquinius seuerat. Nam cum cætera tyrannorum bona populo auferenda concessissent, sed quod in campo illo natum erat frumentum, aliud in areis adhuc iacēs, aliud in culmis, & quod iam tritum erat auferre nemini permiserunt, sed ut execrabile, nec idoneum quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen esse decreuerunt, unde insula creuit Tyberina. Lilius etiam eadem ferē, quæ Diony. de origine insulæ dicit. Formam autem biremis habet, ut malus sit inter ipsos pontes,

tes , parsue superior in acutum magis tendens proras  
inferior uero tāquā latior puppis . Latitudo , ubi ma-  
ior , teli iactum non excedit . longitudo uero stadiorum  
duorum , uel circa . Hanc q̄dem describit Oui. his car-  
minibus .

Scinditur in geminas partes circumfluis amnis .

Insula nomen habet , laterum quæ à parte duorum

Porrigit æquales media tellure lacertos .

Prisci autem temporibus Insula lycaonia uocabatur ,  
licet tota Æsculapio esset sacra , propter eius simula-  
crum ex Epidauro in eam aduectum . unde formam  
eius nauis , quæ aduectum est , locus accepisse dicitur .  
quū enim ciuitas pestilentia uexaretur , inspectis li-  
bris sibyllinis sacerdotes animaduenterunt non aliter pri-  
stinam recuperari salubritatem posse , quam si ab Epi-  
dauro Æsculapius esset accersitus . Itaq̄ missi legati  
Epidaurum in templum Æsculapij perducti benignissi-  
me deum inuitarunt . Numen autem ipsius subsecutum  
est . Siquidem is anguis , quem Epidaurij uenerabatur ,  
in triremem Romanorum perrexit , ubi Q . Ogulini  
legati tabernaculum erat . Legati læti urbi aduexere in  
Insulam , ubi ei templum dedicatum . Plin. Atqui inquit ,  
anguis Æsculapius Romam aduectus est , uulgòq̄ pascitur ,  
& in domibus . Visitur adhuc in hortis . S . Bar-  
tholomei forma nauis ex lapide tasio , & in eius latere  
raptantis serpentis simulacrum . Ædis uero Æsculapij  
extant adhuc uestigia quædam in eisdem hortis , cui  
iuncta erat aui sui Iouis Ædes . Ouidius .

## LIBER

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis

Sacrauere patres hæc duo templa die.

Acceptit phæbo, nymphâq; Coronide natum

Insula, diuidua quam premit amnis aqua.

Iuppiter in parte est, cæpit locus unus utrunq;

Iunctaq; sunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem. C. Seruilius duumuir dedicauit, uotâ sex annis ante Gallico bello à L. Furio Purpurione prætorè, & ab eodem consule locatam. In insula idè ægroti exponebantur, quia Æsculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc scientiam in deorum numerum acceptus, auth. Cor. Celsus. Ad Æsculapij templum, fuit Nosocomion, id est locus ubi ægroti curabantur. Vnde Aristophanes in Pluto inducit languentes in æde Æsculapij, ut medelarum fomentis refocillentur, & Plau. in Gur. Lenonem capadocem, leniosum, iecorosum, pulmonarium in eiusdem dei ædem incubantem. Sunt qui uelint Æsculapio ædem in Insula idè constitutam, q; ægroti in primis aqua indigere arbitrarentur, uel auth. Plu. q; fluxu, motuq; aquarum aer esset salubrior, nam alioquin huius sacræ ædes extra urbem excitari solebant. Claudius imp. quum quidam ægrâ, & affecta mancipia î Insula tedio medendi exponerent: liberos esse sanxit. L. Iulius tertio quintæ dec. commemorat Lucretium prætorè tabulis pictis ex præda fanum Æsculapij excreuissè. Habuit hæc Insula î prora, et Fauni Aedè, quæ ita fluctibus cessit, ut, ne uestigia quidem, appareant. Meminit huius Vitruuius, in hæc uerba. Prostyo-



li exemplar est in insula Tyberina, in æde Iouis, & Fauni Ovidius.

*Idibus agrestis fumant altaria fauni*

Hic, ubi discretas insula rumpit aquas.

Liutus autem ait Cn. Domitium Aeneobarbum, & Cn. Scribonium ædiles multos pecuarios ad populi iuditiū adduxisse, tresq; ex his damnatos esse, & ex eorū multatitia pecunia ædem Fauni in Insula fecisse. Probus scribit Faunum primum ædificia numinibus, lucosq; sacrasse, & ab eo Fœna dicta esse. In hac insula fuit Statua. D. Iulij, quæ sereno, & immoto die ab occidente in orientem conuersa est: sicuti Cor. Tac. & Suet. testantur.

De Ponte Senatorum, siue Palatino, & Sublicio.

Cap. VII.

Vccedit autem infra insulam, ad teli iactū, septimus pons, à Senatoribus Senatorū, qui & Palatinus, à Palatino monte propinquo è denominatus. Nam aucta urbe, & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius non satis uideretur facere, hunc, qui uia Aurelia in maritima, Tusciamq; mitteret, addidere; de quo intellexisse opinantur Liuiū cum inquit. M. Fuluius maioris usus locauit portum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices post aliquot annos. P. Scipio, & L. Mumius censes locauerunt imponendos. Est enim pons multiplici fornice completus ad excipiendos bifidos proximæ imminentis insulæ alueos. hodie Pons. S. Mariæ ægyptiacæ à propin-

LIBER

qua eius æde nūcupatur. i eo at̄ iſculpta ſūt hæc, uidelz  
 NUMINI DEORVM AVG. IOVI OPT.  
 MAX. AEDEM VOTO SVSCEPTO. Q. LE  
 PIDVS. M. F. M. CVRIVS . M. F. COS. III.

S . P . Q . R .

IMP . CAESAR DIVI TRAIANI PAR  
 THICI NERVÆ NEPOTI TRAIANO  
 HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB.  
 POT. II. COS. II. Q VOVIS OMNI  
 VM PRINCIPVM ET SOLVS REMIT  
 TENDO SEXTERTIVM NAVES MILLI  
 ES CENTENA MILLIA ENIM DEBI  
 TVM FISCI P̄TES EIVS SVAQ .  
 ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC  
 LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG.  
 MATER AVGG. ET CASTORVM MA  
 TRONIS RESTITVIT .

SABINA

AVGVSTA

MATRONIS

DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT  
 Vltimus uero & antiquiſſimus omnium ſequitur Subli  
 cius, ab Anco Martio rege non ad tempus, ut prius  
 Hercules, at in uſu Po. Ro. perpetuo manſurus, extru  
 ctus, licet totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine ful  
 turis ita diſpoſitus erat contignatione, ut trabes p̄ bella  
 eximerentur, ac reponerentur. quod quidem ſic face  
 re religioſum fuerat, poſtq̄ Cœciliæ defendente ægre re  
 uulſus eſt, auh. Plin. Sublicius aut̄ dictus, quia illex

Species est quercus, ex qua confici solebat. uel, ut alij, à sublicibus lignis. lingua enim Volscæ magnæ trabes sublices uocantur. Lapideum deinde Aemiliū Lepidum prætorem fecisse memorant, & ab eo Aemiliū pontem denominatum. Vnde Ant. in itin. Post iterum, inquit, unus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abusiue lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læsum restituit Tiberius. Cor. Tac. refert Othone imperante subita inundatione fuisse perruptum. quem longo tempore post Antoninum Pium restituisse, author est Iulius Capitolinus. quidam marmoreum posuisse dicunt, & in hunc usq; diem pontem marmoratum appellari. Huius enim uestigia in medio alueo ipsius fluminis, parum supra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco uaria traduntur, constat tamen ad Auētini montis radices fuisse, quod innuit Apianus, cum inquit. Auentinū ascenderat Gracchus; mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus est. In Sublicio autem ponte confidebant pauperes stipem à transeuntibus petentes. Sen. In sublicium pontem me transfer, & inter egenos abige, non ideo tamē me despiciam, quod in illoꝝ numero confedero, qui manū ad stipem porrigunt. Ex eodem facinorosi præcipitabantur in Tyberim. ex quo & Heliogabali imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum est. Post uero incensam à Gallis urbem ob inopiam cibarioꝝ decretum tulerunt, ut sexagenarij è ponte Sublicio in

## LIBER

Tyberim, tanquam patriæ inutiles, deijcerentur, unde depontanei sexagenarij dicebantur. Veritas tamen hoc habet, quod sexagenarij à suffragio repellebantur, & ita eos ponte deijci solitos ferunt. qui pons, ut rettuli, olim erat apud Septa. Illud autem sciendum pontes, tam qui extra, quam qui in urbe erant, uarijs temporibus à diuersis fuisse restitutos hominibus, & inter alios ab Vrsulo, ut hoc eius epithaphium testatur.

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX  
UMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLE  
SCENS VERO POSTQVAM FACTVS  
EST AEQVATVM CAPITOLIVM RE  
CONDIDIT TABVLARIVMLEGES SER  
VAVIT. R.P.A FALISCIS LIBERAVIT  
QVIRITES IN EXILIVM PONTES RE  
FECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM  
IMPERIVM RECONCILIAVIT.

VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

*Sed pontibus extructis, in Trāstyberinam regionem trāseamus.*

*De Transtyberina regione. Rauenatium, & Fortis Fortunæ Templo. Thermis Seuerianis. Hortis Cæsaris, ac de Aqua Alsietina, & de Pratis Mutijs. C. VIII*

Ranstyberina regio prisca temporibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei iminet, nomen accepit. Rauenatium est urbem notatam inuenio. Augustus enim contra Antonium, & Cleopatram ui-

Etoria potitus, binam instituit classsem, unam apud Me-  
 senium Lucaniæ portum, qua Italiæ insulas, oramq;  
 Galliarum maritimam, Hispanias, Africam, Maurita-  
 niãsq; tueretur. Alteram apud Rauenam, cuius par-  
 tes essent Adriatici sinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græ-  
 ciæ, Thraciæ, Ponti, & Asiæ, atq; Aegypti oræ  
 necessitatibus subuenire. Cum itaq; Romano Senatui  
 ea in primis esset cura, ut nulla posset Romam frequē-  
 tare multitudo, cui non esset habitandi locus publice as-  
 signatus, attributa est rauenatis classis militibus regio  
 Translyberina, quæ ex inde urbs Rauenatum dicta  
 est, sicut & Templum, Meritoriãq; taberna; ubi nunc  
 S. Mariæ ædes. In hac autem regione pauca admodum me-  
 moratu digna extitere. quia addita cum fuisset urbi nõ  
 inopia loci, sed ne Ianiculus mons arx hostium quan-  
 doq; esset, propter pestiferos austros, quibus infestaba-  
 tur, à uilissimis tantum hominibus, sordidissimãsq;  
 exercentibus artes, culta erat. Quare minime mirum ui-  
 deri potest, si paucis transigi uerbis uidebitur. Spartia-  
 nus tradit Seueri Imp. Thermas sui nomis in regione  
 Trãstyberina fecisse. & Vopiscus, Aurelianum hyema-  
 les, quod aquæ frigidi æris illic deessent. Quarum uesti-  
 gia, licet quidam inter montem aureum, & S. Franci-  
 sci ædem esse dicant, nullibi tamen certa apparēt. Cæ-  
 sar Hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuisse  
 dicitur, ubi Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tpe di-  
 catum. Alsietina aqua, quæ & Augusta dicebatur, ex  
 lacu Alsietino uia Claudia miliario, XIII. ab Augu-

## LIBER

sto in hortos, & naumachiam perducta Translyberinæ seruebat regioni, de qua ita scribit Fron. quæ ratio mouit Augustum prouidentissimum principem producere Alsetinam aquã, quæ uocatur Augusta, non satis perspicio; nullius gratiæ, immo & paræ salubrem, & nusq̃ in usus populi fluentem. nisi forte cū opus naumachiæ aggredideretur, ne quis salubrioribus aquis detraberet, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachiæ cœperat superesse, hortis subiacentibus, & priuatorum usibus concessit. Solet tamen ex Translyberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquæ ex necessitate in subsidium publicarum salientium dari. Hanc autem aquam Hadrianum primum pontificem restituisse, eiusq̃ aquæ fontem in platea. S. Mariæ translyberinæ extare, tenet fama; Albionamq̃ in hac regione agrum ab Albionarum luco, quo in loco bos alba imolabatur fuisse, Prataq̃ Mutia eregiõe Naualiũ. Diony. Mutium aut̃ mori elligentem pro patria regionem translyberim donauere de publico. hic locus prata Mutia usq̃ ad hanc ætatem uocantur. Ludi piscatoriũ in ripa Tyberis, prope ubi nunc Naualia, olim celebrabantur, auth. Sex. Pomp.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij poetæ, Tribunali Aurelio Ianiculo, & Hortis Martialis. Cap. IX.

Vna rex sub Ianiculo sepultus est, inquit  
 Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo translyberim. Cassius Hemina quar-



eo annalium libro prodidit. Cn. Terentium scribam agere  
 suum in Ianiculo repastinantem offendisse arcam, in qua  
 Numa situs fuisset, in eadēque libros eius repertos. P.  
 Cornelio. L. filio Cethego. M. Bebio. Q. filio Pamphilo  
 Coss. ad quos à regno Nūæ colliguntur añ. D. XXXV.  
 & hos fuisse ex cartha. De Numæ libris, & sepulcro  
 Livijs hæc habet uerba. In agro. L. Petilij Scribæ sub  
 Ianiculo, dum cultores altius moliuntur terram, duæ  
 lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos la-  
 tæ, inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis, literis  
 latinis, græcisq; utraq; arca inscripta erat. in altera  
 Numam Pompilium regem sepultum esse, in altera li-  
 bros Numæ inesse. Eas arcas cum ex amicorū senten-  
 tia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habue-  
 rat, inanis inuenta: sine ullo corporis humani vestigio:  
 aut alterius rei, per tabem tot annorū omnibus absum-  
 ptis. in altera duo fascēs candelis inuoluti septenos ha-  
 buere libros, non integros modo, sed recentissima spe-  
 cie. septem libri latini de iure pontificio. septem græci  
 de disciplina sapientiæ. in quibus cum animaduertere-  
 tur pleraq; friuolas religionum causas continere, ex. S.  
 C. in Comitio cremati sunt. Tribunal Aurelium in trās  
 tyberina regione fuisse arbitramur. de quo Cicero ad  
 Quirites ita meminit. Ego cum homines in tribunali Au-  
 relio palam conscribi, centuriariq; uidißem. Naualia  
 autem priscis tēpibus ubi & nunc, de quibus Livijs quā-  
 to quintæ dec. hæc scribit L. Aemilio Cos. naues, quæ  
 in Tyberi paratæ, instructæq; stabant, ut si rex possit

## LIBER

resistere in Macedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari, Senatus iussit. Sed in Ianiculum tempus est ascēdere, quem montem Ouid. arcem appellauit: his carminibus.

*Arx mea collis erat, quem cultrix nomine nostrī*

*Nuncupat hęc ætas, Ianiculúmque uocat.*

*Hoc illi nomen fuisse putāt, quod Ianus ibi, uel sit sepultus, uel habitauerit. Virgilius.*

*Hic duo præterea disiectis oppida muris*

*Reliquias, ueterúmque uides monumenta uirorum.*

*Hanc Ianus pater, hęc Saturnus condidit urbem.*

*Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.*

*Alij quod ex Ianiculo Romani primū iter in Hetruriā fecere, & ab eo trāsitu Ianiculū dictū. Ianus. n. transitus uocatur, ut uisum est supra. Plinius. Saturnia, inquit, ubi nunc Roma est. Antipolis ubi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Mar. hortos amœnissimos habuit, quos ipsemet libro primo multis celebrat uersibus. Idem Plin. tradit. Q. Hortensium dictatorem cum in Ianiculum secessisset legem in æsculeto tulisse. Eusebius uero Cecilium Statium, poetam, in eodem sepultum esse. Huius autem collis forma in longum porrigitur, au spicatur à porta nunc Turrionis, & sex. plus minus stadijs in meridiem extenditur. assurgit plurimus ad portam Aureliam.*

*De Monte, & Campo Vaticano. Templo Apollinis, & Martis. Naumachia, Circo, & hortis Neronis, ac de Obelisco Cæs.*

*Cap. Xd*

Xpositis ijs, quæ ad Translyberinam regio-  
 nem, siue Ianiculum, pertinere uidebantur,  
 Vaticanum dico montem, & campum (quæ  
 extra urbem) his proximum addere, ex suis descri-  
 ptione, admonemur. Vaticanus igitur Mons is est, in  
 quo. S. Petri templum, Pontificisq; Palatium spectatur.  
 Vaticani autem uaria traditur etymologia. Gellius eni  
 scribit, agrum uaticanum, & eiusdem agri deum præsi-  
 dem appellatum à Vaticinijs, quæ ui, & instinctu dei  
 eius in eo agro fieri solita essent. Var. in libris diuinæ  
 aliam tradit istius nominis rationem. Nam sicut Aius,  
 inquit, deus, araq; ei statuta, quæ est in infima Noua  
 uia, quod in eo loco diuinitus uox edita erat, ita Vati-  
 canus deus nominatus, pene quem essent uocis huma-  
 næ initia, quoniam pueri simulatq; parti sunt, eam pri-  
 mum uocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est.  
 Sex. uero Pompeius uult collem hunc Vaticanum nun-  
 cupatum, quod pulsus Hetruscis copotitus sit Po. Ro-  
 uatū respōsis. Plinius refert tēpestate sua Ilicem in Va-  
 ticano fuisse, in qua titulus æneis literis, hetruscis reli-  
 gione iam tum dignam arborem fuisse, signaret. Apol-  
 linis Templum eo in loco statuunt, ubi nunc sacellum  
 S. Petronillæ, sicut Martis, ubi. S. Mariæ cognomento  
 de Febribus, in uia olim Triumphali. Iulium Paulum,  
 Poetam, Prædiolum in Vaticano possedisse commemo-  
 rat Gellius. Cor. autem Tac. Neronem clausisse in ual-  
 le Vaticani spacium in quo equos regeret, apudq; ne-  
 mus, quod nauali stagno circumposuit, conseruisse. Con

## LIBER

uenticula, & cauponas extruxisse, obtulissetq̄ hortos suos ad uaria in Christianos tormentorū genera, spaciumq̄ illud circum appellatum. In quo idem Nero circense ludicrū habitu aurigæ edebat, permixtus plebi, uel circulo insistens. Et quia Plinius Obeliscum Vaticanum in Caij, & Neronis Circo ponit, arbitrantur nonnulli nauale stagnum, siue Naumachiam secus ipsam montem, qua ad portam Pertusam itur, fuisse. Hortos uero à clausura illius circi ad Tyberim, Obeliscus autem secus ecclesiam Apostolorū, in uia olim triūphali, solus ex maioribus omnibus, nunc est erectus, his titulis inscriptus.

DIVO CÆSARI DIVI IULII. F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM. Ab altero uero latere

DIVO CÆSARI DIVI IULII. F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM.

In cuius uertice pila aurata posita est. De hoc autem obelisco Plinius ita scribit. Tertius est in Vaticano Caij, & Neronis principum circo, ex omnibus unus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Sostridis filius Nuncoreus, & post cæcitatem, uisu redito, Soli sacrauit, altitudine cubitorū centum. Idem ubi de magnitudine arborū tractat, hæc habet uerba. Abies admirationis præcipuæ uisa est in nauī, quæ ex Ægypto Caij principis iussu Obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuorq̄ trūcos lapidis eiusdem ad sustinendum eum, adduxit. qua nauī nihil admirabilius uisum in mari cer

tum est. centum viginti modij lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spacium obtinuit magna ex parte Hostiensis portus, latere læuo, ibi namq; demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat.

De Via Triumphali. Aqua Sabbatina. & Sepulcro Scipionis. Cap. XI.

Riumphalis autem Viæ mentio licet facta sit supra, tamen libet hic ostendere quo tramite in Capitolium pduceret. Parata igitur triumphali pompa in territorio triumphali, p uiam procedebant Triumphalem, cuius stratae silicibus particula adhuc cernitur sub. S. Spiritus hospitali, ut p nunc dirutum pontem Tyberis triumphalem ibi proximum, & portam pariter dirutam eius pontis triumphalem, cuius ampla cernere est fundamenta, in urbem, & ad Capitolium duceretur. Continuabatur autem uia triumphalis ad posteriorem olim porticum. S. Celsi. inde. S. Laurentij in Damaso ecclesiam, & post Floræ campum petebat. idq; hinc maxime proximis tpibus cernere fuit, q; in continuatis sup eam domibus fundamenta iacere, aut puteos effodere molientes, siliceam ueterem offenderunt, spacioussimam, à campo Floræ ad nunc plateam Iudeæ, inde Iunonis templum, nunc. S. Angelli ecclesiam, postea ad. S. Geor. in uelabro procedens uia, sub nouis aedibus, ruinisq; ab effodientibus inuenitur, quo usq; Iani templ, Velabroq; proxima in cliuum desitura c. pitolinam detecta cernitur, Blon. In hortis Pon-

## LIBER

eificis uisitur hodie Nilī simulacrū, & circūquaque aīa  
 liū genera in eo flu.nascētū, ac Tyberis, cum pueris ur  
 bis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis  
 cum arcu, & spiculis Signum, Laocoontisq; uirgiliani  
 cum duobus filijs, de quo supra facta est mentio: Vene  
 ris paruum Cupidinemiuxta se despicentis, & Cleo  
 patræ fonti appositum, exanguī similis. quæ omnia  
 exornandi locum gratia hinc inde eò sunt translata. Ex  
 tant & multa alia antiqua monumenta in porticu eius  
 dem pontificis, ac in uinea ad primum lapidem fermē  
 eregione pontis Miluij, quæ, cum ibi non sint inuenta,  
 nullam antiquorū locorū præbent cognitionem. quare  
 his omissis ad utiliora ueniamus. Sabbatina aqua à Sab  
 batino Anquillariæ lacu Romam perducta erat, cuius  
 formæ uestigia quædam extra portam Aureliam exta  
 re dicuntur. hanc Hadrianus primus pontifex restituit,  
 perduxitq; in Basilicam diui Petri ad usum sacerdotū,  
 & ad lauandos pauperū pedes in cœna domini. In cam  
 po Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens  
 Metæ, siue Pyramis, quam Alexander sextus ponti  
 fex destruxit, ut uiam ad eandem basilicam aperiret,  
 uel ne esset hostibus tanq̄ propugnaculū contra propinq̄  
 arcem, cuius fūdāmetā uidimus effodi superioribus ānis.  
 Sūt at̄ qui uelint Septem Epulonum fuisse sepulcrū, uel  
 Scipionis. de quo Acro Horatij interpres sic meminit.  
 Deuicta Carthagine uirtute Scipionis Africani, cum  
 Afri aduersus Romanos denuo rebellarent, consulto ora  
 culo responsum est. ut Sepulcrum Scipionis fieret, quod



Carthaginem respiceret, tunc leuati cineres sunt de pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, ut Carthaginē respiceret. Gentile tamen Scipionum sepulcrum in uia Appia fuisse declarabimus. Huius autem pyramidis forma uisitur in porta ænea ecclesiæ apostolorum cælata.

De Mole Hadriani, & Pratis Quintijs. Cap. XII.

Elius Hædrianus Imp. iuxta Aelium sui cognominis ponticem, Molem, siue Sepulcrū, erectione Marsolei Augusti, excitauit, ut index

in ipsa incisus ostendit huiusmodi.

L. HAELIO CAES. DIVI HADRIANI  
AVG. F. COS. II. F. &

Spartianus. Fecit & sui nominis sepulcrū iuxta Tyberim. In hoc autem ipse primus sepultus dicitur, & post omnium Antoninorum cineres conditos esse inscriptiones, & epithaphia ibidē in marmore incisa ostendunt, ex quibus satis erit hæc, quæ sequuntur, notauisse.

IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI  
FILIO DIVI NERVAE. ADNEPOS  
TRAIANO AVG. PONT. MAX. TRIB.  
POT. XXII. IMP. II, COS. III. P. P.  
ET DIVAE SABINAE IMP. CAES. T.  
AELIVS HADRIANVS ANTONINVS  
AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT.  
II. DESIGN. IIII. COS. II. P. P. PAREN  
TIBVS SVIS. Item

IMP. CAESARI, L. AVRELIO VERO

## LIBER

AVG. ARMENI AC. MED. PARTHIC.  
PONTIF. TRIBVNIC. POT.VIII. IMP.  
V. COS. III. P. P.

Lampridius autem refert Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius uero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani sepulcrum, in quo & Cæsar pater eius naturalis sepultus fuerat. Idem docet Antoninum Pium Hadriani patris sepulcrum instaurasse, eiq; templum dedicauisse. Hanc eaq; molem hodie Pontifices pro præsidio habent. Est enim ampla, rotunda, solida, & inexpugnabilis. olim extrinsecus marmore incrustata. Dicta est etiam arx Crescensij à Crescentio quodam factioso duce ex oppido Nomento, qui illam in suam potestatem cum redigisset, diu tenuit. donec Theutonicor; fidei, qui illam oppugnabant se committens, ab illis est trucidatus. Describitur à Procopio hoc modo. Hadriani quondam imp. sepulcrum extra portam Aureliam, siue, ut nobis placeat, Aeliam, iactu lapidis impositum. Primus eius ambitus quadrigati figuram habet, constat enim totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus. In medio uero huius quadrati rotunda moles assurgit, excelsa altitudine, & tanta, ut in suprema eius parte area sit, cuius diameter uix iactu lapidis transigitur. Quam molem Bellisarius occupans pro arce, & præsidio contra Gothos usus est. Erant olim in summa parte undiq; magnæ statuæ hominum, equor;, quadrigar; miro artificio elaboratæ; has partim integras milites demolitis

moliti : partim confractas in hostes deiecerunt. Visuntur adhuc in hoc monumento bouum capita , & quædam alia insculpta. Prata autem Quintia, à Q. Cecinnato denominata, in campo Vaticano fuisse, Plinius sic commemorat. Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, uiator attulit dictaturam. Locus enim nunc Aprata uulgo dicitur. Theatrum in pratis uaticanis inter pontem Miluium, & molem Hadriani ponit Fuluius, auth. Procopio, ad ludos gladiatorios ædificatum : à quo autem non meminit. Extant, inquit, hodie (ut creditur) uestigia quædam in uinea Io. Alberi ni patricij Ro. At Circum nõ theatrum eum fuisse ego crediderim, ut forma adhuc præse fert. nisi perperam interpretes locum uerterit. Nam in theatris ludi scœnici fiebant, in circis uero equorum cursus agebantur.

De ijs quæ extra portam Flumentanam, & Collatinã fuere, uel nunc sunt. Cap. XIII.

Vanq̄ ex situs descriptione antiquæ urbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamen cum maiorem quandoq̄ ambitum adeptã sit, suburbiãq̄ in eum producta essent spacium. ut hęc Tyrrhenũ mare, inde Ocriculi attingerēt p̄tem, multa memoratu digna extra relinquuntur, ex quibus & t̄pis uetustate, & bellorum iniuria pauca quædam in nostrã puenere cognitionem, quæ pcurrisse non minus conducere, gratãq̄ fore arbitramur ijs, quæ intra urbis mœnia sunt comprehensa. Quare, ex ordine instituto, à porta Flumentana exordium sumamus. à qua ultra primũ la

## LIBER

*pidem occurrit Miluius pons : de quo paulo ante satis declaratum est , sicut de ortu , naturáq̃ Tyberis , ac uia Flaminia: quæ, ut diximus, à Cn. Flaminio Ariminum usq̃ strata , ab eodem etiam denominationem accepit. Vias enī urbis ex silice fermè omnes stratas fuisse indicāt uestigia , tam extra , quā intra urbem multis in locis existentia. Ideò fermè omnes dictum est , quia Liuius primo dec. quintæ ait, M. Æmilio Cos. Censores uias sternendas silice in urbe , glarea extra urbem substruendas , marginandásq̃ omnium primos locauisse . et Plut. Cn. Gracchum certis regionibus uias direxisse , & eas passim lapide strauisse , partiq̃ arenæ muniuisse azgeribus , iniqua adæquantem , & quantum ualles , torrentésq̃ abrumpebant , pontibus æquali altitudine cōiungentem. quibus uerbis patet non omnes silice fuisse stratas. Idem autem Gracchus dimenso uiarū spacio singulis miliarijs columnas lapideas , spaciū signa præferētes , constituit , lapidesq̃ parē inter se distantes ex utraq̃ uiarū parte disposuit , ut ex illis facile in equos esset ascensus . In Flaminia Augustus quatuor pontes , præter minorū pontium turbam , maximo extruxit opere , atq̃ impendio , ex quibus nunc integer solus extat , qui Ariminum , suburbiūq̃ coniungit. Miluius multa , quæ ab eo accepit ornamenta , prorsus amisit : & qui Tyberē item sub Oriculo iungebat , parte una succissus , in arcis fundamenta concessit. Is uero qui sub Narnea Narē amplectabatur Flu. multis , ut uidetur , seculis , uel succissum , uel collapsum uetustate , fornicem medium ami*

fit, Blon. In eadem autem uia sepeliebantur defuncti.  
Iuu.

quorum Flaminia tegitur cinis, atq; Latina .

Visuntur & hodie in ea magnæ sepulcroꝝ moles. Pli-  
nius docet in Flaminia Cæsaris uillam, quæ ad Galinas  
dicebatur, positam esse . eius sunt hæc uerba. Sed & cir-  
ca diuum Augustum cuncta eius digna memoratu. Nãq;  
Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonij nomē  
accepit, cum pacta esset illa Cæsari, galinā conspicui  
candoris sedenti aquila ex alto abiicit in gremium, illæ-  
sam: intrepidèq; miranti accessit miraculum, quoniã  
tenentem rostro laureum ramum onustum suis baccis,  
conseruari alitem, & sobolem iussere aruspices, ramūq;  
eum seri, ac rite custodiri, quòdq; factum est in uilla  
Cæsare fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidem  
Flaminia uia, quæ ob id uocatur ad Galinas. Eadem  
fermè scribit Suet. in Galbæ uita. Huic autem uicæ iun-  
cta erat Claudia, ubi Horti Ouidij, ut ipse testatur, his  
uersibus.

Nec quæ pomiferis positos in collibus hortos

Spectat flaminicæ claudia iuncta uia.

Æmilia uia à lepidò Flaminij collega strata, ut quorun-  
dam est opinio, ab Æmilia regione Bononiam usq;, cuius  
uestigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem  
Æmiliæ duæ, altera quæ Flaminiam excipiebat, altera  
quam strauit Scaurus per Pisas, & Lunam in Sabati-  
os usq;. Fuit & Tyberina uia, & Cassia extra por-  
tam nunc Vinetariam, quæ Satrium, Vetrallam, Vi-

## LIBER

terbiumq̄, & Vulfinensem mittebat, cuius quota pars, ex saxo quadrato strata, alicubi adhuc uidetur. Clitelæ, inquit Sex. Pompeius, dicuntur non tã hæ, quibus sarcinæ colligatæ malis portantur, sed etiam locus Romæ per similitudinem, & in uia Flaminia loca quædã deuexa, & accliuia. Galienus autem Imp. paraue-  
rat porticum Flaminiam usq̄ ad pontem Miluium, ut tetraſtice fieret, siue pentaſtice, ut primus ordo pilas haberet, & ante se columnas cum statuis, secundus, & tertius. deinde diſteſſaron columnas auth. Tremel-  
lius. perfecit ne, incertum. Extra autem portã Collatinam uia eiusdem nominis exit, in qua Virgo aqua cõcipitur: Collatiam olim mittebat, nunc uero, haud procul à porta, Salarix uix iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priſcæ urbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionem noſtram poſſunt peruenire.

De ijs quæ extra Portam Collinam fuiſſe traduntur.

### Cap. XIII.

Equitur porta Collina, cuius uia nunc, ut  
s olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sa-  
bini ſalem in urbem deferebant. ducit in Sa-  
binos, & apud Eretum in ipſam incidit Numentana.  
De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo. Tertiũ agmẽ  
per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac  
Veneris Erycinæ Templum fuiſſe diximus, ubi reſta-  
gnante Tyberi Apollinares celebrabantur. hoc autem  
tẽplũ prope portam fuiſſe Apianus ſic docet. Cum co-



pijs subinde prouectus Sylla ad Collinam portam castra  
locat, non longe à Veneris templo. & Ouid. sic.

Templa frequentari collinæ proxima portæ

Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.

Vtq; Siracosias Aretufidas abstulit armis

Claudius, & bello te quoq; cœpit Erys.

Votum q̄dem ferunt à Fabio dictatore: dicatum uero  
à L. Portio, idq; insignem Porticum habuisse scribit  
Strabo. Veneri autem uirgines paruas imagunculas,  
quas in delitias habebant, olim offerebant. Persius. Nè  
pe hoc quod Veneri donatæ a uirgine Pupæ. Ad id  
etiam matronæ uirilii membri figuram diuinis præcolē-  
tes honoribus magna sacrorū pompa perferebant. ubi fu-  
it & simulacrum Veneris Verticordiæ, quod homines  
ab effusa libidine auerteret. Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa

Cunæam ueteres consulustis anum.

Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis

Inde Venus uerso nomine corda tenet.

Pudiciſſima, inquit Plin. fœmina ſemel matronarū ſen-  
tentia iudicata eſt Sulpicia Paterculi filia, uxor Fuluij  
Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ ſimulacrum  
Veneris ex ſibyllinis carminibus dedicaret. Eadē uia,  
ad II. lapidem in ſigni monumento ſepultus fuit Licinus  
tonſor Auguſti, prædiues. Secus eādē uia extat ſepul-  
crum quoddam, in templi formam conſtructum, in quo  
Cereris, Bacchiq; picturæ cum uitibus, & hydrijs cer-  
nuntur. Extra uero Collinam portam Honoris templum

## LIBER

Statuit Ctc. secundo de le. cum inquit. Nostis extrā portam Collinam Ædē Honoris? & Arā in eo loco fuisse memoriæ proditum est. ad eam cum Lamia fuisset inuēta, in ea scriptum domina honoris, ea causa fuit ædis eius ædificandæ. Sed cum multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Per Collinā autem memorant Gallos Senonas ingressos urbem diripiisse. Ab ipsa porta tercio miliario procul Annibal castra cum posuisset, ad Herculis templum progressus est urbē expugnaturus, sed ter imbribus, & grandine repulsus, obsidiōe urbē soluit. Via Salaria ad. III. lapidem supra Anienem occurrit pons Salaris, priscum adhuc seruans nomen, sicut & uia; In eo autem incisa sunt huiusmodi.

IMPARANTE. D.N. PISSIMO. AC. TRI  
 VMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO. P.P.  
 AVG. ANN. XXXVIII. NARSES. VIR.  
 GLORIOSVS. EX. PRAEPOSITO SACRI  
 PALATII. EX CONS. ATQVE. PATRI  
 CIVS. POST VICTORIAM. GOTHICAM.  
 IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERITA.  
 TE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLI.  
 CO. SVPERATIS. ATQVE. PROSTRATIS.  
 LIBERTATE. VRBIS. ROMAE. AC TO  
 TIVS. ITALIAE. RESTITVTA PONTEM  
 VIAE. SALARIAE. VSQ VAE. ADAQVAM  
 A' NEFANDISSIMO. TOTILA. TYRAN.

NO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLV-  
MINIS. ALVEO. IN MELIOREM. STA-  
TVM. QVAM. QVONDAM. FVERAT  
RENOVAVIT. Item carmina hæc.

quam bene curvati directa est semita pontis .

Atq; interruptum continuatur iter .

Calcamus rapidas subiecti gurgitis undas ,

Et libet iratæ cernere murmur aquæ .

Ite igitur faciles per gaudia uestra Quirites ,

Et Narsim resonans plausus ubiq; canat ,

qui potuit rigidas Gothorum subdere mentes ,

Hic docuit durum flumina ferre iugum .

Anio, inquit Diony. ex urbe Tibure effusus per excel-  
sum scopulum multus per planiciem Sabinorū, Romano-  
rumq; fertur, determinans utranq; regionem, influitq;  
in Tyberim parē infra pontem Salarium, aspectu pul-  
cher, & potu dulcis. Et quia ex sublimi in uallē subie-  
ctam fertur, præcipitem Horatius appellauit; sicut &  
Stattius primo Syl. In hoc sepultam fuisse Iliam scribit  
Acron. Apud eundem pugnauit Torquatus. Mariq; se-  
pulcrū fuisse testis est Cic. de leg. Simulacrum, Sibyllæ  
Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur ut dea, in gurgite  
Anienis inuentum est, tenens in manu librum, cuius sã-  
cra Senatus in Capitolium transtulit .

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interaga-  
geres fuere, uel hodie sunt. Cap. XV.

¶ Varto ordine succedit porta Numētana. ab in-  
psa incipit eiusdē nominis uia, qua itur Numētū,

## LIBER

quod est in Sabinis. Dicta est etiam Ficulnensis uia. Leuius, Decemviri Numentana, cui tum ficulnensis nomē fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere. Ficulnēsem autem appellauit à loco ubi figlinæ, sicut apud Testaceum, fiebant. Extra eandem portam Neniæ, quæ cantu querulo funeribus adesset, Templum fuisse legitur. Nam deorū, quos obesse putabant, templa, extra urbem, ut plurimum, ponebantur. ideò ut plurimum dicimus, quia in Palatio Febris Fanū, in Esquilij Mæ læ Fortunæ. ad radices Auentini Socordæ, & apud Augusti foræ Martis Vltoris templum fuisse, uisum ē. quæ numina, non ut opem ferrent, sed ne obessent, colebantur. Via Numentana, citra secundum lapidem, occurrit à sinistra. S. Agnetis ædes, prope quam uisitur uctustissimum Bacchi Templum, Spherica forma, columnis circunquaq; in gyrum dispositis, templiq; testudinem sustentibus. ubi è musiuo opere ornamenta picturæ, & ipsius dei gesta effigiata cernuntur, & Porphyreticum sepulcrum: utribus, & uuis insculptum, quod Bacchi esse multi fabulantur. Apparent autem apud hoc templum, uersus septentrionem, magni cuiusdam ædificij ruinae, ubi Theatrum extitisse memorant. nos uero nihil certi habemus, quod de ipso dicatur. Hic uero ad stadia quatuor, iterum se se offert Anio, super quo est pons Numentanus, priscum retinens nomen, sicut & uia. quem pontem Narses eunuchus extruxit. Inter hanc quædam uiam, & Salariam ad. IIII. miliarium fuit Suburbanum liberti Neronis, quo fugiēs ipse

princeps seipsum interfecit, auth. Suet. Extra autē portam Interaggeres occurrit statim locus planus, instar magnæ aræ, quadrata forma, parietibus circūseptus, qui dicebatur Castrum Custodiæ, ubi fuerant olim in statione milites prætoriani Dioclitiani Imp. Procopius uero scribit eregione Viuarij forinsecus ueteres Romanos alteræ breuem muræ modico interuallo adiecisse, nō ad tutelam, sed ad delitias, ut leones eo loco, & alias bestias seruarent. Vnde olim locum ipsum Viuarium, hodie uero Viuariolum uocant.

De ijs quæ extra portam Esquilinam, Næuiam, Cœli-  
montanam, & Gabiusam fuere, uel sunt. Cap. XVI:

Xit à porta Tiburtina eiusdem nominis uia,  
e quæ Tibur mittit. In hac apud, S. Laurentiū  
iacet Obeliscus i uinetis confractus, haud ita  
multo post, obuius fit supra Anienem pons Mameus,  
uulgo Mamolo appellatus, ab Antonino Pio extractus.  
qui à Mamea Alexandri matre instauratus, eius no-  
men adquisiuit. Quartus pons super eundem fluuiū Lu-  
canus nuncupatur, qui propior est Tiburi, quā Ro-  
mæ, ibi est spherica moles. In ponte uero legitur in-  
dex. Ti. Plantij authoris. Supra Tibur autem. XX. mi-  
liario concipitur Anio Vetus, partim in Tiburtinum  
usum, partim Romam deductus, qui minus salubris  
in hortorū rigationem, atq; urbis sordidiora extaret mi-  
nisteria hanc aquam post annos. xl. quā Appia perdu-  
cta est, anno ab ur. co. CCCCLXXX. Curius enim  
dentatus censor cum. L. Papirio deducendam curauit ex

## LIBER

manubijs de Pirrho captis. Item post biennium actum ē in Senatu de consumatione eius, tamen ex. S. C. duumviri aquam perducentes creati, Curius, & Fulvius Flaccus locaverant. Curius intra quintum diem, decessit. gloria perductæ pertinuit ad Fulvium. Sed quoniam duæ Antenis aquæ in urbem fluebant, ut facilius dignoscerentur, Antio novus cœpit uocari, priori uero cognomen uetus adiectum. Novus autem Antio Sublacensi concipitur uia, ad miliarium. XLII. iungitur ei riuus Herculanæus, oriens eadem uia ad miliarum. XLIII. Ductus Anienis Noui efficit pas. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarū constitutus, restituit, & in urbem deduxit. Strabo extra Esquilinam portam Labicanam, & Prænestinam uia egredi ostendit, his uerbis. Porro in unum cadit Labicana uia à porta quidem Esquilina, à qua & Prænestina; à sinistra uero hanc, & Esquilinum campum omittas; ultra centum uiginti stadia pergit, tum & Labico propinquat, & hoc, & Tusculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticolæ dicebatur, quod ibi essent frequentes putei in quibus condebantur combustorū ossa ex propinquo campo Esquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putrescant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus ultra Esquilias. Via prænestina inter sextum, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo sinistrorsus passuum. D. CCLXXX. habet longitudinem à capite usque ad Salinas. hæc. M. Valerio Max. P. Decio Mure



Coss. anno. XX. post initium Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio censore . cui postea Ægro fuit cognomen. Collegam autem habuit. C. Plautium . cui ob inquisitas eius uenas Venocis cognomen datum est. sed is intra annum , & sex menses deceptus à collega , tanquàm idem facturo , abdicauit à censura . nomen aquæ ad Appij honorem tantum pertinuit , qui multis tergiversationibus extraxisse censurâ traditur. donec & uia , & aquæductum consumaret. Plin. Agrippa , inquit , & Virginem adduxit ab octauo lapide diuerticulo. II. mil. pass. uia prænestina, iuxta Herculanæum riuum, quem refugiens uirginis nomen obtinuit. & rursus . Agrippa in ædilitate sua adiecta uirginea aqua , cæterisque corriuantis , atque emendatis lacus septingentos fecit. Ex quo Augustus Po. Ro. uinum petenti subiratam respondisse ferunt. Tot aquas introduxit Agrippa gener meus , & uinum queritis. Addidit autem Agrippa omnibus aquis signa ærea , aut marmorea , utpote dei aquarum , qualia nunc quædam in urbe cernuntur. quod etiam testantur carmina insculpta in marmore, iacenti inter Spineta, in Platea. S. Pauli , quæ sunt hæc.

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN  
CVRIA CVRSVS.

Q VOS TIBI NVNC PLENO CAN-  
THARVS ORE VOMIT. & Propertij hæc.  
Et leuiter lymphis tota crepitantibus urbe

Cum subito triton ore recondit aquam.

Aedicula , inquit Frontinus , fonti apposita hanc uirgi

## LIBER

manubijs de Pirrho captis. Item post biennium actum ē in Senatu de consumatione eius, tamen ex. S. C. duumviri aquam perducentes creati, Curius, & Fulvius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem, decessit. gloria perducta pertinuit ad Fulvium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluebant, ut facilius dignoscerentur, Anio novus cœpit uocari, priori uero cognomen uetus adiectum. Novus autem Anio Sublacensi concipitur uia, ad miliarium. XLII. iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadem uia ad miliarum. XLIII. Ductus Anienis Noui efficit pas. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarū constitutus, restituit, & in urbem deduxit. Strabo extra Esquilinam portam Labicanam, & Prænestinam uia egressi ostendit, his uerbis. Porro in unum cadit Labicana uia à porta quidem Esquilina, à qua & Prænestina; à sinistra uero hanc, & Esquilinum campum omittas; ultra centum uiginti stadia pergit, tum & Labico propinquat, & hoc, & Tusculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticolæ dicebatur, & ibi essent frequentes putei in quibus condebantur combustorū ossa ex propinquo campo Esquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putrescant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus ultra Esquillas. Via prænestina inter sextum, & octauum miliarium, in agro Luculano concipitur aqua Appia, diuerticulo sinistrorsus passuum. D. CCLXXX. habet longitudinem à capite usque ad Salinas. hæc, M. Valerio Max. P. Decio Mure

Coss. anno. XX. post initium Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio censore . cui postea Ægro fuit cognomen. Collegam autem habuit. C. Plautium . cui ob inquæsititas eius uenas Venocis cognomen datum est. sed is intra annum , & sex menses deceptus à collega , tanquàm idem facturo , abdicauit à censura . nomen aquæ ad Appij honorem tantum pertinuit , qui multis tergiversationibus extraxisse censurâ traditur. donec & uia , & aquæductum consumaret. Plin. Agrippa , inquit , & Virginem adduxit ab octauo lapide diuerticulo. II. mil. pass. uia prænestina , iuxta Herculanæum riuum , quem refugiens uirginis nomen obtinuit. & rursus . Agrippa in ædilitate sua adiecta uirginea aqua , cæterisq; corriuatis , atq; emendatis lacus septingentos fecit. Ex quo Augustus Po. Ro. uinum petenti subiratam respondisse ferunt. Tot aquas introduxit Agrippa gener meus , & uinum queritis. Addidit autem Agrippa omnibus aquis signa ærea , aut marmorea , utpote dei aquarum , qualia nunc quædam in urbe cernuntur. quod etiam testantur carmina insculpta in marmore , iacenti inter spineta , in Platea. S. Pauli , quæ sunt hæc.

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN  
CVRIA CVRSVS.

Q VOS TIBI NVNC PLENO CAN-  
THARVS ORE VOMIT. & Propertij hæc.  
Et leuiter lymphis tota crepitantibus urbe

Cum subito triton ore recondit aquam.

Aedicula , inquit Frontinus , fonti apposita hanc uirgi

## LIBER

nem pictam ostendit. Alij autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus Virguncula uenas quasdam monstrauit, quas secuti ingentem aquæ modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ Mator nunc uocatur, tanquã olim ab Esquilina, aut certe prope quæ fuerit, Labicanam, & Prænestinam uitam nunc egredi scribit. Labicana à dextris, iuxta formam aquæ Claudie, ad Columnam oppidum; Prænestina uero Galicanum nunc, olim Gabios, deinde Præneste, à quo nomen accepit, tendit. A Cælimontana uero incipit uia Campana, quæ statim extra portam in duas dirimitur semitas; sed post pauca stadia utraq; Latine iungitur. Inter Cælimontanam, & Latinam Gabiusam locauimus portam, à qua olim exibat uia Gabina, de ea ita meminit Liuius. P. Valerius. T. Herminium cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occultatum obsidere iubet. Idem. ad. III. lapidem uenere uia Gabina. Fuerunt autem Gabij, ut diximus, uia prænestina. Strabo. Sunt & Romanorū oppida à sinistra Latine, inter eam, & Valeriam Gabij extant, in uia prænestina, ubi lathomiæ sunt plusquã reliquæ, lapides Romæ suppeditantes, distantes Romæ, & Præneste ex æquo stadijs centum.

De ijs quæ extra portam Latinam, & Capenam fuerent, uel sunt. Cap. XVII.

à Latina autem porta Via, eiusdem nominis, exit, quæ in Latinos populos ducit; uidelicet per Leuicanum, nunc Valmontonium; & nunc

Campaniam usq; ad Casinatem. S. Germani Saltum, de qua Strabo sic scribit. Præclarissimæ sunt viæ Appia, & Valeria; media inter has Latina est, ad Casinum oppidum iungitur Appiæ. XIX. à Capua distans stadijs. In hac. IIII. ab urbe lapide, fuit Templum Fortunæ Muliebris, eiusdemq; deæ Simulacrum, nephas attingi nisi ab ea, quæ semel nupsit. Val. Max. Muliebre igit, Fortunæ Simulacræ, quæ est in uia Latina ad quartum miliarium eo tempore cum in æde sua consecratum Cal. decembris, quo Coriolanum ab excidio urbis maternæ præces repulerunt, non semel, sed bis locutum constitit, his uerbis. Rite me uidistis. Rite me dedicastis. Eadem concipitur aqua Tepula. XI. miliario diuerticulo euntibus ab Roma dextrorsus, sub terra prius, deinde arcuato opere, Iuliæ post admista. M. Agrippa ædilis proprias uires collegit, & Tepulæ riuum intercæpit, acquisitæq; ab inuentore nomen Iuliæ datum. Iulia autem reuocatis deriuationibus, per quas subripiebatur, modum suum, quamuis notabili siccitate, seruauit. Tepula igitur inuenta, & deducta ab Agrippa est, anno ab ur. co. D. CC. XIX. Imp. Cæs. Iulia uero ab Aureliano, ut scribit Ant. in itinerario. Via autem Valeria ad miliarium. XXXIII. Frontinus aquam Marciam concipi scribit. de qua plura superius locutifumus. Penultimam enim omnium portarum citi Tyberim Appiam appellauimus, à qua eiusdem nominis, cuius & portæ, egreditur uia; Ab Appio Claudio censore, qui Capuam usq; eam strauit, denominationem accepit, ea latitudine

## LIBER

ut plaustra duo, ex aduerso inuicem occurrentia, libere exciperet. *Liuius*. Memoriae felicitatis nomen Appij, & uiam muniuit, & Appiam aquam in urbem deduxit. Quam quidem uiam Cæsar Dictator, uel exornauit, uel restituit. *Plut.* Commissa dehinc illi Appiæ uicæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouissime uero Traianus eam restituens Brundusium usq; strauit, desiccatis paludibus, excisis collibus, aggeratis uallibus, saxi cõstratis reliqs ijs circũ, ac põtibus magnificentissimi operis excitatis, per meabilis fecit. *auth. Diony.* Traianum autem quamplurima ædificia restituisse, ex literis in marmore apud Circum Maximum inuento incisis, satis apparet, quæ sunt huiusmodi.

IMP. CAES. DIVI NERVE, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP. TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EARVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

*Appia*, inquit *Strabo*, ad mare protendit: prius tamẽ in *Albæ*, *Aritiæ*q; ruinas perducit, & muros olim *Pontinæ* paludis ad *Terracinam*, inde per *Fundos*, *Molas*, & postea *Sinuessam*, & medium *Stellatum* campum usq; *Brundusium*. mox transuerso itinere p̄ *Atellam* nunc aduersam, *Puteolis*, & circum *Baianũ* olim sinum, nunc *Tripergulæ* balneas, usq; *Cumas*. Huic uicæ, & *Claudicæ* nonen datum inuenio. *Sen. in ludo*



mortis Claudij ait, Augustum, & Tiberium Cæs. Appia uia ad deos iuisse. Templum Martis celeberrimū eadem uia. Ouidius.

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extra  
Appositum rectæ porta Capena uia.

Liuius. Viam Censores sternendam à porta Capena ad Martis templum locauere, semitamq; saxo quadrato strauerunt. hoc templum à Sylla in ædilitate sua consecrum fuit, supra centum columnas positum. Memorant autem Martis duo fuisse templa, unum intra urbem Quirini, quasi custodis, & tranquilli. alterum, de quo nunc, extra urbem, quasi bellatoris, uel gradiui. In Martis Ancyle fuisse scribit Ser. gram. Verum cum præter hoc, & in urbe, & in campo Martio fuerint Martis templa, de quo intelligat Ser. ignoratur; sicut & de Senatulo, quod erat apud Bellonæ. Iuxta Martis fuit Manalis lapis, quo per siccitatem in urbem relato, pluuia statim manabat, hinc Manalē dixere, Sex. Pō. auth. Martis Signum in uia Appia, idq; Cn. Seruilio, & Flaminio Coss. sudasse memorat Liuius. In eadem fuit Bonæ deæ Sacrarium; apud quod Clodium, & M. Papium interfectum fuisse, ait Cic. Lucus, & ædes Camænæ extra portam Appiam à Fulvio Nobiliori condita fuit, auth. Asc. Ara Apollinis. Aedis spei, Mineræ, extra eandem portam. præterea lucus Honoris, Virtutis Aedes. Liuius, Aedem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Honoris, & Virtutis intra urbem fuisse crediderim, ad ipsam ta =

## LIBER

men portam, ut dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorum templa in urbe excitanda uerent, potiusquã extra. Ad portam autem quasi admonerent proficiscentes ad bella, nisi per uirtutem res strenue gessissent, aditum sibi non futurum ad honorem, & gloriam; hoc est ad triumphum, Hinc est quod Augustinus ait. Neminem honoris templum ingredi posse, nisi prius Virtutis esset ingressus. Marcellus autem in Corsicam, & Sardiniam nauigans, grauissimam passus est tempestatem, cum naufragio esset seruatus, Romam reuersus Tempestatis Aedem extra portam Capenam excitauit. Ouid.

Te quoque tempestas meritam delubra fatentur,

Cum penè est Corsis obruta puppis aquis.

Extra eandem portam, ad II. lapidem, Templum Ridiculi, cui nomen inditum est, quod ibi Annibal castramentatus illusus reuersus esset. Via Appia hortos Terentianos. XX. iugerum fuisse legimus. Eadem uia ad II. lapidem inter ædem. S. Sebastiani, & Caput bouis in prælonga conualle extat circus, siue Hippodromus, satis rudis, ab Antonino Bassiano (ut creditur) extructus, ubi in medio adhuc apparent metam signa, & Obeliscus miræ magnitudinis, in plures confractus partes, cum notis Aegyptiorum. ubi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contubernia a Tiberio Cæsare constituta habebant. Calori anni secundo supra Sabbatum miliario Valentinus pons fuit, in uia Appia positus, & appellatus à Valente imp. nunc dirutus.

dirutus. In eadem uia, ubi ea primum attigit Masicū  
mōiē, urbs ē Sinuessā, olim Pometia. Fuit priscis tēpibus  
Appia ueterē sepulcris à dextris, & sinistris frequen-  
tissima, quorum multa adhuc ceuuntur uestigia.  
ueluti ex Tiburtino lapide exaructa spherica forma,  
sine apice meta, cognomento nunc Caput bouis, q̄ illuc  
undiq̄ bubuloꝝ capitum simulacra lapide cœlata uide-  
rentur ubi. sepulcrum Metellæ uxoris Crassi fuisse,  
hic index ostendit.

CÆCILIAE. Q. CRETICI. F.

METELLÆ CRAS. I.

Cic. primo Tus an tu egressus, inquit. porta Capena  
cum Calatini, Scipionum, Seruilioꝝ, Metelloꝝ sepul-  
era uides miseros putas illos? In eadem Appia. VI. ab  
urbe lapide. M. Tullij, & Tullioꝝ monumenta fuisse,  
ut marmora inscripta, ibiq̄ iuncta apte significarūt. In gē-  
tili autem Scipionum sepulcro Ennium positiū cōmemo-  
rat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano su-  
periori noster Ennius, itaq̄ in sepulcro Scipionum pu-  
tatur is esse constitutus. Ad huius sepulcri ornamentū  
tres fuerant statuæ, duæ. P. & L. Scipionū. tertia ipsi  
us Ennij, auth. Lulius, q̄ de loco ubi Publius mortuus, et  
sepultus anceps, sic sequitur. Alij Romæ, alij Liter-  
ni, & mortuum, & sepultum, utrobq̄ monumenta  
ostenduntur, & statuæ. nam & Linterni monumentum;  
monimentoq̄ statua super imposita fuit, quam tempe-  
state disiectam nuper uidimus ipsi, & Romæ extra  
portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ

## LIBER

*sunt, duæ. P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia poetæ. Q. Ennij. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo uideatur tenere Africanum Linterni esse sepultum. Sunt enī apud ipsum. M. Seruiliij Coss. contra Ser. Galbam pro L. Paulo Aemilio uerba hæc. Satis peccatum in Camillo à maioribus nostris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem uiolauerunt. Satis insuper uobis. in. P. Africano. Linterni domicilium, & sedem fuisse domitoris Africæ, Linterni sepulcrum ostendi. In basi autem statuæ Ennij hæc erant incisa carmina.*

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII.  
IMAGINIS. FORMAM.

HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXIMA  
FACTA. PATRVM.

NEMO. ME. LACRVMIS. DECORET.  
NEQ. VE. FVNERA. FLETU.

FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. PER.  
ORA. VIRVM.

*Sepulcrū sororis Horatij, eius, qui ex tergeminis superstes ipsam interfecit, ex saxo quadrato constructum fuit ante portam Capenam, quo in loco ipsa ceciderat. Extra eandem portam Horatiorū sepulcra, Campūs q̄ ubi pugnaverunt collocatur. & locus Mercurio sacer, Aqua q̄ Mercurij appellata, ad quā cum conuenisset. Po. Ro. unusquisq̄ lauri ramo alterius caput ea aspergebat aqua Mercurium inuocans, ut aspersis, peccata, præsertim periuria, dilueret. Ouid.*

*Est aqua Mercurij portæ uicina capenæ,*

Si iuuat expertis credere, numen habet.

Stattius autem Appiam omnium aliarum uiarum reginam appellauit .in qua ad quintum lapidem sepultus est Pōponius Atticus, in monumento. Q. Cecilij auunculi sui, ut iquit Cor. Nepos. Cæditia Tabernæ in uia Appia, Domini nomine sunt uocata. Sex. Pomp. Lucus Egeriæ extra portam Capenam, quod Camœnis sacrauit Numma. Via Laurentina in Appiam incidebat, in qua sexto ab urbe miliario, fermè ubi. S. Sebastiani est passio nis locus Terminalia, idest fèstia Termino deo sacra, magno populi concursu celebrabantur. Estq; is Terminus, qui, cum in Capitolio ædes Iouis dedicaretur, cæteris dijs cædentibus, cedere noluit.

De ijs quæ extra portam Hostiensem, & reliquas in genere.

Cap. XVIII.

Ultima urbis porta cis Tyberim, & ab ea, quæ egreditur uia, Hostiensis dicitur: quod Hostiam Tyberinam, ab Anco rege condita, mittat. hæc autem porta prius Tergeminorum sortita nomē ad radices Auenini, ut uisum est, steterat. extra quæ Liuius primo dec. quintæ Emporium sic ponit. Ædiles extra portam Tergeminam Emporium lapide strauerunt, stipitibusq; sepserunt, & Porticum Aemilianam reficiendam curarunt, gradibusq; ascensum ab Tyberi in Emporium fecerunt. Sed nunc locum intra urbem esse opinamur, quod innuunt uerba Liuij ultimo loco posita, emporium ipsum prope Tyberim ostendentia. In Trāstyberina regione tres extant portæ. Portuensis. Au

## LIBER SEPTIMVS

relia. Fontinalis, siue, ut a'ij uolunt, Septimiana. A Portuensi inchoat uia eiusdem nominis, quæ ducit ad portum Hostiensem: à quo, sicut & porta, nomen accepisse fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portibus præest, in cuius ædis ædificatione portumna lia celebrata esse traditur. Via autem Aurelia egreditur à porta eiusdem nominis, quæ, ut diximus, tendit per maritima Thurciæ, Pisas uersus, ab Aurelio consulari uiro, & strata, & denominata. unde consularis erat uia. huius meminit Cic. in Catilinam, & Eutropius sic. Etruriæ per Aureliam usque ad Alpes maritimas ingentes agri sunt. Traiana etiam est dicta à Traiano imp. qui eam restituit. in hac fuerunt Horti Galbæ imp. ubi idem princeps sepultus fuit, auth. Suet. Fontinalis, siue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, sicut Vaticana, seu Triumphalis de qua supra facta est mentio. Suet. Tradit uiam Vitelliam fuisse ab Ianiculo usque ad mare.

LAUS DEO OPT. MAX.

Impressum Romæ per Antonium Bladum de Asula  
in Campo Foræ, in Ædibus. D. Ioan.  
Bap. de Maximis. Anno Domini,  
M. D. XXXIIII. Vlti.  
mo Mensis Maij.





# LECTORI.

Libuit lector candidissime recognito toto volumine in hunc locum referre, atq̃ corrigere nonnullos errores, quos, me absente, impressores festinantes ad lucrum commisisse, animaduerti, reliquos, si quæ erunt, tutemet ad huc modum facillime emendabis.

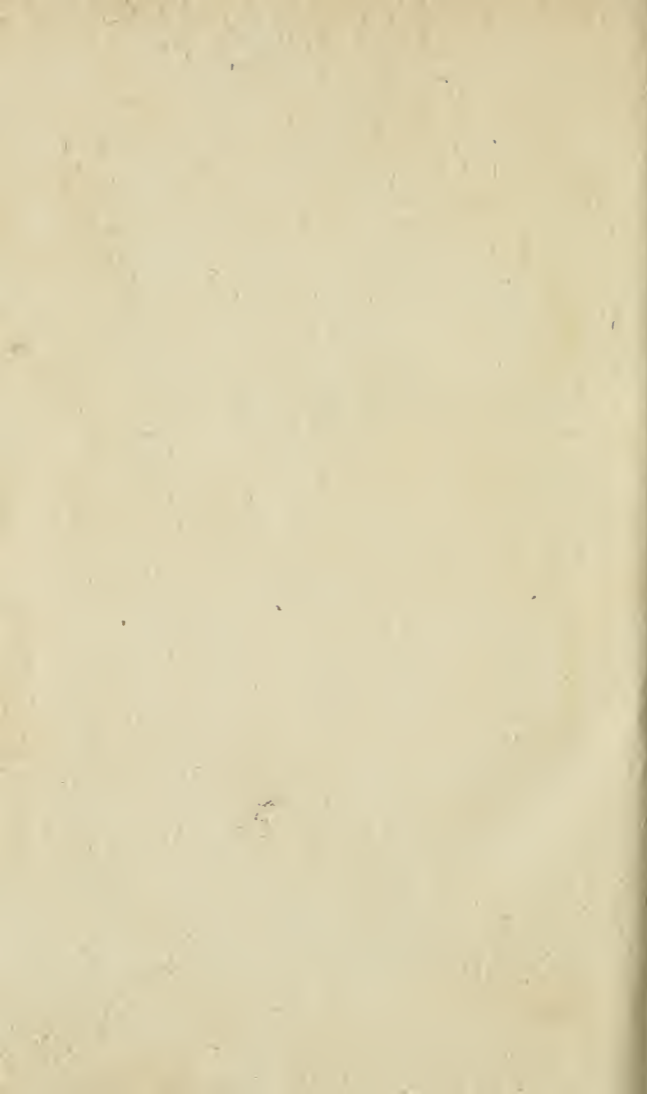
Vale.

Pag. i. Ver. 21 operæ pretium 37 à deorum 43 hemicycli 46 sexcentorum 2.2 utraq̃ 27 sexcētorū 29 angustior uidetur 3.33 tota 40 millia 4.9 terminatur 28 hemicycli 43 rhombi 53 attollitur 5.7 iuuenibus 43 Aboriginum 6.2 missione 15 prælio 29 Lauinia 39 Numitorem 48 subtrahtos 8.2. additum 9.1 uelit 10.25 prælio 35 nullibi 11.23 uilibus 45 agitauisse 47 uelit 12.3 processisse 13.31 perscripto 54 nullibi 14.7 certum 37 mensura 38 statuto 15.3 Agonensis 27 nullibi 53 urbis 16.12 Xysti 18 Puteolos 45 Agonensem 46 Agonos 17.9 aquæ ductu 28 hinc 51 Flaccū porta Capena cum 19.2 hemistichio 3 iuxta 22 magna uis 20.8 Aureliam 47 ter centum 21.49 Nouissime, lege Antea 22.33 uouerat 39 Norbano 23.6 relictis 8 indefensum 24.9 FIGENDI 22 uelata 25.4 missi 45 phænomenon 26.32 Præneste 43 TITVS 29 quid uelit, expunge sibi 35 Caruili factam 30.29 scholam 37 quæ 33.2 superstitiis

se 37.35 Hygiæ, Nucerato 39.7. vestire 30 ædē  
33 Cana 40.56 traiecisse 41.11 Hermóduros 14  
mortuis 27 ficum 29 Germalum 42.20 prætextati  
25 inter 41 iacenti 52.42 introirent 57.33  
TANTÆ MOLII legendum aliqui uolunt 60.51  
exussit 64.56 finiensq̃ 69.24 libro 71.32 altera  
36 talenti 72.12 consecrauit 74.28 alens 75.2  
cessit 84.15 ripa 89.51 amphithea-  
trum 91.21 Cœlimontanam 95.16 DI-  
VO IOI.28 peragebantur 47 incertum 104.27  
mallēt cxy.70. Rotæ cxxi.xyiī indicāt 49 Sadoleti  
cxxij.9 Susannæ 36 PÆMENTO. PAVIMEN-  
TO quidam legendum putant cxxj.23 quodam modo  
cxxxi.37 libraria cxxyiī.xyiī Angeli cxxix. xxij  
Vespillonibus cxxx.2 Angeli cxxxij. xxxiīj super-  
fuit cxxxvi.52 coluit 142.21 Hortulorum xxxiīj  
Angeli cxliij.44 paulatim cxlyij. xiīj tutelaribus  
xxij Catulli cxlyij. xxx fossæ cxlix. xxi sinus  
42 Rotæ cli.5.8 angeli clij.xly. atq̃ clij.xynisi  
26 réptantis clyi. xlyi eligentem.

1870  
1871  
1872  
1873  
1874  
1875  
1876  
1877  
1878  
1879  
1880  
1881  
1882  
1883  
1884  
1885  
1886  
1887  
1888  
1889  
1890  
1891  
1892  
1893  
1894  
1895  
1896  
1897  
1898  
1899  
1900







SPECIAL

74-B  
12775

N  
6920

M34  
1534

INV. #  
7

